

**1982 ANAYASASI'NIN MALİ
PARADİGMALARINDA DEMARŞİ:
DİYALEKTİK BİR DEĞERLENDİRME**

(Doktora Tezi)

Öner GÜMÜŞ

Kütahya - 2020

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Maliye Anabilim Dalı

Doktora Tezi

**1982 ANAYASASI'NIN MALİ PARADİGMALARINDA DEMARŞI:
DİYALEKTİK BİR DEĞERLENDİRME**

Danışman
Doç. Dr. Abdullah Burhan BAHÇE

Hazırlayan
Öner GÜMÜŞ

Kütahya – 2020

Kabul ve Onay

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından MALİYE Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ
ÇALIŞMA RAPORU olarak kabul edilmiştir.

Başkan..... (İmza)

Doç. Dr. Abdullah Burhan BAHÇE

Üye..... (İmza)

Prof. Dr. Ahmet AK

Üye..... (İmza)

Doç. Dr. Fazlı YILDIZ

Üye..... (İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Özcan ERDOĞAN

Üye..... (İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Altan Fahri GÜLERCİ

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Prof. Dr. Şahmurat ARIK

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Doktora tezi olarak hazırladığım “1982 Anayasası’nın Mali Paradigmalarında Demarşı: Diyalektik Bir Değerlendirme” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

...../...../2020

Öner GÜMÜŞ

Özgeçmiş

1984 yılında Antakya’da doğdu. Evlidir. 2010 yılında Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İngilizce İktisat bölümünden, 2015 yılında Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Bölümünden ve 2018 yılında Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Adalet Bölümü’nden mezun olmuştur. 2014 yılında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Tezli Yüksek Lisans Programı’nı “Yoksullukla Mücadelede Alternatif Bir Politika Olarak Mikrokredi ve Türkiye’de Uygulamalar” adlı tez çalışmasını tamamlayarak maliye bilim uzmanı unvanını; 2018 yılında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Tezli Yüksek Lisans Programı’nı “Varlık Vergisinin Fenomenolojisi” adlı tez çalışmasını tamamlayarak da iktisat bilim uzmanı unvanını almıştır. Ulusal ve uluslararası alanda birçok kitap, makale ve bildirisi bulunan yazar, halen Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü’nde çalışmalarını araştırma görevlisi olarak sürdürmektedir.

ÖZET

1982 ANAYASASI'NIN MALİ PARADİGMALARINDA DEMARŞİ: DİYALEKTİK BİR DEĞERLENDİRME

GÜMÜŞ, Öner

Doktora Tezi, Maliye Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Abdullah Burhan BAHÇE

Ocak, 2020, 222 sayfa

Diyalektik, zaman olgusu içerisinde süreci çağrıştıran bir kavramdır. Bu bağlamda zıtların mücadelesi ve birliği, nitel değişim, her şeyin değişimi ve her şeyin birbiriyle ilgili olması diyalektik mantığın temelini oluşturmaktadır. Yönetim şekillerinde değişim de diyalektik mantığın bir yansımasıdır. Demokrasinin ortaya çıkarmış olduğu eksikliklerin demarşı ile telafi edilebilmesi için, diyalektik mantığın bir gereği olarak 1982 Anayasası'nda bazı mali kuralların eklenmesi gerekmektedir. Bu değişimin de Türk toplum yapısı açısından türev kurucu iktidar rolüyle yapılması daha uygun bir seçenek olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu değişimle ön seçim sonrasında kura yoluyla ile demarşik bir mali yapının oluşturulması kastedilmektedir. Böyle bir yapının ortaya çıkması ise diyalektik sürecin bir gereğidir. Ön seçimli mali bir demarşik yapıyla kamu ekonomisindeki etkinsizliklerin görülme ihtimalinin azalması veya yok olması ise bu çalışmanın hipotezini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 1982 Anayasası, Demarşı, Demokrasi, Hukukun Üstünlüğü, Asli Kurucu İktidar, Türev Kurucu İktidar, Ön Seçim, Kura, Kamu Ekonomisi, Vergi Komisyonu, Plan ve Bütçe Komisyonu, KİT Denetim Komisyonu.

ABSTRACT

DEMARCHY IN FISCAL PARADIGMS OF 1982 CONSTITUTION ACT: A DIALECTICAL ASSESSMENT

GÜMÜŞ, Öner

Ph. D. Dissertation, Department of Public Finance

Supervisor: Assoc. Prof. Abdullah Burhan BAHÇE

January, 2020, 222 pages

Dialectic is a notion evoking a process in time phenomenon. In this sense, struggle and union of opposites, change in quality, change in everything and concerning everything from one another form the fundamental of dialectic logic. Change in administration models is also a reflection of dialectic logic. To compensate the imperfections democracy causes by demarchy, some fiscal rules ought to be added to 1982 Constitution Act as a necessity of dialectic logic. That the changes should be realized as a derived constituent power in terms of the structure of Turkish society arises a more suitable option. By this change, it is referred to form a demarchic fiscal structure is a necessity of dialectic process. Decreasing or eradicating the possibility of inefficiency in public economics by a fiscal demarchic structure with primary election forms the hypothesis of this study.

Keywords: 1982 Constitution Act, Demarchy, Democracy, Rule of Law, Primary Constituent Power, Derived Constituent Power, Primary Election, Lottery, Public Economics, Tax Commission, Committee On Planning And Budget, Audit Commission For Government Business Enterprises.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM DİYALEKTİK DÜŞÜNCE VE YÖNETİM ŞEKİLLERİ

1.1. DİYALEKTİK DÜŞÜNCENİN TARİHİ, DİYALEKTİK KAVRAM VE DİYALEKTİK İLKELERİ	4
1.2. YÖNETİM ŞEKİLLERİ VE DİYALEKTİK ETKİLEŞİMLER.....	24
1.2.1. Monarşi	28
1.2.2. Oligarşi.....	31
1.2.3. Demokrasi	33
1.2.4. Demarşi	39
1.2.5. Yönetim Şekilleri Arasındaki Diyalektik Etkileşimler	47
1.2.5.1. Farklı Yönetim Şekilleri Arasındaki Karşıtlıkların Mücadelesi	47
1.2.5.2. Yönetim Şekillerindeki Nitel Değişiklik	48
1.2.5.3. Yönetim Şekillerinde Her Şeyin Değişimi	48
1.2.5.4. Yönetim Şekillerinin Birbirleriyle İlgisi Olması	49

İKİNCİ BÖLÜM ANAYASA VE TÜRK TOPLUM YAPISI

2.1. KAVRAMSAL OLARAK ANAYASA ve ANAYASAYA İLİŞKİN DÜŞÜNCELER.....	53
2.2. ANAYASALARDA SINIFLANDIRMA VE DEĞERLENDİRMELER	57
2.3. KURUCU VE KURULU İKTİDAR KAPSAMINDA ASLİ KURUCU İKTİDAR VE TÜREV (TALİ) KURUCU İKTİDAR AYRIMI	64
2.4. 1982 ANAYASASI'NIN HAZIRLANIŞI VE ÖZELLİKLERİ KAPSAMINDA TÜRK TOPLUM YAPISININ DEĞERLENDİRİLMESİ .	68
2.4.1. 1982 Anayasası'nın Hazırlanışı ve Özellikleri	68
2.4.2. 1982 Anayasası Kapsamında Türk Toplum Yapısına İlişkin Çıkarımlar	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1982 ANAYASASI'NIN MALİ PARADİGMALARI VE MALİ HÜKÜMLERİ

3.1. 1982 ANAYASASI'NDAKİ MALİ PARADİGMALAR	81
3.1.1. Kamu Yararı: Tanımlar ve Özellikler	81
3.1.2. Vergi Ödevi.....	90
3.2. 1982 ANAYASASI'NIN MALİ HÜKÜMLERİ.....	93
3.2.1. Bütçe	93
3.2.2. Kesinhesap	106
3.2.3. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Denetimi	107

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİYALEKTİK DEĞERLENDİRME

4.1. 1982 ANAYASASI'NIN MALİ PARADİGMALARINDA DEMARŞI	111
4.1.1. Diyalektik Değerlendirme 1.....	152
4.1.2. Diyalektik Değerlendirme 2.....	154
4.1.3. Diyalektik Değerlendirme 3.....	156
4.1.4. Diyalektik Değerlendirme 4.....	158
4.2. ANAYASAL DEMOKRASİYE ULAŞMADA SİYASAL VE MALİ SİSTEMİN ÖN SEÇİMLİ DEMARŞİK YAPI OLUŞUMU	161
4.2.1. Makro Kalkınma Planlaması	161
4.2.2. Siyasal Sistemin Ön Seçimli Demarşik Yapı Oluşumu.....	163
4.2.3. Mali Sistemin Ön Seçimli Demarşik Yapı Oluşumu.....	165
4.2.4. Mali Alanda Ön Seçimli Demarşik Yapıya İlişkin Diyalektik Değerlendirmeler	166
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	176
KAYNAKÇA	181
DİZİN	219
1982 ANAYASASI MADDE DİZİNİ	222

TABLOLAR LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 3.1: Devlet Bütçesinin İşlevleri.....	95
Tablo 4.1: Friedman Harcama Matrisi	112
Tablo 4.2: Kamusal Mal-Özel Mal Ayrımı	125
Tablo 4.3: Devlet ve Birey Arasında Mahkumların İkilemi Oyunu	129
Tablo 4.4: Türkiye’de Hukukun Üstünlüğü ve Bileşenleri	136
Tablo 4.5: Türkiye’de Devlet Gücünün Sınırlandırılmasına İlişkin Veriler	136
Tablo 4.6: Türkiye’de Yolsuzluk Yokluğuna İlişkin Veriler	137
Tablo 4.7: Türkiye’de Açık Devlet Verileri.....	138
Tablo 4.8: Temel Haklara İlişkin Veriler	138
Tablo 4.9: Türkiye’de Düzen ve Güvenliğe İlişkin Veriler	139
Tablo 4.10: Türkiye’de Düzenleyici Uygulamalara İlişkin Veriler	140
Tablo 4.11: Türkiye’de Hukuki Yargıya İlişkin Veriler	141
Tablo 4.12: Türkiye’de Ceza Yargısına İlişkin Veriler.....	141
Tablo 4.13: Yıllar İtibarıyla Türkiye’nin Demokrasi Endeksi.....	142

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1: Toplumsal Değerlerden İktisadi Hayata.....	27
---	----

GRAFİKLER LİSTESİ**Sayfa**

Grafik 3.1: Dara Kaybı Kapsamında Kamu Yararı	86
Grafik 4.1: İki Partili Rekabet Altında Ortanca Seçmen Tercih Sonuçları	119
Grafik 4.2: Oylama Maliyetlerinde Optimum Nokta.....	124
Grafik 4.3: Vergi Nedeniyle Toplam Refahta Meydana Gelebilecek Azalma	145

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
bkz.	Bakınız
b.y.y.	Basım Yeri Yok
CİMER	Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
E. ve K.	Esas ve Karar
KDK	Kamu Denetçiliği Kurumu
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KSFP	Kamu Sektörü Finansman Planı
KSYP	Kamu Sektörü Yatırım Planı
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
M.Ö.	Milattan Önce
OHAL	Olağanüstü Hal
ÖSFP	Özel Sektör Finansman Planı
ÖSYP	Özel Sektör Yatırım Planı
ÖSYPG	Özel Sektör Yatırım Planı Gerçekleşmesi
ÖSYPGF	Özel Sektör Yatırım Planı Gerçekleşme Farkı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	Türk Dil Kurumu
t.y.	Tarih Yok
s.n.y.	Sayfa Numarası Yok
vd.	Ve diğerleri
VUK	Vergi Usul Kanunu
YSK	Yüksek Seçim Kurulu
yy.	Yüzyıl

TEZ METNİ

GİRİŞ

Diyalektik, yeni bir paradigmanın asıl anlamı ile söz konusu paradigmanın kendi kendini değerlendirebildiği bir sürecin anlaşılmasına olanak tanıyan felsefi bir geleneği işaret etmektedir (Biel, 2016: 40). Bir diğer ifade ile diyalektik, bir olgunun gerçek anlamını ortaya çıkarırken öte yandan söz konusu olgunun varlığına içkin bir durumun oluşmasını sağlamaktadır. Diyalektik kavramı ya da diyalektik mantık hem doğu hem de batı felsefesinde eski ve yinelenen bir konudur (Dumitriu, vd., 2010: 484). Yüzyıllardır farklı söylemlere uyum sağlanarak, diyalektik tarihinin insan düşüncesinin tarihi olarak ifade edilebildiği söylenebilir (Dumitriu, vd., 2010: 484). Bu bağlamda diyalektik kavramının tarihine bakıldığında 2500 yıllık bir geçmişten bahsedilebilir (Kuçuradi, 1990: 257). Dolayısıyla Aristoteles'ten Marx'a kadar diyalektikle ilgili ortaya çıkmış olan düşüncelerin bu minvalde ele alınması gerekmektedir. Söz konusu nedenle birinci bölümde öncelikle önemli düşünürlerin diyalektik hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir.

Diyalektik, anlama ilişkin ilkenin kavranmasına pratikte yardımcı olduğundan, iyi bir uygulama için kullanılması kaçınılmaz bir olgudur (Wang ve Xie, 2006: 252). Bu olgunun kullanılabilmesi adına diyalektiğin yedi anlamının bilinmesi gerekmektedir (Blumberg, 1958: 313-314):

- Diyalektik bütün şeylerin kurucu bir ilkesidir,
- Diyalektik geçişin ve sürekliliğin mantıksal bir davranışıdır,
- Diyalektik özel ve ayrıcalıklı olan iki durumun mantıksal bir ayrışmasıdır,
- Diyalektik kutupsal karşıtların ilkesidir,
- Diyalektik varoluşsal yerin, kavramların gelişimi olduğu özel bir kurucu ilkedir,
- Diyalektik bütün şeylerin sistematik olarak birbirleriyle alakalı olduğu kurucu ve bulguya dayalı bir ilkedir,
- Diyalektik bilimsel yöntemin mantığına el yordamıyla ilk yaklaşımdır.

Birinci bölümde diyalektiğe ilişkin açıklamalar ve tanımlamalar sonrasında, diyalektiğe ilişkin ilkeler ve söz konusu ilkelerin ne olduğu hususu değerlendirilmiştir. Daha sonra ise yönetim şekillerinden monarşi, oligarşi, demokrasi ve nihayetinde demarşiye değinilmiş, söz konusu yönetim biçimleri arasındaki diyalektik ilişkilere vurguda bulunulmuştur.

İkinci bölümde ise Anayasa'nın literatürdeki tanımlamalarına değinilmiş ve 1982 Anayasası'nın özellikleri değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Zira çok karmaşık süreçlerin sonunda ortaya çıkan ve katı bir anayasa niteliği taşıyan 1982 Anayasası, birçok değişiklik geçirmiştir. Bunun da sebebi Anayasa'nın günün koşullarına ayak uydurmasını sağlayabilmektir. Ancak yapılan değişikliklere rağmen, 1982 Anayasası halen günün koşullarına yeterli gelmemektedir. Bunun sebebi de gerçek demokrasiye halen ulaşılammış olmasıdır.

Üçüncü bölümde ise öncelikle Anayasa'nın mali paradigmalardan bahsedilmiştir. Burada paradigma sözcüğü ile kastedilmek istenen husus, söz konusu sözcüğün içerdiği anlamın demarşinin olduğu bir durumda mali hükümlere; yani bütçe, kesinhesap ve kamu iktisadi teşebbüslerine (KİT) etki etmesidir.

Dördüncü bölümde ise mali paradigmaların ve dolayısıyla mali hükümlerin demarşiyle birlikte nasıl değişebileceğine ilişkin diyalektik değerlendirmelere yer verilmiştir. Bu değişimin kamu ekonomisindeki etkinlik problemlerine nasıl etki ettiğine ise bu süreç sonrasında değinilmiştir.

Demarşi milletvekillerinin seçimden ziyade, rassal olarak seçildiği demokratik bir devlet şeklini ifade etmekte olup, demokratik anarşi anlamına gelmektedir (www.urbandictionary.com, 2019). Eski Grek halkının eyalet başkanı olan kişi ise demark olarak adlandırılırdı (glosbe.com, 2019). Antik Yunan'da Demark meclisi toplar, yemin ve oy gibi usule ilişkin işlemleri inceler ve kararlarını icra ederdi (Whitehead, 1986: 122). Demark, Grek Yerel Hükümetinde bir belediye başkanına eşittir (isles-of-the-aegean.click, 2019). Bir diğer ifadeyle demarşi aslında bir tür adem-i merkezîyetçiliktir.

John Burnheim demarşiye ilişkin mevcut bir model var olmadığından demarşinin bir ütopya olduğunu belirtmiştir (Burgh, 1997: 253). Bununla birlikte bu çalışmanın amacı Türkiye'de merkezi bir idarede demarşinin, mali paradigmalarda ve mali hükümlerde nasıl bir etki yarattığını sorgulamaktır. Zira demarşi demokrasi olmakla birlikte, demokrasinin unsurları olan parlamenter sistem (tez) ve başkanlık sisteminin (antitez) sentezidir. Dolayısıyla çalışmada değerlendirme yapılırken Türkiye'de hukukun üstünlüğü ve demokrasinin hangi aşamada olduğu ele alınmış olup, Anayasa'daki mali paradigmalarda ve mali hükümlere yönelik kamu ekonomisinde etkinlik yaratabilecek birtakım önerilerde bulunularak çalışma sonlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
DİYALEKTİK DÜŞÜNCE VE YÖNETİM ŞEKİLLERİ

1.1. DİYALEKTİK DÜŞÜNCENİN TARİHİ, DİYALEKTİK KAVRAM VE DİYALEKTİK İLKELERİ

Günlük hayatta karşılaşılan olaylar belirli bir metodoloji içerisinde gerçekleşmektedir. Bir olayı ortaya çıkaran nedenler ve söz konusu olayın ortaya çıkardığı sonuçlar bir başka olayın nedeni ve sonucu haline gelebilmektedir. Örneğin, devletin yeni bir vergi koyması, mükelleflerin üzerinde vergi yükü oluşmasına sebep olur ve bu da mükellefleri daha yoksul bir hale getirir. Yoksul kişilerin içine düşmüş olduğu bu yoksulluk olgusu ise intihar, cinayet vb. olumsuz birçok olaya vesile olmaktadır ki netice itibarıyla bu husus bir iç çatışma yaratabilecek hale gelmektedir. Bu tarz süreçlerin toplumsal alanda incelenmesi için ise çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Ortaya çıkan/çıkarılabilecek toplumsal olayların incelenmesi için kullanılan yöntemlerden biri de diyalektiktir. Bununla birlikte diyalektik yöntem de belirli tarihsel süreçlerden geçmiştir. Diyalektik yöntemi Antik Çağ'a kadar dayandırmak mümkündür. Antik Çağ'dan günümüze kadar gelen bu süreçte birçok filozof, diyalektikle ilgili çeşitli açıklamalarda bulunup söz konusu yöntemin gelişimini sağlamıştır. Bu filozoflardan bir tanesi de Herakleitos'dur.

M.Ö. 500 yıllarında yaşayan Herakleitos dünyanın başka maddelerden oluştuğunu öne sürenlerin düşüncelerini inceleyerek evrendeki her şeyin dönüşümü sürecini geliştirmiştir ki her şeyin sürekli değişmesi olgusuyla diyalektiğin ana hatlarını oluşturmuştur (Thalheimer, 2013: 49). Zira *“Aynı ırmakta iki kere yıkanılmaz”* sözü Herakleitos'a ait olup, ırmağın aynı ırmak olmadığını; yani doğa ve insan dünyasındaki her şeyin değişim olduğunu Herakleitos ifade etmiştir ki bu husus da diyalektiğin temeli sayılır (Thalheimer, 2013: 49). Herakleitos ayrıca diyalektik düşünceyi evrende oluş varlığını ve bu oluş süreci içerisinde zıtların birliği ve çatışması düşüncesini de en özgün biçimde geliştirmiş olan filozoftur (Özçınar, 2014: 94). Batı medeniyeti de diyalektiğin ilk Herakleitos ile başladığını kabul etmiştir ve Herakleitos da gerçeğin değişmezliğini savunanların aksine evrenin sonsuz bir akış içinde olduğunu ifade ederek diyalektiğin kısa bir tanımını yapmıştır (Ollman and Smith, 2013: 13).

Herakleitos evrenin değişim içinde olan bir ateşten ibaret olduğunu ifade ederek şu hususlara vurguda bulunur (Yaka, 2011: 238-239):

- Sağlığın kıymetinin bilinmesi için hastalık gerekmektedir,
- Rahat bir istirahat için çalışma gerekmektedir,
- Cesaret tehlikeyi barındırır,
- Faziletin olması için yenilecek bir fenalık olmalıdır,
- Fazilet rezaletin ölümü; rezalet de faziletin ölümüdür,
- İyilik yok olan fenalıkken, fenalık da yok olan iyiliktir ve mademki fenalık olmayan iyilik, iyilik olmayan fenalık yoktur, bu durumda fenalık nispi bir iyilik ve iyilik nispi bir fenalıktır. İyilik ve fenalık da varlık ve yokluk gibi evrensel bütünlük içerisinde birbirleri ile karışırlar.

Bu bağlamda Herakleitos'un diyalektiğinin birbiri içinde meydana gelen sürekli bir değişim ve çatışma ile ilişki olduğunu ifade etmek mümkündür.

Diyalektikle ilgili görüşleri bulunan bir diğer filozof ise Anaximandros'dur. M.Ö. 610-545 yılları arasında yaşayan (Köseoğlu, 2012: 27) ve İlk Yunan filozoflarından olan Anaximandros için bağlantı ve devinim olguları ciddi bir önem taşımaktaydı ve söz konusu olgular diğer filozoflar gibi Anaximandros'un da dünya görüşünün gelişiminde başlangıç ilkeleri konumunu oluşturmuşlardı (Şeptulin, 2013: 153).

Anaximandros'un çevreye uyum ve en uygun hayatta kalma tarzı üzerine düşünceleri vardı ve gelişmiş memelilerin, geldikleri kökenlerini temsil etmediğini görmüştü (Loenen, 1954: 215). Anaximandros'a göre bütün varlık dereceleri ateşten çıkmaktadır (Ülken, 1958: 84). Bununla birlikte Anaximandros Thales'in her şeyin sudan geldiği öngörüsünün aksine her şeyin başlangıcının tek bir temel maddeden geldiğini öne sürmüştür (Edwards, 1952: 4). Bir diğer ifadeyle Anaximandros başlangıcın ve maddenin sonsuzdan geldiğini ileri sürmüş ve bu çerçevede insanların öncelikle suda yaşayan balıklardan ortaya çıkıp, karada yaşayan bugünkü formuna ulaştığını iddia etmiştir (Engels, Dutt and Haldane, 1940: 141). Bu bağlamda günümüzde öncelikle suda evrimleşen canlıların karaya çıkarak çeşitlendiği hususunun bilimsel olarak ortaya konulduğu düşünüldüğünde, Anaximandros'un neden evrim teorisinin öncülerinden biri haline geldiği açıkça ortaya çıkmaktadır (Demirel, 2011: 55). Anaximandros sonsuz durağanlıktaki bir değişimin çatışmalar neticesinde ortaya çıktığını ifade etmektedir ki bu da diyalektik mantığın bir yansıması konumundadır (Zitta, 1964: 200). Bir diğer ifadeyle Anaximandros diyalektiği, evrim süreci ile açıklamaya çalışmıştır.

Eski Yunan'ın ünlü düşünürlerinden biri olan Sokrates ise diyalektiği tartışma yoluyla gerçeklere varmak olarak kabul etmiş olup, temel amacı her şeyin tarifine varmaktır ki bu hususta kullandığı tartışma kurallarının tümü diyalektik olarak adlandırılır (Eroğlu, 1966: 285).

Sokrates'in amacı her zaman geçmişteki belirli bir eylemin eleştirilmemesi anlamında cesaretin, saygının veya erdemin doğasını araştırmaktır (Naas, 1995: 134). Bu noktada arzu edilen etki; birinin dikkatini bir başka kişinin yaşamına dikkatini vermesini sağlamaktır (Naas, 1995: 134). Oldukça dikkat çekici olan bu düşünce yapısı geçmiş kabahatlerimizden değil; etik ilkelerin doğasından kaynaklanmaktadır ki söz konusu ilkelerin araştırılması gelecekte bizi daha iyi bir yaşama sürüklemekte veya söz konusu ilkelerin incelenmesi, en azından bizim önyargısız bir şekilde eyleme geçmemize yönlendirme konusunda yardımcı olmaktadır (Naas, 1995: 134). Bundan dolayı diyalektik cesaretin takibinde belirli bir cesaret, saygının takibinde belirli bir saygı, adaletin takibinde belirli bir adalet ve nihayetinde felsefenin sağduyusu veya öngörüsüne ulaşmada henüz felsefi öngörü düzeyinde olmayan belirgin bir öngörü gerektiren geleceğe dönük bir süreç olarak ortaya çıkar (Naas, 1995: 134). Bir diğer ifadeyle tartışma kültürüyle felsefi bir öngörüye ulaşılabilmesi mümkündür. Dolayısıyla felsefi bir öngörüye ulaşabilmek adına Sokrates'in diyalektiğinde, tartışma önemli bir yer tutmaktadır ve bu tartışma önyargılardan arındırılmış; saf bir biçimde gerçekleştirilmelidir. Böylelikle cesaret, saygı ve nihayetinde felsefi öngörüye ulaşabilmek için önemli bir mesafe kaydedilmiş olur. Nihayetinde söz konusu süreçlerin toplamı da Sokrates'in diyalektiğini oluşturmaktadır.

Platon'un diyalektiğinin incelenmesi ise, Aristo'nun Platon'dan önceki filozofların diyalektik hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadıklarını öne sürmesi (Wedberg, 1998: 120) açısından önemlidir. Zira diyalektik safhaya ulaşamamış kişilerin ideal devletin oluşumunda bir katkıları yoktur (Yıldız, 2015: 160). Dolayısıyla ideal devlet yönetiminde Platon'un diyalektiği göz ardı edilemez.

Platon retoriğin¹ karşısında diyalektiği savunmuş bir filozoftur (Uzun, 2015: 29). Zira Platon retoriği, sofistlerin² ortaya çıkardığı bir kandırma ve manipölasyon aracı görmüştür ve göz ardı etmiştir (Çadırcı, 2010: 90). Bir diğer ifadeyle Platon idealizm yanlısı bir filozoftur ki Platon'un diyalektik mantığını da bu idealizmde aramak gerekir.

Platon'un idealizminde zihinden hiçbir şekilde kaybolmayan bir hakikat ya da gerçekliğin mevcudiyeti vardır ve söz konusu hakikat veya gerçeklik mantıksal ve istikrarlı bir bütün olarak orada bir yerde durmakta olup, hakikati/gerçekliği belleğimizden alıp geri getirmemiz gerekmektedir (Çağla, 2007: 219). Platon insan belleğini zihnin rasyonel düşünen kısmının hakikati düşünmesine sebep olan bir araç olarak görür (Çağla, 2007: 219). Platon'un *Anemnesis*'i³ ise belleği eğitmek, bilinen olgu yahut yerleri hatırlamaktan ziyade bir nevi zihinsel ebelik olarak kabul edilen ve anlamlı sorular yoluyla cevaplar bulmaya sağlayan diyalektik bir sanattır (Çağla, 2007: 219). Bu hususun Platon'un herkesin yeteneğine göre eğitilmesi gerektiği (Erkılıç ve Himmetoğlu, 2015: 101) hususunda bir temel oluşturduğunu söylemek yanlış bir yaklaşım olmayacaktır. Platon'un buradaki diyalektiğini mağara benzetmesi yoluyla örneklendirebilmek mümkündür (Güzel, 2003: 113): Elleri, kolları ve boyunları bağlı insanlar sadece karşılarındaki duvara yansıyan nesneleri ve gölgeleri gerçek olarak kabul ederler. Bu kişilerden birinin boynundaki ip çözüldüğü takdirde, geriye dönüp baktığında ateşin saçmış olduğu ışık nedeniyle gözleri kamaşır ve bu kişi artık duvardaki gölgeleri seçemez hale gelir. Söz konusu gölgelerin sahibi olan nesnelerin görülebilmesi için ise kişinin gözlerinin ışığa alışması gerekmektedir. Bu kişinin elleri ve kolları da çözüldüğü ve mağaranın dışına çıkarıldığı takdirde dışarıdaki nesneleri görebilmesi için yine gözlerinin ışığa (güneşe) alışması gerekmektedir. İnsanların gözleri güneşe alışınca önce insanların ve nesnelerin sudaki yansımalarını, sonra kendilerini, sonrasında gök cisimlerini, ayı, yıldızları ve nihayetinde güneşi görüp, güneşin her şeyin kaynağı olduğunu anlamak suretiyle bütün yanılgılarından kurtulur.

¹ Retorik sözlük anlamı olarak “güzel söz söyleme, hitabet sanatı, söz sanatlarını inceleyen bilgi dalı, belagat” anlamlarına gelmektedir (TDK, 1988: 1223).

² Sofistler pratik bilgi ihtiyacını gidermek üzere başarılı yurttaş yetiştirme kaygısıyla belli bir ücret düzeyinde dersler veren gezici öğretmenlerdir (Detaylı bilgi için bkz. Yıldızdöken, 2017: 187).

³ Anamnesis, Platon'un öğrenmenin anımsama olduğu tezidir (Detaylı bilgi için bkz. Temizkan, 2016: 218).

Netice olarak Platon ideal devlet kurma yolunda öncelikle bireyin eğitime önem vermiş; ancak bireyin eğitime önem verirken gelişigüzel değil; herkesin yeteneğine uygun bir eğitimin verilmesi gerektiğini savunmuştur. Eğitimsiz bir insandan ideal devlete doğru gidilmesinde ise Platon diyalektik yöntemi kullanmıştır.

Aristoteles'in diyalektiğinde ise dikkati çeken nokta diyalektiğin sadece bilimsel (felsefi) bir metot olarak ele alınmasını reddetmesidir (Bilgiç, 2014: 232). Aristoteles mantıksal terimini genel olarak olasılık; yani diyalektik anlamında kullanmıştır (Çiçekdağı, 2016: 57). Dolayısıyla diyalektikte olasılık olgusunun Aristoteles'in mantığında aranması gerekmektedir.

M.Ö. IV. yüzyılda Aristoteles tarafından sistemleştirilen mantık (Çaldak, 2017: 103) hakkında yapılan tanımlamalar şu şekildedir (Köz, 2002: 357):

- Var olanın genel niteliklerinin bilimi,
- Belirlenmemiş herhangi bir nesnenin fiziği,
- Düşünme eylemindeki ideal kanunların bilimi,
- Doğru düşünme sanatı.

Bu tanımlamalardan yola çıkılırsa Aristoteles'in mantık bilimini ussal eylemler üzerine kurduğunu söylemek doğru bir yaklaşım olacaktır. Zira Aristoteles mantığı tündengelim olup, bu husus aynı zamanda da tümevarımı da desteklemektedir. Aristoteles'te ilk terim olumlu veya olumsuz tümel iken orta terim ise sonuç çıkarmanın mümkün olacağı tümel veya tikel olabilir (Kak, 2014: 139). Aristoteles mantığını şu şekilde örneklemek mümkündür:

- Geliri olan her mükellef vergi öder (ilk terim),
- Kütahya Dumlupınar Üniversitesi de gelir elde etmektedir (orta terim),
- halde Kütahya Dumlupınar Üniversitesi de vergi öder (sonuç).

Söz konusu örneğe bakıldığında Aristoteles'in mantığının yüzde yüz doğru olduğu; yani Kütahya Dumlupınar Üniversitesi'nin kesinlikle vergi ödemesi gerektiği zannedilebilir. Ancak Türk Vergi Sistemi'nde tanınmış veya tanınacak olan istisnalarla Kütahya Dumlupınar Üniversitesi vergi ödeme yükümlülüğünden kurtulabilir. Böyle bir durumda ise Aristoteles'in mantığı, fonksiyonunu yitirecektir. Bununla birlikte Aristoteles'in mantığının tümüyle yanlış olduğunu iddia etmek de doğru bir yaklaşım

olmayacaktır. Zira Aristoteles'in kategoriler öğretisinin dilin değil; düşüncenin kendi kuralları tarafından belirlendiğini ortaya koyması halen önemini korumaktadır ve buna ek olarak Robin Smith'in de ifade ettiği gibi güncel mantık çalışmaları gelişimini, Aristoteles'in yanlış görüşlerine borçludur (Oralgül Demir, 2018: 87).

Aristoteles diyalektiği çeşitli şekillerde kabul görmüş kanıları ve görüşleri ifşa eden bir araç olarak ortaya çıkması ve bir konuyu iki tarafıyla ele alması bakımından felsefi açıdan kıymetlidir (Oralgül Demir, 2018: 84). İşte Aristoteles'in diyalektiğini de bahsi geçen mantıksal süreçler içerisinde görmek gerekmektedir.

İlk önemli rasyonalist filozoflardan biri olan Parmenides ise varlık, yanılısma, birlik, varoluş vb. kavramlarla felsefi tezlerini sürdürmüş, mantık ve diyalektik vasıtasıyla varlıkta birlik ve bölünmezlik ile değişme ve hareketin olanaksızlığını ispat yoluna gitmiştir (Sarı, 2016a: 14). Dolayısıyla Parmenides'te diyalektik mantığı anlamak için varlık felsefesinin bilinmesi gerekmektedir.

Felsefe tarihinde eleştirel felsefenin ilk örneğini veren bir filozof olan Parmenides bilgiyi, düşünülen dünya ve duyumsanan dünya olarak ikiye ayırmış olup, felsefenin tek ilgi alanının düşünülen dünya olduğunu ileri sürmüş ve düşünülen dünyanın da varlığa ait olup, onun kendi içinde sonsuz, öncesiz, doğru ve kesin olduğunu ifade ederken; duyumsanan dünyanın da oluşa ait olduğunu söylemek suretiyle doğrunun dayanağının, varlık ve hatanın dayanağını oluşturduğu olgusuna bağlamıştır (Kant, 2017: 100-101).

Felsefenin, bilgeliğin ve bilimin varlık iddiasından vazgeçemeyeceğini; çünkü varlık yoksa düşüncenin ve bilimin konusunun olmadığını öne süren Parmenides'e göre dünyaya yönelen duyuların bu dünyada varlığı göremedikleri ve algılayamadıkları bir durumda varlığın kendisinden değil duyulardan vazgeçilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Sarı, 2017a: 71).

Parmenides'in varlık dediği husus var olma kavramının kapsamadığı her şeyin yok sayılması ve dolayısıyla hiçliktir ve buna ek olarak, Parmenides hiç olanların bilgisinin de sanı olduğunu ifade etmektedir ki böyle bir durumda Parmenides gerçek ve doğru olan bilginin, düşünce ve mantığın süzgecinden geçerek üretilen varlığın bilgisi olduğu sonucuna ulaşır (Sümer Alan, 2011: 143). Parmenides'e göre doğru bilginin elde edilmesindeki gerekli yol varlık kavramına ilişkin içeriğin belli bir sıra ile mantıksal

analizini yapmak ve buradan elde edilen ilkeleri gerçekliğe uygulamak ve varlığı mantığın ilkelerine göre yeniden yaratmaktır ki bu da Parmenides'in evreni açıklamadaki başlangıç noktasının varlık olduğunu göstermektedir (Sümer Alan, 2011: 143). Dolayısıyla Parmenides'in varlık olgusunu açıklamadaki tutumunun akıl tarafından varlığın değişmez, bütünsel ve devinimsiz olduğunu ileri sürmesinden kaynaklandığı görülebilir (Suslakov and Yakovleva, 2013: 25). Zira Parmenides hareket ve değişimin çokluk kavramını ortaya çıkardığını ve bu çokluğun gerçek olmadığını öne sürer (Atış, 2013: 165). Yukarıdaki açıklamalardan hareketle Parmenides varlığı açıklarken Tanrı'da değişim olmadığını ve Tanrı'nın her şey olduğu düşüncesini referans almış (Batukan, 2016: 15) ve var olan varlık; yok olanın yokluk; çelişkisiz düşüncenin var olanı düşünmek; çelişkili olanın ise yok olanı düşünmek (Sunar, 1971: 21) olduğuna kanaat getirdiği gerçeğine ulaşılabilir.

Netice olarak Parmenides'in diyalektik usamlamalarının aynı hususların dinleyicilere hem benzer hem benzemez; hem tek hem çok; hem dingin hem devinen olarak görünmesini sağlayan bir sanat olduğu (Cornford, 2010: 324) gerçeğinden ve varlık üzerine düşüncelerinden hareketle, diyalektiğinin karşıtlıklar üzerine kurulu olduğunu ifade etmek mümkündür.

Bir diğer Yunan filozofu Zenon ise Parmenides'in görüşlerini eleştirmiş, onun kabul ettiği düşüncelerden hareket ederek bazı çelişkileri ortaya çıkarmış ve kendi fikirlerini savunmada bir araç olarak diyalektiği kullanmıştır (Mavil Yağlı, 2012: 175). Zenon'un diyalektik usamlamasında bir oyun ve oyun içindeki bir eylemin mevcudiyeti söz konusudur (Schofield, 1983: 33). Eylem karşı eyleme davetiye çıkarırken, oyunun amacı entelektüel yaratıcılığı tatmin etmektir ve bu oyunun sonucu ise kişinin kafa karışıklığı içerisinde kalmasıdır (Schofield, 1983: 33). Bu kafa karışıklığını Zenon'un uzay, kaplumbağa, dikotomi ve ok paradokslarıyla açıklamak mümkündür:

- **Uzay Paradoksu:** Uzayın var olduğu ve tüm varlıkların uzayda olduğu kabul edilirse uzayın nerede olduğu sorusunun cevaplanması mümkün olmamaktadır (Altunya ve Şavklıyıldız, 2017: 245). Bir diğer ifadeyle uzay gerçekçi bir olguysa o da başka bir uzaya ihtiyaç duyacaktır (Altunya ve Şavklıyıldız, 2017: 245). Sonuç olarak uzayın gerçekte olmadığı hükmüne ulaşılabacaktır (Altunya ve Şavklıyıldız, 2017: 245). Zenon ise yer diye bir şey varsa neyin içinde olduğuna

ilişkin bir sorunun cevabını da bilmediğini belirtmiştir (Altunya ve Şavklıyıldız, 2017: 245).

- **Kaplumbağa Paradoksu:** Bir kaplumbağa bir koşucudan belli bir mesafe önünde olacak şekilde yarışa başladığında koşucu kaplumbağanın başlangıçtaki konumuna geldiğinde kaplumbağa ilk konumuna göre daha ileride olacak; koşucu kaplumbağanın ikinci konumuna geldiğinde kaplumbağa da üçüncü konumuna ilerlemiş olacaktır ve aynı mantık silsilesiyle devam edildiği takdirde koşucu kaplumbağaya hiçbir zaman yetişemeyecektir (Duran, Doruk ve Kaplan: 2016: 58-59).
- **Dikotomi Paradoksu:** Ayrı ve bölünebilir parçalardan oluşan bir mekânda hareket eden biri önce bu yolun yarısını, sonra yarısının yarısını, sonrasında diğer parçanın yarısını vb. şekilde kat ederse netice olarak hareketli birey daima parçaların içinde kalacak; ancak tüm mekânı kat edemeyecektir (Ülken, 1972: 2).
- **Ok Paradoksu:** An olgusunun bölünmezliği üzerine kurulu olup, duran bir cismin kendisine eş bir yer kaplaması gerçeğinden hareketle atılan okun da kendisine eşit bir yer kapladığını ve bundan dolayı okun hareketli değil durağan olduğunu öne süren paradokstur (Çamdereli, 2004: 197).

Diyalektiğin geleneksel söylemi diyalektiğin genel kanıtları olarak Zenon'un paradokslarını referans alır (Schmitt, 1988: 444). Bu bağlamda Zenon'un diyalektiğini diğer düşüncelerden farklı olarak durağanlık olgusuyla ön plana çıktığını ve agnostik bir yapıya sahip olduğunu öne sürmek mümkündür.

Modern felsefe filozoflarına bakıldığında ise Descartes dikkati çekmektedir. Kendi zamanına kadar doğru olduğu düşünülen bilgilerin hatalı olduğunu gören Descartes kendisine öğretilen tüm bilgilerden ve hatta matematikten dahi şüphe etmekle birlikte, söz konusu şüphe bilindik anlamından oldukça farklı bir mana taşımaktadır (Öktem, 1999: 311). Şüpheyi doğru ve kesin bilgiye ulaşmak için bir metot olarak kullanan Descartes, bu kullanımdan dolayı şüpheyi metodik bir şüphe olarak görmüş olup, mutlak ve sarsılmaz bir hakikate sadece böyle bir şüpheden sonra ulaşılacak ve böyle bir hakikat, bilgi binasının kuruluşunda sağlam bir temel teşkil edecektir ki işte hakikati aramak ve hakikatin mutlak bilgisine ulaşmak amacıyla şüpheyi bir araç olarak kullanan Descartes bu noktadan hareketle işe bilimin eleştirisiyle başlamıştır (Öktem, 1999: 311).

Rasyonalist bir filozof olan Descartes hakiki anlamda bir benlik idesinin olduğunu öne sürmektedir (Sarı, 2017b: 273). Zira Descartes'a göre matematiğin ve mantığın ilkeleri ruhumuzda doğuştan bulunan ilkelere ki çelişmezlik ilkesi (bir şeyin aynı hem kendisi hem de başka bir şey olamaması) veya özdeşlik ilkesi (A, A'dır) bu türden ilkelere (Dinçer, 2002: 18). Descartes de felsefede açık ve seçik bir sistem kurarak söz konusu sistemle matematik-fizik temelli bir sistem ortaya koyar ki bu da Descartes'ın doğayı matematiksel kesinlik içinde anlama çabasına işaret etmektedir (Durmaz, 2015: 128).

Descartes kesin bilgiye ulaşmada mantık kuralları yerine kendi belirlediği dört kuralı uygulamıştır (Keha Kaya, 2010:113):

- Doğru olduğunun açıkça bilinmediği hiçbir şeyi doğru olarak kabul etmemek,
- Araştırılan güçlüklerin her birini en iyi şekilde çözülebilecek derecede parçalara ayırmak,
- Düşünceleri basitten karmaşığa doğru bir düzen içerisinde sıralamak,
- Hiçbir şeyin göz ardı edilemeyeceği bir sıralama ve o derecede genel bir gözden geçirme yapmak.

Descartes'ın yöntemindeki bu şüphecilik *Cogito ergo sum* (düşünüyorum o halde varım) ile; yani kendi düşüncesinin varlığını ilan ederek sonlandırmıştır ki burada varoluşun ispatında kesinliği sağlayan nihai ilke Tanrı değildir ve bu da Descartes'ın bireyin Tanrı karşısındaki özerkliğini temellendirme kaygısının bir göstergesidir (Aydoğan, 2015: 103).

Decartes *cogito ergo sum* ile kendi varlığının gerçekliğinin zayıflatıldığı ve hatta maddi dünyanın yok sayıldığı bir durumda “ben” olarak ifade ettiği varlığın ontolojik bir karşılığının mevcudiyetini görmüştü (Taslaman, 2008: 20). Bir diğer ifadeyle Tanrı'nın insanı ve dünyayı yaratma gerçeğine rağmen, insanın kendi ve dünyadaki yaşamının kontrolü insanın aklı ve bilgisi sayesinde kendisindedir (Atış, 2015: 10).

Descartes'ın düşünme ediminde bilinç kendini doğrulamakta ve bu doğrulama etkinliği içinde bilinç sarsılmaz bir niteliğe kavuşmakta ve bu şekilde bilinçle ilgili kesin bir görüş ortaya çıkmakta ki söz konusu husus tüm bilme sürecinin ön koşulunu oluşturmaktadır (Özçınar, 2008: 6).

Descartes'ın bilgi ediminde bir istem vardır ve bilgimizi yargılar halde dile getiririz ki söz konusu yargı bir tasarım veya düşünceye evet veya hayır demek anlamına gelmektedir ve bu evet ve hayır bir irade ediminden başka hiçbir anlama gelmemektedir (Sarı, 2016b).

Yukarıda anlatılan hususlar çerçevesinde Descartes'ın felsefesinde kesinliğin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda Descartes'ın diyalektiği ile şu hususların bahsedilmesi mümkündür (Demirel, 2016: 27): Diyalektik belagat veya şiirden farksız olup, bilme eylemi olmadan diyalektikçiler herhangi bir kıyas yapamazlar ki bu nedenden ötürü yeni bir şey bulunamaz ve doğrunun araştırılmasında diyalektik bir işe yaramaz. Dolayısıyla diyalektik sadece bilinen nedenleri başkalarına kolay bir şekilde açıklamak için işe yarayabilir. İşte bu nedenlerden ötürü Descartes diyalektiğin felsefe kapsamında değil retorik kapsamında değerlendirilmesini öne sürmüştür ki bu husus Kartezyen felsefe⁴ içinde önemli bir etki yaratmıştır.

Descartes'ın diyalektiği nasıl algıladığına ilişkin bir başka husus da şüphecilik ile ilgili şu sözleridir (Descartes, 2010: 49):

“Çocuklukta, yani adam olmadan önce, henüz tüm usumuzu kullanmadığımız bu yaşta duyularımıza çarpan nesnelere ilişkin bazen iyi bazen kötü yargılarda bulunurduk. Bu nedenle, böyle aceleyle verilen birçok yargı gerçeğin bilgisine ulaşmamızın önüne taş koyuyor. Bu da bize şunu öğretiyor ki kendilerinde en küçük bir kuşku kırıntısı bulacağımız nesnelerden yaşamımızda bir kez bile kuşku duymadıkça, onlardan ayrılabilceğimizi gösteren hiçbir belirti yoktur”.

Dolayısıyla Descartes gerçeğe ulaşmada diyalektiği değil; şüpheciliği kullanmayı tercih etmiştir.

Aydınlanma sürecinin insanı doğadan bağımsız kılacağı, insana özgürlük ve bağımsızlık getireceği iddiasında olan Diderot 18. yy. aydınlanmacılarından biridir (Erdoğan ve Alemdar, 2010: 274-275). Diderot ve arkadaşlarının hazırlamış olduğu ve birtakım uygulamalar için faydalanılan bir eser olan *Encyclopédie*'de (Burke, 2001: 60)

⁴ Kartezyen felsefe ruhu organizmaya düşünceyi ise zihin yetisine indirgeyen bir felsefedir ve bu sebeple insan düşünme yönüyle zihinsel şey, eylem yönüyle de makine olarak adlandırılır ki düşünen insan tözden faydalanmak suretiyle düşünceyi kendi benliğinin bilgisini elde etmede kullanırken, sonrasında Tanrı'nın bilgisini elde etmede kullanacaktır (Detaylı bilgi için bkz. Altuner, 2013: 55).

şu ifadeler bakımından Diderot'un aydınlanmacı yönüne vurguda bulunmaktadır (Barbier and Lavenir, 2001: 13-14):

“Encyclopédie'nin hedefi dağınık durumdaki bilgileri bir araya getirmek (...), onları genel sisteme yönlendirmek, (...) ve onları aktarmaktır. Buradaki amaç, geçmiş yüzyıllardaki çalışmaların boşa gitmemesi (...), daha iyi eğitilecek olan yeni kuşakların aynı zamanda daha erdemli ve daha mutlu olmaları ve bizim, insan türünün övgüsüne nail olmadan ölmememizdir”.

Fransız filozof Jean-François Lyotard da Diderot'u post-modern olarak nitelendirmekteydi (Gearhart, 1986: 1047). Diderot'un bilimsel çalışmaların merkezinde giderek artan bir yere sahip olması ve bu durumun da onun diyalektiğinin mükemmelliğinin yeniden farkına varılması (Fellows and Torrey, 1949: VII) bahsedilen hususların bir ispatı niteliğindedir. Dolayısıyla Diderot'un diyalektiğinin anlaşılabilmesi için öncelikle filozofluğunun ele alınması gerekmektedir.

Diderot'un filozofluğu hakkında Cresson (1997:31) şu hususları ifade etmiştir:

“Hangisi olursa olsun, düşüncelerin, Diderot için tuhaf bir alımı vardır. Yeni ve gerçek bir düşünce görmeyiversin, hemen ona doğru koşar. Onunla sarhoş olur. Düşüncelerin kulu kölesidir. Öyleyken uçarılığı da elden bırakmaz: Esmer düşünceden sonra sarışın düşünceye, sarışın düşünceden sonra pembe düşünceye kapılır. Düşünceler kolayca baştan çıkarır onu. İspatlarla, kanıtlarla pek uğraşmaz. Coşkuyla bir düşünceden ötekine geçer. Artık kendisine değerli görünmeyen şeyi bırakır, bırakmayı öğütler. Bundan ötürüdür ki, ‘Doğanın Yorumlanması Üstüne Düşünceler’ adlı eserinin ünlü tanıtma yazısında şunları söyler: ‘Genç adam, al ve oku... Amacım, öğretmekten çok eğitmek seni. Onun için, düşüncelerimi benimsemişsin ya da benimsememişsin, hiç önemi yok. Düşüncelerim ilgini çeksin yeter’”.

Diderot'un filozofluğuna bakıldığında yeni olan her düşünceye açık olduğu ve bu bağlamda fikirler üzerine düşüncelerini ortaya çıkardığını ifade etmek mümkündür. Zira Diderot'un doğanın işleyişinin diyalektik analizi de her şeyin değiştiği, her şeyin yok olduğu ve yalnızca bütünün geride kaldığı üzerinedir (Miller, 1971: 87). Buna ek olarak problemin sonsuz okyanusunda Diderot ardışık her zamanda bir molekülün kendisine benzemediğini öne sürmektedir (Miller, 1971: 87). Bir diğer ifadeyle Diderot'un diyalektik düşüncesinde değişimin mevcudiyeti söz konusudur.

Diderot'un düşünce tarzı sistem ve yorum olarak adlandırılan her birinin diğerini karşılıklı etkilediği zıt iki harekete dayanmakta olup, bu iki eylem her ne kadar bazen

uyumlu olsa da bazen çatışsa da Diderot'un üstün analiz yeteneği bu iki zıt eylemi sentez açısından çok iyi birleştirir (Grava, 1963: 90).

Diderot'un değişime ilişkin düşünceleri eserlerine de yansımıştır. Örneğin Diderot *Konuşmalar (Entretiens)* adlı eserinde şu sözleriyle değişime vurguda bulunmuştur (Diderot, 1998: 98-99):

“Bu sabah bir İsveç tarihinde okuduğuma göre Kral, bu memleketin Kralı. Allah'ın inayetiyle düşmanlarına karşı zafer kazanmış. Bu zaferi inkâr eden Türklere göre ise Allah İsveç Kralından inayetini esirgemiştir! İspanyollara göre ise Allah kendisine edilen dualara sağır kalmıştır. Görüyorsunuz ya herkes Allah'ın inayetini kendine göre tefsir etmekte, işine geldiği şekilde hükümlendirmekte, onu keyfine göre hareket ettirip, konuşturmaktadır... Buna göre bizce Luthercilere göre yahut hiç olmazsa İsveçlilere göre bir Allah'ın inayeti, Müslümanlara yahut Türklere göre bir Allah'ın inayeti, İspanyollara göre bir Allah'ın inayeti, Ruslara göre bir Allah'ın inayeti, Lehlilere göre bir Allah'ın inayeti, Fransızlara göre bir Allah'ın inayeti olmalıdır”.

Diderot'un söylediklerine bakıldığında Tanrı'nın yardımının her millete göre değişik anlamlar taşıdığı göze çarpmaktadır. Bir diğer ifadeyle Diderot değişim olgusuna vurguda bulunmuştur.

Diderot *“Filozofça Konuşmalar”* adlı eserinde ise değişimlere ve zıtlıklara vurguda bulunmaktadır (Diderot, 1984: 50): *“Bir Müslümanı kendisini vaftiz ettirmekten alıkoyan şey, çocuklukta gördüğü eğitimidir. Bir Hristiyan'ın kendini sünnet ettirmesine engel olan da gene çocuklukta gördüğü eğitimidir. Yetişkin insanın akli ise vaftizi de, sünneti de aynı ölçüde saçma bulur”.* Bu noktada ise Diderot diyalektiğinin hem değişim hem de karşıtlıklar üzerinde yükseldiği görülmektedir. Zira bir yandan Diderot Müslüman veya Hristiyan bir bireyin kendisine karşıt olan hususları yerine getirmediğini ifade ederken, öte yandan inancı fark etmeksizin bireylerin yetişkinlikte karşıt buldukları hususları önemsememe kanaatine doğru meylettiklerini ima etmektedir.

Netice olarak Diderot diyalektik düşüncesini karşıtlık ve değişim üzerine kurarak güncel diyalektik anlayışa benzer bir yaklaşım sergilemiştir.

Diyalektik üzerine düşünceleri olan bir diğer filozof Kant'a göre ise üç akıl vardır (Öktem ve Türkbağ, 2003: 162):

- **Teorik Akıl:** Olgular evreni kavranır,
- **Pratik Akıl:** Ahlak kavranır,

- **Estetik Akıl:** Güzellik ve Tanrı kavranır.

Kant'ın teorik felsefesi bilmeye dayalı düşünme faaliyeti olarak ifade edilebilir ve bu çerçevede Kant teorik felsefenin alanını ve nihai hedefini deneyim ile sınırlandırmaktadır (Yılmaz, 2012: 98-99). Bu bağlamda teorik akıl ile olgular evreninin kavranacağı öne sürülebilir.

İkelere bağlı olarak faaliyette bulunma yetisi olarak ifade edilebilen istenç, pratik akılla bağlantılı bir kavramdır (Topuz, 2017: 505). Zira pratik akıl ilkeler üretir ve eylemler söz konusu olduğunda istenç ile ilişkilendirilir (Topuz, 2017: 505). Dolayısıyla aklın duyusallığın sınırlarının ötesine geçebilmesinin yegâne koşulu pratik aklın kullanımıdır (Ketenci, 2016:131). Nihayetinde ahlakın da duyusallığın ötesinde pratik aklın kullanımıyla kavranacağı iddia edilebilir.

Kant güzelin ne olduğunun estetik yargının çözümlenmesiyle mümkün olduğunu ve estetik yargı verme yetisinin beğeni olduğunu öne sürer ki Kant estetik yargı çözümlerken bu yargıyı “güzel” üzerine verilmiş bir yargı olarak düşünmektedir (Tunalı, 1963: 71-72). Zira Kant’a göre estetik yargıları, beğeni yargılarıdır (Tunalı, 1963: 71-72).

Kant “*Pratik Aklın Eleştirisi*” isimli eserinde saf aklın her daim bir diyalektiği olduğunu ifade etmiş (Elmas, 2015: 106) ve diyalektiğe negatif/olumsuz bir anlam yüklemek suretiyle, onu görünüşün mantığı olarak tanımlamıştır (Şahin, 2014: 73). Bir diğer ifadeyle diyalektik Kant nezdinde doğruya karşı güçlü bir savunma anlamına geldiğinden, Kant diyalektik yöntemi bir yanılsama mantığı olarak algılamaktadır ki bu durum gerçeğin doğasına aykırılık oluşturacağı gibi; yanılgılar mantığı da olmaya mahkûmdur (Altuner, 2011: 51-52).

Filozoflardan bir diğeri olan Fichte ise felsefesinin temellerini “Mutlak Ben” kavramıyla atmıştır (Gültekin, 2018: 607). Eylem merkezli ve eylem öncelikli olan bu “Mutlak Ben” in görünen ve görünmeyen bir yüzü vardır ve diğer nesneler de bu merkezin etrafında dönmektedirler ki söz konusu dönüş rastlantısal olarak değil; diyalektik bir süreç içerisinde gerçekleşir (Özgen, 2015: 199). Fichte bu diyalektik süreci şu şekilde açıklar (İrğat, 2017: 85):

- **Tez:** Ben varım,
- **Antitez:** Ben olmayan,

- **Sentez:** “Ben” in kendini bu “ben olmayan” a göre kavraması.

Sonuç olarak Fichte, felsefesini diyalektik karşıtlıklar ve bu karşıtlıklar üzerinden ortaya çıkan senteze dayalı olarak oluşturmak suretiyle, bir nevi modern diyalektik yönteme başvurmuştur. Bu da Fichte’nin diyalektik yöntemin geçerliliğini kabul ettiğinin bir ispatı niteliğindedir.

Schelling ise diyalektiği evrenin bir doğası olarak ele alınmaktadır (Sümer Alan, 2017: 162). Bununla birlikte düşüncenin ideal gelişimi Fichte’de ideal gelişim olarak kabul edilirken, Schelling’de diyalektik doğaya aktarılacak suretiyle doğanın formu konumuna gelmektedir (Sümer ve Alan, 2019: 269). Bu bağlamda Schelling’in diyalektik anlayışının doğa ilişkileri içinde şu şekilde açıklanması mümkündür (Sümer Alan, 2019: 270): Doğada her şeyin ileriye doğru çabalamasının kaynağında olumlu bir ilke bulunurken, söz konusu olumlu ilkenin hareketlerini sınırlayan karşıt bir olumsuz ilke bulunur ve bu çatışma içerisinde evreni sistem yapan örgünleştirici ilke ortaya çıkar ki bu ilkeyle de denge sağlanmış olur.

Bu bakımdan Schelling diyalektiği zıtların savaşımı ve birliği ile ortaya çıkan yeni bir oluşum olarak kullandığı, görülebilir bir olgu olarak ortaya çıkacaktır.

Hegel felsefesinde ise diyalektik, doğa yasası ile aynı konumda değerlendirilmektedir (Bağçe ve Öztürk, 2008: 164). Hegel’in bu söz konusu felsefi sistemi mantık, doğa felsefesi ve ruh felsefesi olmak üzere üç bölüme ayrılır ve burada mantık tezi; doğa antitezi ve ruh da sentezi temsil etmektedir (Gültekin, 2018: 28). Hegel’in felsefe dizgisinin diyalektik düşünce üzerine kurulduğu bu anlayışta, bilincin ve özbilincin varlığının dayanağı öteki ile olan ayrım ve karşıtlığa dayanmaktadır ki bu da özbilincin sadece öteki olanla karşılıklı etkileşime dayalı diyalektik bir ilişki içinde kavrandığı anlamına gelmektedir (Yıldız ve Gültekin, 2016: 813). Bu hususun, Hegel’in efendi-köle diyalektiği ile açıklanabilmesi mümkündür.

Hegel’in efendi-köle diyalektiği şu şekilde ifade edilebilir (Küçükalp, 2010: 59): Efendinin olumsuzlayıcı etkinliği olan savaş tarihi süreç ve bireyin oluşumunun sürecinin tetikleyicisi olsa da bireyin kendi bilincine varması sadece kölenin olumsuzlayıcı etkinliği olan çalışma nedeniyle mümkün olabileceğinden, doğa karşısında serbest olan özgürlüğün ve özerkliğin değerinin efendide olduğunu bilen ve ölüm korkusu nedeniyle doğaya boyun eğse de çalışarak kendi doğasının efendisi haline gelen köledir.

Hegel'in Efendi-Köle Diyalektiği'nde dikkati çeken husus kölenin kendi bilincine varmasının sebebinin kendi olumsuzlayıcı gücünden kaynaklanmasındayken, yaratılışında hem nesnesine hem de kendisine yönelik olumsuzlayıcı bir devinim içermediğinden efendinin tarihin deviniminde bir etkisi olmamasıdır (Özçınar, 2007: 232).

Dolayısıyla Hegel'in diyalektiğinde de karşıtlıklar ve çatışmalar söz konusudur ve Hegel'in diyalektik ilkelerini bu bağlamda ele aldığı görülebilir.

Halen birçok alanda popülerliğini koruyan bir diğer filozof ise Karl Marx'tır. Marx, Hegel'deki özne ve nesne arasındaki özdeşliği göz ardı etmekte ve diyalektiğin maddeci ve bilimsel bir yorumunu oluşturmaya çalışmıştır (Özçınar, 2013:101). Bir diğer ifadeyle Hegel'in diyalektiği idealizme⁵ dayanmaktayken, Marx'ın diyalektiği materyalizme⁶ dayanmaktadır (Landreth and Colander, 2001: 198). Zira Marx da, Hegel ile ilgili diyalektik bağlamında şu açıklamalarda bulunmuştur (Marx, 2015: 29):

“Diyalektiğin Hegel'in elinde maruz kaldığı gizemleştirme, onun genel hareket biçimlerini kapsamlı ve bilinçli bir şekilde ilk önce Hegel'in ortaya koymuş olduğu gerçeğini hiçbir şekilde gölgeleyemez. Hegel'de diyalektik baş aşağı durur. Gizemsel kabuğun içindeki rasyonel özü bulmak için tersine çevrilmesi gerekir. Gizemleştirilmiş biçimi ile diyalektik, var olanı yüceltir görüldüğü için, Alman modası olmuştur. Oysa rasyonel biçimi ile diyalektik, burjuvazi ve onun doktriner sözcüleri için rezil ve iğrenç bir şeydir; çünkü diyalektik her oluşmuş biçimi, akan bir hareket içinde ve dolayısıyla bunun yok olup gidici yanını da gözden ayırmadan kavratır; çünkü diyalektik hiçbir şeyin altında kalmaz, özünde eleştirici ve devrimcidir”.

Marx'ın diyalektik yöntemini anlayabilmek açısından şu altı noktayı vurgulamak mümkündür (Ollman, 2011: 238):

- **Ontoloji:** Başta değişim ve etkileşim anlamında dünyanın gerçekte ne olduğuna ilişkindir.
- **Epistemoloji:** Marx'ın düşünme sürecini, değişim ve etkileşimle ilgili yeterli düzeyde bir açıklamaya ulaşma niyetiyle nasıl düzenlediğine ilişkindir.

⁵ İdealizm, dünya üzerinde duyular yoluyla kazanılan deneyimlere dayalı olarak insan aklının tahminlerde bulunması anlamına gelmektedir (Detaylı bilgi için bkz. Taşdemir, 2017: 6).

⁶ Materyalizm, aklın ve bedenin ayrı birimler olduğunu reddeden felsefi bir yaklaşımdır (Detaylı bilgi için bkz. Taşdemir, 2017: 6).

- **Araştırma:** Marx'ın bilmek istediği şeyi öğrenmek amacıyla attığı somut adımlara ilişkindir.
- **Zihinde Netleştirme:** Marx'ın yapmış olduğu araştırmanın sonuçlarını bir araya getirip düzenlemek amacıyla yapmış olduğu faaliyetlere ilişkindir.
- **Sergileme:** Marx bir takım stratejileri kullanarak hedef kitlesine belli bir diyalektik kavrayış içinde bildiklerini anlatmasına ve onları ikna etmeye çalışmasına ilişkindir.
- **Praksis:** Marx'ın bu dünyada bilinçli bir eylemde bulunduğu, onu değiştirdiğine, sınıadığına ve ona dair kavrayışını derinleştirdiğine ilişkindir.

Bu açıklamalardan hareketle, Marx'ın diyalektiği şu iktisadi hareketle açıklanabilir (Landreth and Colander, 2001: 199-200): Marksist diyalektikte üretimin statik ilişkileri tezi, üretimin dinamik değişken güçleri de antitezi oluşturmaktadır. Herhangi bir tarihi periyod başlangıcında üretim ilişkileri ve güçleri arasında bir uyum bulunmakla birlikte üretimin mevcut ilişkileri (kurumlar) üretim güçleriyle (teknoloji) artık uygun değillerse zamanla değişen üretim güçleri sistemde karşıtlıklar yaratır. Marx söz konusu karşıtlıkların bir sınıf çatışmasında kendi kendilerine ortaya çıktığını ifade eder. Nihayetinde bu karşıtlıklar o kadar yoğunlaşır ki sosyal bir devrim süreci ortaya çıkar ve yeni bir dizi üretim ilişkileri oluşur. Yeni üretim ilişkileri tez (üretim ilişkileri) ve antitez (üretim güçleri) arasındaki çatışmadan ortaya çıkan sentezler olup, söz konusu üretim ilişkileri yeni tezi oluşturacaktır. Bu noktada tarihte, yeniden bir uyum sağlanmakla birlikte, üretimin dinamik değişken güçleri yeni karşıtlıkların yakın bir zamanda gelişeceğini göstermektedir.

Bu şekilde tarihsel süreçlerden geçen diyalektiğin birtakım özellikleri/ilkeleri de vardır. Söz konusu ilkeler şu şekilde ifade edilebilir:

- Zıtların mücadelesi (Politzer, 2014: 96),
- Nitel değişiklik (Politzer, 2014: 77),
- Her şeyin değişimi (Politzer, 2014: 61),
- Her şeyin birbiriyle ilgili olması (Politzer, 2014: 46).

Zıtlıklar birbirini var eden ikilemler olduğu için aydınlık/karanlık, iyi/kötü, yüksek/alçak, başlangıç/son aynı şey olup, gerçekte oluştan başka bir şey yoktur ve oluş ile değişim karşıtların çatışması sonucu ortaya çıkar ki karşıt durumda olan her şey birleşir

ve ayrılan şeyler de karşıtlığın aslında bir parçasıdır (Odabaş, 2019: 7). Zira karşıtlıklara ilişkin şu yorumlarda bulunmak mümkündür (McGill and Parry, 1948: 421-422):

- Herhangi bir şeyin algısı yahut kavramı karşıtının algısını yahut kavramını içerir/Bir şeyin mevcudiyeti karşıtının da mevcudiyetini kapsar,
- Kutupsal karşıtlar benzerdir,
- Belirli bir şey veya süreç karşıt belirleyicilerin birliğidir,
- Belirli bir süreç veya sistem eş zamanlı olarak karşıt güçler/hareketler/eğilimler tarafından belirlenir,
- Geçici olsun veya olmasın belirli bir süreçte A veya -A gibi iki yakın karşıt arasında orta bir yol vardır,
- Herhangi belirli bir süreçte bir şeyin hem A hem de -A olduğu bir esnekliğin mevcudiyeti söz konusudur.

Marx (2015:117) zıtlar arasındaki ilişkilerle ilgili olarak meta ve para arasındaki etkileşimden şu şekilde bahsetmiştir:

“Şimdi, bir metanın, örneğin keten bezinin başkalaşmasını bir bütün olarak ele alacak olursak, bunun her şeyden önce birbirlerine karşıt ve birbirlerini tamamlayan iki hareketten, M-P ve P-M hareketlerinden oluştuğunu görürüz. Metanın bu iki karşıt dönüşümü meta sahibinin katıldığı iki karşıt toplumsal eylemle gerçekleşir ve aynı kimsenin iki karşıt iktisadi karakterinde yansır. Meta sahibi, satışı yapan kimse olarak satıcı, satın almayı yapan olarak da alıcıdır. Ve nasıl metanın her dönüşümünde metanın her iki biçimi, yani meta biçimi ve para biçimi, karşıt uçlarda olmak üzere, aynı zamanda var oluyorsa, aynı meta sahibinin karşısına, satıcı iken bir başkası alıcı, alıcı iken bir başkası satıcı olarak çıkar. Nasıl aynı meta birbiri peşi sıra iki karşıt dönüşüm geçiriyorsa, aynı mal sahibi de sırayla satıcı ve alıcı rollerinde gözükür. Demek ki, bunlar, kişilere sıkı sıkıya bağlı olmayıp, metaların dolaşım sürecinde sürekli olarak kişiden kişiye aktarılan karakterlerdir”.

Mises (2004:5) zıtların arasındaki ilişkileri ise kapitalist sistemdeki etkileşimleri ifade etmek suretiyle zımni bir şekilde açıklamıştır:

“Kapitalist bir sistemde, sıradan insanlar, geçmiş çağlarda bilinmeyen ve bu yüzden, en zengin insanlar için bile ulaşılmaz olan kamusal hizmetlerin keyfini çıkarmaktadır. Ama bu motorlu araçlar, televizyon setleri ve buzdolapları, elbette, bir insanı mutlu etmek için yeterli değildir. İnsan, hayatını kolaylaştıracak araç ve/veya hizmetlere ulaştığı vakit, kendisini, öncesine göre, daha fazla mutlu hissedebilir. Ama isteklerin bir kısmı tatmin edilir edilmez, yeni ihtiyaçlar ortaya çıkar. Bu, insan tabiatıdır”.

Mises burada kapitalist sistem içindeki zengin ve fakirlerin ulaşamadıkları hizmetlerden bahsetmekte; ama insanların bu hizmetlere ulaştığında yeni ihtiyaçların ortaya çıkacağını ifade etmektedir ki bu zenginler ve fakirler birbirlerinin karşıtı olarak her biri karşıtının yerine geçtiğinde önceki ihtiyaçların tatmin edileceğini ve yeni ihtiyaçların zıtların savaşımlarıyla ortaya çıkan bir sentez olduğunu zımni bir şekilde belirtmektedir.

Varlığın gelişimi devrim ile gerçekleşir ve devrim varlığın kendi doğasında bulunmaktadır ki bu da varlığın devrim ile var olduğunu göstermektedir (Şahin, 2010: 63). Dikkat edilmesi gereken husus varlığın devrime doğru eğilim göstermesi, varlığın kendi içindeki zıtların savaşımlarıyla doğan kendiliğinden bir devrim sürecinin neticesidir (Şahin, 2010: 63). Bu husus doğa, toplum ve düşünce alanında gerçekleşen diyalektik yasasının nitel değişimini yansıtmaktadır (Şahin, 2010: 63).

Örneğin, 24 Ocak 1980 tarihindeki ekonomik istikrar kararlarında özellikle fiyat kontrollerinin kaldırılması, döviz kurları ve faiz oranlarına yapılan müdahaleler, ithalattaki yasak ve kısıtlamalar ile yabancı sermayeye yönelik engellerin yumuşatılması serbest piyasa ekonomisini daha işler hale getirmek ve liberalleşmeyi sağlamak amacıyla yapılmıştır (Karluk, 2009: 308). Bu da söz konusu kararlarla devlet müdahalesi yerine ekonomide liberalleşmeye geçmeye çalışan Türkiye'nin diyalektiğindeki nitel değişimin bir ispatı niteliğindedir.

Politzer (2014) her şeyin değişimi ile ilgili şöyle bir örnek vermektedir (Politzer, 2014: 62):

“Masanın üstündeki bir elma hareketsizdir. Ama diyalektikçi şöyle diyecektir: Hareketsiz duran şu elma, öyle görünmesine rağmen hareket halindedir. On gün sonra artık bugünkü elma olmayacaktır. Ham elma, yeşil elma olmadan önce bir çiçektir; zamanla bozulacak, ayrışma uğrayacak ve yalnız çekirdekleri kalacaktır. Bahçıvanın alacağı bu çekirdeklerden ise, birçok başka elmalar verecek olan yeni elma ağaçları üreyecektir. Böylece, başlangıçta bir tek elmamız varken artık elimizde birçok elma olacak. Demek ki, öyle görünmesine rağmen evrende her şeyin olduğu gibi sürüp gitmediği gerçekten doğrudur”.

Politzer'in bu örneği çerçevesinde Enron isimli şirket de her şeyin değişimine örnek olarak verilebilir. Enron sahip olduğu borçtan daha az borcu olduğunu rapor halinde sunmadan önce ABD'de en büyük yedinci şirketti (Horngren, Harrison Jr. and Bamber,

2005: 6). Ancak ABD'deki kuralsızlaştırma eğilimi neticesinde çöküşe geçen Enron'un enkazı sonrasında geniş kapsamlı bir yasa olan Sarbanes-Oxley Yasası (Muhasebe Reformu Yasası) ve yeni standartlarla şirketlerin değişim ve gelişimine katkıda bulunulmaya çalışılmıştır (Sağlar ve Kandemir, 2007: 36).

Politzer'in örneğine dönülecek olursa, Enron elma; bahçıvan ABD; yeni yasa ve standartlar çekirdek ve bu düzenlemeler neticesinde yeni doğacak veya gelişecek şirketler de yeni elmalar ve elma ağaçları olacaktır. Bu da diyalektikteki her şeyin değişimi özelliğinin bir yansıması niteliğindedir.

Her şeyin birbiriyle ilgili olması ilkesiyle kastedilen tam ve bağımlı bir bütündür ve madde ile olaylar birbiriyle ilişki içindedir ki her şey kendini çevreleyen öbür şeyler tarafından şartlandırılır ve bu da gerçeğin bir bütün olmasından dolayı herhangi bir fenomen onu çevreleyen koşullardan koparıldığında anlam yitimi gibi bir durum ortaya çıkar (Baran, 2016: 114-115). Politzer (2014: 46) bu hususu şu örnekle ifade etmiştir:

“Falanca iyi insan barış mücadelesine katılmaktadır. Stockholm Çağrısına imza toplar, Milliyetler Kongresi için kart dağıtır; iş arkadaşıyla ya da tanımadığı biriyle, Almanya sorununun barışçı yollardan çözümü üstüne, Vietnam savaşının durdurulması konusunda tartışmalar yapar; ya da evinde, barış için ulusal bir hareket meydana getirmek amacıyla bir apartman toplantısı düzenler. Bazı kimseler bu adam için, ‘Şu zavallı da ne yaptığını sanıyor? Hem vaktini, hem emeğini boş yere harcayıp duruyor...’ diyeceklerdir. Gerçekten, böyle şeyler yapan bir kimsenin bu davranışı ilk bakışta saçmaymış gibi gelir. Ne bakan, ne milletvekili, ne general, ne bankacıdır. Diplomat da değildir. O halde?..”.

Politzer (2014: 46-47) diyalektiğin özelliklerinden biri olan her şeyin birbiriyle ilgili olması hususuna ilişkin verdiği örneğe ilişkin şu açıklamayı yaparak söz konusu özelliğin önemine atıfta bulunmaktaydı:

“Bununla birlikte, o adam haklıdır. Neden? Çünkü yalnız değildir. Kendisi kişi olarak ne kadar az önemli biri olursa olsun, girişimleri önemlidir; çünkü bu girişimler bireysel kalmaz. Bu adamın eylemi muazzam bir bütünün parçasıdır. Halkların barış için yaptıkları dünya çapındaki mücadelenin bir parçası. Onunla aynı anda, milyonlarca insan, tıpkı onun gibi davranmakta; onunla aynı yönde, aynı güçlere karşı mücadele etmektedir. Tıpkı aynı zincirin halkaları arasında bağlantı gibi, bütün bu girişimler arasında genel bir bağ vardır. Aynı zamanda, bütün bu girişimler arasında karşılıklı bir etki vardır. Çünkü bu gibi girişimlerde bulunan kimselerin her biri, davranışının verdiği örnekle, sağladığı deneyle, başarısızlıkları ve başarılarıyla diğerine yardım etmiş olur (karşılıklılık). Girişimlerini karşılaştırdıkları zaman, bu girişimlerin bireysel olmadığını, kendileri öyle

olduğuna inanmış olsalar bile bireysel olmadığını göreceklerdir. Yani her şey birbiriyle ilgili, birbirine bağlıdır”.

Mises (2008: 141) ise her şeyin birbiriyle ilgili olması hususunu birey ve toplum arasındaki etkileşimde bireyin önemine vurguda bulunarak açıklamıştır:

“Birey toplumsal olarak organize olmuş bir çevrenin içinde doğar. Yalnızca bu bağlamda toplumun -mantıksal veya tarihsel olarak- bireyden önce olduğu söylemi kabul edebiliriz. Diğer tüm bağamlarda bu özdeyiş ya boştur veya saçmadır. Birey toplumda yaşar ve eylemde bulunur. Fakat toplum bireyler bileşiminin birlikte abalamasından başka bir şey değildir. Bireyin eylemlerinden başka bir yerde mevcut değildir. Bireyin eylemlerinin dışında bir yerlerde toplum aramak aldaticıdır. Toplumun otonom ve bağımsız varlığından, yaşamından, ruhundan ve eylemlerinden söz edebilmek, kaba hatlarıyla kolayca yönlendirilebilecek mecazlardır”.

Mises ve Politzer’in görüşlerinin ve dolayısıyla her şeyin birbiriyle ilgili olması hususunu dışsallıkların içselleştirilmesi kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Zira bireylerin eylemlerinin toplumu şekillendirmesi yadsınamaz bir gerçektir.

Bir dışsallığın içselleştirilmesi, kullanıcıların vermiş oldukları kararların marjinal sosyal fayda veya marjinal sosyal maliyetini değerlendirebilmeleri için marjinal bireysel fayda veya marjinal bireysel maliyet ayarlandığında ortaya çıkan bir husustur (Hyman, 1996: 94-95). Zira dışsallığın içselleştirilmesi, toplumda ortaya çıkacak bir dara kaybının da engellenmesi anlamına gelecektir.

Bu hususa örnek olarak mükelleflerin idareden izah talebinde bulunması örnek olarak gösterilebilir.

213 sayılı Vergi Usul Kanunu’nun (VUK) 413. maddesine göre, mükellefler Hazine ve Maliye Bakanlığı’ndan veya Hazine ve Maliye Bakanlığı’nın yetkili kıldığı birimlerden şüpheli veya tereddütlü konular için izahat isteyebileceklerini öngörmekte ve yetkili makamlar da söz konusu izahatı yazı veya sirküler ile cevaplamak mecburiyetindedir ki mükellefler alacağı cevaba göre hareket edebilsinler (omaklı ve Ak, 2013: 275). Böyle bir durum ise bireylerin belirgin bir durum karşısında harcanabilir gelirlerini uygun bir şekilde değerlendirebilmesini sağlar ve bu da kaynakların atıllığını engelleyerek toplumsal refah kaybını önler ki bu durum da bireyin yapmış olduğu eylemin toplumu nasıl şekillendirdiğinin en önemli ispatı niteliğindedir. Burada mükellefin tüzel kişilik olduğu; birey olmadığına yönelik bir eleştiri söz konusu olabilir.

Ancak unutulmaması gereken husus kanun koyucunun örgütlü yapılara da kişilik kazandırdığıdır.

Yine bireyler herhangi bir kamu idaresiyle sorun yaşadıklarında Kamu Denetçiliği Kurumu'na başvurdukları ve olumlu bir sonuç aldıkları takdirde idare bunu kabul etmese bile mahkemeye başvurdıklarında neticenin birey lehine olması -bireyin elinde bir nevi bilirkişi raporu olacağı için- oldukça yüksek bir olasılıktır (Bahçe ve Gümüş, 2019: 121).

Diyalektiğin özelliklerine/ilkelerine bakıldığında hayatın pek çok alanında uygulanabildiği görülecektir. Bu uygulama alanları içinde kuşkusuz yönetim şekilleri de bulunmaktadır. Zira yönetim şekilleri toplumları ve tarihi ekonomik ve mali anlamda etkileyen diyalektik süreçlerin bir nevi katalizörü konumundadır.

1.2. YÖNETİM ŞEKİLLERİ VE DİYALEKTİK ETKİLEŞİMLER

Mevcut durumda veya geçmişte toplumlar şu dört grup üzerinde yükselmiştir (Fichter, 2004: 93):

- **Ekonomi:** Ekonomi odaklı toplumlarda sanayicilerin ve iş adamlarının sosyal statüleri yüksek olup, ticari ve maddi değerlerin halkın üzerindeki etkileri büyüktür ve bireylerin en çok enerji ve zaman harcadığı toplumlar ekonomi odaklı toplumlardır.
- **Aile:** Aile odaklı toplumlarda yakın akrabalık ve soy ile övünme söz konusu olup, sosyal statü soy ölçütüne göre belirlenir.
- **Din:** Din odaklı toplumlarda odak noktasını doğa-insan, insan-tanrı veya tanrı-tanrıçıklar arası ilişkiler oluşturmakta olup, diğer gruplar dine yardımcı gruplar olarak ortaya çıkmaktadır.
- **Siyaset:** Siyaset odaklı toplumlarda sistem totaliterlik üzerine kurulu olup, devlet tüm grup ve kurumların düzenlenmesine Maoist Çin'de olduğu gibi karışma hakkına sahiptir.

Bununla birlikte ilişkiler arasındaki süreçlere ilişkin detaylı ve sistematik olarak yapılan araştırmalar göstermektedir ki sosyal yaşamın birtakım alanlarında bazen mevcut ekonomik faktörlerin önemli olduğu bazen de akrabalık bağları ve evliliklerin görüldüğü olguların öngörülemeyen sonuçları bulunmaktadır (Béteille, 2009: 29). Dolayısıyla tek

bir grup üzerinde bir toplumun inşa edileceğini düşünmek hayatın olağan akışına aykırı bir tutum olacaktır. Zira her grup kendi karşısının da oluşumuna öncelik edecektir. Bu hususu sosyal kontrol kavramıyla açıklamak mümkündür.

Sosyal kontrol kavramı toplumun itaatsiz üyelerini itaatkâr hale getirmek için toplum tarafından başvurulmuş çeşitli araçlara atıfta bulunur ki hiçbir toplum sosyal kontrol olmadan var olamaz ve küçük olsa dahi zaman zaman bir araya gelen ve kısa sürede dağılmayacak olan topluluklar kendi kontrol mekanizmalarını geliştirmek zorunda kalırlar (Berger, 2017: 90). Bu sürecin ardından da sosyal kontrol araçlarının bir sosyal durumdan ötekine değişkenlik göstermesi izlenmektedir (Berger, 2017: 90). Dolayısıyla bir grubun oluşturduğu sosyal araçlar toplumu oluşturan gruplar değiştiğinde farklılaşmaktadır. Zaten bu husus diyalektik yasaların da gereğidir.

Bireylerin kendi davranışlarını değerlendirecek kapasiteleri olduğu gerçeğinden hareketle, bir toplumda yanlış bir davranışta bulunmak sadece utançla değil; suçlanmak olgusuyla da neticelenebilir (Macionis, 2001: 70). Bu durum da gruplar arasındaki değişimlerin bir başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Zira grubu oluşturan sosyal yapılarda meydana gelen bir suç bu gruba karşı başka grupların harekete geçmesine olanak sağlayacaktır. Bu noktada söz konusu grupları oluşturan sosyal yapıların da ne olduğunun bilinmesi önem taşımaktadır.

Sosyal yapılar beş gruba ayrılmaktadır (Broom and Selznick, 1977: 49-51):

- **Akrabalık:** Sosyal grupların baskın aktörü olarak ailenin yer aldığı toplum aileci bir toplumdur ve bu toplum tanrıları memnun etmek, malları üretmek ve düzeni sağlamak gibi ana sorumlulukları yüklenmektedir. Bu tarz toplumalarda bireyler akrabalara bağlıdır. Aileler yapılacak yardımların temel kaynağıdır ve bu aileler sosyal itibarın anahtarını ellerinde tutmaktadır. Refah, onur, süreklilik gibi aile menfaatleri bireyin menfaatlerin üzerinde yer alır.
- **Sadakat:** Sadakat olgusu kötünün yerine iyiyi koymak için liderin menfaatine hizmet etmek açısından ihtiyaç duyulabilecek her şeyin yapılmasının bireyin kendi kendine verdiği söz olarak varsaymaktadır.
- **Statü:** Sabit statülere dayalı bir toplumda kişisel nitelikler ve beklentiler sosyal statülere dayanır.
- **Sözleşme:** Piyasa ekonomisinin kurumsal dayanak noktasıdır.

- **Rasyonel Eşgüdüm:** Bireyler, profesyonel yöneticiler tarafından idare edilen karmaşık kurumlarda bir araya getirilirler. Söz konusu yöneticiler bürokrat olarak adlandırılırken, bürokratların yönettiği kurumlar ise bürokrasi olarak adlandırılır.

Sosyal yaşamın organize edilmesi bireyin gereksinimleri ve hedefleri için iki nedenden dolayı gereklidir (Harris, 1981: 41):

- Sosyal yaşam organizasyonu insan neslinin devamı için gereklidir.
- İnsanlar yaşam boyunca tek başına yapamayacakları hususları birlikte gerçekleştirebileceğinden bir araya gelirler. Bu da sosyal, duygusal ve cinsel ihtiyaçların karşılanmasını sağlar.

Yine sosyal yaşam organizasyonu toplumun gereksinimleri ve hedefleri için iki açıdan gereklidir (Harris, 1981: 41):

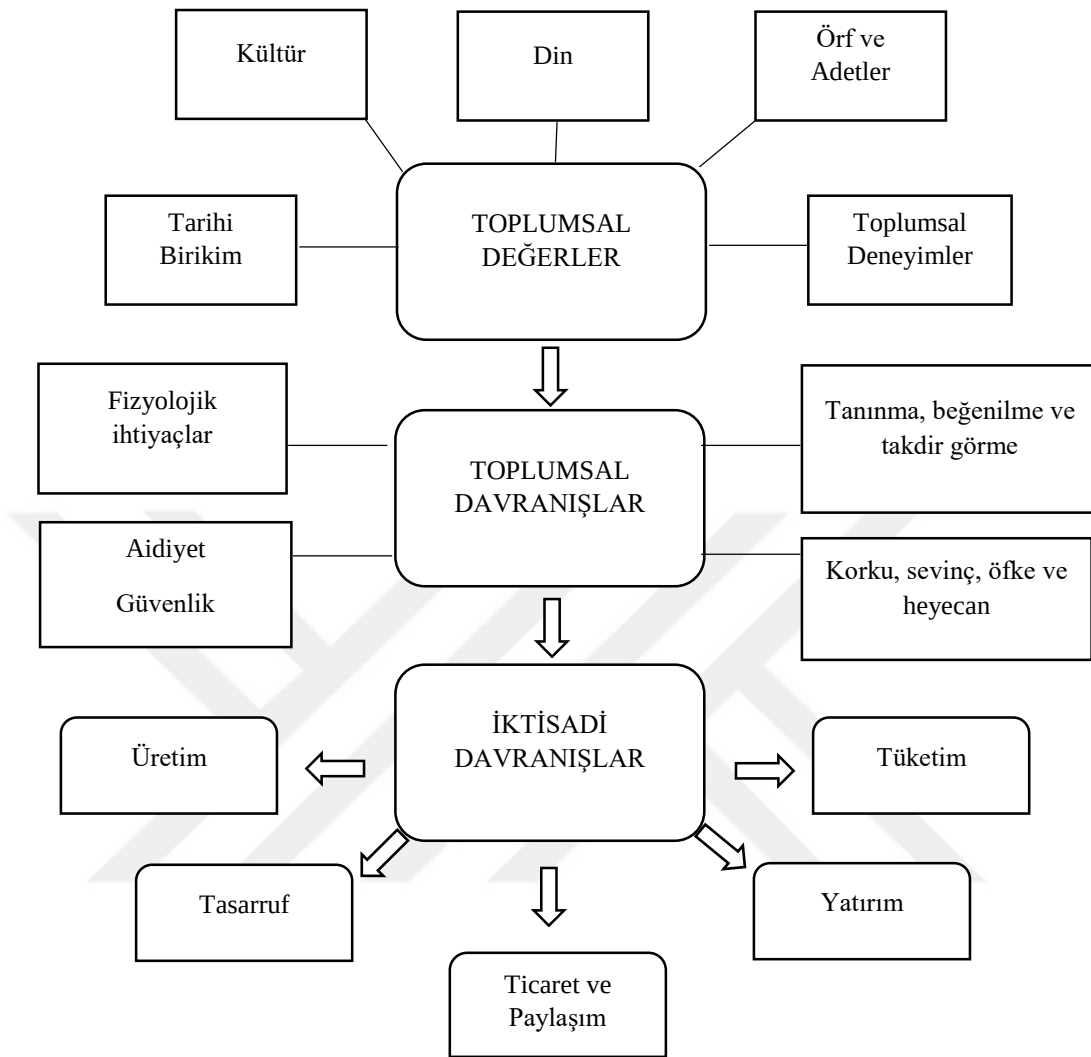
- Uygun bir organizasyon olmadan toplum bir kaosun içinde olur ve bu da her bireyi kendi menfaatinin peşinde olmasına sebebiyet verir.
- Bireyler doğru şeyi doğru zamanda diğer bireylerin yaptıkları şeylerle bağlantılı olarak yapma ihtiyacı duyarlar.

Söz konusu bireysel ve toplumsal amaçlar için bir takım işlevsel ön gereklilikler söz konusudur (Bottomore, 2000: 122):

- Bir haberleşme sistemi,
- Üretim ve dağılıma ilişkin bir iktisadi sistem,
- Yeni kuşakların toplumsallaşabilmesi için birtakım düzenlemeler,
- Otorite sistemi,
- Toplumun diğer toplumlardan ayrılmasını sağlayacak bir ritüeller sistemi.

Sosyal kategorilerin oluşturduğu grupların sosyal bir yaşam organizasyonu oluştururken beslenmiş olduğu rasyonelite olgusu, serbest girişim ve özel mülkiyet haklarının olduğu ve iktisadi kararların piyasa sistemi içerisinde gerçekleştirdiği bir iktisadi sistem olan kapitalizmdeki (Özer, 2012: 19) seçici, rasyonel, tercihler arasında tutarlı olan, tam bilgiye sahip, açgözlü ve bencil ekonomik insan anlamına gelen rasyonel birey (Küçüksucu, Konya ve Karaçor, 2017: 258-259) değil; Weber'in ifade ettiği bireysel düzeydeki bireysel sosyal edimler ile toplumsal düzeyde toplumun gelişimine (Edinsel, 2014: 480) ilişkin rasyonelitedir.

Şekil 1.1: Toplumsal Değerlerden İktisadi Hayata

Kaynak: Karagül, 2018: 436.

Sosyal yapılar tarihi birikim, kültür, din, toplumsal deneyimler, örf ve adetler ile grupları; gruplar da toplumsal davranışlar neticesinde ortaya çıkan fizyolojik ihtiyaçlar, aidiyet, güvenlik, tanınma, beğenilme, takdir görme, korku, sevinç, öfke ve heyecan unsurlarıyla sosyal yaşam organizasyonlarını; sosyal yaşam organizasyonları da üretim, tasarruf, tüketim, yatırım, ticaret ve paylaşım gibi iktisadi davranışları oluştururlar. Neticede yaratılmak istenen toplumda amaç kalkınmadır. Kalkınma ile de kastedilen şudur (Browne, Blundell and Law, 2016: 95):

- Bir şeyleri başarmak için uğraşılan arzu edilir bir toplumun hayali,
- Toplumlara değiştirecek şekilde doğal olarak; yani planlanmamış bir sosyal değişim süreci,

- Hükümetler, kurumlar ve örgütler tarafından ekonomik büyümeyi başarmayı ve yaşam standartlarını yükseltmeyi amaçlayan bilinçli politikalar,
- Kalkınma olgusu içinde yer alan kalkınma ajanslarının ve diğer birimlerinin gerçekten yaptığı şeyin ilerleme sağlamaktan ziyade acil durumlarla uğraşma ve birtakım şeylerin kötüye gitmesini durdurmayı amaçlaması.

Her ne kadar kalkınmayı sağlamakla uğraşan birimlerin işlevlerinin ilerleme kaydetmekten ziyade önemli durumların kötüye gitmesini engellemek ve acil durumlarla uğraşmak olsa da, diyalektik süreç içerisinde ister istemez kalkınma unsuruna ulaşmak için gerekli fırsatlar da ortaya çıkacaktır.

Bu süreç kapsamında yönetim şekilleri de birtakım değişiklikler göstermektedir. Söz konusu yönetim biçimleri kendi aralarında bazı benzerlikler ve farklılıklar ile günümüze kadar değişiklikler göstermiş ve toplumsal yapıların özelliklerine göre birbirlerinden az veya çok etkilenecek şekilde günümüze kadar gelmişlerdir.

Devletin güç ve yetkileri bakımından yönetim şekilleri monarşi, oligarşi, demokrasi ve demarşi olarak ele alınabilecekken, mutlak monarşi sınırsız devlet gücünü ve meşruti monarşi sınırlı devlet gücünü; mutlak oligarşi sınırsız devlet gücünü ve meşruti oligarşi sınırlı devlet gücünü; demokrasi sınırsız devlet gücünü ve demarşi de sınırlı devlet gücünü ifade etmektedir (Aktan, 2002: 314). Bir diğer ifadeyle yönetim biçimleri kendi aralarındaki diyalektik süreçlerle sürekli bir gelişim göstermiştir.

1.2.1. Monarşi

Toplumlar feodalitenin dağınık yönetim düzeninden toplu düzene geçerlerken imparatorluklar yok olup, onların yerini merkezci büyük devletler alırken; şehirlere bağlı ticari anlayış yerini şehirlerarası ticarete bıraktığı için bu ticarete hâkim olan sınıf merkezi iktidarı ve onun devletini kurmasını istemiştir ki söz konusu yönetim biçimi monarşiydi (Akad, 1974: 1). Monarşinin mutlak gücünün sağlanmasında ise, 12. yüzyılda yeniden canlanan Roma Hukuku'nun teknik ve kurucu özellikleri oldukça etkindi (Foucault, 2006: 542). Egemenliğin mutlak olmasının sonucu da hiç kimsenin onayını almadan yasa yapmasıdır ki bu da egemenin yasaları istediği gibi değiştirebilmesini, yapmasını ve bozmasını kapsamı anlamına gelmekte; bir diğer deyişle egemenin yasadan bağımsız

olduğu anlamına gelmektedir (Saygılı, 2014: 190). Bu bağlamda öncelikle mutlak monarşiyi ele almak gerekmektedir.

Mutlak monarşi devlet yönetiminde tek bir kişinin hükümet etmesi ve devletin de o tek kişinin fiziki varlığı ile temsil ve ifade olunması hususuyla ilgilidir (Hakyemez, 2004: 124). Mutlak monarşilerde en belirgin özellikler egemenliğin mutlak, sürekli, bölünmez ve devredilemez oluşudur (Ormanoğlu, 2018: 246). Timur (2016: 20-21) bahsi geçen mutlakiyet ile ilgili şu ifadeleri ortaya koymuştur:

“Fransızlar 1789 Devrimi öncesini ‘Eski Rejim’ olarak niteler. Feodal üretim ilişkileri bağlamında dağınık bir iktidar yapısından, Pazar ekonomisinin gelişmesiyle ‘mutlak monarşi’ ye dönüşen siyasal sistem, en yetkin ifadesini XIV. Louis yönetiminde bulmuştur. Bu kralın ‘Devlet benim!’ dediği söylenir. Oysa XV. ve XVI. Louis’lerin de buna benzer sözler söylediklerini biliyoruz”.

XV. Louis ve XVI. Louis’in ifadeleri de mutlak monarşinin egemenliğinin tek kişiye dayalı olduğunu göstermektedir (Timur, 2016: 21):

“XV. Louis, 3 Mart 1766’da parlamentoda şunları söylüyordu: ‘Egemen güç şahısmadadır; tüm yasama erki bağlantısız ve paylaşımsız olarak bana aittir. Kamu güvenliğinden tamamen ben sorumluyum ve milletin hak ve çıkarları zorunlu şekilde benimkilerle birleşmiştir ve benim ellerimdedir.’ ‘İlmli’ kral XVI. Louis de farklı düşünmüyordu. 1787 yılının 19 Kasım’ında Orléans Düğü krala bir işlemi için, ‘Kral Hazretleri, bu illegaldir!’ dediği vakit, ‘Legaldir çünkü ben öyle istiyorum!’ diye yanıt vermişti”.

Monarşilerde krallardan beklenen en önemli görev uyruğunda bulunan bireylere hükmetmeleridir ki hükmetme aracıyla burada kastedilen bedendir (Saygılı, 2014: 197). Bu da mistik ile cismani olanın yansımaları; ölümsüzlük ile ölümlülüğün bir araya gelmesi maddi olanın öldüğü, gayri maddi olanın başka bir bedende ruh bulması anlamına gelir ki ortaçağ teologları ile hukukçular söz konusu durumu “Kralın İki Bedeni” olarak ifade etmekteydi (Saygılı, 2014: 197). Dante Alighieri (1265-1321) “Monarşi” isimli eserinde bahsi geçen kral-hükümdar ilişkisini şu şekilde ifade etmiştir (Alighieri, 2017:188-189):

“Ve şimdi görülüyor ki kendim için hazırladığım ereğe vardım; zira incelememizin ilk sorusunu, yani dünyanın refahı için hükümdarlık makamının gerekli olup olmadığı sorusunu ilgilendiren hakikat ortaya çıkarıldı. Bununla birlikte incelememizin ikinci noktası: yani Romalıların imparatorluğu hakkıyla elde edip etmedikleri; ve araştırmamızın son noktası: yani hükümdarın yetkisinin doğrudan Tanrıdan mı yoksa başka birinden mi geldiği

sorusu. Ama bu son soruyu ilgilendiren hakikatin, kelimesi kelimesine, yani Roma Prensi'nin bir anlamda Romalı Başrahibe tabi olmadığı anlamına gelecek şekilde alınmaması gerekir. Nitekim bu ölümsüz mutluluk, sıra düzeni bakımından dünyevi mutluluktan önde gelir. O halde bırakalım Sezar, Petrus'a tıpkı en büyük oğlun babasına göstermesi gerektiği gibi hürmetini göstere ki, babadan kalma zarafetin ışığında aydınlatılmış olarak, yalnızca tüm geçici ve ruhani şeylerin yöneticisi olan Tanrı tarafından yerleştirildiği dünyayı daha etkili bir şekilde ışıktandırabilsin".

Günümüzde Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri halen doğrudan doğruya hükümdarlar tarafından yönetilmektedir (Lawrance, 2011: 14) ki bu da mutlak monarşinin az da olsa günümüzde görüldüğünün ispatı niteliğindedir.

Vatandaşının mülkiyet hakkına ve özgürlüğüne saygı duyan egemen monarktır (Gökçe, 2013a: 330). Mutlak bir gücün ve dinin temelinde bir araya gelen bireyler monarşilerde kendi güvenliklerini monarkın gücü üstünden sağlamaktaydılar ve karşılıklılık esasına göre birey monarkın egemenliği altında olduğu sürece monark da kendisini her türlü tehditten koruyacağını ve güvenliğini sağlayacağını deklare ederdi ki böylece bireyler kendilerini diğer bir güce karşı koruyacak monarka haklarını devrederlerdi (Elmas, 2013: 33). Bununla birlikte kaçınılmaz olarak hâkim durumda bulunan monark siyasal partileri otoritesine meydan okuyan veya kendisinin ülkesini modernize etme ve tek biçimli hale getirme çabalarını güçleştiren bölücü güçler olarak görmektedir (Huntington, 1968: 403). Çünkü monarşide insan, monarkın istekleri devreye gireceği için yeterince özgür olamayacaktır (Ekmekçi, 2013: 209). İşte bu durumda monarkın yetkilerinin kısıtlanması konusu gündeme gelmektedir.

İspanya, Hollanda ve İngiltere gibi ülkelerde uygulama alanı bulan meşrutî⁷ (anayasal-sınırlı) monarşilerde monark, büyük bir siyasi önemi olmayan ve esasen simgesel bir fonksiyon icra etmektedir (Heywood, 2010: 433). Bu tür monarşilerin partiler üstü devlet başkanı ihtiyacını karşılamak, geleneksel otoriteyi somutlaştırmak ve böylelikle sadakatin ve ulusal birliğin sembolü olmak ve özellikle anayasal meselelerde seçilmiş hükümetler için bir tecrübe birikimi rolünü üstlenmek gibi avantajları olduğu kadar; siyasi otorite halkın rızasına dayanmadığından halka hiçbir şekilde hesap

⁷ Burada özellikle anayasal meşrutiden ziyade meşrutî monarşi kavramı kullanılmıştır. Zira İngiltere'de yazılı bir anayasa olmadığı halde, bilinen yönetim şekli anayasal monarşidir (Detaylı bilgi için bkz. Aydın ve Gök, 2015: 22). Kaldı ki İngiltere'de monarka gösterilen saygı da bireyin bir parçası olduğu tarihi mevcudiyetin bir dirilişi; ulusallığın bir sembolü niteliğindedir (Scruton, 2005: 150).

verilmediğinden demokratik ilkeleri ihlal etmek, monarkın birtakım muhafazakâr değerleri simgelemek veya desteklemek ve geçmişin sembollerini güçlü tutması nedeniyle ilerlemeye engel olmak gibi dezavantajları da vardır (Heywood, 2010: 433).

Mutlak monarşideki monark tek egemen güçtür ve egemenliğin kökeni ruhanidir. Bununla birlikte her şey diyalektik ilkeleri gereğince karşıtıyla var olmaktadır. Monark da kendi karşıtıyla var olmuştur ve karşıtlarını da bir tehdit olarak algılamıştır⁸. Çünkü birey veya bireylerin kendi aralarında oluşturmuş olduğu kurumlar özgürlüklerine ket vurulduklarında monarkın karşısında ister istemez bulunmak durumunda kalırlar. İşte böyle bir noktada meşruti monarşi de monarka bir tepki olarak doğmuş; monarkın egemenlik sınırını daraltmıştır. Dolayısıyla mutlak monarşi nitelik de değiştirmiş olmaktadır.

1.2.2. Oligarşi

Egemenliğin kaynağının bir grup veya zümre olarak kabul edilen yönetim şekli oligarşidir (Özdemir, 2009: 127). Bu yönetim şeklinde egemenlik birkaç kişi, birkaç aile veya bir kısım halkın elindedir (Ozankaya, 1983: 62). Örneğin egemenlik soyluların elinde olursa, soy bağına dayalı bir oligarşi ortaya çıkar (Ozankaya, 1983: 62). Buna ek olarak egemenlik belli bir zümrenin elinde olup söz konusu zümrenin güç ve yetkileri sınırsız ise böyle bir yönetim mutlak oligarşi; güç ve yetkiler sınırlı ise meşruti oligarşiden bahsedilir (Aktan, 2002: 313). Oligarşik bir idarenin nasıl ortaya çıktığından bahsetmek için Robert Michels'in Oligarşi'nin Tunç Kanunu'ndan bahsetmek gerekmektedir.

Robert Michels'e göre modern dünyada yaşayan insanlar çözümü olmayan kısır bir döngü içine girmekte; bir diğer ifadeyle insanlar ulus devletler, sendikalar, siyasi

⁸ Burada monarkın kendi karşıtını tehdit olarak algılaması egemenlikte nitel bir değişim yaratmış olsa da monarkın birtakım koşulları yerine getirmesi durumunda bu nitelik değişiminin daha geç ve daha yumuşak olacağına ilişkin bir öngöründe bulunulması mümkündür. Bu konuda Machiavelli (t.y.:8) şunları ifade etmektedir: *“Veraset yoluyla gelen bir prensin saldırıda bulunmak için daha az sebebi ve gerekçesi olduğu takdirde bu prense daha çok sevgi duyulacaktır. Bu prensten nefret edilmesini gerektirecek kadar bir kötülük olmadıkça prensin idaresindekiler doğal olarak onun lehine meyledecek ve bu prensin uygarlığındaki ve hükümdarlığındaki değişime ilişkin hatıralar ve dürtüler yok olacaktır. Çünkü bir değişim her zaman arkasında birinin dişini diğerine geçirecek bir durum yaratır.”* Burada Machiavelli değişimle kendisinin dönemindeki çatışmalardan bahsetmektedir. Buradan da o dönemde yaşayan insanların söz konusu çatışmalardan yorulduğu ve bu çatışmaları en aza indireyecek kişilere karşı sempati duyacağı anlaşılır. Prens monark ve değişimin kaçınılmaz olduğu gerçeklerinden hareketle, monarkın halkın isteklerini gerçekleştirme o toplumun yaşayacağı değişimin daha geç ve daha yumuşak bir şekilde olacağı sonucuna ulaşılabilmesi mümkündür.

partiler veya kilise gibi kurumların tepesindeki az sayıdaki yöneticiye etkin bir güç devretmezse söz konusu kurumların yaşaması mümkün değildir (Lipset, 2008: 14). Bu kurumların yaşaması gerekliliğinin temel nedeni ise demokrasilerde bireyin tek başına anlamlı hareketlerde bulunamaması; siyasi hareketlerde birlikte hareket etmelerinin mecburi olmasıdır (Özalp, 2016: 235). Bu da örgüt içindeki kurumsallaşmayı ve dolayısıyla profesyonelleşmeyi arttırmakta, çalışmak zorunda olan bireyleri de bu sürecin dışına itmekte; boş vakitlerini sosyal faaliyetlere ayırmak isteyenleri de karar süreçlerinin dışında bırakmaktadır ki bu da lider ve çevresindeki azınlığın konumunu daha da sağlamlaştırmaktadır (Erdoğan, 2018: 67). Oligarşinin Tunç Kanunu olarak nitelendirilen bu hususu kaçınılmaz kılan nedenler şunlardır (Gökçe ve Şahin, 2002: 9-10):

- Demokraside bireyleri ilgilendiren konularda örgütsel kararlara katılım gerekli olmakla birlikte, örgüt bünyesindeki artış demokraside de azalmaya yol açmaktadır. Bunun sebebi de üye sayısının artmasının örgütsel kararlara katılımı zorlaştırmasıdır.
- Örgüt sorunlarının karmaşıklaşması nedeniyle sorunlara çözmek için uzmanlara başvurulmakta, diğer bireyler ise bu nedenle örgüt içi demokrasinin dışında kalmaktadır.
- Örgüt hiyerarşisinin bir gereği olarak iletişim araçları hiyerarşinin tepesinde yoğunlaştığından, liderin pozisyonu daha da güçlenmektedir.

Günümüzde hukuki veya siyasi anlamda oligarşik yönetimlere az rastlanmakla birlikte (Buran, 2009: 75) oligarşik idarelere Çin ve Rusya örnek olarak verilebilir (Deller, 2018: 115):

- Rusya Federasyonu'ndaki oligarşik kontrol, birbirine bağımlı ve birbiriyle iş birliği içinde olan zengin iş adamlarının devleti ve toplumu yönetmesi neticesinde ortaya çıkmaktadır.
- Çin'de iktidarda olan Komünist Parti oligarşinin bir başka örneğidir. Komünist Parti'nin elinde zor kullanma gücü bulunduğundan dolayı bütün büyük devlet odaklı işletmelerin yönetimini kontrol altında tutan Komünist Parti, bu nedenden ötürü bütün kaynakları elinde tutmaktadır.

Rusya'da^{9,10} ve Çin'de¹¹ anayasa mevcut olduğundan söz konusu oligarşilerin meşruti oligarşi olduğunu öne sürmek mümkündür.

Neticede oligarşik idarelerde belirli bir zümre iktisadi ve mali kaynakları ellerinde tutarak içinde bulundukları idareyi istediği gibi yönlendirebilmektedir. Ancak burada dikkati çeken husus demokrasilerden oligarşiye dönüşüm sürecidir. Zira böyle süreçler ortaya çıktıkları örgütün/sendikanın/ülkenin yıkımına bile sebep olabilmektedirler. Dolayısıyla demokrasinin de güçlü ve zayıf yönlerinin bilinmesi gerekmektedir.

1.2.3. Demokrasi

Dünyada ilk demokrasi hareketi esasen Amerika Birleşik Devletleri'nden (ABD) gelmiş olup, uzun süren savaşlar neticesinde ABD 1776'da Britanya İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını kazanmış, bağımsızlık bildirgesi ilan edilmiş ve böylelikle kölelik ortadan kalkmış ve insanların eşit olarak doğmuş oldukları bu bildirgeyle hükme bağlanmıştır (Öktem, 2014: 380). Bu da dünyada demokrasiye örnek olarak neden ABD'nin gösterildiğini açıklamaktadır. Bununla birlikte demokrasiden sadece tarihsel kökenine indirgeyerek bahsetmek demokrasinin neden önemli olduğunun açıklanmasında kadük bir durum ortaya çıkarmaktadır. Zira demokrasi ile yönetilen bir ülkede sadece ilerleme ile neticelenecek olaylar değil; sonu yıkıma gidebilecek bir idarenin ortaya çıkması da mümkündür.

En genel tanımıyla halkın halk tarafından halk için yönetimi olarak tanımlanabilecek demokrasi en mükemmel yönetim tarzı olmamakla birlikte bulunan en iyi yönetim şeklidir ve alternatiflerine göre en üstündür (Fedayi, 2011: 37).

Demokrasi üç aşamada ele alınabilir (Anderson, 2009: 214):

- **Bir Örgüt Üyeliği Olarak:** Demokrasi bir devletin yargı yetkisi altında yaşayan bir toplumun tüm kalıcı üyelerinin evrensel ve eşit vatandaşlığını kapsamaktadır.

⁹ Detaylı bilgi için bkz. <http://www.anayasa.gen.tr/rusya.htm> (16.08.2019).

¹⁰ Rusya'nın her ne kadar demokratik olduğu iddia edilse de ülkedeki siyasal sistem geçiş aşamasında ve karar verme mekanizması küçük bir grubun elindedir ve bu nedenlerden dolayı Rus Devlet Sistemi'nde oligarşi olduğunu iddia etmek mümkündür (Baharçipek ve Ağır, 2014: 18-19).

¹¹ Detaylı bilgi için bkz. <http://www.mfa.gov.tr/cin-halk-cumhuriyeti-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (16.08.2019).

- **Bir Yönetim Biçimi Olarak:** Demokrasi eşitler arasında ortaya çıkan tartışmalardan oluşan bir yönetimdir.
- **Bir Kültür Olarak:** Demokrasi sivil toplumdaki eşitlik açısından yaşamın bütün adımlarında vatandaşların serbest iş birliği etkileşimlerinden oluşmaktadır.

Dolayısıyla demokrasinin bir örgüt üyeliği olarak bireylerin içinde yaşadığı topluma aidiyet hissi vermekte olduğu; bir yönetim biçimi olarak herkesin eşit olduğuna vurguda bulunmakta ve bir kültür olarak da bireylerin kendi arasında iş birliğinde bulunarak ortaya çıkaracağı sonuçlardan bir medeniyet yaratma amacıyla olduğu ileri sürülebilir. Demokrasi bu hususları oluştururken dört temel ilkeye dayanmaktadır (Arıbaş ve Şimşek, 2014: 142-144):

- **Çoğulculuk:** Halk çoğunluğunun kendi özgür iradesiyle seçtiği yöneticilerin yönetim erkini oluşturması gerektiğini ifade eder.
- **Katılımcılık:** Toplumu oluşturan bireylerin yine kendi özgür iradeleriyle toplumsal örgütlerini oluşturabilme, yönlendirebilme ve bunları uygulamalarına olanak sağlama; bir diğer ifadeyle kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi hakkı anlamına gelir.
- **Açıklık:** Kurumlar içindeki her türlü tasarrufun, toplumu oluşturan tüm bireylerin söz konusu tasarrufları anlayacak ve haberleri olacak şekilde yürütülmesine ilişkin bir ilkedir.
- **Güçler Ayrılığı:** Yasama, yürütme ve yargı erkinin birbirinden bağımsız olduğuna ilişkin ilkedir.

Halkın çoğunluğunun kendi iradesiyle seçtiği idareciler tarafından yönetilmesi birey özgürlüğünün sağlanmasında etkili olabilecek bir ilkedir. Zira bireylerin kendi yaptıklarının sorumluluğunu kendilerinin taşıması demokrasinin bir erdemi ve gereğidir.

Katılımcılık ilkesi ise, bireysel tercihlerin bireylerin içindeki organizasyonlarına aktarılmasında etkin bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu da en sıradan bir bireyin bile yönetimde söz hakkı olması anlamına gelmektedir.

Bireyler tercih ettikleri, yaptıkları veya yapmadıkları konusunda bir karar vermeleri önemlidir. Zira birey diğer seçimlerde tercihini bir başka alternatiften yana kullanabileceği gibi, mevcut idareden yana da tercih kullanabilir. İşte bireyin buna karar

vermesinde mevcut idarenin yaptıkları konusunda bireyin veri veya bilgi elde etmesi de açıklık ilkesi ile gerçekleştirilir.

Hükümet yasayla işler ve bu husus da yasaların yapılmasını, uygulanmasını, geçerli kılınmasını ve ara sıra da yasaların yorumlanmasını gerekli kılmaktadır (Can, 2005: 274). Bu durumda politik kurumlara ilişkin üç husustan bahsetmek gerekmektedir (Tansey, 1995: 162-164):

- **Yürütme Organı:** Yürütme organı sadece uygulamakla kalmaz; aynı zamanda yasalarda yapmak istediği birtakım değişiklikleri yasama organına teklif eder ve uluslararası ilişkileri devam ettirir. Geniş anlamda yürütme organı devletin başı, devletin politik üyelerini ve devletin bürokratik birimlerinde istihdam edilen kamu görevlilerini kapsamaktadır.
- **Yasama Organı:** Neredeyse tüm sistemlerde yasama organı sadece kanun yapmakla değil; araştırma yapmak ve bir dereceye kadar yürütme organını etkilemek veya kontrol etmek gibi resmi bir göreve sahiptir.
- **Yargı Organı:** Tüm liberal demokrasiler yargı bağımsızlığını kabul etmelerine rağmen, yargının anayasal konuları inceleyebildiği gücün derecesi değişim göstermektedir.

Söz konusu üç erkin birbirinden bağımsız olması demokrasi açısından ciddi bir önem taşımaktadır. Zira yürütmenin toplumun çıkarından çok kendi çıkarı için arzu edeceği kanun değişikliklerini yapıp yapmamak yasamanın elinde olabileceği gibi, yasama ve yürütmenin birlikte yapabilecekleri keyfi işlemleri denetleme ve durdurma yetkisi de yargı erkinin elinde olacaktır. Böylelikle bu üç erk arasındaki antimoniden doğacak sentez de demokrasinin asıl amacına hizmet edebilecektir.

Demokrasi kırılgan bir olgudur (Shively, 1993: 144). Söz gelimi, demokrasilerde hiç kuşkusuz kanun olarak nitelendirilebilecek rasyonel kurallar mevcut (Castoriadis, 1991: 273) olmakla birlikte, demokrasinin başarısızlığa uğrayabileceği durumlardan da bahsedilebilir. Bu noktada demokrasiye yöneltilen eleştirileri irdelemek gerekmektedir.

Demokrasiye yöneltilen başlıca eleştiriler şu şekilde ifade edilebilir:

- **Plato:** Radikal doğal bir eşitsizliğin mevcudiyetini savunurken, sıradan bir bireyin kendi çıkarlarına göre liyakatli yönetime ehil olmadığını ifade etmiş ve demokrasinin kötü bir yönetim olduğunu belirtmiştir (Heywood, 2004: 284).
- **Jean Jack Rousseau:** Demokratik genel kanunların yapılabilmesi mümkün olmakla birlikte, demokratik yönetimin mümkün olmadığı hususunda ısrar ediyordu (Barry, 2004: 326-327).
- **Robert Michels:** Bürokrasinin sınırlandırılması gerçekleştirilse bile hiçbir gücün veya yönetimin Oligarşi'nin Tunç Kanunu ile baş edemeyeceğini savunmuş ve örgütten bahsedildiğinde oligarşiden bahsedildiğine vurguda bulunan Michels (Taş ve Uçacak, 2018: 495), bu yönüyle demokrasinin gerçekleştirilemeyeceğini ima etmiştir.
- **Vilfredo Pareto:** Pareto seçkinler ile ilgili döngünün değişmeyeceğini ve diğer yönetim metotlarının ve ideolojilerinin sadece bu döngüye hizmet edeceğini belirterek, toplumsal siyasi hayatta çoğunluğun iradesinin somut olarak gerçekleşeceğini düşünmemekteydi (Sarp, 2013: 107).
- **Gaetano Mosca:** Demokratik düşüncenin büyük ölçüde bir mit olduğunu ifade etmiştir (Barry, 2004: 328).
- **Robert Dahl:** Robert Dahl'a göre (1) oylamada eşitliğin sağlanması, (2) etkin katılımın gerçekleştirilmesi, (3) tam enformasyonun herkes için sağlanması, (4) yapılan işler üzerinde nihai kontrolün olması ve (5) sürecin herkesi kapsamı koşullarının hepsi bir arada sağlanamayacağından ideal demokrasiye ulaşılamayacaktır (Yenilmez, 2007: 14).
- **John Stuart Mill:** İlerlemenin kaynağını bireyde gören Mill, demokrasinin toplumsal tahakküm yoluyla bireyselliği ezdiğini öne sürmek suretiyle demokrasiye kuşkuyla yaklaşmıştır (Bayram, 2014: 61).
- **Alexis de Tocqueville:** Daha fazla fırsat eşitliği ve sosyal bağlantıyla alakalı olabilecek tehlikelere dikkat çekmek suretiyle demokrasiyi eleştirmiştir (Heywood, 2004: 170).
- **Anthony Downs:** Downs, partiler arası rekabeti demokrasinin şartlarından biri olarak görmüştür (Aktan ve Dileyici, 2006a: 15). Dolayısıyla eksik rekabetin olduğu bir durumda Downs'a göre demokrasi işlemeyecektir.

- **Kenneth J. Arrow:** Arrow, seçim sonucunda varılan kararlar ile toplumsal tercihler arasındaki tutarlılığın sağlanabilmesi için beş koşulun yerine getirilmesi gerektiğini ifade etmekteydi (Şener, 2014: 172). Söz konusu koşullar şunlardır (Arrow, 1963: 22-30): (1) Yeterince büyük olan bazı bireysel tercihler için sosyal refah fonksiyonunun doğru tercihleri vermesi talep edildiğinden, sosyal refah fonksiyonunun kısıtlanması, (2) sosyal ve bireysel değerlerin pozitif bağıllığı, (3) ilgisiz alternatiflerin bağımsızlığı, (4) vatandaşların egemenliği ve (5) diktatörlüğün olmaması. Bu koşullara “olanaksızlıklar teoremi”, Arrow çıkmazı gibi isimler verilmektedir ve Arrow söz konusu bu beş koşulun aynı yerine getirilmesinin olanaksız olduğunu savunmaktadır (Güneş, 2001: 139) ki bu da toplumsal tercihleri ortaya çıkaracak bir sosyal refah fonksiyonunun oluşturulmayacağı (Şener, 2014: 174) anlamına gelmektedir. Bir diğer ifade ile demokrasinin ilkelerinden katılımcılık ve çoğulculuk etkin bir şekilde gerçekleştirilemeyeceği için Arrow’un zımni olarak demokrasiye kuşkulu yaklaştığı öne sürülebilir.
- **James Madison:** Madison demokrasiyi bir tür çoğunluğun tiranlığı olarak gördüğünden, demokrasiye kuşkuyla yaklaşmış ve Madison sistemi olarak da bilinen parçalı bir yönetimle kurumların birbirini denetlemesi gerektiğini savunmuştur (Heywood, 2004: 285).
- **Joseph Alois Schumpeter:** Schumpeter demokrasiyi halkın desteğini kazanmak amacıyla politik kararlar almak için rekabetçi bir çaba neticesinde karar alma gücünü elde ettikleri kurumsal düzenlemeler olarak tanımlamıştır (Varlık ve Ören, 2003: 175). Bununla birlikte Schumpeter demokrasiyi ulaşılması mümkün olmayan standartlar getirmekle eleştirmiş ve bunun son derece gerçeklerden uzak bir tasvir olduğunu ifade etmiştir (Barry, 2004: 329).
- **Coşkun Can Aktan:** Coşkun Can Aktan demokrasiyi çağdaş kölelik düzeni olarak görmüş ve iktidara sahip olanları “demokrasiyle gelmiş krallar” olarak nitelendirmiştir (www.canaktan.org, 2019).

Mises (2010: 244) de zımni olarak demokrasinin muhtemel olumsuz sonuçlarına ilişkin şu söylemlerde bulunmuştur:

“Eğer kullanan gruplar veya milletler özel ayrıcalıklarından feragat etmeye hazır değillerse bir dünya polis gücünün yardımıyla silahlı çatışmaları engellemeye yönelik bir

dünya otoritesinin tesis edilmesi hakkındaki bütün konuşmalar boşunadır. Eğer bu ayrıcalıklar sürdürülmek isteniyorsa bir dünya devleti sadece ayrıcalıklı milletlerin ayrıcalıksızlar üzerindeki despotik idaresi olarak telakki edilebilir. Özgür milletlerden müteşekkil demokratik siyasi toplum (commonwealth), büyük/geniş gruplara karşı bir ayrımcılıkla bağdaşmaz”.

Demokrasinin teorik amacından nasıl saptırıldığına ilişkin olarak Mises (2007: 63-64) şunları ifade etmektedir:

“Egemenliğe ilişkin tabii hukuk kavramını abartarak, demokrasiyi genel iradenin sınırsız idaresi olarak anlayanlar tarafından demokrasi kavramına mühim zararlar verilmiştir. Gerçekte, demokratik devletin sınırsız gücü ile diktatörün sınırsız gücü arasında esasen bir fark yoktur. Bizim demagoglarımızı ve onun destekleyicilerini meftun eden/büyüleyen fikir, yani devletin istediği her şeyi yapabileceği, hiçbir şeyin egemen halkın iradesine sınır koymaması gerektiği fikri, belki de, bozulmuş prensliklerin Sezar/despot deliliği tutkusundan daha büyük bir bela olmuştur. Her ikisi de saf bir şekilde siyasi güce dayalı bir devlet fikrinden çıkması bakımından aynıdır. Kanun koyucu kendisini bütün sınırlandırmalardan hür hissetmektedir; zira hukuk teorisinden, bütün hukukun kendi iradesine bağlı olduğunu anlamaktadır”.

ABD’nin demokratik ve Nazi Almanyası’nın diktatörlük olduğu gerçeğinden hareketle, bu karşıtlığın nasıl birbirine yakınlaşabildiğini Berggren (2012: 406) şu şekilde ifade etmiştir:

“Nazizm şimdi olduğu gibi o zaman da kötülüğün en uç noktasını oluşturuyordu. Apartheid sistemi, Sovyet Komünizmi ve Franko rejimlerinin hepsi korkunç kötülüklerin sorumlusuydular ve en uçta yer alıyorlardı ama yine de açıklanması olanaklı bir derecedeydiler. Ancak Nazizmi ve soykırımını tartışmaya sokmak, Amerika’nın yürüttüğü savaşın, aydınlanmış ve laik bir toplumun saf kötülüğe çok yaklaşmış olduğunu ileri sürmekle aynı şeydi”.

Demokrasiye yöneltilen eleştirilere bakıldığında demokrasinin oligarşiye, monarşiye ve hatta tiranlığa dönüşebilme kapasitesi olduğu rahatlıkla görülebilir. Zira demokrasinin ilerleme mekanizmasını işletmek yerine diyalektik sürecin tersine giden yönetim şekilleri ülkeleri yıkıma kadar sürüklemektedir.

Mükemmelliyetçi filozoflar açısından demokrasi ikinci en iyi olup, bu filozoflara göre insanoğlunun mükemmelin peşindeki arayışını sürdürmesi gerekmektedir (Fedayi, 2011: 37). İşte bu noktada demokrasiye bir alternatif olarak demarşi ortaya çıkmaktadır.

1.2.4. Demarşı

Demarşı kavramını ilk kez kullanan ve savunan Friedrich A. Von Hayek olup, Hayek çağdaş demokrasilerin sınırsız olduğunu ve neticede halkın özgürlük alanının siyasal idareler tarafından daraltıldığını ifade etmekte ve demokrasinin hem teorik hem de fiili olarak dejenere olduğunu belirttikten sonra demarşı gibi yeni bir kavrama ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır (Aktan, 2017: 240). Bu yeni kavramla ilgili Hayek (1998: 39-40) şu söylemlerde bulunmaktadır:

“Yunanca bir kelime olan demokrasi başka amaçlarca bu tarz bir birleşmenin çoktandır kullanılmadığı insanlar için ‘demos’ ve güç için ‘kratos’ (ya da ‘kratein’ fiili) birleştirilerek oluşturulmuştur. Bununla birlikte ‘kratein’ alternatiffiil ‘archein’ in (monarşi, oligarşi vb. bileşenlerde kullanılan) aksine yöneten hükümetten ziyade kaba kuvvete vurgu yapar görünmektedir. Antik Yunan’da bu ikinci kökün bir yönetim biçimini ifade etmek amacıyla demarşı kelimesini oluşturmak için kullanılmamasının nedeni demark kavramının (en azından Atina’da) yerel bir grup ya da bölgenin başında bulunan kişinin bürosu için eski bir kullanım nedeniyle önceden ayrılmış olmasıdır ve bundan dolayı bütün toplumlar tarafından bir hükümet tanımı olarak artık mevcut değildir. Demokrasi kendisinden daha eski bir kavram olan ve herkes için eşit hukuk idealini tanımlayan izonominin zamanla yerine geçtiğinde söz konusu durum demokrasinin aslen benimsendiği ideal için bugün bizim demarşı kavramını benimsememizi engellemez. Bu husus koalisyonlar ve örgütlü çıkarlarca yeni imtiyazlar yaratılmasına öncülük eden sistemler için demokrasi kavramının yoğunlaşan istismarı nedeniyle daha fazla insanın bu yaygın sistemin aleyhine döndüğü bir zamanda temel ideali koruduğumuz takdirde bize ihtiyaç duyduğumuz ismi verecektir. Eğer demokrasi kavramının istismarına karşı bu tarz bir tepki, ideali tek başına kötülemezse ve hayal kırıklığı içindeki insanları hükümet şekillerinden daha az arzu edileni kabul etmelerine öncülük ederse, uzun bir süre istismar edilmekle lekelenmeyecek bir isim tarafından eski ideali tanımlamak için demarşı gibi yeni bir isme sahip olmamız gerekli görünecektir”.

Hayek (1967: 460) demarşı ile ilgili önerisini şu şekilde ifade etmektedir:

“Eğer bazılarının savunduğu gibi, demokrasi halihazırda açıkça çoğunluğun gücü anlamına geliyorsa, çoğunluğun gücünden daha yüksek bir güç bulunmamasına rağmen sadece genel kurallara uygun olarak hazırlandığı kadarıyla sahip olunan zorlayıcı güce ilişkin ilkeyle söz konusu gücün bile sınırlandırılabilceği bir hükümet sistemi tanımlamak için yeni bir kelime bulmamız gerekebilir. Bu tarz bir hükümet sistemine halkın hiçbir kaba kuvvete sahip olmadığı; ancak var olan yürürlükteki kanunların uygulamaya konulması, insanlara bildirilmesi ve planlı kararnamelerle sınırlı olması anlamına gelen ve insanların iradesi bir kere hüküm sürdüğünde artık çoğunluğun buna karar verdiğini ispatlamaya gerek kalmayacağına ilişkin illüzyon altında anayasal monarşiyi etkin bir şekilde sınırlamayı

öğrenmiş olduğumuz teminatları yok ederek yaptığımız hatayı bize hatırlatan bir kavram olarak, demarşı dememizi öneriyorum”.

Hayek demarşı kelimesini sadece demokrasi idealinden vazgeçildiğine ilişkin gerçeği örtmek için kullanmıştır (Pestre, 2009: 246). Hayek (2005a: 206) demokrasi idealinden vazgeçildiğini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Şayet, demokrasinin sınırsız devlet olması gerektiği hususunda ısrar edilirse, bu durumda ben demokrasiye inanan birisi değilim ve çerçevesini çizdiğim anlamda kendinden son derece emin bir demarşıstım ve öyle kalmayı da tercih edeceğim. Hatalarımızın sebebi her şeyi maalesef demokrasi kavramıyla ilişkilendirmekten kaynaklanmakta olup, bundan kendimizi böyle bir isim değişikliği ile kurtarabilirsek, en başından bu yana demokrasiye zarar veren ve demokrasinin defalarca tahribatına sebep olan tehlikelerden de böylece kurtulmayı başarabiliriz”.

Hayek demarşı kelimesi ile çift taraflı bir meclis sistemini savunmuş, söz konusu taraflardan birinin yasama organı ve birinin de yürütme organı olmasını ve bunların hareketinin ruhu temel bir anlaşmaya dayanan anayasa ile hareket etmesi gerektiğini ifade ederek, modern batı kurumlarının bu şekilde eksikliklerini kapatmasını öngörmüştür (Aimar, 1999: 155). Söz konusu hususlarla ilişkili olarak Hayek (2005b: 322) şunları ifade etmiştir:

“Liberal anayasacılık teorisyenlerinin bireysel özgürlüğü garanti etmek ve keyfiliği önlemek için güvendikleri araç, güçler ayrılığıydı. Eğer ki yasama organı sadece, herkes için eşit derecede uygulanabilir genel kurallar koysa ve yürütme organı da zorlamayı sadece bu genel kurallara uymayı sağlamak için kullanabilse, kişisel özgürlük aslında korunmuş olurdu. Fakat bunun için yasama organının bu tip genel kurallar koymakla sınırlı kalması ön koşuldur. Fakat parlamentoyu, bu anlamda kanun yapmakla sınırlandırmak yerine, sadece ilan ettiği her şeyi ‘kanun’ olarak adlandırarak, ona sınırsız güç vermiş olduk. Artık yasama organı kanun yapan bir birim değil; bir kanun, yasama organı tarafından karar verilen herhangi bir şeydir”.

Hukukun üstünlüğünün doğal düzeni savunduğunu ifade eden Hayek demarşı kavramını kullanarak, devletin temelde söz konusu bu doğal düzenin etkinliğini ve işleyişini garanti altına aldığı fikrini savunmuştur (Aimar, 1999: 155).

Hayek’e göre bir güç sınırlanmadığı takdirde o gücün kötüye kullanılması önlenemez ve bu anlamda birey üzerinde baskın bir güce sahip olan kamu otoritesinin de kanunlarla sınırlandırılması gerekmektedir ki söz konusu durum hem bireyin özgürlüğü

hem de ekonomideki belirsizliklerin ortadan kalkması için gereklidir (Aktan, 2008: 193). Dolayısıyla Hayek'in demarşı görüşünü savunmasından daha doğal bir şey olamaz.

İfade edilenlerden hareket edilerek, Hayek'in demarşı ile ilgili görüşlerinin şu şekilde özetlenmesi mümkündür:

- Demarşı kavramı bir hükümet şekli olarak benimsenmelidir,
- Demarşı geçmişte zor yollarla kazanılmış ve sonradan insanların kendi eliyle ortadan kaldırdığı teminatların toplamıdır,
- Demokrasi idealinden vazgeçildiği takdirde benimsenecek sistem demarşı olmalıdır,
- Demarşı doğal düzenin koruyucusudur,
- Demarşı hem bireysel özgürlükler hem de ekonomik belirginlik açısından önem arz etmektedir.

Avusturyalı filozof John Burnheim ise savaşlar, baskı ve yoksulluk için bir çözüm olarak ve yüksek oranlı vergilerden de bahsetmemek suretiyle demarşı kavramını ortaya atmış ve demarşıyı devletten vazgeçerek politik özgürlükleri garanti altına alma ve seçimleri ortadan kaldırarak demokrasiyi teşvik etme olarak tanımlamıştır (Ajzenstat, 1986: 637). Burnheim bu tanımlı yaparken modern demokrasinin sahip olduğu birtakım eksikliklere vurguda bulunmuştur (Simmie, 1986: 287-288):

- Modern devletlerin seçimle ilgili şeffaflığın şüpheli olduğu oligarşiler tarafından idare edilmesi,
- Burnheim bürokrasi problemini analiz etmiş ve bu tip hiyerarşik olarak yapılandırılmış kurumları bunların kararlarından etkilenenlere uygun hale getirmeyi kapsayan zorluklara vurguda bulunmuştur.
- Burnheim bireysel oyun, seçilen ve seçmen arasında bir iletişim yolu olmasını eleştirmiştir. Zira Burnheim seçmenlerin iyi bilgilendirildiğinden emin değildir ve siyasi partilerin de bu hususu değiştirme kapasitesine şüpheyle yaklaşmıştır.

Bununla birlikte genel olarak demarşı başlıca siyasal ilgisizlik, siyasal bilgisizlik, politik miyopluk, siyasal unutkanlık, çoğunluk despotizmi, plütokrasi, lider diktası, elitizm ve oligarşinin tunç yasası, bağımlı yargı ve yozlaşmaya eğilimli siyasal güç gibi nedenlerden dolayı gerekli bir hale gelmektedir (Aktan, 2005: 193-196). Zira söz konusu nedenler seçim sisteminin etkinliğini azalttığı gibi, birçok yetkiyi de tek kişinin

veya küçük bir grubun tekeline vermektedir ki böyle bir hususun iktisadi ve mali kaynakların dağılımında ne kadar adaletsizlik yaratacağı izahtan varestedir.

Demarşinin oluşturulmasında ise öncelikle birtakım şartların mevcudiyeti gerekmektedir. Söz konusu şartlar şu şekillerde ifade edilebilir (Burnheim, 2006: 121):

- Demarşinin ortaya çıkma olasılığının ilk koşulu toplumun kanuni olarak sosyal tutumlarında makul düzeyde demokratik olmasıdır. İnsanların belirli yetenekler konusunda önemli derecede farklı oldukları söz konusuysa, bir demarşist kapasitesi olan herhangi bir grup insanın söz konusu kapasiteyle özel bir pozisyona geçeceğini veya toplumda çok büyük bir güce ulaşabileceğine inanmaz. Temel düzeyde mantıklı bilgilere dayanmak koşuluyla özel yetenekleri olmayan insanlar tarafından yapılan tercihlerin makul olma olasılığı yüksektir. Bu insanlar uzman görüşüne ihtiyaç duyabilir. Ancak nihai karar söz konusu sıradan insanlar tarafından uygun bir şekilde verilir.
- Toplumun üretim teknolojisi toplumsal müzakereye ve karar verme sürecine ayrılacak yeteri derecede kaynak ve zaman sağlayacak düzeyde olmalıdır.
- İnsanların sistemin etkin ve adil olduğu konusunda ikna olmaları şartıyla, insanlar kendilerini ilgilendiren konulara etkin katılım sağlanmasına özel bir önem vermelidir ve başkalarını ilgilendiren hususlarla ilgili olan konuları o kişilere bırakmaya hazırlıklı olmalıdır.
- İnsanlar sertlikten, bürokrasiden ve güç yoğunluğundan sakınma kaygısı taşımamalıdır. Diğer sosyal mekanizmalar güvenilir ve adil bir şekilde ortak malları üretiyorlarsa insanlar gücü devlete vermeyi istemekten kaçınmalıdır.

John Burnheime'a göre seçimsiz demokrasi anlamına gelen demarşi dört önemli bileşenden oluşmaktadır (Zaphir, 2019: 105):

- **Birinci Bileşen:** Birinci bileşen işlevsel ademi merkeziyetçiliktir. İşlevsel ademi merkeziyetçilik her bir işlevi veya konuyu yönetecek ayrı uzmanlaşmış birimleri oluşturmaktadır.
- **İkinci Bileşen:** İkinci bileşen kura yönteminin kullanımına ilişkindir. Söz konusu kullanım uzmanlaşmış işlevsel birimleri yönetecek olan katılımcıları seçmeye yarayacak istatistiksel bir örneklemden faydalanan rassal bir süreçtir. Katılımcılar

bir dizi aralığında yeni ve rassal olarak seçilmiş bir katılımcıyla yer değiştirmeden önce rotasyonel bir temelde belirli bir zaman içinde bir kurula hizmet edecektir.

- **Üçüncü Bileşen:** Üçüncü bileşen katılımcılığa vurguda bulunmaktadır. Demarşik yapılar mümkün olan her durumda oybirliğini amaçlamalıdır. Genel konsensusla alınan kararlar bilgilendirilmiş kamuoyunu daha fazla temsil edecektir.
- **Dördüncü Bileşen:** Demarşi öyle bir şekilde oluşturulmalıdır ki her uzmanlaşmış işlevsel birim ilgili diğer birimle koordineli olmalıdır. Birçok hükümet evrakı birbiriyle örtüşmeli ve söz konusu evraklar mümkün olduğunca birbiriyle alakalı olmalıdır.

Burada dikkati çeken nokta seçim sisteminin kaldırılması ve yerine kura yönteminin kullanılmasıdır. Zira kura yöntemi sorgulanması gereken bir husustur.

Kura yöntemiyle yapılacak olan rassal bir seçimin avantajları şunlardır (Zeitoun, Osterloh and Frey, 2014: 4-5):

- Rassal seçim karar vericilerin seçiminde köklü çıkar gruplarının arzu edilmeyen etkilerine karşı kalkan görevi yapar.
- Rassal seçim politik amaçlara ulaşmak için adayın kendi reklamını yapma ve kampanya yürütmesinin maliyetlerini düşürür.
- Rassal seçim doğru temsilcilerin seçilmesini kolaylaştırır.
- Rassal seçim bürokratların göz ardı ettiği yeni görüşlere sahip olan adayları teşvik eder.
- Farklı çıkarlara sahip paydaşlar ortaya çıktığında rassal seçim istikrar ve sürekliliği kolaylaştırır.

Bunun yanında rassal seçim birtakım dezavantajlara da sahiptir (Zeitoun, Osterloh and Frey, 2014: 5):

- Rassal seçim sıradan insanlarla uzmanlar arasında bir ayrımında bulunmaz. Bununla birlikte bu sorun seçilen kişilerin uzmanlık gerektiren işler için uzman seçmesi gibi birtakım prosedürlerle aşılabılır.
- Rassal olarak seçilmiş karar vericiler yeniden seçilme veya yeniden atanma gibi korkuları olmadığı için açıklık/şeffaflık konusunda daha düşük bir duyarlılığa

sahip olabilirler. Ancak bazı anayasal düzenlemelerle bu konuda yargılama yapma gibi hususlar bu dezavantajı ortadan kaldırabilir.

Demarşide rassal olarak yapılan seçimin bir tür şansa bağlı olduğu öne sürülebilir. Ancak Mises (2008: 109-110) şans faktörüne ilişkin olarak şunları ifade etmektedir:

“Kumarbaz kumarının sonucunun hangi olaya bağlı olduğu hakkında hiçbir şey bilmez. Tek bildiği şey böyle olayların istenen sonuçların serisinin sıklığıdır. Bu bilginin hiçbir yararı olmaz. İyi şansa güvenir, tek planı da budur. Hayatın kendisi birçok riske maruz kalır. Herhangi bir anda, kontrol edilemeyen veya yeterince edilemeyen felaket kazalarıyla tehlike altına girer. Herkes şansa bel bağlar. Yıldırım tarafından çarpılmayacağına ve akrep tarafından sokulmayacağına güvenir. İnsan hayatında kumar unsuru vardır. Sigorta satın almak suretiyle insan böyle felaketlerin maddi sonuçlarını ortadan kaldırabilir. Böyle yaparak tersi şansa bel bağlar. Sigorta edilen bağlamında, sigorta bir kumardır. Eğer felaket gerçekleşmezse, ödediği primler boş yere harcanır. Kontrol edilemeyen olaylara gelince, insan daima kumarbazla aynı kefededir”.

Bu bağlamda demarşideki atamaların sırf rassal yolla yapılıyor diye kabul edilmemesi, demokrasinin yarattığı tahribatlara katlanmak anlamına gelmektedir. Zira demokrasinin tahribatları demarşinin vaat ettikleriyle giderilebilecekken, demarşinin rassal atamalardan dolayı kabul edilmemesi bilimsel bir yaklaşım olmayacaktır.

Tüm bu anlatılanlardan hareketle demarşinin özellikleri şu şekilde ifade edilebilir (Hiebaum, 2013: 89-90):

- Demarşi güncel sorunlar hakkında daha net bir tablo ortaya koyar.
- Demarşi egemenliğe dayanmaz.
- Demarşi az veya çok kültürel olarak homojen topluluklarla ifade edilemez.
- Demarşi bazen demokrasinin toplumcu bir kavramı olarak da lanse edilebilir.
- Demarşide yönetim kura yöntemiyle rassal olarak seçilen katılımcılar vasıtasıyla belirlendiği için istatistiksel demokrasi olarak da adlandırılabilir.
- Demarşinin kurucu unsurları özel bir konudan etkilenen insanların oluşturduğu topluluklar ile seçimlerin yerine kullanılan istatistiki temsildir.

Demarşinin demokrasiye göre daha iyi bir yönetim biçimi olduğu hususunda bazı sorgulamalar yapıldığı takdirde demarşinin bireyler için demokrasiye göre daha avantajlı olduğu görülecektir.

Demarşı katılımcı demokrasi ile yakın bir benzerlik gösterse de ikisi arasında temel bir farklılık bulunmaktadır (Burnheim, 2016: 138): Müzakereci oylama komiteleri tamamıyla istişare ile ilgilidir ve belirli aralıklarla toplanır. Demarşide ise kurul üyeleri belirli aralıklarla değişen üyelik durumuyla birlikte daha fazla yetkiye ve daha kalıcı bir statüye sahiptir. Demarşı belirlenen kamu politikalarının kabul edilen uygulamalarındaki değişime yönelik uzun vadeli bir hareket anlamına gelir. Katılımcı demokrasi mevcut prosedürleri sorgulamaktan ziyade bir iyileştirme görevi görür. Katılımcı demokrasinin çalışması tipik olarak müzakere yoluyla kendi politikalarını onaylatma arayışı içinde olan hükümetlerce belirlenir.

Katılımcı demokrasilerin yapmış olduğu iyileştirmeler bir müddet sonra etkisini yitirmektedir. Örneğin bürokraside bir yanlışlık meydana geldiğinde yapılacak olan iyileştirmeler bazı şeyleri daha kötü bir hale getirirken¹², büyük devletlerin desentralizasyonu, kamu kurumlarında daha fazla temsil, kendi kendini idare etmenin teşvik edildiği demarşı sisteminde (Caiden, 1991: 489) bürokratik bir sistem rassal olarak seçilen yöneticilerin tercih edebileceği idarecilerden oluşacağı için aksaklıklar daha kolay tespit edilebilir ve buna uygun önlemler alınabilir.

Sabella (2011: 4) demokrasiyi modern dünya olarak ifade etmek suretiyle demarşinin bir şans olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Modern dünyada başkan olmak için biraz çılgın olmanız gereklidir. Bir birey olarak sorumluluk, şöhret, güç ve acıyı üstlenmek saçmadır ve bunu gerçekten istemek için bir mesih/megalomanyak karışımı bir şey olmanız gerekir. Ancak demarşide hükümete katılmada çok isteksiz olabilirsiniz. Bu da genel olarak sadece ülke için değil insanlık için de daha dürüst bir hayale ve hatta anlaşmazlıkların daha çok dağılımına olanak tanıyacaktır. Bu durum ayrıca arada sırada ortaya çıkan filozof kralı (philosopher king)¹³ için bile büyük bir şanstır”.

Demarşı kavramı küresel demokratik yönetimin bölgesel sınırlardan ziyade işlevsel sınırlar içerisinde kurumsallaşması gerektiği fikrini detaylandırmak için kullanılır (Aksu, 2007: 281). Bu sistemdeki işlevsel otoriteler çıkarlarının karar vermelerini

¹² Bu konuda Mises (1947:49) şunları ifade etmektedir: “Mutlak surette hükümete bağlı geniş bir sınıf belirlemesi, anayasalar için ciddi bir tehlike teşkil etmiştir. Memurları amirlerinin keyfi icraatına karşı korumak maksadile muhtelif tedbirler alınmıştır. Lakin elde edilen netice, disiplinin gevşemesi ve vazifenin ihmale uğraması olmuştur.”

¹³ Filozoflar kralı fikri, Filozofların hükmettiği bir devletin en iyi yönetim biçimi olduğunu ifade eden görüştür. Detaylı bilgi için bkz. <https://www.britannica.com/topic/philosopher-king> (15.08.2019).

etkileyecek toplumları ve vatandaşları temsil eder ve yönetim kurulları da nihayetinde ilgili vatandaşlara ve toplumlara karşı sorumlu tutulur (Aksu, 2007: 281). Bu açıdan bakıldığında demarşinin demokrasiden bağımsız bir yönetim olmadığı görülecektir. Buna ek olarak demarşi bireyi ve bireyin çıkarlarını odak noktasına alırken, demokrasi ise bireyden kopuk bir toprak parçası içerisinde hükmetmeyi esas almaktadır. Bireyden kopuk bir yönetim ise sadece küçük bir azınlığın çıkarına hizmet eder.

Liberal demokratik yaklaşım reformist iken, Anthony McGrew radikal toplumculuk (Hale, 2008: 88) olarak nitelendirdiği demarşiyi temel olarak amacı sosyal yaşamın bütün düzeylerindeki egemenliği önce küçük parçalara ayırmak ve nihayetinde yıkmak olduğundan küresel yönetimin mevcut şekillerini alt üst etmek olarak gözlemlemiştir (Delbrück, 2003: 38). Bu gözlemin doğru olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Burada demarşinin mevcut sistemi alt üst etmesi olumsuz gibi gözükse de demokrasiyi başarısızlığa uğratan etmenler dikkate alındığında demarşinin böyle bir işlevi üstlenmesi aslında demokrasiyi yıkmak değil; aksine demokrasinin olumsuzluklarını ortadan kaldırmak anlamına gelmektedir.

Yasama organı her şeyin başyken, *kratos* (güç) toplumun bir bölümünün diğerine baskı yapması veya güç kullanması anlamına geliyorsa demokrasi uygun bir yönetim şekli değildir ve böyle bir durumda da demokrasiden ziyade demarşiden ve belki de anarşiden ziyade düzenden bahsetmek gerekir (Price, 2007: 13). Bu da demokrasinin doğasında var olan gücün belirli gruplara kanalize edilmesinin ortaya çıkardığı bir neticedir. Zira demarşinin amacı da söz konusu gücü parçalamaktır.

Uygulamada demokrasiye daha çok rastlanılmakla birlikte, demarşi de kendine hem geçmişte hem de şu anda uygulama alanı bulmuştur.

Demarşinin kökenleri Antik Yunan'a kadar dayanmaktadır (Büchel, vd., 2018: s.n.y) . Antik Yunan'da demarşi uygulaması konsey üyelerinin rassal olarak seçilmesi suretiyle uygulanıyordu (Heyd, 2004: 22). Buna ek olarak demarşi kısmi olarak kamu maliyesini kontrol altına almak amacıyla Klasik Atina Yaklaşımı'nda, ABD'de büyük jürilerin yönetime ilişkin konularda kullanmış olduğu ender durumlarda büyük jüri sisteminde ve Danimarka'da askeri hizmetlerde kura yoluyla uygulanmaktadır (Hood, 1995: 222).

Kökeni Antik Yunan'a kadar dayanan ve seçimsiz bir demokrasi vaat eden demarşide egemenliğin parçalanması esas amaç olduğundan öncelikle siyasal gücü sınırlayacak faktörlerin kullanılması gerekmektedir. Siyasal gücü sınırlayacak hukuk dışı faktörler ahlak, din, örf ve adetler, sivil toplum, kamuoyu, medya ve etkin muhalefet olarak ifade edilebilecekken, hukuki faktörlerin başında ise anayasa gelmektedir (Aktan, 2015: 99).

1.2.5. Yönetim Şekilleri Arasındaki Diyalektik Etkileşimler

Yönetim şekillerinin birbirleri arasındaki geçişkenliği ve yeni yönetim şekillerini ortaya çıkarması diyalektikle açıklanabilir. Bu bağlamda birbirinden farklı olan yönetim şekilleri arasındaki mücadele, söz konusu yönetim şekilleri arasındaki nitel değişim, bu yönetim şekillerinde meydana gelen değişimler ve bunların birbiriyle ilgili olmasının yeni bir yönetim şekli olarak demarşiyi ortaya çıkaracak olması diyalektik ilkelerinin bir gereği olarak kaçınılmaz olacaktır.

1.2.5.1. Farklı Yönetim Şekilleri Arasındaki Karşıtlıkların Mücadelesi

Her şey birbirinin karşıtıyla var olmaktadır. Bu bağlamda bir şeyin karşıtını ortaya çıkartması için karşıtının besleneceği eylemlerde bulunması gerekmektedir. Bunun aksine gerçekleştirilen bir eylem olsa bile karşıt olan bir şekilde daha geç olsa da ortaya çıkacaktır. Burada önemli olan husus karşıtın daha sert bir şekilde; yani bir savaş, kriz vb. ile mi yoksa bir konsensusla mı ortaya çıkacağı hususudur. Birbirine karşıt yönetim şekilleri arasında da çeşitli mücadeleleri de bu minvalde ele almak gerekmektedir.

Birinci dünya savaşı Avrupa'da cumhuriyet idarelerinin çoğalmasını neden olmuşken, söz konusu idareler zamanla birer diktatörlüğe dönüşmüştür (Ülman, 1957: 148). Örneğin Young Planı nedeniyle Almanya'daki insanların işsiz ve umutsuz olmaları ve Adolf Hitler'in de işsizliği kaldıracağına söz vermesi Hitler'in yükselişine sebebiyet vermiştir¹⁴. Hitler'in yükselmesiyle de Alman Demokrasisi bir tiranlığa dönüşmüştür. Bu tarihi olayda Alman demokrasisi karşıt olarak Hitler'e mevcudiyet vermiştir. Hitler de

¹⁴ Antony C. Sutton, *Wall Street and The Rise of Hitler*, USA: Studies in Reformed Theology, https://www.voltairenet.org/IMG/pdf/Sutton_Wall_Street_and_Hitler.pdf (16.08.2019).

insanların umutsuzluklarından yararlanarak demokrasiyle gelmiş ve demokrasi tam zıttı olan diktatörlüğe doğru bir dönüşüm yaşamıştır.

Osmanlı Devleti mutlak monarşi ile idare edilmekteydi (Hakyemez, 2004: 124). Bununla birlikte Mustafa Kemal Atatürk de Osmanlı Devleti'nin askeri okullarında yetişmişti. Sonrasında ise Mustafa Kemal Atatürk egemenliğin halka ait olduğu felsefesine sahip modern Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Bir diğer ifadeyle monarşiden demokrasiye doğru bir değişim yaşanmıştır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta monarşinin karşınının Mustafa Kemal Atatürk olarak ortaya çıkmasıdır. Bu iki zıt olgunun mücadelesinden şu anda demokratik bir ülke konumunda bulunan Türkiye Cumhuriyeti doğmuştur.

1.2.5.2. Yönetim Şekillerindeki Nitel Değişiklik

Yönetim şekillerindeki nitel değişiklikle kastedilen husus monarşi, oligarşi ve demokrasinin kendi içinde yaşamış olduğu değişimlerdir. Zira bu yönetim şekillerinin çoğu kabul edildiği andaki şekliye durmamış ve kendi içlerinde ciddi değişimler geçirmiştir.

Bununla ilgili verilebilecek ilk örnek Sened-i İttifak'tır. Kamu hukukçuları Alemdar Mustafa Paşa liderliğindeki ayanlarca hazırlanan ve Sultan II. Mahmut'a imzalatırılan 1808 tarihli Sened-i İttifak'ı padişahın mutlak otoritesini sınırlandırmak amacını güden bir vesika olarak görmüşlerdir (Hazır, 1984: 17). Söz konusu vesika Osmanlı Devleti'nin mutlak monarşiden meşruti monarşiye geçtiğinin bir ispatı niteliğindedir. Bir başka deyişle yönetim şekli nitel bir değişikliğe uğramıştır.

Bir diğer örneğe 16 Nisan 2017 tarihinde Türkiye'de uygulanan referandumdur. Zira söz konusu referandumla parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçiş kabul edilmiştir. Böylelikle Türkiye Cumhuriyeti de demokrasiden vazgeçmemiş, sadece demokrasinin niteliğini değiştirmiş oluyordu.

1.2.5.3. Yönetim Şekillerinde Her Şeyin Değişimi

Yönetim şekillerinde her şeyin değişimi hususunda oligarşiden demokrasiye geçiş diyalektiğin söz konusu yasasının açıklanmasında yardımcı olur.

Oligarşide politik yapı hastalıklı bir insan bedeni gibi sağlıksız bir hale gelir ve en ufak bir olumsuzlukta dahi rahatsızlanarak hastalanabilir ki bunun sebebi yönetimdeki zayıflıktır (Yıldızdöken, 2015: 66). Dolayısıyla yönetimdeki zayıflık nedeniyle oligarşi yıkılır ve yerine eşitlikçi kurumlarıyla demokrasi kurulur (Yıldızdöken, 2015: 66).

Özellikle Aristoteles tarafından demokrasinin kurucusu olarak nitelendirilen Solon'un mutlak oligarşiyi yıkarak halkın köleleştirilmesine son vermesi ve birtakım aristokratik unsurlara rağmen tamamıyla halkın seçtiği üyelerden oluşan bir yargı sistemi kurmasıyla demokratik ideale geçişte teorik bir katkısı vardır (Taşkın, 2011: 63). Zira Yurttaşlık sınırları daraltıldığında oligarşiye; yurttaşlık sınırlarının genişlemesiyle de demokrasiye yaklaşılr (Akkoç, 2014: 40). İşte bu teorik katkı oligarşinin demokrasiye dönüşmesi gibi tarihi ve nitel bir değişiklik yaratır.

Platon'a göre oligarşinin sonunu zenginlik getirmiştir ve demokrasinin sonunu da özgürlük getirecektir (Işık, 2004: 332). Bununla birlikte nasıl zenginlik oligarşinin sonunu getirdi diye kötü bir olgu olarak kabul edilmiyorsa, özgürlük de demokrasinin sonunu getirecek diye kötü bir olgu olarak kabul edilmemelidir. Zira demokrasinin sonu özgürlük talebiyle gelecekse, bu da demokrasiye alternatif olarak demarşinin gelebileceğinin ve diyalektikte bulunan her şeyin değişeceğine ilişkin ilkenin gerçekleşeceğinin bir ispatı olabilir.

1.2.5.4. Yönetim Şekillerinin Birbirleriyle İlgisi Olması

Yönetim şekilleri birbirleriyle iç içe geçmiş olabilir. Örneğin monarşi ile idare edilen bir ülkede demokratik bir yapı olabileceği gibi, demokratik bir ülkede ortaya çıkabilecek oligarşik bir yapıdan da söz etmek mümkündür. Buna ilişkin olarak Antik Yunan'ın siyasal yapısında yer alan Dörtüzler Meclisi örnek olarak verilebilir.

Eski Yunan'da demokrasiyi oluşturan siyasal kurum ve yapılardan biri de Dörtüzler Meclisi'dir (Akcan, 2019: 29). Sınıfsal temsilcilerden oluşan Dörtüzler Meclisi yönetim işleri yanında halk meclisinin gündem ve tasarılarını hazırlamak yetkisine sahipti (Sezen, 1994: 89). Bununla birlikte M.Ö. 411 yılında söz konusu meclis bir oligarşi oluşturarak en zengin ve en üstün insanlarla birlikte bir plan hazırlamıştı ve amaç bir tür oligarşi kurulmasıydı (Ste. Croix, 2016: 369). Ancak planlanıp kurulan oligarşi kısa bir zaman içinde çöktü ve yaklaşık sekiz ay sonra karma bir anayasayla tam

demokrasiye yeniden geçiş yapıldı (Ste. Croix, 2016: 369). Bu durum da demokrasi içinde oligarşik yapıların da olabileceğini ispat etmesi açısından önemlidir. Üstelik de bu yapının demokratik sistemi de kaosa sürüklemesi olasılıklar dahilindedir. Ancak sonuç ne olursa olsun daha fazla yurttaş egemenliğinin olduğu bir sisteme dönmeyen ülkelerde krizler bitmez ve söz konusu ülkelerde yıkım bile gerçekleşebilir. Zira arzu edilen durum yurttaş egemenliğinin daha yoğun olduğu bir sistemdir ki diyalektik süreç de bunu gerektirir.

Burada dikkati edilmesi gereken husus Dörtüzler Meclisi'nin üye seçimleridir.

Danışma Meclisi olarak da ifade edilebilecek olan Dörtüzler Meclisi'nin üyeleri kura yöntemiyle seçiliyorlardı (Sina, 2016: 422-423). Bu noktadan hareketle demarşik yapıların da kaos yaratabileceği iddia edilebilir. Bununla birlikte şu hususlar söz konusu savı çürütmektedir:

- dönemde Dörtüzler Meclisi'nde üyeler kabilelerden seçilmektedir (Sina, 2016: 423),
- Atina M.Ö. 415-412'de Spartalılar tarafından bozguna uğratılmıştır ve bu durum M.Ö. 410 yılına kadar sürmüştür (Çoruh, 2017: 326),
- Atina'da o dönemde söz konusu meclis kura yöntemiyle belirlense de konsey kararları çoğunluk kuralına göre alınmaktaydı (Heyd, 2004: 22).

Dörtüzler Meclisi'nin üyelerinin kabilelerden seçilmesi modern demokrasiye uymamaktadır. Buna ek olarak söz konusu dönemde Spartalıların yarattığı savaş ortamı demokrasiden uzaklaşılmasına yol açmıştır. Ayrıca meclisin demarşik bir yapıya sahip olduğu kabul edilse bile, kararların oy çokluğuyla alınması demarşinin tam olarak uygulandığını söylemek mümkün değildir.

Yeni sistem arayışları neticesinde demarşi, demokrasinin yarattığı olumsuzluklara bir çare olarak ciddi şekilde düşünülmesi gereken bir sistemdir. Bu sistemi oluşturmak için öncelikle Anayasalar üzerinde düşünmek gerekmektedir. Zira yukarıda ifade edildiği gibi demarşide başlıca legal faktör anayasadır. Anayasal düzenlemeler neticesinde demarşik bir yapı oluşumuyla anayasal demokrasiye ulaşılabilir. Çünkü anayasal demokrasi şu özelliklere sahiptir (Aktan, 2016a: 15-17):

- Bireysel haklar doğru bir şekilde tanımlanıp, etkin bir şekilde korunur.
- Devlete ilişkin hakların doğru tanımlanır ve sınıflandırılır.
- Siyasal özgürlüklerin ortaya çıktığı bir siyasal düzen olan demokrasiyi gerçekleştirir.
- Piyasa ekonomisini gerçekleştirmeyi hedef alır.
- Siyasal boyutu demokrasi; ekonomik boyutu piyasa ekonomisidir.
- Hukukun üstünlüğünün her alanda tesis edilmesini gerektirir.
- Sınırlı devlet anlamına gelir.
- Düzen için kural ve kurumları oluşturur.
- Piyasa ekonomisi vasıtasıyla bireylerin refahını arttırabileceğinden refah anlamına da gelmektedir.
- Kanun karşısında eşitliği savunduğundan adalet anlamına da gelmektedir.
- Yatay ve dikey kuvvetler ayrılığını savunur.
- Hukuk devleti anlamı da vardır.
- Mali ve parasal düzenin sağlanmasını savunur.
- İktisadi alandaki devlet hak ve yetkilerinin kısıtlanmasını savunur.
- İradi ve keyfi iktisat politikalarının ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM
ANAYASA VE TÜRK TOPLUM YAPISI

2.1. KAVRAMSAL OLARAK ANAYASA VE ANAYASAYA İLİŞKİN DÜŞÜNCELER

Sosyal bilimlerde ve anayasa hukukunda bazı temel kavramların kökenlerinin araştırılması anayasaya ilişkin konularda daha sağlıklı tespitler yapılması açısından önemli bir ihtiyaçtır ve anayasa da bu temel kavramların en önemlisidir (Turinay, 2011: 269).

Modern toplumlarda hukuk sistemi sadece bireyler arasındaki ilişkileri değil; devletle birey arasındaki ilişkileri inceleyip buna göre düzenlemeler yapar ve söz konusu düzenlemeler yöneticilerin keyfiliklerini sınırlama ve vatandaşın bireylerin hak ve özgürlüklerini koruma amacına yönelik olmalıdır (Gönenç, 1999: 98). Zira anayasa kavramı devlet kavramı ile yakın ilişkide olan az sayıda kavramdan biridir (Göçer, 2002: 2).

Anayasa İngilizce ve Fransızcada *constitution*, İtalyancada *costituzione*, İspanyolcada *constitución*, Azericede *konstitusiya*, Enodonezya dilinde *konstitusi*, Arapçada *düstur*, Almancada *verfassung*, Felemenkçede *grondwet* ve Farsçada *kanunuesasi* olarak kullanılmaktadır (Turinay, 2012: 480).

Anayasa, devletin temel yapısını, kurumsallaşmasını, işleme kurallarını gösteren ve bireysel hakları güvence altına alan üstün kurallardan oluşmaktadır (Coşgun, 2008: 95). Böyle karmaşık yapıdaki bir kavramın nasıl tanımlanacağı da bu bakımdan önem taşımaktadır. Zira bir anayasa üç temel fonksiyonu yerine getirmektedir (Bhat, 2014: 103):

- Anayasa yerel ve merkezi birimler arasındaki kuvvet ayrılığını sağladığı gibi, devletin birimleri arasındaki güç ayrılığını da sağlar.
- Anayasa bireylere mutlak devredilemez haklar sağlayarak devletin eylemlerini sınırlar.
- Anayasa gücün uygulanacağı konuların sınırlarını çizer.

Anayasa kavramı genel olarak iki anlam üzerinde tanımlanabilir (Albayrak, 2014: 20):

- **Maddi Anlam:** Bir kuralın anayasal olup olmadığını, devletin temel kurallarını düzenlemesi örneğinde olduğu gibi içeriğine bakılarak öğrenilebilmesine ilişkin anlamdır.

- **Şekli Anlam:** Kuralın statü bakımından normlar hiyerarşisinde en üstte olduğuna ilişkin anlamla ilgilidir.

Anayasalar siyasi ve hukuki olarak da tanımlanabilir:

- **Siyasi Anlamda Anayasa:** Anayasaların siyasi anlamı devlet ideolojilerine göre farklılık göstermektedir. Bu bağlamda liberal ideolojinin olduğu bir devlette liberal anayasadan, sosyalist ideolojinin olduğu bir devlette sosyalist bir anayasadan ve dini ideolojiye dayalı bir devlette de dini anayasadan bahsedilir (Eren, 2018: 4-5).
- **Hukuki Anlamda Anayasa:** Devlet adına egemenlik yetkisini kullanan organlar, bu organların yetkileri, karşılıklı ilişkileri ve bireylerin devlet karşısında hak ve hürriyetlerini belirleyen bir kanundur (Eren, 2018: 6).

Nazi döneminin Alman hukukçusu Carl Schmitt mutlak, görelî, pozitif ve ideal anayasa olmak üzere dört tür anayasadan bahsetmiştir (Göztepe, 2015: 139):

- **Mutlak Anayasa:** Belli bir devletin siyasal ve sosyal düzeninin somut durumunu ifade eder (Göztepe, 2015: 139).
- **Görelî Anayasa:** Anayasayı bir bütün olarak değil; biçimsel bir ölçüte indirgenen ve çoğunluğu normlar birliği olan anayasal metni ifade eder (Göztepe, 2015: 140).
- **Pozitif Anayasa:** Anayasa koyucunun iktidarın kurucu edimiyle gerçekleştirdiği anayasadır (Göztepe, 2015: 142).
- **İdeal Anayasa:** Siyasi partilerin programlarının olduğu anayasaların doğru anayasa olduğu ve doğru anayasaların da ideal olarak kabul edildiğine ilişkin anayasadır (Schmitt, 2008: 89).

Gözler (2007: 15) anayasayı normlar hiyerarşisinin en üstünde bulunan ve kanunlardan farklı olarak daha zor bir usulle konulan ve değiştirilebilecek hukuk kurallarının bütünü olarak ifade etmiştir.

Bilge (1996: 40) anayasayı devletin kuruluşunu, yönetim şeklini, devletin temel organlarını, bunların birbirleriyle olan ilişkilerini, kişilerin devlete karşı sorumluluklarını ve yükümlülüklerini düzenleyen kanun olarak tanımlamıştır.

Kay (2011: 715) resmi yasal hiyerarşinin en tepesindeki kuralları kapsayan tanımlanabilir bir metin veya metin dizisini anayasa olarak tanımlamıştır.

Laws (2012: 567) anayasayı egemen bir devlette yönetici ve yöneten arasındaki ilişkiyi kuran kanunlar dizisi olarak tanımlamıştır.

Modern zamanların ilk yazılı anayasalarında benimsenen ilkeye göre anayasa, hükümetin işleyişi ve yapısı için bir plan veya bir çatı anlamına gelmektedir (Cerar, 2004: 164).

Fleming (2014: 517) ise anayasayı, belirli tarihi kuralların veya uygulamaların kanun halindeki toplanmadığı soyut ahlaki ve siyasi ilkelerin bir bütün halinde toplanması olarak ifade etmiştir.

Atay (2008: 509) hak ve hürriyetlerin tanınırlığının, sürekliliğinin ve gelişiminin sağlanmasına olanak tanıyan metni anayasa olarak nitelendirmiştir.

Kaya (2015: 359) anayasayı hukuk devleti ve demokrasi ilkelerine yönelik sadece simgesel bir kümeleşmeden ibaret olmayıp, siyasal ve sosyal hayatın odağına insanı alan, insan yapımı ve işlevsel bir dinamik kültür olarak tanımlamıştır.

Buchanan ve Tullock anayasayı bir toplumun siyasi kurumlarını tanımlayan sosyal bir sözleşme şekli olarak görmüşlerdir (Mueller, 2012: 50).

Hukukun düzeninin radikal bir demokraside olduğunu savunan Jurgen Habermas (Prychitko and Storr, 2007: 255) anayasada şu ilkelerin olması gerektiğini savunmuştur (Prychitko and Storr, 2007: 267-268):

- Popüler egemenlik ilkesi,
- Siyasi çoğunluk ilkesi,
- Her bir birey için kapsamlı yasal korumanın garantilenmesine ilişkin ilke,
- Mevcut kanunları yargı organına yasal olarak bağlama ilkesi,
- Yönetimin yasallığı ilkesi,
- İç işlerinde keyfiliğin engellenmesi ilkesi,
- Devlet ve toplumun ayrılması ilkesi.

Hayek'in anayasa anlayışı ile ilgili olarak Miller (2010: 96-97) şu söylemlerde bulunmaktadır:

“Hayek ‘Özgürlüğün Anayasası’ nda ‘Hukuk, Yasama ve Özgürlük’ e göre demokrasiden daha çok bahsetmiştir. Hayek ‘Özgürlüğün Anayasası’ adlı eserinde demokrasinin aşırılıklarına çoğunlukla, eğitim veya aydınlanmaya ilişkin çözümün olduğu

bir anlayıştaki eksikliğe dayalı olarak atıfta bulunmuştur. Sonrasında Hayek demokrasinin hükümetin keyfiliği veya sınırsızlığına doğru kötüleştiğine ve özel çıkarların çok olduğu taleplerin karşılanarak çoğunluk koalisyonunun devamını sağlamak için hükümetin oynadığı bir oyun olduğuna inanmaya başlamıştır. Bu husus Hayek'i örnek bir anayasaya dahil ettiği sınırlı çoğunluk kuralının kurumsal araçlarını geliştirmeye sevk etmiştir”.

Nitekim Hayek (1960: 178) anayasa fikri ile ilgili şunları ifade etmektedir:

“Hükümeti sınırlayan yapıdaki bir anayasa otoritenin temelini düzenleyen hükümlerin yanında yürürlükteki asli kuralları içermelidir. Bu anayasa atanmış meclisin eylemlerini yönetecek genel ilkeler koymak zorundadır. Bundan dolayı bir anayasa fikri sadece gücün veya otoritenin hiyerarşisini değil; ayrıca kanun veya kuralların hiyerarşisini de kapsamaktadır. Üstün bir otoriteden gelen daha yüksek derecede bir gereklilik ve usule sahip olan söz konusu kurallar veya kanunlar yetki verilmiş bir otoritenin kabul ettiği daha özel kanunların kapsamını denetler”.

Dolayısıyla Hayek anayasayla ilgili hem yetkilerin sınırlandırılması hem de denetim olgusunun varlığına vurguda bulunmakla ideal bir anayasa oluşturulacağını belirtmiştir.

Bireyci seküler doğal hukuk filozofları devletin kökeni, anayasası ve fonksiyonu hususunda çeşitli açıklamalarda bulunmuşlardır (Gonce, 1973: 500). Söz konusu filozofların çoğu bu durumun güvensizliğin ortaya çıkardığı bir sosyal sözleşmeden kaynaklandığını ifade etmekle birlikte, devletin anayasal düzeni hakkındaki açıklamaları otoriterlikten liberal aşamaya geçmiştir (Gonce, 1973: 500). Mises ise devletin kökeni ve anayasal düzeni konusunda sessiz kalmakla birlikte, demokrasi konusunu onaylamaktadır (Gonce, 1973: 500). Mises her ne kadar anayasa konusunda sessiz kalsa da onun özgürlük hakkındaki söylemleri anayasaya ilişkin düşünceleri konusunda ipuçları sunmaktadır (Mises, 2008: 283):

“Özgürlük, insanların eski liberalizmin dorukta olduğu yıllarda Batı medeniyetinin demokratik ülkelerinin yaşadığı gibi, insan hakları beyannamesi, hukuk ve kanunların bir ürünü değildir. Bu belgeler, yalnızca, piyasa ekonomisi işleyişi tarafından sağlam kurulmuş özgürlükleri devleti yönetenlerin tecavüzlerine karşı korumayı hedefleyen belgelerdir. Hiçbir devlet ve hiçbir medeni kanun, piyasa ekonomisinin temel kurumlarını desteklemek ve savunmaktan başka bir şekilde özgürlüğü garanti edemez ve ortaya koyamaz. Devlet daima baskı ve cebir demektir ve zorunlu olarak özgürlüğün karşıtıdır. Devlet özgürlükle bağdaşır veya özgürlüğün garantisi olabilir, ama şu şartla: Eğer faaliyet alanı iktisadi özgürlük denen şeyi korumak için yeterince kısıtlanırsa. Piyasa ekonomisinin

olmadığı yerlerde, anayasaların ve kanunların en iyi niyetli halleri bile, ölü bir mektup olarak kalır”.

Dolayısıyla Mises için anayasa piyasa özgürlüklerini gerçekleştirdiği ölçüde gerçek bir anayasa niteliğine bürüneceği; aksi takdirde anlamsız bir metin olarak kalacağı sonucuna ulaşılabilir.

Anayasa ile ilgili tanımlardan ve düşüncelerden yola çıkılacak olursa anayasaların sahip olduğu/olabileceği özellikleri şu şekilde ifade etmek mümkündür:

- Bir ülkenin siyasi ve sosyal durumunu somut olarak ifade edebilir,
- Normlar birliğinin bir yansıması olarak kabul edilebilir,
- Kurucu iktidar tarafından oluşturulabilir,
- Siyasi partilerin programlarını yansıtabilir,
- Zor bir usulle konulan ve değiştirilebilir hukuk kurallardır,
- Birey-devlet ilişkilerinin sınırını düzenler,
- Normlar hiyerarşisinin en tepesindedir,
- Yönetilenler ile yönetenler arasındaki ilişkileri düzenler,
- Hükümetin işleyişine ilişkin planları gösterir,
- Güncel ahlaki ve siyasi ilkeleri içerir,
- Hak ve hürriyetler konusundaki metinleri süreklilik gösterir ve güncellenir,
- Siyasal ve sosyal hayatın odağındadırlar,
- Sosyal bir sözleşmedir,
- Egemenlik ve siyasi çoğulculuk ilkelerine dayanır,
- Her bireyi korumaya yönelik unsurlar içerebilir,
- Yönetimde yasallığı sağlar,
- Keyfiliği engeller,
- Bir özgürlük işareti olarak piyasa ekonomisinin mevcudiyetini kapsayabilir.

2.2. ANAYASALARDA SINIFLANDIRMA VE DEĞERLENDİRMELER

Bir ülkenin tarihi yaşamıyla teşkilat kanunu arasında mevcut bulunan yakın ilişkinin söz konusu kanunun sürekliliğini ve esnekliğini sağlayan temel bir koşul olduğu konusunda kuşku yoktur ve gerçekten de anayasa bir toplumun organik yaşamını doğru bir şekilde belirtmedikçe uygun bir manada teşkilat kanunu olarak kabul edilemez

(Morey, 1891: 529). Bu nedenle anayasalara ilişkin yapılan sınıflandırmaların nasıl olup olmadığı toplumsal düzenin sağlanmasında veya sağlanmamasında önem arz etmektedir. Anayasalar çeşitli şekillerde sınıflandırılmaktadır. Aşağıda bu sınıflandırmalara yer verilmiştir.

Öncelikle klasik olarak anayasalar yazılı anayasa-yazısız anayasa ve katı anayasa-yumuşak anayasa olarak sınıflandırılırlar (Turhan, 1994: 7).

Yazılı anayasa bir ülkenin hükümet sisteminin en önemli kanunlarını içeren yetkili ve genellikle kurucu olan belge veya bir belgeler serisi olup, bir ülkenin temel kanunlarını kapsar ve bu kanunlar anayasa dışındaki diğer kanunlardan hukuki durum ve şekil olarak daha yüksek bir dereceye sahiptir (Allan, 1998: 487).

Anayasal sorunları çözen birçok kanun mevcut olmasına rağmen, sıradan yasama süreciyle değiştirilemeyecek bir yönetim aracı olarak anayasanın olmadığı bir anayasa yazısız anayasa olarak nitelendirilir ve bu tanıma en uygun örnek de Büyük Britanya'dır (Kilmuir, 1959: 631).

Anayasaların sınıflandırılmasına yönelik yapılan bir diğer ayrım katı anayasa-yumuşak anayasa ayrımıdır. Bu ayrımı James Bryce 1884 yılında ilk kez yapmış olup, ona göre katı anayasa bir tarafın çoğunluğuna dayalı olan sıradan bir parlamento çoğunluğunun kontrolü dışındaki organik veya temel hükümleri kesin olarak koyan bir anayasa anlamına gelmektedir (O'Mahony, 1929: 102).

Esnek anayasa ise diğer kanunlarda olduğu gibi basit çoğunluk kuralıyla anayasal değişikliklerin yapılabilirdiği bir anayasadır (Pathe, 2000: 3397). Bir diğer ifadeyle parlamentoyu denetimsiz bırakan esnek anayasa çoğunluğu yansıtmaktadır (Lord, 2012: 245).

Esnek anayasa yazılı olabilirken, katı anayasa ise yazısız olabilir (McMurray, 1914: 204). Bununla birlikte, Büyük Britanya ve İrlanda'daki anayasa yazısız anayasa olup, değişiklikler daha kolay ve daha esnek yapılabilirken, ABD'deki anayasa yazılı olup, değişiklikler daha zor ve daha katıdır (McMurray, 1914: 204). Dolayısıyla her sınıflandırmayı kendi içindeki koşullara göre değerlendirmek daha bilimsel bir yaklaşım olacaktır.

Giovanni Sartori'ye göre ise anayasal sınıflandırma şu şekilde yapılır (Turhan, 1997: 18-19):

- **Garantise (Gerçek) Anayasalar:** Hem yönetenlerin hem de yönetilenlerin kurallarına sadakatle uyguladıkları anayasalardır.
- **Nominal Anayasalar:** Siyasal iktidarı örgütlemekle birlikte, onları sınırlamayan anayasalardır.
- **Sahte Anayasalar:** Gerçek özelliklerinin önemslenmeyip uygulanmadığı anayasalardır.

Anayasaya ilişkin bir diğer ayrım ise kısa ve öz nitelikteki çerçeve anayasa; yüzlerce maddeden oluşan uzun ve ayrıntılı olan kazuistik anayasa ile siyasal istikrarı sağlamak ve geleceğe yönelik hedefler belirlemek için ayrıntılı kurallara yer veren düzenleyici anayasalardır (Atar, 2000: 4-5).

Bir diğer ayrım ise maddi ve usuli anayasa ayrımıdır ki Özbudun (1993: 129) bu ayrım konusunda şu ifadelerde bulunmaktadır:

“Maddi anlamda anayasa ile anlatmak istediğimiz, belli sosyo-ekonomik politika tercihlerini anayasa hükmü haline getirerek onlara bir ölçüde değişmezlik sağlayan, başka bir deyimle iktidar mücadelesinin sonucu ne olursa olsun, bu politikaların devamlılığını belli ölçüde garanti altına almaya çalışan bir anayasadır. Usuli ya da yöntemsel anayasa ise, sosyo-ekonomik politika tercihlerini iktidar mücadelesinin sonuçlarına bırakarak, sadece bu mücadelenin kurallarını koymakla yetinen, demokratik bir sistemde iktidarın nasıl ele geçirilebileceğini ve geçirildikten sonra nasıl kullanılabileceğini belirleyen bir anayasadır. Siyasal iktidarın nasıl kullanılabileceğini gösteren kurallar arasında, iktidarın kullanılmasının bireylerin temel hak ve hürriyetlerini ortadan kaldırmaması ilkesi en önemli yeri işgal ettiğine göre, yöntemsel anlamda bir anayasanın da bu temel hak ve hürriyetleri tanıması, sınırlarını belirlemesi ve güvence altına alması zorunludur”.

Bir diğer anayasa sınıflandırması ise şu şekildedir (Atar, 2000: 12):

- **İdeolojik Anayasa:** Toplumu anayasa aracılığıyla dönüştürmeye çalışan anayasadır.
- **Faydacı Anayasa:** Anayasadaki siyasal sistem için gerekli olan kurumsal düzenlemeleri tarafsız bir şekilde yapmaya çalışan anayasadır.

Anayasalar normatif ve itibari olarak da sınıflandırılabilirler (Atar, 2000: 12):

- **Normatif Anayasa:** Anayasal kuralların siyasi süreci yönettiği anayasalardır.

- **İtibari Anayasa:** Anayasal normların siyasi hayatla tutarlılık göstermediği anayasalardır.

Diğer anayasal sınıflandırmalar ise şu şekildedir:

- **Koşullu ve Koşulsuz Anayasalar:** Sıradan kanunlar veya anayasaya dışındaki değişiklikler için ihtiyaç duyulan prosedüre ilişkin değişimler açısından özel süreçler gerektiren anayasa koşullu anayasa olarak adlandırılırken, değişiklik için hiçbir özel prosedür gerektirmeyen anayasalar koşulsuz anayasalardır (Wolf-Phillips, 1972: 33).
- **Asli ve Tali Anayasalar:** Yasama organının tek başına hareket ederek değiştirebildiği anayasalar tali anayasalar olarak adlandırılırken, anayasadaki değişiklik veya iyileştirmelere ilişkin süreçlerde diğer gruplardaki veya kurumlardaki bireylerin katılımını şart koşan anayasa asli anayasa olarak adlandırılır (Wolf-Phillips, 1972: 33).

Anayasanın hangi sınıflandırmanın içinde yer aldığı birçok olayı etkileyebilir. Söz gelimi bir anayasanın maddi anlamda hazırlanması değişmesi zor kanunlar getirirken, usuli olarak hazırlanan anayasada söz konusu durum daha kolay bir şekilde gerçekleşir. Bunu optimal gelir vergisine ilişkin bir örnekle açıklamak mümkündür (Shavell, 2004: 651): Her bireyin hesaplanamayan bir çalışma yeteneği vardır ve bu a olsun. w nin çalışma gayreti olarak kabul edildiği ve hesaplanamadığı bir durumda bu bireyin kazancının $y=aw$ olduğu varsayalım. Böyle bir durumda bireyin yeteneği ne kadar yüksekse kazancı da o kadar çok olacaktır. Çalışma gayreti ayrıca bu bireye bir maliyet yükler ki bu da $c(w)$ olarak kabul edilsin. Söz konusu birey $t(y)$ kadar bir gelir vergisi öder. Bundan dolayı bir birey net faydası olan $y-t(y)-c(w)=aw-t(aw)-c(w)$ eşitliğini maksimize edecek çalışma gayretini tercih edecektir.

Dolayısıyla maddi anlamda bir anayasa hazırlanması bireyin çalışma gayretini ortaya koymasında daha belirleyici bir etken olacaktır. Bununla birlikte usuli bir anayasanın mevcudiyeti söz konusuysa bireyin çalışma gayreti konusundaki tercihi de belirsiz olacaktır. Zira usuli anayasanın uygulanması siyasal iktidarın elinde olduğu için ilkelerin olmadığı bir yerde bireyin de göstereceği çalışma gayreti belirsiz olacak ve bu da devletin vergi politikasının başarısız olmasına sebebiyet verecektir. Kuşkusuz bu husus da gelir dağılımını ve refahı olumsuz etkileyecektir.

Anayasal bir metnin zorlayıcı olmasında iki husus önemlidir (Stone, vd., 2005: 3-4):

- **Metnin Eş Zamanlı Bir Şekilde Yetkili ve Sınırlayıcı Olması:** Anayasadaki metinler aynı anda hükümetin kurumlarını yaratmalı ve söz konusu kurumların yapabildiklerini sınırlamalıdır.
- **Yeterli Açıklamaların Olması:** Çağdaş çoğunluklar anayasada yer alan çözümleri sağlamak durumundadır. Zira söz konusu çözümler çoğunluğun bugünkü tercihlerden esasen daha iyidir.

Bu bağlamda bir anayasa katı anayasa şeklinde hazırlanmışsa; yani metinde zorlayıcılık söz konusuysa kuralların daha etkin uygulanması söz konusu olabilir. Bununla birlikte esnek bir anayasada basit çoğunluk kuralıyla değiştirilebilen bir metnin zorlayıcılığından bahsetmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Zorlayıcı olmayan bir metnin kurallarının da kolay bir şekilde uygulanamayacağı da izahtan varestedir.

Geniş anlamda devlet kavramı belirli bir şekilde örgütlenmiş bir insan topluluğu olarak tanımlanabilecekken, dar anlamda devlet söz konusu insan topluluğunun yönetim aygıtını ifade etmektedir (Sabuncu, 2007: 23). Bu bağlamda hazırlanmış anayasa itibari anayasa ise, insan topluluklarının örgütlenmesi ve yönetilebilmesi mümkün olmayacağı için devlet kavramından da söz edilemeyecektir. Ancak normatif bir anayasa ile örgütlenme gerçekleştirilebilir ve yönetim de etkin bir şekilde sağlanabilir ki bu da devletin oluşumunda büyük bir rol oynar.

Toplum hayatında temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması kaçınılmaz olup, sınırsız ve mutlak hürriyet gibi kavramlar toplum ve devlet hayatı içinde sürekli yer alabilecek kavramlar değildir ve bundan dolayı da hürriyetlerin sınırlandırılması devlet ve toplumun varlığı ve sürekliliği bakımından kaçınılmaz bir hale gelmektedir (Gözler, 2015a: 96). Bu bağlamda faydacı anayasanın sağlayacağı hürriyetlerin sınırsız olabilme potansiyelini öne sürmek mümkündür. Ancak ideolojik bir anayasanın mevcudiyeti söz konusu ise birtakım hürriyetlerin başkalarının hürriyetini engellemeyecek şekilde kısıtlanması mümkün olabilir.

Kuvvetler ayrılığının olmadığı bir durumda bütün erkler tek bir elde toplanır ve erkleri elinde tutan güç yasayı istediği gibi yapabilir, istediği gibi uygulayabilir ve uyuşmazlık olduğu takdirde söz konusu uyuşmazlığı istediği gibi çözebilirdi (Türk, 2003:

357). Ancak böyle bir durumda özgürlük, demokrasi ve hukuk devletinden bahsetmek çok da mümkün olmazdı (Türk, 2003: 357). İşte kuvvetler ayrılığının tek elde toplandığı bir anayasa nominal bir anayasa olarak sınıflandırılabilme potansiyeline sahipken, kuvvetler ayrılığının olduğu bir anayasa garantise (gerçek) anayasa olarak sınıflandırılabilme potansiyeline sahiptir.

7 Ekim 1808 tarihinde imzalanan ve Türk Anayasacılık hareketlerinin başlangıcı olarak kabul edilen Sened-i İttifak'a bakıldığında söz konusu metnin, şekli bir anayasa değil; maddi bir anayasa olduğu görülür (Gözler, 2000a: 8-9). Zira söz konusu metinle devlet iktidarı sınırlandırılmış ve reayaya kısmen de olsa birtakım haklar sağlanmıştır (Gözler, 2000a: 9).

Yürürlükte olan bir anayasanın hazırlanışı ve uygulanması bakımından gerçek amacından uzaklaştığı durumlar da söz konusu olabilir.

Örneğin Türk toplumu hakime yaklaşma eğiliminde olma gibi bir özelliğe sahip olduğu için hakimler genellikle toplumdan uzaklaşma saiki içerisinde bulunmaktadır (Köroğlu, 2012: 436). 1982 Anayasası bunun için birtakım ilkeler getirmiştir ve birtakım kanunlarla da bu tarz durumların engellenmesine yönelik yaptırımlar söz konusudur. Ancak bu tarz eğilimlerin yaptırıma tabi olmadığı bir durum olduğu takdirde mevcut anayasa sahte bir anayasa sınıflandırmasının içinde olur. Dolayısıyla hukuk sistemi içerisindeki anayasal ilkelerin nasıl uygulandığı da söz konusu anayasanın hangi sınıflandırma içinde olacağının belirleyicisidir.

Anayasa Mahkemesi klasik bir demokrasi rejiminde şu hususların bulunması gerektiğini öngörmüştür (Gözler, 2000b: 239-240):

- Temel hak ve özgürlükleri mümkün olduğunca güvenceye almak,
- Özgürlük yanlısı olmak,
- Hukuk devleti olmak,
- Bireyin ön plana alınması,
- Sadece istisnai bir şekilde ve demokratik toplum düzeninin devamı için mecburi olacak kadar sınırlandırmak,
- Özgürlük kısıtlamalarının belirli bir özgürlüğü ortadan kaldırmayacak düzeyde olması,

- Özgürlükleri Cumhuriyetin temel niteliklerine aykırı olmayacak şekilde sınırlandırmak.

Bu bağlamda gerçek bir anayasa olması için 1982 Anayasası'nın, Anayasa Mahkemesi'nin öngördüğü söz konusu prensiplere uygunluk göstermesi gerekmektedir.

Kanun-ı Esasi katı bir anayasa olmasına ve anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkelerine sahip olmasına rağmen, değiştirilmesi padişahın atamış olduğu ayanların da içinde bulunduğu meclis ve padişahın onayıyla yapıldığından (Tanör, 2014: 148) garantise anayasa olarak değil; sahte bir anayasa olarak ortaya çıkmaktadır.

1921 Anayasası idare, vilayet, kaza, nahiye ve umumi müfettişlik başlıkları altındaki maddeler ve diğer maddelerle birlikte toplam 23 maddeden oluşmaktaydı (Batum ve Yüzbaşıoğlu, 2000: 1-4). Bu anayasanın kısa ve öz olması nedeniyle söz konusu anayasanın çerçeve anayasa olarak sınıflandırılabilceğini ifade etmek mümkündür.

Anayasal bir devletten bahsedilebilmesi için o devletin sadece anayasal bir metne sahip olması yeterli olmayıp, anayasa adı verilen belge ile devletin başındaki iktidarın kuvvetler ayrılığı ile sınırlandırılması ve bireysel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması gerekmektedir (Hakyemez, 2011: 51). Böyle bir durumun da sadece çerçeve anayasayla sağlanabilmesi oldukça zordur. Bunun yerine kazuistik ve hatta geleceğe dönük hedefleri de içermesi bakımından düzenleyici bir anayasa yapmak, toplum geleceği açısından daha uygun bir yaklaşım olacaktır.

Koşullu anayasalar değiştirilmeleri için birtakım prosedürleri gerektirdiği ve koşulsuz anayasalar gerektirmediği için, koşullu anayasalar çağdaş normlara daha yakın durmaktadır.

Demokrasilerde katılımcılık açısından doğrudan bireyin rol alması vekaleten rol almasından daha çok arzu edilir bir durumdur. Dolayısıyla asli anayasa ve tali anayasalar açısından düşünüldüğünde asli anayasaların, tali anayasalara göre daha çok tercih edilme potansiyeli vardır.

2.3. KURUCU VE KURULU İKTİDAR KAPSAMINDA ASLİ KURUCU İKTİDAR VE TÜREV (TALİ) KURUCU İKTİDAR AYRIMI

Soyut olan siyasete biçim vermek ve onu durağanlıktan kurtarmak gerekmektedir. Siyasal işlev ise siyasal bir enerjiyi temsil eder ki söz konusu işlev doğal olarak somut organlar tarafından yerine getirilecektir (Tunaya, 2000: 56-57). Bu somut organların en bilineni ise siyasi iktidarlardır. Zira siyasete biçim veren en somut organ çoğunluğu da temsil ettiğinden siyasi iktidarlardır.

Devletin amacını gerçekleştirecek olan siyasi iktidarın üç özelliği vardır (Gözübüyük, 1997: 12-13):

- **İktidarın Benimsenmesi:** Toplumun iktidarın emirlerine uyması ile ilgili bir özelliktir. Zira toplumun uyması gereken kurallar genellikle siyasal iktidarlar tarafından konulmaktadır.
- **İktidarın Amacı:** İktidarın topluma yön vermesi ve devlet görevlerinin yerine getirilmesine aracılık etmesine ilişkin bir özelliktir.
- **İktidarın Hukuka Uyması:** Üstün hukuk kurallarına, anayasalarda öngörülen kural ve ilkelere iktidarın uyması anlamına gelmektedir.

Anayasa hukukunun konusu olan anayasal normlar kurucu iktidarlar tarafından konulmaktadır (Gözler, 1999: 272). Yeni bir anayasa yapma işlemi asli kuruculuk yetkisine girer ve bunun bir tüzel sınırlaması yoktur; ancak mevcut bir anayasada değişiklik yapma işi türev kuruculuk yetkisindedir ve söz konusu bu yetki yürürlükteki anayasaca sınırlandırılmıştır (Eroğul, 1997: 21). Buradan da kurucu iktidarın asli kurucu iktidar ve türev kurucu iktidar olarak ikiye ayrıldığı ortaya çıkmaktadır (Güler Yalçın, 2007: 36). Bununla birlikte öncelikle kurulu iktidar kavramının bilinmesi gerekmektedir. Zira kurulu iktidarlar fiilleriyle kurucu iktidarların işleyişlerini etkileme potansiyeline sahiptirler.

Kurucu iktidar tarafından yapılacak anayasayla hukuki ve siyasi organları belirlenen devlet organları kurulu iktidar olarak adlandırılır ve bu anlamda kurulu iktidar devletin çeşitli yetkilerini kullanma iradesi olarak ortaya çıkar (Gözler, 2016: 14). Kurucu iktidar erklerin erki; yani sistem içerisinde erk yaratan bir erk olarak nitelendirilir ve bundan dolayı kendi yarattığı sistem veya önceden yıkılmış olduğu sistemin kurallarıyla

bağlı değildir (Can, 2007: 106). Kurucu iktidarla kurulu iktidar arasındaki ayrımı Gözler (2016: 14) şu şekilde ifade etmiştir:

“Kurucu bir iktidar ile kurulmuş iktidarlar arasında gerçek anlamda bir ayrımın yapılabilmesi, bu iktidarların değişik düzlemlere yerleştirilmelerini zorunlu kılar. Kurulmuş iktidarlar, yalnızca, devletin içinde vardır. Önceden saptanmış statüler bir düzenden ayrılamazlar; varlıklarını gerçekleştirmek için devlet çerçevesine ihtiyaç duyarlar. Kurucu iktidar ise, tam tersine, devletin dışında yer alır. O, devlete ihtiyaç duymaz; devletsiz vardır; devletin kaynağıdır. Açıkçası kurucu iktidar sadece devletin dışında değildir; o aynı zamanda, devleti kurar; siyasal iktidarın kullanılmasının koşullarını belirler. Kısaca, kurulmuş iktidar, devletin iktidarı; kurucu iktidar ise devlet-dışı bir iktidardır”.

Kurucu ve kurulu iktidar arasındaki geçişkenlik hususunda Thornhill (2013:554-555) ise şu söylemlerde bulunmaktadır:

“Kanun tipik olarak uluslararası şartlar, sözleşmeler, anlaşmalar ve hepsinin üstünde haklarla ilgili uluslararası anlaşmaları yürürlüğe sokan otoritenin bulunduğu mahkemelerden türetilir. Bundan ötürü kurucu ve kurulu iktidar arasındaki klasik anayasal antimonisi yok olmuştur: Şu an yeni anayasayı kuracak iktidar da dahil olmak üzere tüm iktidarlar yasal olarak kurulu iktidardır ve kurulu iktidarın klasik örnekleri (özellikle yargı organının aktörleri) sürekli anayasal normları inşa eden ve bundan dolayı ulusal kesimler üstünde kurucu iktidar yetkisini fiili olarak kullanır. Bu durumun neticesinde kurulu yargı organlarıncı uygulanan (özellikle haklar konusunda) kurucu iktidarın yinelen haklarına dönüşür ve söz konusu normlar çok toplumlu gruplarda anayasa yapımı için ön koşul olarak rol oynar”.

Dolayısıyla her ne kadar kurucu ve kurulu iktidar arasında fark olsa da, bu iki kavram birbirinin yerine de geçebilmektedir. Bu bağlamda kurucu iktidarın unsurları olan asli kurucu iktidar ve türev kurucu iktidarın da birbirlerinin yerine geçebileceğini ifade etmek mümkündür. Ancak böyle bir geçiş için söz konusu unsurların ne anlama geldiğinin bilinmesi gerekmektedir. Zira Tanilli (2007: 121) kurucu iktidarın iki biçimde ortaya çıktığını ifade etmiştir:

- Bir devrim olmuş, eski hukuk düzeni veya yeni bir devlet kurulmuştur ki her durumda yeni bir anayasa gerekmektedir.
- Yürürlükteki anayasa gözden geçirilmek istenmektedir.

Birinci durumdaki iktidar asli ve kayıtsız bir iktidarken, ikinci durumdaki iktidar maddi olarak kurucu, biçimsel olarak kurulu iktidardır (Tanilli, 2007: 121). Bir diğer

ifadeyle birinci durumda asli kurucu iktidar söz konusuyken, ikinci durumda türev kurucu iktidar söz konusudur.

Asli kurucu iktidar ihtilal, darbe, savaş, işgal gibi durumlarda oluşan hukuk boşluğundan ortaya çıkar ki bu durumda iktidara sahip olan güç veya güçler yeni devletin veya rejimin anayasasını meydana getirirler ve bu durum gerçekleşirken söz konusu gücü veya güçleri bağlayan bir pozitif hukuk normu mevcut değildir (Özbudun, 1998: 121). Bu anlamda asli kurucu iktidarda sınırsızlık ve hukuk dışılık söz konusudur (Özbudun, 1998: 121). Burada sınırsızlık ile iktidarı sınırlayabilecek bir hukuk kuralının olmadığı kastedilirken, hukuk dışılık ile iktidarın anayasayı devirerek hukuk boşluğu yaratması kastedilmektedir (Gözler, 2011: 26). Bununla birlikte anayasa koyucuyu bağlayan bir anayasa olmadığı için asli kurucu iktidar tamamen hukuki olarak kabul edilemez (Erdoğan, 2001: 42). Diğer yandan evrensel anlamda hukukun mevcudiyeti anayasadan bağımsız olduğu için asli kurucu iktidar tamamen hukuk dışı sayılamaz ve bu nedenden dolayı demokratik asli kurucu bir iktidar, hukukun genel ilkelerini ve evrensel insan haklarını göz ardı edemez (Erdoğan, 2001: 42-43). Buna ek olarak asli kurucu iktidar anayasa yaparken dış etmenleri yok sayamayacağı için tümüyle sınırsız olarak da kabul edilemez (Erdoğan, 2001: 43). Söz konusu hususları belirleyen ise, asli kurucu iktidarın ortaya çıkış biçimidir.

Asli kurucu iktidar iki şekilde ortaya çıkmaktadır (Teziç, 2007: 153-155):

- **Monokratik:** Kaynağını tek kişinin iradesinden alan bu asli kurucu iktidarda, anayasalar ferman¹⁵ veya misak (pakt)¹⁶ biçiminde yapılmaktadırlar.
- **Demokratik:** Demokratik kurucu iktidar kaynağını halkın iradesinden alır. Bu asli kurucu iktidar şeklinde anayasa metninin hazırlanması ve kabulünde katılım üç şekilde gerçekleşmektedir. İlk olarak halkın anayasayı hazırlayıp kabul etme yetkisini de içeren bir kurucu meclis oluşturulmasıdır. İkinci olarak, anayasa taslağının tartışma olmaksızın evet veya hayır biçiminde bir halk oylamasına sunulmasıdır ki bu da plebisit kuruculuktur. Üçüncü olarak halkın kurucu meclisi seçmesi ve söz konusu meclisin anayasa taslağını halk oyuna sunmasıdır.

¹⁵ Ferman usulünde hükümdar yönettiği insanlara tek taraflı bir şekilde ve kendi isteğiyle birtakım haklar bahşederek kendi kendini sınırlandırmaktadır (Gümüş, 2008: 219).

¹⁶ Misak şeklinde yapılan anayasalar monark ile onu zorlayan devlet elitleri, burjuvazi gibi başka güçlerin anlaşmasıyla ortaya çıkmaktadır (Gülsoy, 2012: 11).

Türev kurucu iktidar ise anayasayı anayasada mevcut bulunan kurallar dahilinde değiştiren iktidardır (Odyakmaz, 2006: 231). Tanımdan yola çıkılacak olursa, türev kuruculuk işlevinin mevcut anayasanın koyduğu değiştirme yöntemi çerçevesinde gerçekleştiği ve bundan dolayı da asli kurucu iktidarın tartışmalı özelliğine karşın, türev kurucu iktidarın açıkça hukuki bir güç olduğu görülecektir (Erdoğan, 2005: 101). Bu bağlamda türev kurucu iktidarın özellikleri şu şekilde ifade edilebilir (Gözler, 2015b: 28):

- Türev kurucu iktidarın niteliği hukukidir. Zira anayasada türev kurucu iktidarın kim tarafından ve hangi usullerle kullanılacağını tespit eden hukuk kuralları mevcuttur.
- Türev kurucu iktidar sınırlıdır. Söz konusu sınırlar maddi sınırlar (bazı hükümlerin değiştirilmesinin bizzat yasaklanması), zamansal sınırlar (türev kurucu iktidarın anayasayı değiştirmesinin anayasanın kabulünden itibaren belli bir süre yasaklanması) ve biçimsel sınırlardır (katı anayasaların kendi değiştiriliş usullerini ayrıntılarıyla tespit etmesi).

Demokratikleşme için anayasada yapılan birtakım iyileştirmeler çağın gereklerine uygun olmayan hükümlerin sonlandırılması anlamına gelmektedir (Kaboğlu, 2000: 50). Bununla birlikte çağdışı kalmış hükümlerin güncelleştirilerek iyileştirilebilmesi de mümkündür. Aslında bu iki husus da kurucu iktidarın türev mi yoksa asli kurucu iktidar mı olup olmadığına göre şekillenmektedir.

Türev kurucu iktidarın çağın gereklerine uygun olmayan hükümleri kaldırması da iyileştirmesi de söz konusu olabilmektedir. Zira türev kurucu iktidarın ilgili hükümlere ilişkin takdir yetkisini anayasalar belirlemektedir. Türev kurucu iktidar da demokratik bir özelliğe sahip olduğundan bu iyileştirmeleri veya kanunların mülga haline getirilmesi işlemini rahat bir şekilde gerçekleştirebilmektedir. Bununla birlikte asli kurucu iktidarın durumu biraz daha farklıdır.

Asli kurucu iktidar olağanüstü durumlarda ortaya çıkan çağ dışı kalmış hükümlerin olduğu bir anayasa yerine daha çağdaş bir anayasa yapabilecek kudrete sahiptir. Asli kurucu iktidarın da türev kurucu iktidar kadar olmasa da demokratik bir yönünün bulunduğu su götürmez bir gerçektir. Bununla birlikte asli kurucu iktidarın belirlenmesinde basit çoğunluk kuralının uygulanmasıyla devletin yetkilerini kullanacak bir iktidarın mevcudiyeti olumsuzluk yaratabilir. Zira basit çoğunlukla -örneğin % 50 ile-

seçilmiş bir iktidarın kaldırmak istediği bir anayasaya, o iktidarı desteklemeyen diğer kesimler ciddi bir muhalefet gösterebilir. Bu da iç çekişmelerin veya çatışmaların ortaya çıkmasına sebep olur. Ancak nitelikli çoğunlukla seçilmiş bir iktidarın kaldırmak istediği bir anayasa için toplumsal mutabakat sağlanabilir. Bir diğer deyişle genel bir konsensüs asli kurucu iktidarın anayasayı çatışmasız bir şekilde değiştirmesine olanak tanıyacaktır.

Dikkate değer bir başka husus ise asli kurucu iktidar ile türev kurucu iktidarın birbiriyle iç içe geçmesi hususudur. Demokratik bir seçimle iktidara gelen türev kurucu iktidar zamanla anayasal değişikliklerle asli kurucu iktidar haline de gelebilir. Bu ise türev kurucu iktidara oy vermeyenler için arzu edilmeyen bir durum anlamına gelmektedir. Zira böyle bir durum türev kurucu iktidarın muhalif seçmenler üzerinde kuralları kendi lehine işletmek suretiyle bir baskı oluşturmaya sebep olacak ve bu da seçimlerde seçmenlerin rasyonel bir şekilde oy vermesini engelleyebilecektir. Rasyonel olmayan oylar ise kamusal mal ve hizmetlerin optimal dağılımını engelleyecek ve sosyal refah dengesi de tahribata uğrayacaktır.

2.4. 1982 ANAYASASI'NIN HAZIRLANIŞI VE ÖZELLİKLERİ KAPSAMINDA TÜRK TOPLUM YAPISININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Anayasaların kabulü veya reddi yönünde yapılan oylamalar o toplumun özellikleri hakkında birtakım ipuçları edinilmesini sağlayabilmektedir. 1982 Anayasası'nın hazırlanışı ve özellikleri de bu kapsamda Türk toplumunun özellikleri ve seçmenlerin öngörülerini hakkında bazı bilgiler sunabilme olanağına sahiptir.

2.4.1. 1982 Anayasası'nın Hazırlanışı ve Özellikleri

12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen askeri darbesi sonrasındaki gelişmeler neticesinde 29 Haziran 1981 tarihinde kabul edilen 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanun'un 1. maddesine göre Kurucu Meclis, Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ve Danışma Meclisi'nden oluşacaktı (Özer, 2012: 107-108).

Aynı kanunun 2. maddesine göre kurucu meclisin görevleri şunlardı (Kurucu Meclis Hakkında Kanun, 1981: 2):

- *Yeni Anayasayı ve Anayasanın Halkoyuna Sunuluş Kanunu hazırlamak,*

- *Halkoyuna sunulan ve Milletçe kabul edilince kesinleşerek, geçici hükümlerine göre yürürlüğe girecek olan Anayasanın ilkelerine uygun Siyasi Partiler Kanununu hazırlamak,*
- *Yeni Anayasanın ve Siyasi Partiler Kanununun hükümlerini göz önünde tutarak Seçim Kanunu hazırlamak,*
- *Milli Güvenlik Konseyince kararlaştırılacak tarihte yapılacak genel seçimlerle Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulup fiilen göreve başlayıncaya kadar, kanun koyma, değiştirme ve kaldırma suretiyle yasama görevlerini yerine getirmektir.*

Aynı kanunun 3. maddesinde ise “*Danışma Meclisi, aşağıdaki maddelerde belirtilen usul ve esaslara göre her ilin tespit ve teklif ettiği adaylar arasından Milli Güvenlik Konseyince doğrudan doğruya seçilen 40 üye olmak üzere 160 üyeden oluşur*” hükmüne yer verilmek suretiyle danışma meclisinin yapısı ifade edilmekteydi (Kurucu Meclis Hakkında Kanun, 1981: 3).

Söz konusu kanunun 4/1. maddesinde ise danışma meclisine üye seçilebilmenin koşulları yer almaktaydı (Kurucu Meclis Hakkında Kanun, 1981: 4/1):

- *Türk vatandaşı olmak,*
- *Otuz yaşını bitirmiş bulunmak,*
- *Yükseköğrenim yapmış olmak,*
- *Kısıtlı veya kamu hizmetlerinden yasaklı olmamak,*
- *Muvazzaa askerlik hizmetini yapmış olmak veya yapmış sayılmak veya yükümlü bulunmamak,*
- *Ağır hapis cezası veya taksirli suçlar hariç olmak üzere bir yıldan fazla hapis cezası almamış yahut zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlardan herhangi birinden hüküm giymemiş olmak,*
- *11 Eylül 1980 tarihinde herhangi bir siyasi partinin üyesi olmamak.*

Aynı kanunun 4/2. maddesinde ise “*Danışma Meclisine Milli Güvenlik Konseyince doğrudan doğruya seçilecek olanlarda 1 nci fıkranın (c) bendinde belirtilen şart aranmaz*” hükmüne yer verilmek suretiyle danışma meclisine MGK tarafından atanacak adaylarda yükseköğrenimden mezun olma şartı aranmayacaktı (Kurucu Meclis Hakkında Kanun, 1981: 4/2).

Anayasanın hazırlanışı ve kabul edilişinde ise şu yollar izlenmiştir (Gözübüyük, 2006: 149-150):

- Danışma meclisi kendi üyeleri arasından 15 kişiden oluşan bir Anayasa komisyonunu Anayasa tasarısını hazırlamak üzere seçmiştir ve bu komisyon Anayasa tasarısını 17 Temmuz 1982 tarihinde danışma meclisine sunmuş olup,

tasarının hazırlık aşamasında da birçok kişiden ve kuruluştan yazılı görüş alınmıştır,

- Anayasa tasarısına ilişkin görüşmeler 4 Ağustos 1982’de danışma meclisinde başlanmış ve 23 Eylül 1982’de nihayete erdirilmiştir,
- Anayasa tartışmalarının yapılabilmesi için MGK birtakım yasakları kaldırmış olup, halkın vereceği oyu etkilememe ve yalnız Anayasa tasarısının geliştirilmesi yönünde görüş ve önerilerde bulunma koşulları altında Anayasanın tartışılmasına müsaade edilmiştir,
- Danışma meclisinde kabul edilen anayasa tasarısı MGK’da da görüşülerek 18 Kasım 1982 tarih ve 2709 sayılı kanun olarak kabul edilmiş olup, Resmi Gazete’de yayımlandıktan sonra ulusa da tanıtılmıştır,
- Kurucu meclis tarafından kabul edilen anayasa 24 Eylül 1982 tarih ve 2707 sayılı kanun uyarınca 7 Kasım 1982 tarihinde halkoyuna sunulurken kabul edilmiştir.

Bir başlangıç, 177 asıl ve 16 geçici maddeden oluşan bu anayasa halkoylaması neticesinde Resmi Gazete’de yayımlanarak hukuki bir nitelik kazanmış ve Türk Siyasal Hayatının ve tarihinin beşinci yazılı anayasasını oluşturmuştur (Giritli ve Sarmaşık, 1998: 144). % 90’ın üzerinde oy alarak kabul edilen bu anayasa neticesinde Kenan Evren Türk Siyasal Hayatının seçmen tarafından seçilmiş ilk cumhurbaşkanı olarak görevine başlayacaktı (Giritli ve Sarmaşık, 1998: 145).

1982 Anayasası’nın bu kadar yüksek bir oyla seçilmesinde şu hususlar etkin olmuştur (Erdoğan, 1997: 131-132):

- Halk oylaması öncesinde anayasanın tartışılması yasaktı ve seçmenler Kenan Evren ile diğer cuntacıların resmi bir şekilde sürdürdükleri yoğun bir propagandaya maruz kalmışlardı,
- Anayasanın reddedilmesi sonrasında bir belirsizlik ortaya çıkabileceği için cunta yönetiminin nihayete ermesi anayasanın kabulüne bağlı görünüyordu.

Esasen 1982 Anayasası’nı ortaya çıkaran nedenler şunlardır (Çekiç, 2016: 456-458):

- Şiddet olaylarının artması,
- 1961 Anayasası’nın toplumun her kesiminden kabul görmeyişi,

- Seçim Sistemine İlişkin Sorunlar,
- 1961 Anayasası'nda Sistemin Tıkanıklıklarını Giderecek Bir Çözümün Bulunmaması,
- 1961 Anayasası'nda Yürütme Organının Zayıf Kalması.

Bu nedenler kuşkusuz hazırlanmış ve kabul edilmiş olan 1982 Anayasası'nın sahip olduğu özellikleri de etkilemiştir. Zira iç karışıklıklar daha sert bir yasa yapımına sebebiyet vermiştir.

Bu bağlamda 1982 Anayasası'nın özellikleri şu şekilde ifade edilebilir (Tunç, Bilir ve Yavuz: 2011: 59-60):

- Kazuistik bir anayasadır,
- Katı bir anayasadır,
- Geçiş dönemi öngörmüştür,
- Otorite-Hürriyet dengesinde otorite taraftarı olmuştur,
- Sistemdeki tıkanıklıkları ortadan kaldırmaya yönelik hükümlere yer vermiştir,
- Daha az katılımcı bir demokrasi anlayışı öngörmüştür.

1982 Anayasası çerçeve bir anayasa ilkesini benimsememiş olup, kanun ve iç tüzüklerle düzenlenmesi gereken hususları bünyesinde barındırmıştır ki burada Türk siyasi geleneğinin kanuncu izleri görülebilmektedir (Memiş, 1996: 63). 1982 Anayasası'nın kazuistik bir yöntemle hazırlanmış olması bir tepki anayasası niteliğinde olmasından kaynaklanır (Memiş, 1996: 63).

1982 Anayasası'nın hazırlanış dönemi itibarıyla ne kadar katı olduğu hususunda 1961 Anayasası ile bir kıyaslama yapılabilir. Bu bağlamda 1982 Anayasası'nın hangi açılardan katı olduğu şu şekilde ifade edilebilir (Özbudun, 1986: 45):

- Değiştirilemeyecek hükümlerin kapsamı genişletilmiştir,
- 1961 Anayasası'nda olmayan onay safhası 1982 Anayasası'na eklenmiş ve buna göre Cumhurbaşkanına onaylamadığı bir anayasa değişikliğini halk oyuna sunma hakkı tanınmıştır,
- Altı yıllık bir süre boyunca Cumhurbaşkanınca geri gönderilen bir anayasa değişikliğinin aynen kabulü, Türkiye Büyük Millet Meclisi 'nin (TBMM) dörtte üç çoğunluğunun oyuna bağlı kılınmıştır,

- Devlet hayatını ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiş kanunların 1982 Anayasası'nın geçici 15. maddesi uyarınca anayasaya aykırılığı iddia edilemeyecekti.

Siyasi yaşamın normalleşmesi için geçici hükümler vasıtasıyla 1982 Anayasası bir geçiş dönemi öngörmüştür (Memiş, 1996: 63). Söz konusu dönemde Cumhurbaşkanının halk oyuyla seçilmesinin bir kereye mahsus yapılması, bu geçiş sürecine bir örnek teşkil etmektedir (Memiş, 1996: 63).

1982 Anayasası'nın otoriter bir yanı olduğunu ise Özbudun (2005: 343-344) şu söylemlerle ispat etmektedir:

“1982 Anayasası'nın yirmi iki yıllık uygulamasında Anayasa Mahkemesi'nin, kendisini yaratan ve yetkilendiren devlet elitlerinin değer ve beklentileri ile esas itibarıyla uyumlu bir tavır sergilediği söylenebilir. Bu tavır, özellikle siyasi parti kapatma davalarında gözlemlenebilir. Anayasa Mahkemesi, Anayasa ve Siyasi Partiler Kanunu hükümlerini oldukça katı bir biçimde yorumlayarak, İslamcı ve etnik partiler hakkında daima kapatma kararı vermiştir. Bu tutumuyla, Atatürkçü düşünce sisteminin iki temel direği olan milli ve üniter devletle laiklik ilkesinin korunmasına özel bir özen gösterdiği söylenebilir. Bir yazarımız, Anayasa Mahkemesi'nin siyasal haklara ilişkin bu tutumunu 'hak temeline dayanan' değil, 'ideoloji temeline dayanan' bir yaklaşım olarak tanımlamakta ve Anayasa Mahkemesi'nin, resmi ideolojinin muhafızlığını, liberal bir anlayışa tercih ettiğini ileri sürmektedir”.

1982 Anayasası 1961 Anayasası ile kıyaslandığında sisteme ilişkin tikanıklıkları şu şekillerde gidermiştir (Atar ve Çelik, 2017: 13-14):

- Cumhurbaşkanının TBMM seçimlerini yenileme yetkisi kullanılabilir bir hale getirilmiştir,
- Cumhurbaşkanı seçimlerindeki uzama ve tikanıklıklar 2007 yılındaki değişiklikten önce 102. madde ile ortadan kaldırılmak istenmiştir.
- TBMM başkanının seçimi kolaylaştırılmıştır,
- Yasama organının hızlanması Cumhuriyet Senatosu kaldırılıp, tek meclis sistemi benimsenmek suretiyle hızlandırılmıştır,
- Toplantı yeter sayısı basit çoğunluktan üye sayısının üçte birine düşürülmüş ve böylelikle meclisin toplanması kolaylaştırılmıştır,

- Mecliste grup kurulabilmesi için milletvekili sayısı 10'dan 20'ye çıkmış ve böylelikle grupların sayısı azalarak Meclis çalışmalarının hızlanması arzu edilmişti.

Katılımcı demokrasi temsili demokratik sistemin gerektirdiği tüm koşulları dikkate alan ve temsil sisteminin işlevsel bir hale gelmesine yardımcı olan mekanizmaları kabul eden bir anlayış içerisinde doğrudan demokrasi isteğini olabildiğince en üst seviyede dile getirme ve demokratik sistem içerisinde mevcut bulunan yapıları daha katılımcı bir sisteme mümkün olduğunca yaklaştırma çabası anlamına gelmektedir (Yaman, 2017: 136). 1982 Anayasası da belli bir ölçüde depolitizasyonu; bir diğer ifadeyle siyasetten uzaklaşmayı amaçlamıştır (Tunç, Bilir ve Yavuz: 2011: 60).

1982 Anayasası kabul edildiği haliyle kalmamış, 19 kez değişiklik (anayasa.tbmm.gov.tr, 2019) yapılmıştır. Söz konusu değişiklikler şunlardır:

- Birinci değişiklik 7.11.1982 tarih ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 67, 75, 175. Maddelerinin Değiştirilmesi ve Geçici 4. Maddesinin Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Kanun ile yapılmıştır (7.11.1982 Tarih ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 67, 75, 175 inci Maddelerinin Değiştirilmesi ve Geçici 4 üncü Maddesinin Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Kanun, 1987: 1-5).
- İkinci değişiklik 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 133. Maddesinin Değiştirilmesi ile İlgili Kanunun kabul edilmesi suretiyle yapılmıştır (2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 133 üncü Maddesinin Değiştirilmesi ile İlgili Kanun, 1993: 1-2).
- Üçüncü değişiklik 7.11.1982 tarihli ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Başlangıç Metni ve Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanunun kabulü ile yapılmıştır (7.11.1982 Tarih ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Başlangıç Metni ve Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun, 1995: 1-17).
- Dördüncü değişiklik Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 143 üncü Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanunla gerçekleştirilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 143 üncü Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun, 1999: 1-2).

- Beşinci değişiklik Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun yoluyla yapılmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, 1999: 1-4).
- Altıncı değişiklik Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun ile yapılmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, 2001: 27).
- Yedinci değişiklik Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun ile sağlanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, 2001: 1-2).
- Sekizinci değişiklik 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanunun kabulü ile gerçekleştirilmiştir (2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, 2002: 1-3).
- Dokuzuncu değişiklik Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun ile sağlanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, 2004: 1-11).
- Onuncu değişiklik Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanunun kabulü ile sağlanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, 2005: 1-2).
- On birinci değişiklik Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun ile gerçekleştirilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, 2005: 1-6).
- On ikinci değişiklik Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun ile yapılmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, 2006: 1-2).
- On üçüncü değişiklik 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına Geçici Madde Eklenmesine Dair Kanun ile sağlanmıştır (2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına Geçici Madde Eklenmesine Dair Kanun, 2007: 1-2).
- On dördüncü değişiklik Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile gerçekleştirilmiştir (Türkiye

Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 2007: 1-7).

- On beşinci değişiklik Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun kabulü ile sağlanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 2008: 1-3).
- On altıncı değişiklik Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile gerçekleştirilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 2010: 1-26).
- On yedinci değişiklik Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile sağlanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 2011: 1-2).
- On sekizinci değişiklik Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile yapılmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 2016: 1-2).
- On dokuzuncu değişiklik Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile gerçekleştirilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 2017: 1-18).

Anayasaya ilişkin yapılan bu değişikliklerin bir düzen ve uyum için yapıldığı öne sürülebilir. Söz konusu düzen ve uyumu ölçü olarak nitelendiren Platon (2005) ise ölçü konusunda şu ifadeleri ortaya koymaktadır (Platon, 2005: 173):

“Ölçü mertliğe ve filozofluğa benzemez. Bunlar sadece toplumun bir parçasında bulunur. Tüm toplumu da filozof ve mert yapar. Ölçü ise, toplumun her yanına yayılır. Vatandaşlar arasında bir düzen sağlar. Alt, orta, yukarı, güçlü, güçsüz, zengin, yoksul herkes bu düzene uyar. Buna da ölçü denebilir. Bu çok kuvvetli bir uyumdur ve orada iyi tarafla kötü taraftan hangisinin başta olacağı bellidir. İster yalnızca insanın içinde, isterse toplumda”.

Bununla birlikte insan sadece kendi adına değil insan adı verilen soyut model adına da düşünmeye başlamakla ve kendisiyle bu model arasında bir ilişki kurarak tanımlar getirmekle birlikte bir süre sonra yaşamını adapte ettiği bu tanımların bireysel özülüyle uyumlu olmadığı duygusuna kapılır ve kendine uygun olarak başka açıklamalar

ve anlamlar aramaya koyulur ki bu da insanın yeniden kendi doğurgan kaosuna dönmesi anlamına gelir (Erasmus, 2010: 9). Dolayısıyla Anayasaya ilişkin yeni bir anayasa mı yoksa mevcut anayasada düzenleme mi yapılsın hususu mevcut tartışmaların odağını oluşturmakta ve bu da kaos yaratmaktadır. Aslında bu kaosun çözümünü söz konusu tartışmalardan ziyade sistemin değiştirilmesine ilişkin tartışmalar yapmakta aramak gerekmektedir.

2.4.2. 1982 Anayasası Kapsamında Türk Toplum Yapısına İlişkin Çıkarımlar

İlk Türk devletlerinde kağanın sarayında, kurultaylarda ve ziyafetlerde boyların oturacağı yer orun ve kesilmiş olan hayvanın etinden alacakları pay ülüş olarak belirlenmiştir ki bu husus zamanla sosyal bir kurum haline gelmiş olup, Türk devlet teşkilatının değişmez ilkeleri içerisinde yer almıştır (Sarı, 2017: 52).

Osmanlı Devleti'nde ise uygulanan politikalar, batılılaşma hareketleri ve etnik farklılıklar birinci sırada İstanbul'da toplanan saray, askeri hiyerarşi ve bürokrasi grubu; ikinci grup ayan ve eşraf grubu ve üçüncü grup da reaya (halk) olmak üzere üç sınıf katmanının oluşmasına sebep olmuştur (Kurtuldu, 2007: 506).

Cumhuriyet döneminde ise Atatürk İnkılapları ile birlikte Türk toplumu bir sivil toplum yapısına ulaştırılmak istenmiş olup, Avrupa ve ABD bu ideale en çok yaklaşan toplumlar olduğundan Türk İnkılaplarının temel hedefleri arasında batılılaşmak önemli bir yer almıştır (Dönmezer, 1995: 11). Buna Cumhuriyet döneminde aile yapısıyla ilgili yapılan düzenlemeler örnek olarak verilebilir.

TBMM 1926 yılında İsviçre Medeni Kanununu iktibas edince aile mal varlığının yönetimi ve terekenin paylaşımında kadın ve erkek eşit hale gelmiş, erkeklerin birden fazla kadınla evlenmesi yasaklanmış, 1930 yılında kadınlara yerel seçimlerde oy kullanma hakkı tanınmış, 1934 yılında oy kullanma hakkı kadınlar için genel seçimleri de içine alacak şekilde genişletilmiş ve söz konusu bu değişimler ile birlikte kadınlar eğitimde ve iktisatta erkeklerle eşit haklara sahip hale gelmişlerdir (Özkiraz ve Baş İşçi, 2016: 91).

Cumhuriyet döneminde yaşanan iktisadi, siyasi ve toplumsal gelişmeler modernleşmeyi ithal eden Türkiye gibi ülkelerde dengeye oturmada birtakım problemler ortaya çıkarabilir; yeni süreçteki mantık ile eski sürecin bileşenleri aynı anda ortaya

çıkabilmektedir (Yılmaz, 2008: 207). Zira Türkiye’de toplumsal yapı Osmanlı Dönemine dayanan yöneten- yönetilen ayrımına dayanmakta ve bu anlayış halen devam etmekte ki bu ayrım bütünleşememeye ve ötekileştirmeye neden olurken, eğitimde, gelir dağılımında ve fırsatlara erişimde eşitsizlik yaratmaktadır (Morsümbül, 2015: 695).

Siyasi eğilimlere bakıldığında ise çok partili siyasi düzene geçildiğinden bu yana oyların % 45-60’ ı merkez sağ blokun elindeyken, % 30-40 civarı da sol blokun elinde olup, marjinal düşünceler tek başlarına bir etki yaratmamakta; ancak partiler üzerinde etkili olmaktadır (Zürcher, 2000: 444).

1982 Anayasası’nın yüksek bir oyla kabul edilmesi Türk toplumu açısından birçok öngörüde bulunma konusunda olanak tanımaktadır.

İlk olarak 1982 Anayasası’nın detaylı bir şekilde hazırlanması toplumsal karşıtlıkların normlar hiyerarşisinin en tepesindeki kurallarla çözülmek istenmesinin bir ispatı niteliğindedir. Toplum da bir yerde buna rıza göstermiştir. Zira dönemin koşulları ele alındığında toplum bu kargaşadan bir iç çatışma olmaksızın hukuk yoluyla kurtulmaya çalışmıştır. Dolayısıyla toplumun bu anayasaya yüksek oy vermesinin nedenlerinden biri de budur.

İkinci olarak 1982 Anayasası’nın katı bir şekilde hazırlanmış olması, toplumun içinde halen var olan gelenekçi kültür ile ilgilidir. Zira toplum Osmanlı toplum yapısının mirasını devam ettirme hususunda bir yerde ısrar etmiştir. Dolayısıyla anayasasının katı bir şekilde hazırlanmış olması devletçi mantığı baskın olan kesimleri anayasa lehine oy kullanmaya sevk etmiş olacağını öne sürmek mümkündür.

Üçüncü olarak 1982 Anayasası ile toplum iç çatışmalardan normal düzene yumuşak bir geçiş yapmayı tercih etmiştir. Zira Anayasa yürürlüğe girdiği anda hemen her kanun için değişikliğe gidilebilme yetkisi partilere verilmemişti. Zaten köktenci düşüncelerin Türkiye’de tek başlarına bir güç olamamaları da toplumun yumuşak geçişler konusunda daha çok eğilimli olduğunu bir yerde ispatlar niteliktedir.

Osmanlı Devleti’nin devamı olarak kabul edilebilecek Türk toplumu, mutlak ve meşruti yönetimi kültürel bir şekilde de olsa devam ettirmektedir. Dolayısıyla 1982 Anayasası’nın otoriter bir havasının olması da toplumu 1982 Anayasası lehine oy vermeye sevk etmiş olabilir. Zira bu durum toplumda demokrasiye bir talep olsa da onu kontrol eden bir mekanizmanın olması ihtiyacını da hissettirmektedir.

Siyasi partilerin aralarında uzlaşmamasını toplum bir yerde iç çatışmanın nedeni olarak görmüştür. Aslında siyasi partilerin fikren bir çatışma yaşamaları diyalektik yasaların gereği ortaya bir sentez çıkarabilirdi. Ancak demokrasinin istismar edilmesi ve askeri darbeye engellenen bu süreç Türkiye’de neo-liberal politikaların yarattığı tahribatlarla sonuçlanmıştır. MGK da demokrasinin istismar edilmesi nedeniyle ortaya çıkan iç karışıklıkları ve fikir çatışmalarını bahane ederek bir anlamda Türkiye’nin kendi sentezine ulaşmasını geciktirmiştir. Toplumun aslında istediği iç karışıklıktan kendisini kurtaracak bir çözümdü. Bununla birlikte yönetime askerin el koyması ve ortada demokratik süreci devam ettirebilecek başka bir yol kalmaması toplumu anayasayı benimseme zorunluluğuna itmiştir. Zira söz konusu tikanıklıklar 1982 Anayasası ile çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Askeri idarenin fikir çatışmalarını iç kargaşaların sebebi olarak görmesi demokratik sürecin sekteye uğramasına sebep olmuştur. Demokratik oluşumların önü kesilmeye çalışılmış, siyasi partilere ve bunların bünyelerin katılımlarla ilgili daha sıkı tedbirler alınmıştır. Bu da halkın demokrasiye olan talebinde olumsuz bir durum yaratmıştır. Toplum için demokrasi arka planda kalmış ve netice her ne olursa olsun iç kargaşa son bulsun mantığıyla toplum bir yerde anayasaya olumlu oy vermek zorunda kalmıştır.

Anayasanın birinci sınıf demokrasi getirmesi arzu edilse de anayasal planda birinci sınıf demokrasi oluşturmak, demokrasinin bir yaşam biçimi ve hoşgörüyeye dayalı bir temeli olması nedeniyle zordur (Kuzu, 1992: 222). Dolayısıyla birinci sınıf demokrasi halkın kültürü ile yakından alakalı olmasına ve Türkiye’de az-çok demokrasi olmasına rağmen, demokrat insan sayısı azdır (Kuzu, 1992: 222). Neticede toplumun demokrat olan birey sayısı az olunca, demokrasiye olan talep de doğal olarak arzu edilen düzeyde olmamaktadır. Bununla birlikte zaman içerisindeki değişikliklerle de demokrasi algısının halk üzerinde pozitif bir şekilde değiştiğini ifade edebilmek de mümkündür.

Kaboğlu (2012: 175) anayasa ve yurttaş arasındaki normatif bağı şu şekilde açıklamıştır:

“Halkın (sivilin) taleplerini ya da daha hukuki bir deyimle bütün yurttaşların beklentilerini yansıtan bir metin dediğimiz zaman, özellikle Avrupa ve Amerika’da kullanılan bir deyim gönderme yapmak gerekir: ‘Anayasal Yurtseverlik’. Nitelik olarak ‘toplumsal mutabakat’ deniyor, toplum üyelerinin beklentilerinin ‘ortak uzlaşma belgesi’ olması

düşünülen anayasaya yansıtılması isteniyor. Burada, iki nokta dikkate alınmalıdır: Yurttaşların anayasa metninde kendilerini görebilmesi, ‘elden geldiğince kucaklayıcı kurallar’ ın konmasıyla mümkündür. Kuralların hazırlık aşamasına katılım ise, sahiplenme ve benimseme duygusunu pekiştirir. Bu bakımdan, ‘anayasal yurtseverlik’ ve ‘anayasal yurttaşlık’ bağlamında, hukuk devleti hedefi, yurttaş eksenine dayanmalıdır. Yurttaşlar şöyle diyebilmelidirler; ‘Bu anayasa, benim haklarımı güvence altına alan bir metindir’. Anayasal kurumlar bütünü, bu amaca uygun olarak düzenlenmelidir. Bunun için, anayasanın yapılış sürecine elden geldiğince geniş kesimlerin ilgi ve bilgisini de katmak önemli. Hedef, sivil bir anayasa ise, o zaman, sürece sivilleri, yani yurttaşları katmak durumundayız”.

1982 Anayasası da demokratik katılımı olabildiğince düşük öngörmüş ve bu da halkın ilgisini ve bilgisini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu nedenle 1982 Anayasası’na verilen oyun kaynağını toplumun anayasa yapımına katılım sürecinin olmaması ve bu durumun toplumda yarattığı ilgisizlik ve bilgisizlik olarak açıklayabilmek mümkündür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
1982 ANAYASASI'NIN MALİ PARADİGMALARI VE MALİ HÜKÜMLERİ

3.1. 1982 ANAYASASI'NDAKİ MALİ PARADİGMALAR

1982 Anayasası'nda yer alan mali paradigmlar kamu yararı, vergi ödevi ve kanunların cumhurbaşkanınca yayınlanması olarak ele alınacaktır. Zira söz konusu hususlar mali hükümlerde ciddi bir etki yaratabilme potansiyeline sahiptirler. Ayrıca diyalektik süreçlerin gelişmesinde bir katalizör görevi üstlenen bu paradigmlar anayasada mali alanla ilgili kısımlardan ayrı olarak diğer alanları da etkisi altına almaktadır. Bununla birlikte toplumsal olayların yaşanmasının temelinde mali ve iktisadi üretim faktörlerine kimin sahip olacağı arzusu söz konusu paradigmların mali alanda daha da önem kazanmasını sağlayabilecek kapasitede olgular olarak ortaya çıkmaktadır.

3.1.1. Kamu Yararı: Tanımlar ve Özellikler

Kamu yararı sadece idare hukuku alanında değerlendirilemeyecek kadar felsefi ve kamusal alan içerisinde anlam kazanan bir kavram olması nedeniyle söz konusu kavramı sadece yasalarda var olan kullanım biçimleri ile tanımlamak yanlış bir netice elde edilmesine sebebiyet verebileceği gibi ortaya çıkan değişimlerin de görünmesine engel olacaktır (Dik, 2005: s.n.y). Bununla birlikte kavramla ilgili hukuki tanımlamaların da bilinmesi kavramın daha net anlaşılabilmesini sağlayacaktır.

Kamu yararı kavramı üç görüş kapsamında ele alınabilir (Tombaloğlu, 2014: 356-360)

- **Bireysel Yarar Görüşü:** Kamu yararı bireysel yararların toplamından oluştuğu için, bireysel yararlar toplumsal yararın çakışmayacağını ifade eden görüştür.
- **Ortak Yarar Görüşü:** Bireysel yararın ortak yararlar uyumlu hale getirilmesi gerektiğini savunan görüştür.
- **Toplumsal Yarar Görüşü:** Toplumsal yarara aykırı bir hususun bireysel yarara aykırı olamayacağını savunan görüştür.

Hali hazırda bulunmayan ve kamu yöneticilerinin çalışmaları ile elde edilebilen ve bundan dolayı da kamudaki idarecilerin ortaya koymak zorunda oldukları husus kamu yararı olarak nitelendirilir (Gültekin, 2012: 93-94). Bu bağlamda kamu yararı devlet eliyle ortaya çıkarılan pozitif bir dışsallıktır.

1789 tarihinde Fransız Devrimi'nde "ortak iyilik" karşıt olarak kamu yararı, sonrasında Fransız Hukuku'na, Çağdaş Hukuk'a ve dolayısıyla Türk Hukuku'na

yerleşmiş olup, kısaca kanun olarak tanımlanmaktadır (Aslanpınar, 2013: 300-301). Buradan da kamu yararının kanunla yaratılması gerektiği neticesine varılmaktadır.

Kamu yararının ne olduğu hususunda ortak bir kanı olmasa da ne olmadığı hususunda şu özelliklerin ifade edilmesi mümkündür (Bilgiç, 2016: 29)

- Kamu yararı birtakım kişilerin veya grupların menfaatlerini koruma amacını taşımaz,
- İdarenin duygusal, şahsi veya siyasi nedenlerle hareket etmesi kamu yararıyla bağdaşmaz,
- Yalnızca ekonomik bir çıkar elde etmek amacıyla idarenin hareket etmesi kamu amacıyla uyuşmaz,
- Çoğunluğun faydasıyla kamu yararı her zaman tutarlılık göstermez.

Dolayısıyla idare kamu yararını sağlarken tarafsız, çıkarsız ve bireysel yarardan ziyade toplumsal yararlar ile ilgilenen bir amaç gütmelidir. Zira aksi bir durumda adalet duygusu kaybolur ki toplumsal denge böyle bir durumda sarsılır.

Kamu yararı çok işlevli bir kavram olup, devletin doğrulamasını yapmak ve kamusal işlerin hukuka ne ölçüde uygun olduğunu belirlemek için kullanılır (Akıllıoğlu, 1988: 11). Temel hakların sınırlandırılmasında başvuru olan başlıca nedenlerden biri olan kamu yararı, yönetim hukukunun da alanlarını belirleyen bir ölçüt olup, hakimnin yetkilerinin belirlenmesinde referans alınan bir kavramdır (Akıllıoğlu, 1988: 11). Özetle bir faaliyetteki kamu yararı söz konusu faaliyete devlet veya kamu faaliyeti niteliği kazandırır ve bu faaliyetin kamu hukukuna uygunluğunun ölçüsü de kamu yararıdır (Akıllıoğlu, 1988: 11). Dolayısıyla kamu yararı esasen kamu hukukunda idarelere verilen takdir yetkisinde bir referans noktasıdır.

Kamu yararı kavramı ortak toplumsal çıkarlar için yapılan ve idarenin kamu hizmetlerini gerçekleştirirken bazı faaliyetlerde araması gereken bir olgudur (Gençay, 2010: 38). Bu bağlamda idarenin faaliyetlerini gerçekleştirirken söz konusu faaliyetlerde kamusal bir yararın olup olmamasını göz etmesi gerekmektedir.

Kişinin eşya üzerinde hakimiyet kurmasıyla oluşan ilişki mülkiyet anlamına gelmekte olup, birçok anayasa ve uluslararası belgede mülkiyet, mülkiyet hakkı olarak korunmuştur (Akça, 2015: 543). Hakların anası olarak da nitelendirilen mülkiyet hakkı,

temel hak ve özgürlükler arasında önemli bir yer tutmaktadır (Şimşek, 2010: 182). Ayrıca 1982 Anayasası'nın 35. maddesi uyarınca kamu yararı görüldüğü takdirde sınırlandırılabilir (Şimşek, 2010: 183). Dolayısıyla kamu yararı özel mülkiyetin kamulaştırılmasında kilit rol oynayan bir kavramdır (Çarıkçı, 2016: 64). Bu bağlamda en temel hak ve özgürlüklerin kamu yararı kapsamında sınırlandırılabilmesini ifade etmek mümkündür.

İdari yargının yetkisi, idarenin eylem ve işlemlerinin hukuka uygunluk denetimi ile sınırlı olup; yerindelik denetimi yasağı söz konusudur (Tetik, 2017: 255). Bununla birlikte Danıştay vermiş olduğu kararlarda idari işlemin kamu yararına uygun olup olmadığını denetlemesinin yerindelik değil hukukilik denetimi olduğuna vurguda bulunmuştur (Gül, 2014: 548). Bu da idarenin takdir yetkisinin kamu yararının ihlal edildiği yerde bitmesi anlamına gelmektedir.

Toplumların varlığını sürdürebilmesi için kamu yararının bireysel yararlardan üstün olması gerektiği bir zorunluluk olarak ortaya çıkmış olsa da, bireysel yararın da kamu yararı uğruna feda edilmemesi gerekir (Karadeniz, 1975: 2). Bir diğer deyişle söz konusu iki yarar arasında bir denge kurulması gerekmektedir (Karadeniz, 1975: 2).

Devletin en önemli amacı olan kamu yararı, halkın ihtiyacı olan her türlü mal ve hizmetin, kamu bürokrasisi tarafından üretilmesidir (Özdemir, 2008: 180). Dolayısıyla kamu yararının mali yönü de bulunmaktadır.

Anayasa Mahkemesi mali hukuka ilişkin eşitliğin ve eşitsizliğin kamu yararı olarak gözetildiğine dair şu kararları vermiştir (Saraçoğlu, 2014: 136-138):

- **2007/114E. ve 2011/36K. Sayılı Karar:** Tarife pozisyonu değiştiren taşıtlara yeni durumlarına göre Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) uygulamasının kamu yararını gözetken sosyal hukuk devleti ilkesine aykırılık görülmediğine ilişkin karardır,
- **1996/5E. ve 1996/26K. Sayılı Karar:** Vergi Usul Kanunu (VUK) mükerrer 227. Madde ile ilgili olarak; kamu yararı gereğince farklı bir yasal uygulamanın getirilmesinin Anayasal eşitliğin ihlali olarak kabul edilmeyeceğine ilişkin karardır.
- **1994/81E. ve 1995/34K. Sayılı Karar:** 1996/5E. ve 1996/26K. sayılı karardakine benzer bir biçimde net aktif vergisi ile ilgili olarak kamu yararı gereğince farklı

bir yasal uygulamanın getirilmesinin Anayasal eşitliğin ihlali olarak kabul edilmeyeceğine ilişkin karardır.

- **1994/81E. ve 1995/5K. Sayılı Karar:** Aynı hukuki durumlarda olanlar için farklı kuralların kamu yararı gereğince getirilmesinde anayasal eşitliğin ihlal edilmeyeceğine ilişkin karardır.
- **1993/31E. ve 1993/29K. Sayılı Karar:** Hapis cezasının paraya çevrilmesinde de Anayasa Mahkemesi yine aynı hukuki durumlarda olanlar için farklı kuralların kamu yararı gereğince getirilmesinde anayasal eşitliğin ihlal edilmeyeceği kararını vermiştir.
- **1992E. ve 1993/23K. Sayılı Karar:** Vergi borcu ve diğer yükümlülüklerin zamanında yerine getirenler ve getirmeyenler için kamu yararı gereğince farklı kurallara bağlı tutulmalarının eşitlik ilkesi ihlali anlamına gelmeyeceğine ilişkin karardır.

Bu bağlamda kamu yararının vergilemeye ilişkin bir yönü de bulunmaktadır ve kamu yararının bu durumu sadece mükellefleri değil devleti de ilgilendirmektedir. Burada dikkati çeken husus mali alanda kamu yararının bireysel yarardan üstün tutulmasıdır.

Avusturalya Rekabet Kurumu ve Avusturalya Rekabet ve Tüketici komisyonu tarafından tanımlanan kamu yararı ise şunları kapsamaktadır (Nagarajan, 2013: 47-48):

- Özellikle işletme etkinliğini teşvik etmenin gelişmiş uluslararası rekabetle neticelendiği zamanda işletme etkinliğinin teşviki,
- Daha düşük birim üretim maliyetleri veya sınırlı birim üretim maliyetleri ve daha etkin kaynak tahsisi ile neticelenen endüstri modernleşmesi,
- Etkin sanayilerde istihdamın genişlemesi veya işsizliğin engellenmesi veya özel bölgelerde istihdamın büyütülmesi,
- Arz zincirinin bütün düzeylerinde sınırlı veya daha düşük fiyatlarla neticelenen sanayi maliyet tasarruflarının teşviki,
- Sanayide rekabetin teşviki,
- Piyasada adil işlemlerin teşviki,
- İhraç piyasalarında büyüme,
- İthal ikamelerin gelişimi,

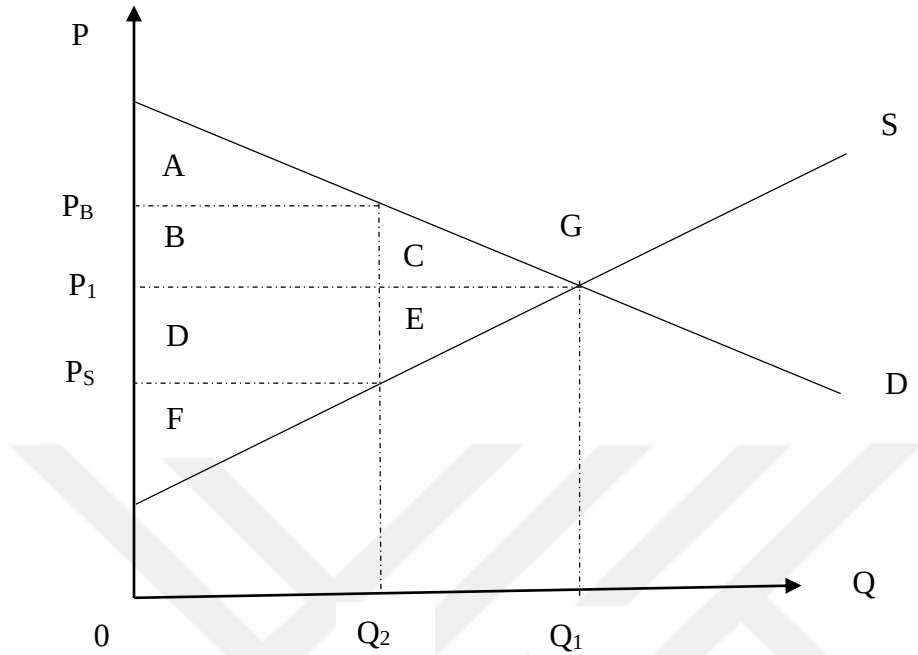
- Keşfi, araştırmayı ve sermaye yatırımını teşvik edici şekilde doğal kaynakların kullanılması örneğinde olduğu gibi bir ekonomik kalkınma,
- Maliyeti belirleme ve fiyatlama veya rekabeti teşvik eden pazarlama girişimlerinde yol gösterme örneğindeki gibi etkin küçük işletmelere yardım,
- Sanayi uyumu,
- Mal ve hizmetlerde kalite ve güvenliğin gelişimi ile tüketici tercihlerinin genişlemesi,
- Tüketicilere ve işletmelere işlemlerinde daha çok bilgi sahibi olarak tercih yapma olanağı tanınması açısından daha iyi enformasyon arzı.

Bu bağlamda piyasa içindeki işletmelerin yapmış oldukları işlemlere ilişkin de kamu yararından bahsedilebilmesi mümkündür.

Toplumda refah kaybının olduğu bir durumda da kamu yararından bahsedilebilmektedir (Bahçe ve Gümüş, 2017: 9). Bu da dara kaybının açıklanması ile mümkündür (Bahçe ve Gümüş, 2017: 9).

Piyanın rekabetçi dengeden uzaklaşmasıyla nedeniyle ortaya çıkan ekonomik fazladaki azalma dara kaybı olarak nitelendirilir (Hubbard and O'Brien, 2006: 104). Piyasanın etkinlikten uzaklaşmasını sağlayan bir olgu olarak vergi örnek verilebilir (Mankiw, 2008: 163).

Vergi salındığında söz konusu vergiye gösterilen iktisadi tepkiler ekonomideki fiyatları ve çıktıları değiştirir ve böylece vergi yükü diğer kişilerin üstüne yüklenir (Baumol and Blinder, 2006: 386). Dolayısıyla piyanın etkinliğini bozucu bir verginin piyanın etkinliğini gerçekleştirecek şekilde kaldırılması veya azaltılması kamu yararadır. Bir diğer ifadeyle kamu yararının iktisadi ve mali etkinliği sağlaması gibi bir işlevi de vardır. Bu hususun Grafik 3.1. yardımı ile de açıklanabilmesi mümkündür.

Grafik 3.1: Dara Kaybı Kapsamında Kamu Yararı

Kaynak: Mankiw, 2008: 162.

Grafik-3.1’de P_B tüketicilerin vergi sonrası ödediği fiyat, P_1 vergisiz piyasa fiyatı ve P_S satıcıların vergi sonrasındaki fiyatıdır. P_1 fiyatında piyasa dengededir ve dara kaybı; başka bir deyişle refah kaybı söz konusu değildir. Bununla birlikte devletin söz konusu mal veya hizmet için vergi koyması durumunda tüketiciler P_B ve satıcılar da P_S kadar fiyat sunacaklardır ki bu da mal veya hizmet üretiminin Q_1 ’ den Q_2 ’ye düşmesine neden olacaktır. Vergisiz piyasa fiyatında toplam ekonomik fazla $A+B+C+D+E+F$ kadarken; vergi uygulandıktan sonra $A+B+D+F$ kadar olacaktır. Dolayısıyla dara kaybı $C+E$ kadar olup, söz konusu büyüklük kadar toplum bir refah kaybı yaşayacaktır. Bununla birlikte kamu yararı gereğince söz konusu verginin kaldırılması durumunda piyasa etkinliğe tekrar kavuşacaktır ki bu da kamu yararının iktisadi ve mali etkinliği sağlayabileceğini ispatlar niteliktedir.

Kamu yararı ise 1982 Anayasası’nda 43. ve 47. maddeleri arasında düzenlenmiştir (Bahçe ve Gümüş, 2017: 9).

1982 Anayasası’nın 43. maddesinde “*Kıyılardan Yararlanma*” başlığı altında şu hükümler yer almaktadır:

- *Kıyılar, devletin hüküm ve tasarrufu altındadır.*
- *Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir.*
- *Kıyılarla sahil şeritlerinin, kullanılış amaçlarına göre derinliği ve kişilerin bu yerlerden yararlanma imkan ve şartları kanunla düzenlenir.*

Bu hükümle kıyıların tartışmasız bir biçimde devletin hüküm ve tasarrufu altındaki alanlardan biri olduğu kabul edilmiş ve doğrudan doğruya kıyılara ilişkin bir düzenleme getirilmiştir (Kurtaslan ve Bilsel, 2007: 217).

1982 Anayasası'nın "*Toprak Mülkiyeti*" başlıklı 44. maddesinde şu hüküm yer almaktadır:

- *Devlet, toprağın verimli olarak işletilmesini korumak ve geliştirmek, erozyonla kaybedilmesini önlemek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçilikle uğraşan köylüye toprak sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri alır. Kanun, bu amaçla, değişik tarım bölgeleri ve çeşitlerine göre toprağın genişliğini tespit edebilir. Topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlanması, üretimin düşürülmesi, ormanların küçülmesi ve diğer toprak ve yeraltı servetlerinin azalması sonucunu doğuramaz.*
- *Bu amaçla dağıtılan topraklar bölünemez, miras hükümleri dışında başkalarına devredilemez ve ancak dağıtılan çiftçilerle mirasçıları tarafından işletilebilir. Bu şartların kaybı halinde, dağıtılan toprağın Devletçe geri alınmasına ilişkin esaslar kanunla düzenlenir.*

Toprak mülkiyeti, endüstri toplumu aşamasına geçme çabasındaki Türkiye'de, devletin bu konudaki ödevleri, söz konusu maddede açıkça gösterilmiştir ve devlet ilk olarak toprak unsurunun muhafazasını, verimli bir hale gelmesini sağlayacak, hemen ardından toprak-insan ilişkisini düzenleyecektir (Kocahanoğlu, 1993: 90).

1982 Anayasası'nın "*Tarım, Hayvancılık ve Bu Üretim Dallarında Çalışanların Korunması*" başlıklı 45. maddesinde yer alan hüküm ise şu şekildedir:

- *Devlet, tarım arazileri ile çayır ve mer'aların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önlemek, tarımsal üretim planlaması ilkelerine uygun olarak bitkisel ve hayvansal üretimi arttırmak maksadıyla, tarım ve hayvancılıkla uğraşanların işletme araç ve gereçlerinin ve diğer girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırır.*
- *Devlet, bitkisel ve hayvansal ürünlerin değerlendirilmesi ve gerçek değerlerinin üreticinin eline geçmesi için gereken tedbirleri alır.*

Devlet tarım arazisinin varlığını korumak ve tarımla uğraşanların yaşam düzeyini yükseltmekle görevlidir ki 45. madde ile söz konusu uygulama anayasal bir ödev niteliğine bürünmektedir (Kocahanoğlu, 1993: 92). Burada dikkati çeken husus devlete ödev olarak verilen bu uygulamaya ilişkin tedbir türleri ile uygulama yönteminin yasa koyucunun takdir yetkisine bırakılmasıdır (www.ombudsman.gov.tr, 2019).

1982 Anayasası'nın 46. maddesi ise “*Kamulaştırma*” başlığını taşımakta ve şu hükümleri içermektedir:

- *Devlet ve kamu tüzel kişileri; kamu yararının gerektirdiği hallerde, gerçek karşılıklarını peşin ödemek şartıyla, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların tamamını veya bir kısmını, kanunla gösterilen esas ve usullere göre, kamulaştırmaya ve bunlar üzerinde idari irtifaklar kurmaya yetkilidir.*
- *Kamulaştırma bedeli ile kesin hükme bağlanan artırım bedeli nakden ve peşin olarak ödenir. Ancak, tarım reformunun uygulanması, büyük enerji ve sulama projeleri ile iskan projelerinin gerçekleştirilmesi, yeni ormanların yetiştirilmesi, kıyıların korunması ve turizm amacıyla kamulaştırılan toprakların bedellerinin ödenme şekli kanunla gösterilir. Kanunun taksitle ödemeyi öngörebileceği bu hallerde, taksitlendirme süresi beş yılı aşamaz; bu takdirde taksitler eşit olarak ödenir.*
- *Kamulaştırılan topraktan, o toprağı doğrudan doğruya işleyen küçük çiftçiye ait olanlarının bedeli, her halde peşin ödenir.*
- *İkinci fıkra da öngörülen taksitlendirmelerde ve herhangi bir sebeple ödenmemiş kamulaştırma bedellerinde kamu alacakları için öngörülen en yüksek faiz uygulanır.*

Kamulaştırma devlet ve kamu tüzel kişilerinin kamu yararının gerektirdiği durumlarda karşılığının peşin ödenmesi şartıyla, özel mülkiyet dahilindeki taşınmaz bir malın tamamına veya bir kısmına kanunda gösterilen esaslar ve usuller çerçevesinde el atmasıdır (Özel, 2013: 97). Kamulaştırmaya ilişkin ilkelerin anayasal ilkeler ışığında belirlenmesi kanun koyucunun mülkiyet hakkına gereğinden fazla müdahale etmesini önleyecek bir tutum olarak değerlendirilmesi mümkündür (Göven, 1999: 251). Bu tutumun da kamu yararından kaynaklandığını ifade etmek doğru bir yaklaşım olacaktır.

1982 Anayasası'nın 47. maddesi de “*Devletleştirme ve Özelleştirme*” başlığına sahip olup, şu hükümleri içermektedir:

- *Kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler, kamu yararının zorunlu kıldığı hallerde devletleştirilebilirler.*

- *Devletleştirme gerçek karşılığı üzerinden yapılır. Gerçek karşılığın hesaplanma tarzı ve usulleri kanunla düzenlenir.*
- *Devletin, kamu iktisadi teşebbüslerinin ve diğer kamu tüzelkişilerinin mülkiyetinde bulunan işletme ve varlıkların özelleştirilmesine ilişkin esas ve usuller kanunla gösterilir.*
- *Devlet, kamu iktisadi teşebbüsleri ve diğer kamu tüzelkişileri tarafından yürütülen yatırım ve hizmetlerden hangilerinin özel hukuk sözleşmeleri ile gerçek veya tüzelkişilere yaptırabileceği veya devredebileceği kanunla belirlenir.*

Özel iktisadi teşebbüslerin devlet mülkiyetine geçirilmesi devletleştirme olarak adlandırılır (Özer, 2015: 21). 1961 Anayasası devletleştirmeyi bir gereklilik koşuluna bağlı tutarken, 1982 Anayasası ise devletleştirmeyi bir zorunluluk koşuluna bağlı tutmuştur ve bu da 1982 Anayasası'nın bu konuda daha ağır ve kısıtlayıcı bir niteliğe büründüğü anlamına gelir (Azrak, 1983: 11). Bu husus kanun koyucuya takdir yetkisini kullanırken bir talimat niteliğinde olup, kamu yararı açısından bir zorunluluk bulunup bulunmadığı Anayasa yargısının denetimi dışında kalır (Azrak, 1983: 11).

Özelleştirme ise devlete ait üretim araçlarının bir kısmını veya hepsini özel kesime satmak, devlete ait alacakları belli bir faiz karşılığında özel kesime devretmek ve devletin görmesi gereken bazı hizmetleri özel sektöre bırakması anlamına gelir ve burada amaç kamuya ait iktisadi kuruluşların piyasada belirlenen rekabetçi bir ortamda çalışmalarını sağlayıp, bu yolla etkinliklerini arttırmaktır (Orhaner, 2007: 95). 47. madde ile devlete, yapmış olduğu özelleştirmelerde kartelleşmeyi ve tekelleşmeyi önleme yükümlülüğü verilmiştir (Barın, 2016: 28).

Tüm bu anlatılanlardan hareketle, kamu yararının özellikleri şu şekilde ifade edilebilir:

- Kamu yararı konusunda ortak bir tanım yoktur,
- Fransız ihtilalinden itibaren gündeme gelmiştir,
- Temel hak ve özgürlüklerin sınırlayıcısı olabilir,
- İdarenin takdir yetkisinin sınırlarını çizer,
- Bürokrasi tarafından üretilir ki bu yönüyle kamusal bir hizmet olarak da kabul edilebilir,
- Vergiye ilişkin Anayasa Mahkemesi kararlarında bireysel yarardan üstün tutulmuştur,

- Tüketici hukukunu etkileyebilecek kapasiteye sahiptir,
- Piyasada ortaya çıkacak dara kaybını ortadan kaldırabilir,
- Anayasal yönü bulunmakla birlikte vergiye ilişkin anayasada doğrudan bir açıklaması yapılmamıştır.

3.1.2. Vergi Ödevi

Vergi esasen Türkçe bir kelime olup, genel anlamıyla hediye edilen; bir diğer ifadeyle karşılıksız verilen bir kıymeti ifade etmektedir (Sayar, 1961: 81). Mali anlamda ise vergi devlet tarafından bireylerden ve kurumlardan hukuki cebir altında belirli şartlara göre ve karşılıksız olarak alınan tutarlardır (Dikmen, 1973: 21).

Kaynakların farklı kesimler arasındaki tahsisi, gelirin ikinci kez dağılımı ve tüketici talebinin gidişinin değiştirilmesi vergiler yoluyla sağlanabileceğinden vergilerin mali ve mali olmayan amaçlarından söz edilmesi mümkündür (Altay, 2015: 144-145).

Verginin mali amacıyla kastedilen devletin kamu harcamalarını karşılamak üzere herkesten mali gücüne göre, tam rekabet piyasasının koşullarını ve piyasa mekanizmasını bozmayacak şekilde sabit bir vergi hasılatını minimum tarh ve tahsil masrafı yapmak suretiyle elde etmesidir (Aksoy, 1991: 182).

Verginin mali olmayan amacı ile elde edilecek gelirin yanı sıra ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda birtakım sonuçlar elde edilmesinin mümkün olduğunu ifade edilebilir ki bu da beklenen sonuçlara odaklanılması anlamına gelmektedir (Göker, 2011: 15). Dolayısıyla verginin mali olmayan amaçları şu şekilde ifade edilebilir (Yılmaz, 2016: 78-83):

- **Ekonomik İstikrarın Sağlanması:** Fiyat istikrarı, tam istihdam, kabul edilebilir bir büyüme hızı ile dış ekonomik dengede verginin kullanılması ile ekonomik istikrarın sağlanmasına yönelik amaçtır.
- **Gelir Dağılımında Adaletin Sağlanması:** Yatay adalette vergi sonrası eşitlik, dikey adalette farklı durumdaki kişilerin farklı işlemlere tabi olması suretiyle gelirde adaletin sağlanmasına yönelik amaçtır.
- **Ekonomik Büyümenin Sağlanması:** Teknolojik gelişmeyi, nüfus artışını ve sermaye birikimini etkileyecek vergi politikası belirlemek suretiyle ekonomik büyümenin sağlanmasına yönelik bir amaçtır.

Verginin mali amaçları yanında mali olmayan amaçların gerçekleştirilmesine ilişkin hangi hususlara tabi olacağı ise vergilendirme ilkeleri ile açıklanabilmektedir (Buyrukoğlu ve Buzkıran, 2016: 2078). Söz konusu vergileme ilkelerinden bazıları şunlardır:

- **Mali Güç İlkesi:** İktidar ilkesi olarak da ifade edilebilecek bu ilkeye göre kişiler mali güçlerine göre vergilendirmeye tabi tutulmakta olup, mali güç göstergesi fiili olarak gelir, tüketim ve servet düzeyi kullanılmaktadır (Erdem, Şenyüz ve Tatlıoğlu, 2006: 108).
- **Genellik İlkesi:** Ülkede herkesin sosyal sınıf farkı gözetilmeden kendi mallarından ve gelirlerinden vergi vermek zorunda olduğuna ilişkin ilkedir (Erginay, 2010: 68)
- **Kanunilik İlkesi:** Verginin alınabilmesi için kanuna dayalı olması gerektiğine ilişkin ilkedir (Öztürk Vatansever, 2014: 4836).
- **Eşitlik İlkesi:** Toplam vergi yükünün bütün mükelleflere eşit dağıtılması; fedakarlıkta eşitliğin sağlanması ile ilgili bir ilkedir (Özer, 1980: 46).
- **Adalet İlkesi:** Herkesin kendi geliriyle orantılı bir şekilde kamu harcamalarına katılmasına ilişkin ilkedir (Sağbaş, 2007: 185).
- **Genel Müttekabiliyet İlkesi:** 19. yüzyıla kadar devletten sağlanan fayda ve hizmetlerin bir karşılığı olarak görülen vergi, bu tarihten sonra devletin yaptığı tüm giderlerin karşılığı olarak görülmüştür (Gerçek, vd., 2014: 110). Söz konusu ilke bahsi geçen hususla ilgilidir.

Bunlardan farklı olarak diğer vergilemeye ilişkin diğer ilkelerle ilgili şu hususlardan bahsedilebilir (Uluatam, 2012: 322-323):

- **Açıklık İlkesi:** Vergiye ilişkin esasların ve işlemlerin keyfilik olmaksızın açık, anlaşılır ve sınırları belli bir şekilde ifade edilmesiyle ilgili ilkedir.
- **Uygunluk İlkesi:** Mükellefler açısından vergi tahsilinin en uygun zaman ve şekilde yapılmasına ilişkin ilkedir.
- **Düşük Maliyet İlkesi:** Bu ilkeyle kastedilen verginin toplanmasında katlanılabilen en düşük masraflardır.
- **Yeterli Gelir İlkesi:** Her verginin toplanma maliyetleri karşılığında elde edilen vergi hasılatının ihmal edilecek düzeyde kalmamasına ilişkin ilkedir.

- **Esneklik İlkesi:** Vergi hasılatının iktisadi konjonktürü yakından takip etmesine ilişkin ilkedir.

Bahsi geçen bu ilkeler 1982 Anayasası'nın 73. maddesinde vücut bulmuştur. Söz konusu maddede şu hükümler bulunmaktadır:

- *Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür.*
- *Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır.*
- *Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır.*
- *Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Cumhurbaşkanına verilebilir.*

1982 Anayasası'nın bahsi geçen 73. maddesine göre şu vergileme ilkelerinden bahsedilmesi mümkündür (Çelik Tüzün, 2001: 60-61):

- **Birinci Fıkra:** Her mükellefin vergi ödemekle yükümlü olması genellik ilkesiyle açıklanabilirken, mali güce göre vergi ödenmesi adalet ilkesiyle bağdaştırılabilmektedir.
- **İkinci Fıkra:** Sosyal devlet ilkesiyle ilişkilidir.
- **Üçüncü Fıkra:** Mali gelirlerin kanunla konulabileceği, değiştirilebileceği veya kaldırılabilmesi ifadesi kanunilik ilkesiyle alakalıdır.
- **Dördüncü Fıkra:** Cumhurbaşkanının belirli kısıtlar çerçevesinde vergileri ve vergi cezalarını düzenlemek suretiyle ekonomide müdahalede bulunulabileceğini ima edilmektedir.

Ancak vergi ödevine ilişkin hususu sadece 73. madde ile sınırlandırmak yanlış bir yaklaşım olacaktır. Buna ek olarak 1982 Anayasası'nın 2. ve 10. maddelerinin de değerlendirilmesi gerekmektedir.

1982 Anayasası'nın 2. maddesinde “*Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir.*” hükmü yer almaktadır. Bu maddeyle sosyal devlet ilkesine vurguda bulunmaktadır.

1982 Anayasası'nın 10. maddesinde ise şu hükümler yer almaktadır:

- *Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.*
- *Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz.*
- *Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz.*
- *Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz.*
- *Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.*

Söz konusu madde vergilemede eşitlik için de geçerlidir. Hatta bu eşitlik mükellefler arasındaki cinsiyet farklılığında dahi bozulamaz. 1982 Anayasası'nın da katı bir anayasa olduğu düşünüldüğünde eşitliğin anayasal güvence altına alınması vergide adaletin de gerçekleşmesine katkıda bulunacaktır.

Bu bağlamda 1982 Anayasası'nın 2., 10. ve 73. maddeleri bir arada değerlendirildiğinde pozitif hukuktaki verginin anayasal görünümü doğrudan ve dolaylı birtakım düzenlemelerle ilkelere sahip kılınmaktadır ve bunlar içinde vergi ödevine ilişkin 73. madde ile getirilen temel ilkeler özellikle Anayasa Mahkemesi'nin yargılama yaptığı dikkate aldığı ölçütlerden meydana gelmektedir (Çomaklı ve Gödekli, 2011: 32-33). Bir diğer ifadeyle uygulamada vergilemeye ilişkin ilkeler yargı organlarınca da yargılama yapılırken göz önünde tutulmaktadır.

3.2. 1982 ANAYASASI'NIN MALİ HÜKÜMLERİ

1982 Anayasası'nın mali hükümleri “Bütçe ve Kesinhesap” başlıklı 161. madde ile “Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Denetimi” başlıklı 165. maddeden oluşmaktadır.

3.2.1. Bütçe

Modern maliyede bütçe mali düzenin temel taşıdır ki bütçesiz düzenli bir maliye ve hatta düzenli bir maliye olması mümkün değildir (Pelin, 1944: 3). Zira bütçe belirli bir döneme ait gelir ve masrafların önceden tahmini ve tasdiki anlamına gelmektedir (Pelin, 1944: 3). Bütçenin ise tahmin, tahdit, tevzin ve tasdik olmak üzere dört temel özelliği

vardır (Tüğen, 2014: 4). Söz konusu özellikleri şu şekilde ifade etmek mümkündür (Bülbül, 2014: 6-7):

- **Tahmin:** Bütçenin gelecek döneme ilişkin gelir ve gider tahmini göstermesine ilişkin ilkedir.
- **Tahdit:** Bütçenin belirli bir dönem için hazırlanmasına ilişkin ilkedir.
- **Tevzin:** Bütçenin denklğine ilişkin ilkedir.
- **Tasdik:** Bütçenin önceden onaylanmasına ilişkin ilkedir.

Bütçenin klasik ve çağdaş olmak iki tür fonksiyonu olup, klasik fonksiyonlar şu şekilde ifade edilebilir (Karabulut, vd., 2009: 278-279):

- **Siyasi Fonksiyon:** Yasamanın yürütmeyi bütçeye ilişkin işlemlere izin verme ve denetlemesiyle alakalı bir fonksiyondur.
- **Denetim Fonksiyonu:** Verilen yetkilerin bütçe yasasındaki sınırlar çerçevesinde kullanılıp kullanılmadığının tespitine ilişkin bir fonksiyondur.
- **Hukuki Fonksiyon:** Bütçe kanunu ile yasamanın yürütmeye yetki ve izin vermesine ilişkindir.
- **Mali ve Ekonomik Fonksiyon:** Mali dengeyi sağlayan harcama ve gelirler arasında bir denge oluşturmasıyla tüm ekonominin dengesi bakımından bütçenin üstelenmiş olduğu göreve ilişkin bir fonksiyondur.

Bütçenin çağdaş fonksiyonları ise şunlardır (Ejder, 2014: 250-254):

- **Bütçenin Yönetim Aracı Olma Fonksiyonu:** Bütçenin kamu yönetiminin ihtiyaç duydukları ödeneği sağlayarak idari mekanizmasının çalışmasını sağlamakla ilişkili fonksiyondur.
- **Bütçenin Planlama Aracı Olma Fonksiyonu:** Devletin bir yıllık döneme ait gelir ve gider tahminlerini ortaya koyduğu için bütçenin kamunun sosyal, ekonomik ve mali planı olduğunun ifade edilmesine ilişkin ilkedir.
- **Bütçenin Makroiktisadi Fonksiyonu:** Konjonktürel fonksiyon (bütçenin ekonomideki genel iniş-çıkışları incelemesi), telafi edici fonksiyon (bütçenin ekonomik daralmayı önleyici işlev görmesi), kalkınma fonksiyonu (bütçenin kamu ekonomisinin tasarruf ve yatırım tercihlerini yönlendirmesi) ve istikrarı

sağlama fonksiyonu (tam istihdam, ödemeler dengesi ve fiyat istikrarı gibi konularda istikrarın sağlanması) ile ilgili bir fonksiyondur.

- **Bütçenin Gelir ve Kaynak Tahsisi Fonksiyonu:** Bütçede kamu sektörüne ait tüm gelir ve giderler toplandığından bütçenin gelirin yeniden dağılımı açısından önemli bir vasıta olması ile bütçenin ekonomik istikrar ve büyüme üzerindeki etkisinden hareketle bütçenin bir kaynak dağıtıcı etkisi olmasına ilişkin bir fonksiyondur.

Kamu maliyesinin tahsis, bölüşüm ve istikrar olmak üzere üç fonksiyonu bulunmaktadır (Akalın, 1986: 7-8). Devlet bütçesinin ise söz konusu üç işleve bu bağlamda hizmet ettiğini ifade etmek de mümkündür (Detaylı bilgi için bkz. Tablo 3.1.).

Tablo 3.1: Devlet Bütçesinin İşlevleri

(Kamu Maliyesi) Devlet Bütçesi			
Gelirler		Harcamalar	
1.	Vergiler	1.	Salt Sosyal Mallar
2.	Borçlanma/Emisyon	2.	Karma Mallar
3.	KİT Karları	3.	Erdemli Mallar
Σ		Σ	
Bölüşüm İşlevi		Tahsis İşlevi	
İstikrar İşlevi			

Kaynak: Akalın, 1986: 8.

Kamu bütçeleri dünya genelinde bazı ilkeler temel alınarak hazırlanır ve yürütülür (Eğilmez, 2016: 82). Söz konusu ilkelerden klasik bütçe ilkeleri geleneksel devlet fonksiyonlarına bağlı bir şekilde ortaya çıkan ve devletin bu mahiyet ve kapsamdaki görevlerine uygun bir biçimde düşünülmüş ve geliştirilmiş ilkeler olup, esasında bütçenin hazırlanması, görüşülüp onaylanması, uygulanması ve denetlenmesi aşamalarında göz önünde bulundurulması gereken kuralları ifade etmektedir (Devrim, 2002: 282).

Klasik bütçe ilkelerinden genellik ilkesi kamu maliyesinin tek bir olgu olarak ele alınmasını, büyük veya küçük her türlü devlet gelir ve giderinin bütçede görülmesini amaçlayan bir ilkedir ve böylelikle bütçede, bütün kamu gelir ve giderlerinin ayrıntılı bir şekilde ait oldukları yer alması, kamu kuruluşlarının fiili mali durumlarının da bütçelerinde görülmesini sağlamış olur (Edizdoğan, 2007: 38).

Bir diğer ilke ise teklik ilkesi olarak da bilinen birlik ilkesi olup, bir kamu tüzel kişiliğinin bütçe yaparken tüm gelir ve giderlerini tek bütçe içinde toplaması anlamına

gelmektedir (Gürsoy, 1980: 134). Birlik ilkesinin tanımıyla genellik ilkesi ile ilgili ilişki ortaya çıkmaktadır (Gürsoy, 1980: 134). Zira genellik ilkesi bütün gelir ve giderleri bütçe içine alarak kimsenin bir kuruş bile harcayamamasını isterken, birlik ilkesi bütün devlet gelir ve giderlerinin tek bir bütçe içinde toplanmasını emretmektedir (Gürsoy, 1980: 134).

Her ne kadar bütçenin klasik ilkelerinden de olsa mali saydamlık ile çağdaş bir hale bürünen açıklık ilkesi, bütçenin herkes tarafından anlaşılacak sadelikte ve açıklıkta düzenlenmesi anlamına gelmektedir (Mutluer, Öner ve Kesik: 2009: 81).

Diğer klasik ilkelerden olan doğruluk ve samimilik ilkesi ise şu şekilde ifade edilebilir (Akdoğan, 2011: 343-344):

- **Doğruluk İlkesi:** Bütçeye ilişkin öngörülerin mümkün olduğunca gerçek durumu yansıtması ve mevcut koşulları içtenlikle ortaya koyması anlamına gelmektedir.
- **Samimilik İlkesi:** Doğruluk ilkesinin sübjektif yönünü oluşturan bu ilke, gelir ve gider kalemleri ile ilgili tahminlerin sadece objektif açıdan doğruluyla yetinilmemesi; sübjektif olarak da doğru olması anlamına gelmektedir.

Mali yıla girmeden önce bütçenin onaylanmasını ve kanunlaşmasını öngören klasik bütçe ilkelerinden ön izin ilkesinde, meclisin izin vermediği bir durumda hükümetin gelir toplayamaması ve harcama yapamaması durumu söz konusudur (Özbilen, 1997: 447).

Klasik bütçe ilkelerinden biri de tahsis ilkesi olup, bu ilkeye göre kamu hizmetlerinin tüm çeşitlerine bütün gelirlerinden ödenmek üzere ödenek ayrılması anlamına gelmektedir (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş: 2011: 424).

Bütçenin yıllık olma ilkesi ise gelir ve gider tahminlerinin bir dönem veya belirli bir süre için onaylanması anlamına gelmektedir ki bu nedenle gelir ve giderlerin hukuki ömürleri bir yıl ile sınırlanmıştır (Erdem, Şenyüz ve Tatlıoğlu, 2012: 300). Bir diğer ifadeyle bütçenin geçerliliği ve ömrü 1 yıl olup, 1 Ocak günü yürürlüğe girer; 31 Aralık günü yürürlükten kalkar ve ödenekler sadece tahsis edildiği yıl için kullanılabilir (Erdem, Şenyüz ve Tatlıoğlu, 2012: 300).

Klasik bütçe ilkelerinden biri de denklik ilkesi olup, denklik ilkesinde geleneksel olarak mutlak anlamda gelir-gider eşitliği aranmakta ve borç hasılatı ile bütçenin kapatılmasının denklik ilkesini bozacağı öne sürülmektedir (Altuğ, 2004: 31). Denklik

ilkesinde mali yılbaşında istenebilmekle beraber, gerçek denklikten mali yıl sonunda bahsedilebilir (Altuğ, 2004: 31).

Modern bütçe ilkeleri ise bütçenin çağdaş devlet fonksiyonlarını yerine getirebilmesi amacıyla modern iktisat teorisine dayalı olarak geliştirilmiş ilkelere (Devrim, 2002: 285).

Modern bütçe ilkelerinden toplama ilkesine göre bütün kamu gelir ve giderlerinin bir araya getirilmesi bütçe projesi aşamasında olmasa bile muhasebeleştirme aşamasında gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Aksoy, 1993: 227-228).

Yeknesaklık ilkesi genel bütçenin kısım ve bölüm sayısını mümkün olduğunca azaltılması; hatta bütçenin söz konusu kısım ve bölümlerinin her birine özel bir statü kazandırılarak bütçenin ana ilkelerinin uygulanmasına olanak tanıyacak şekilde ayarlanması gerektiğini öngörmektedir (Aksoy, 1993: 228).

Modern maliye anlayışında bütçenin ekonomik konjonktüre göre fazla veya açık vermesi ve böylelikle ekonomik denkliğin teminini sağlamada bütçenin bir araç olarak kullanılması gerekmektedir ve bunun yanı sıra bütçenin bir ülkenin kalkınma planları içerisinde çok önemli bir araç olarak kullanılması gerekmektedir (Bülbül, Ejder ve Şahan: 2005: 24). Bu da bütçenin makroekonomik istikrar ve kalkınma ilkesinin uygulanması ile mümkündür.

Fiskalite ilkesi ise yasama organının bütçe üzerindeki denetim hakkını bütçe uygulamasına sınırlamalar koyması yoluyla kullanması anlamına gelmektedir (Bülbül, Ejder ve Şahan, 2005: 28).

Bir diğer çağdaş bütçe ilkesi ise giderlerde tahsis ilkesi olup, yasama organınca onay verilen bütçe ödeneklerinin kamu hizmetlerine ayrı ayrı karşılık kabul edilmesi ve bütçe ile verilmiş ödeneklerin yalnızca bütçe ile belirlenen hizmetler için tahsisi anlamına gelmektedir (Bülbül, Ejder ve Şahan: 2005: 28-29).

Bir başka çağdaş bütçe ilkesi ise mali şeffaflıktır. Söz konusu ilke devletin amaçlarını, bu amaçlara ilişkin politikaları ve bu politikaların neticelerini takip edebilmek için gerekli olan bilginin düzenli, anlaşılır, tutarlı ve güvenilir bir biçimde kamuoyuna sunulması anlamına gelmektedir (Cura, 2003: 140).

Diğer çağdaş bütçe ilkeleri ise şunlardır (Ejder, 2014: 260):

- **Performans ve Mali Kontrol İlkesi:** Bütçelerin kalkınma planlarında ve programlarında yer alan politika, hedef ve önceliklere uygun olarak idarenin stratejik planlarına, performans kıstaslarına ve fayda-maliyet analizlerine göre hazırlanması, uygulanması ve kontrol edilmesidir.
- **Planlama İlkesi:** Bütçelerin stratejik planlar dikkate alınarak izleyen iki yılın bütçe tahminleriyle birlikte görüşülmesi ve değerlendirilmesidir.
- **Uluslararası Standartlara Uygunluk İlkesi:** Bütçe ile ilgili hesapların uluslararası hesap sistemine uygun olması anlamına gelmektedir.

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nda bütçe ilkelerine ilişkin olarak bütçenin hazırlanması, uygulanması ve kontrolünde şu ilkelere uyulacağı öngörülmüştür (Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, 2003: 13):

- *Bütçelerin hazırlanması ve uygulanmasında, makroekonomik istikrarla birlikte sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak esastır.*
- *Kamu idarelerine bütçeyle verilen harcama yetkisi, kanunlarla veya Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle düzenlenen görev ve hizmetlerin yerine getirilmesi amacıyla kullanılır¹⁷.*
- *Bütçeler kalkınma planı ve programlarda yer alan politika, hedef ve önceliklere uygun şekilde, idarelerin stratejik planları ile performans ölçütlerine ve fayda-maliyet analizine göre hazırlanır, uygulanır ve kontrol edilir.*
- *Bütçeler, stratejik planlar dikkate alınarak izleyen iki yılın bütçe tahminleriyle birlikte görüşülür ve değerlendirilir.*
- *Bütçe, kamu mali işlemlerinin kapsamlı ve saydam bir şekilde görünmesini sağlar¹⁸.*
- *Tüm gelir ve giderler gayri safi olarak bütçelerde gösterilir.*
- *Belirli gelirlerin belirli giderlere tahsis edilmemesi esastır.*
- *Bütçelerde gelir ve gider denkleğinin sağlanması esastır.*
- *Bütçeler, ait olduğu yıl başlamadan önce Türkiye Büyük Millet Meclisi veya yetkili organlarca kabul edilmedikçe veya onaylanmadıkça uygulanamaz.*
- *Bütçelerde, bütçeyi ilgilendirmeyen hususlara yer verilmez.*

¹⁷ (b) bendinde “kanunlarla” ibaresinden sonra “veya Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle” ibaresi eklenmiştir. Detaylı bilgi için bkz. “Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (703. S. KHK)”, *Resmi Gazete*, 3. Mükerrer/30473 (Temmuz 2018): 213.

¹⁸ (e) bendinde “hükümetin mali işlemlerinin” ibaresi “kamu mali işlemlerinin” olarak değiştirilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. “Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (5436 S. K.)”, *Resmi Gazete*, 26033 (Aralık 2005): 10.

- *Bütçeler kurumsal, işlevsel ve ekonomik sonuçların görülmesini sağlayacak şekilde Cumhurbaşkanlığınca¹⁹ uluslararası standartlara uygun olarak belirlenen bir sınıflandırmaya tabi tutularak hazırlanır ve uygulanır.*
- *Bütçe gelir ve gider tahminleri ile uygulama sonuçlarının raporlanmasında açıklık, doğruluk ve mali saydamlık esas alınır.*
- *Kamu idarelerinin tüm gelir ve giderleri bütçelerinde gösterilir.*
- *Kamu hizmetleri, bütçelere konulacak ödeneklerle, mevzuatlarla belirlenmiş yöntem, ilke ve amaçlara uygun olarak gerçekleştirilir.*
- *Bütçelerde, ödenekler belirli amaçları gerçekleştirmek üzere tahsis edilir.*

Bütçe Türkiye’de siyasi ve iktisadi bünye farklarını yansıtmaktadır (Laufenburger, 1953: 2). Bu nedenle Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nun “*Bütçe İlkeleri*” başlıklı maddesinin klasik ve çağdaş bütçe ilkeleri kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir.

5018 sayılı kanunun 13. maddesi klasik bütçe ilkeleri kapsamında şu şekilde değerlendirilebilir:

- (a) **Bendi:** Tahsis ilkesiyle alakalıdır. Zira kaynakların etkin bir şekilde tahsis edilmesiyle istikrar ve kalkınma sağlanabilir.
- (b) **Bendi:** Söz konusu bent ön izin ilkesiyle alakalıdır. Çünkü bütçe yoluyla kamu idarelerine verilmiş bir yetki söz konusudur.
- (c) **Bendi:** Söz konusu bent doğruluk ve samimilik ilkeleri ile ilişkilidir. Zira planların, hazırlanması, uygulanması ve kontrolü amaçlanmaktadır.
- (d) **Bendi:** Bu bent ise yıllık olma ilkesiyle ilişkili bir banttır. Amaçlanan husus yıllık olarak hesaplanan bütçenin takip eden iki yılın bütçe tahminleriyle karşılaştırılması ve yıllık olarak hazırlanacak bütçenin ne kadar etkin olacağıdır.
- (e) **Bendi:** Bu bent açıklık ilkesiyle ilgilidir. Zira bütçede yer alan her kalemin herkese açıkça ve detaylı bir şekilde gösterilmesi demokratik idarenin bir gereğidir.
- (f) **Bendi:** Bu bent genellik ilkesi ile alakalıdır. Sadece safi olarak gösterilen bütçe kalemlerinde harcamaya ilişkin unsurların bilinmesi mümkün olmayacağından, bütçedeki gelir ve giderlerin gayri safi olarak gösterilmesi gerekmektedir.

¹⁹ Bu bentte yer alan “*Maliye Bakanlığınca*” ibaresi “*Cumhurbaşkanlığınca*” olarak değiştirilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. “Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (703. S. KHK)”, *Resmî Gazete*, 3. Mükerrer/30473 (Temmuz 2018): 213.

- (g) **Bendi:** Tahsis ilkesiyle alakalı bir banttır. Zira kamu gelirlerinin mevcudiyeti tüm hizmetler içindir.
- (h) **Bendi:** Bu bentte doğrudan doğruya denklik ilkesiyle alakalıdır. Zaten söz konusu bent mali disipline vurguda bulunmaktadır.
- (i) **Bendi:** Ön izin ilkesiyle alakalı olan bu bentte, bütçenin kanunsuz kullanılamayacağına vurguda bulunmaktadır.
- (j) **Bendi:** Doğruluk ilkesiyle alakalı bir banttır. Zira bütçeye ilişkin tüm öngörülerin mevcut koşulları yansıtmaması gerekliliğinin söz konusu olması, bütçe dışında bir olgunun bütçenin içinde yer almaması anlamına gelmektedir.
- (k) **Bendi:** Doğrudan doğruya açıklık ilkesi ile ilgilidir. Çünkü uluslararası standartlara göre sınıflandırılan bir bütçenin, sadece ülkede yaşayanlara değil; ülke dışında bulunanlar tarafından da açık bir biçimde görülebilmesine olanak tanıyacaktır.
- (l) **Bendi:** Bu bent de açıklık ilkesi ile ilgilidir.
- (m) **Bendi:** Teklik ilkesiyle alakalı bir banttır. Zira kamu tüzel kişilikleri bütün gelir ve giderlerini kendi bütçelerinde göstermek durumundadır.
- (n) **Bendi:** Bu bent doğruluk ilkesiyle alakalıdır. Zira bütçeye ilişkin yapılan uygulamaların belli bir plan çerçevesinde yapılması gerekir ki bu da sınırların mevzuatla belirlenmesi anlamına gelmektedir.
- (o) **Bendi:** Bu bent samimilik ilkesiyle ilişkilidir. Bunun sebebi de ödeneklerin belirli amaçları gerçekleştirmek üzere tahsis edilmesidir. Zira belirli amaçların gerçekleştirilmesi kanun koyucuların iyi niyetine bağlıdır.

Söz konusu maddeye ilişkin çağdaş bütçe ilkeleri kapsamında şu değerlendirmelerin yapılması mümkündür:

- (a) **Bendi:** Söz konusu bent ekonomik dengeye ilişkin olduğundan makroekonomik istikrar ve kalkınma ilkesiyle ilişkilidir.
- (b) **Bendi:** Bu bent ise giderlerde tahsis ilkesiyle ilgilidir. Zira bütçede yer alan hangi ödenğin hangi amaca harcanacağı söz konusu bentte belirtilmektedir.
- (c) **Bendi:** Doğrudan performans ve mali kontrol ilkesiyle ilgilidir.
- (d) **Bendi:** Bu bent ise planlama ilkesine ilişkindir.
- (e) **Bendi:** Söz konusu bent mali şeffaflıkla ilgili olup, bütçeye ilişkin tüm olguların herkesçe bilinebilmesinin gerektiğini ifade etmektedir.

- (f) **Bendi:** Bu bent ile toplama ilkesi kastedilmektedir. Zira tüm gelir ve giderlerin bütçe projesi aşamasında veya muhasebeleştirme sürecinde gösterilmesi toplama ilkesinin gerekliliğidir.
- (g) **Bendi:** Belirli gelirlerin belirli giderlere tahsis edilmemesi bütçedeki tüm gelirlerin bütçede belirlenen tüm hizmetlere karşılık gelmesi anlamına geleceğinden, bu bent tahsis ilkesiyle alakalıdır.
- (h) **Bendi:** Bu bent performans ve mali kontrol ilkesi ile alakalıdır. Performans ile elde edilen gelirler ve yapılan harcamalar neticesinde mali kontrol ile de denklik sağlanmaya; bir diğer deyişle mali disiplin sağlanmaya çalışılır.
- (i) **Bendi:** Bu bent fiskalite ilkesi ile ilgilidir. Zira bir denetim söz konusudur.
- (j) **Bendi:** Yeknesaklık ilkesiyle ilgili olan bu bentte kastedilmek istenen husus bütçedeki bölümlerin daha da spesifik bir hale getirilerek bütçe dışında bir olguya yer verilmemesi gerekliliğidir.
- (k) **Bendi:** Bu bentte bütçenin uluslararası standartlara uygunluk ilkesiyle uyumlu bir davranışın olması gerektiği açıkça ifade edilmiştir.
- (l) **Bendi:** Bu bent ile açıkça mali şeffaflığa vurguda bulunulmuştur.
- (m) **Bendi:** Söz konusu bent mali şeffaflık ilkesinin bir yansıması niteliğindedir. Zira açıklanan bilgilerden kamuoyu haberdar olabilecek ve bütçeye ilişkin tüm ayarlamalar görülebilecektir.
- (n) **Bendi:** Bu bentle her ne kadar hukuki olgulardan bahsedilmişse de kastedilmek istenen makroiktisadi istikrar ve kalkınmadır. Bunun sebebi de hukuki olarak belirlenmiş sınırlar çerçevesinde istenen amaçları gerçekleştirmede ekonomik dengenin sağlanmak istenmesidir.
- (o) **Bendi:** Giderlerde tahsis ilkesiyle ilgilidir. Zira belirli amaçları gerçekleştirmek üzere tahsis edilmiş ödenekler söz konusudur.

Bütçenin teorik kısmıyla ilgili söz konusu hususlar ise bütçe hakkı olarak kavramsallaştırılan bir olguya dayanmaktadır.

Tarihsel kökeni 1215 yılındaki Magna Carta Libertatum'a dayanan, halk temsilcilerinin bütçe üzerinde elde etmiş oldukları, yürütmenin verginin toplanmasına izin verme ve harcama yapma konusunda onay verme yetkilerinin bütünü bütçe hakkı olarak nitelendirilir (Yılmaz ve Biçer, 2010: 203). Tanımdan da anlaşılacağı üzere bütçe hakkı tarihsel bir sürecin süzgecinden geçerek günümüze gelmiştir.

İngiltere’de bütçe hakkı 12. ve 13. yüzyıllarda sürekli olarak yapılan savaşların giderlerini karşılamak için kral tarafından uygulanan aşırı ve keyfi vergiler neticesinde halkın isyanıyla krala Magna Carta adlı bir ferman imzalatılmıştır ki söz konusu ferman Parlamentonun onayı olmaksızın vergi toplanamayacağını krala zorla kabul ettirilmesi anlamına gelmekteydi (Başoğlu, 2014: 33). 1628 yılında Haklar Dilekçesi ile parlamentonun vergi konusundaki yetkisi bütün açıklığı ile vurgulanmış olup, 1689 yılında imzalanan Haklar Bildirisi ile vergiye ilişkin yetkilere ek olarak diğer alanlarda da Parlamentonun onayının alınması zorunlu hale gelmiştir (Yılmaz ve Biçer, 2018: 371). 1760 yılından sonra ise kralın kalıtsal gelirlerden vazgeçmesiyle ve Parlamentonun yıllık belirlenen ödeneği kralın kabul etmesiyle tam bir mali denetim gerçekleştirilmiş ve böylelikle parlamento çok önemli bir imtiyaz elde etmiş olup, devlet hayatı bütünüyle kontrol altına alınmıştır (Başoğlu, 2014: 33). 1787 yılında “*Consolidated Fund Act*” kanunu ile genellik ilkesi ilk kez uygulanmış olup, 19. yüzyılda parlamentonun denetime ilişkin yetkisini “*Public Accounts Committee*” kurumuna devretmesiyle bütçe daha teknik ve uygulamaya dönük bir hale gelmiştir (Gölçek, 2014: 136). Günümüzde İngiltere’de Lordlar Kamarasının ve kralın yetkileri son derece sınırlı olup, hazine komisyonunun yıllık bütçe inceleme raporları ve söz konusu raporlarda yer alan ayrıntılı öneri ve değerlendirmeler bütçe hakkının çok önemsendiğini ve parlamento denetiminin ne kadar sıkı olduğunu göstermektedir ki bu denetim dünyadaki ilk örnektir (Karahanoğulları, 2014: 105).

Fransa’da ise 1789 ihtilali sonrasında 1791 anayasası ile verginin yıllık olması ilkesi kabul edilmiş, kamu harcamalarının da yıllık olma ilkesi zımni olarak onaylanmış, bakanlıklar gelir-gider dengesini her oturumun başında bildirmekle yükümlü kılınmış olması gibi hususların mevcudiyetine rağmen, imparatorluk döneminde yaşanan karmaşalar ve savaşlar nedeniyle ciddi bir bütçe hazırlanmamış ve dolayısıyla onaylanmamıştır (Çataloluk, 2008: 88). 1831 yılında ise bütçe ödeneklerinin bölümler açısından onaylanmasına ilişkin ilke getirilmiştir (Fırat, 2016: 323). Bu süreç sonrasında 1862 yılında Fransa’da çıkarılan Genel Kamusal Muhasebe Kararnamesi vasıtasıyla ciddi anlamda bir bütçe hakkının elde edildiğinin ifade edilmesi mümkündür (Dileyici ve Özkıvrak, 2010: 3-4).

İngiltere’nin koymuş olduğu vergilere karşı yapılan Amerikan Bağımsızlık Savaşı neticesinde 1783 yılında yapılan barış anlaşması ile Amerika bağımsızlığını

kazanırken, bütçe hakkı da ABD’de halkı temsil edenlerin eline geçmiştir (Bağlı, 2012: 62). 1789 Anayasası ile bütçeye ilişkin yetkiler başkandan ziyade kongrenin elinde olmakla birlikte zamanla sonradan çıkarılan kanunlarla bu açık kapatılmıştır (Kocabaş, 2008: 92). Bu hususa rağmen 1802 ve 1865 yılları arasında bütçe hazırlama konusunda kongrenin etkinliği devam edegelmiştir (Bağlı, 2012: 62).

Almanya’da ise ilk bütçe denemesi 1689 yılında bürün mülklerin gelir ve giderlerinin bir bütçede yer alması şeklinde yapılmış, 1848 yılında İmparatorluk anayasasında yer almış, I. Wilhelm döneminde meclisin kurulmasıyla bütçe fikri resmi olarak kabul görmüş, 1871 yılında Bismarc anayasasında bütçe maddeleri ve sistemi 1919 tarihli Weimar anayasasında kendine yer bulmakla birlikte, bütçe hükümlerinin yetersiz kalması sebebiyle 1922 Reich Bütçe Kanunu çıkarılmak suretiyle bütçe maddeleri teknik bir hale getirilmiş ve bu kanun temel alınarak 1969 yılında bütçe reformu hazırlanmıştır (Çiçek ve Sayın Mutlucan, 2012: 292).

Diğer ülke uygulamalarında yüksek denetim adı altında bütçe hakkı tesis edilmekte olup, söz konusu denetim mahkeme tarzı, kurul tipi, yürütmeye bağlı denetim ofisi ve bağımsız denetim şeklinde örgütlenmektedir ki Belçika, Portekiz, İspanya, İtalya, Yunanistan mahkeme tarzını; Hollanda ve Lüksemburg kurul tipi bir yapılanmayı; Danimarka, İrlanda ve İsveç de denetim ofisini kullanmaktadır (Selen ve Taytak, 2017: 199).

Türk tarihindeki bütçe hakkı süreci ise şu şekilde gelişim göstermiştir:

- Tanzimat dönemi ile birlikte Osmanlı Devleti’nde modern anlamda bir bütçe geleneği doğmuş, tüm mali işleri kontrol eden bir nezaret olarak Umur-ı Maliye Nezareti kurulmuş ve böylelikle bütçenin hazırlanması olanaklı bir hale gelmiştir (Kılıç, 2000: 194).
- 1855 yılında “Hazine-i Celile’nin Muvazene Defterinin Suret-i Tanzimine Dair Nizamname” ile genel bütçeye ilişkin ilk düzenleme yapılmış olup, ilk bütçe de 1863-1864 mali yılı bütçesi olmuştur (Çiçek ve Dikmen, 2015: 87).
- 1874 yılında 1855 yılındaki nizamnameye sınıflandırma açısından benzer bir nizamname hazırlanmakla birlikte, 1855 yılında dolaysız vergiler içerisindeki maden ve emlak-ı miriye gelirleri dolaylı vergiler arasına alınmıştır (Akkuş, 2013: 152-153).

- 1876 yılında kabul edilen ilk anayasa olan Kanun-u Esasi ile klasik anlamda bir bütçe getirilmiş olup, bütçe hakkının oluşumunda önemli bir dönüm noktasıdır ki 1877-1878 bütçesi Millet Meclisi'nden geçen ilk bütçedir (Çataloluk, 2015: 510).
- 1876 anayasası ile ayrıca günümüzde Sayıştay olarak da bilinen divan-ı muhasebat kurulmuştur (Kış, 2011: 283).
- Gerçek anlamıyla bütçe ilk kez 1909 yılında görüşme ve onay aşamalarından sonra yürürlüğe konmuştur (Coşar, 1995: 240).
- 1910 yılında Fransız Genel Muhasebe Kanunu esas alınarak hazırlanan Muhasebe-i Umumiye Kanunu ile bütçede safi hasılat yöntemi yerine gayrisafi hasılat yöntemine geçilmiştir (Demircan Siverekli, 2005: 63). Bu tarihte devlet gelir ve giderleri hazinedeki kayıtlarda yer alacağından genellik ilkesi bir anlamda kabul edilmiş olmaktadır ve yerel ve merkezi bütçelerin birleştirilmesiyle birlik ilkesine tam uyum 1909-1910 mali yılı bütçesiyle gerçekleştirilmiştir (Karta, 2018: 300). Bununla birlikte birinci dünya savaşının ortaya çıkmasıyla birlikte bütçe hususunda yeni gelişmeler ortaya çıkarılamamıştır (Demircan Siverekli, 2005: 63).
- 1924 Anayasası'nda ise bütçenin hazırlanışına ilişkin bazı kurallar konmuş ve devlet gelir ve giderlerinin Meclis tarafından Sayıştay aracılığıyla denetleneceği hüküm altına alınmıştır (Akın, 2006: 7).
- 1961 Anayasası'nda bütçe hakkı 94. ve 126. maddelerde yer almaktadır (Feyzioğlu, 1983: 8). Bütçe hakkının parlamento tarafından kullanılma süreci 94. maddede yer alırken (Feyzioğlu, 1983: 9), 126. maddede ise bütçe kesin hesaplarının tanzimi ile parlamentoya sunulması açısından kabul edilen süre mali yılın sonundan başlayarak en geç bir yıl olarak tespit olunmuştur (Feyzioğlu, 1983: 11).

1982 Anayasası'nın "*Bütçe ve Kesinhesap*" başlıklı 161. maddesinde bütçeye ilişkin şu hükümler yer almaktadır:

- "*Kamu idarelerinin ve kamu iktisadi teşebbüsleri dışındaki kamu tüzel kişilerinin harcamaları yıllık bütçelerle yapılır.*"
- *Mali yıl başlangıcı ile merkezi yönetim bütçesinin hazırlanması, uygulanması ve kontrolü ile yatırımlar veya bir yıldan fazla sürecek iş ve hizmetler için özel süre ve*

usuller kanunla düzenlenir. Bütçe kanununa, bütçe ile ilgili hükümler dışında hiçbir hüküm konulamaz.

- *Cumhurbaşkanı bütçe kanun teklifini, mali yılbaşından en az yetmişbeş gün önce, Türkiye Büyük Millet Meclisine sunar. Bütçe teklifi bütçe komisyonunda görüşülür. Komisyonun ellibeş gün içinde kabul edeceği metin Genel Kurulda görüşülür ve mali yılbaşına kadar karara bağlanır.*
- *Bütçe kanununun süresinde yürürlüğe konulamaması halinde, geçici bütçe kanunu çıkarılır. Geçici bütçe kanununun da çıkarılamaması durumunda, yeni bütçe kanunu kabul edilinceye kadar bir önceki yılın bütçesi yeniden değerlendirilme oranına göre artırılarak uygulanır.*
- *Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Genel Kurulda kamu idare bütçeleri hakkında düşüncelerini her bütçenin görüşülmesi sırasında açıklarlar, gider artırıcı veya gelirleri azaltıcı önerilerde bulunamazlar.*
- *Genel Kurulda kamu idare bütçeleri ile değişiklik önerileri, üzerinde ayrıca görüşme yapılmaksızın okunur ve oylanır.*
- *Merkezi yönetim bütçesiyle verilen ödenek, harcanabilecek tutarın sınırını gösterir. Harcanabilecek tutarın Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle aşılabileceğine dair bütçe kanununa hüküm konulamaz.*
- *Cari yıl bütçesindeki ödenek artışını öngören değişiklik teklifleri ile cari ve izleyen yılların bütçelerine mali yük getiren tekliflerde, öngörülen giderleri karşılayabilecek mali kaynak gösterilmesi zorunludur.*

Söz konusu hükümler uyarınca Cumhurbaşkanı bütçe kanun teklifini mali yılbaşından evvel en az 75 gün önce TBMM'ye sunar ve sunulan teklif bütçe komisyonunda 55 günlük süre içerisinde görüşülüp karara bağlanır (Sakal ve Karadeniz, 2019: 97). Daha detaylı bir anlatımla ifade edilecek olursa bütçenin hazırlık ve onaylanma sürecine ilişkin işlemler şu şekilde gerçekleştirilmektedir (Pehlivan, 2018: 161):

- Eylül ayının ilk haftasının sonuna kadar makro politikalar ve temel iktisadi büyüklükleri içeren orta vadeli program hazırlanırken, Eylül'ün 15'ine kadar izleyen üç yılın bütçe büyüklükleri ve ödenek tavanlarını içeren orta vadeli mali plan hazırlanır,
- Eylül ayının 15'ine kadar Cumhurbaşkanlığı tarafından kamu idarelerine bütçe çağrısı ve eki bütçe hazırlama rehberi ile yatırım genelgesi ve yatırım programı hazırlama rehberi gönderilir ve Eylül ayının sonuna kadar da kamu idareleri bütçeye ilişkin teklifleri Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'na gönderirler,

- Ekim ayının 17'sine kadar Cumhurbaşkanı bütçe kanun teklifini hazırlar ve en geç 17 Ekim tarihi itibarıyla bütçe teklifini kanunlaşması amacıyla TBMM'ye sunarken, TBMM Bütçe Plan Komisyonu 55 gün içinde bütçe kanununa ilişkin görüşmeleri tamamlar ve yapılan oylama neticesinde teklif görüşülüp onaylanmak üzere Genel Kurul'a yollar,
- 31 Aralık'a kadar TBMM Genel Kurulu bütçe kanun teklifi üzerindeki görüşme ve onaylama sürecini tamamlar ve Genel Kurul'un kabul ettiği bütçe kanunu Resmi Gazete'de yayımlanarak 1 Ocak'ta yürürlüğe girer.

1982 Anayasası'nın bütçeye ilişkin hükümlerinde dikkati çeken bir diğer husus ise geçici bütçe kanunudur. Merkezi yönetim bütçe kanununun zamanında yürürlüğe konulmaması durumunda çıkarılan geçici bütçe kanunu uyarınca, geçici bütçe ödenekleri bir önceki yılın bütçe başlangıç ödeneklerinin belirli bir oranı esas alınarak belirlenmekle birlikte, geçici bütçe kanununun da çıkarılamadığı durumlarda yeni bütçe kanunu kabul edilinceye kadar bir önceki yılın bütçesi yeniden değerlendirilerek artırılarak uygulanır (Bülbül, 2018: 182).

3.2.2. Kesinhesap

Bütçelemeye ilişkin işlemler zincirinde verilen yetkileri çerçeveleyen bütçe kanunu ve son noktada yetkileri kullananları aklayan Kesinhesap kanunu yer almaktadır ve bu açıdan kesinhesap sistemi bütçe kontrolünün özünü oluşturmaktadır (Uçak, 1984: 15).

1982 Anayasası'nın 161. maddesinde kesinhesap ile ilgili şu hükümler yer almaktadır:

- *Merkezi yönetim kesinhesap kanun teklifi, ilgili olduğu mali yılın sonundan başlayarak en geç altı ay sonra Cumhurbaşkanı tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur. Sayıştay genel uygunluk bildirimini, ilişkin olduğu kesinhesap kanun teklifinin verilmesinden başlayarak en geç yetmişbeş gün içinde Meclise sunar.*
- *Kesinhesap kanun teklifi ve genel uygunluk bildiriminin Türkiye Büyük Millet Meclisine verilmiş olması, ilgili yıla ait Sayıştayca sonuçlandırılmamış denetim ve hesap yargılamasını önlemez ve bunların karara bağlandığı anlamına gelmez.*
- *Kesinhesap kanun teklifi, yeni yıl bütçe kanunu teklifiyle birlikte görüşülür ve karara bağlanır.*

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun 42. maddesi uyarınca TBMM kesin hesap kanunu yardımıyla bütçe kanununun uygulanması neticesinde ortaya çıkan sonuçların onama yetkisini kullanır ve bu kesin hesap kanunu teklifi muhasebe kayıtları ele alınarak, merkezi yönetim bütçe kanununun şekline uygun olarak Hazine ve Maliye Bakanlığınca hazırlanır ki söz konusu teklif karşılaştırmalı olarak bir yıllık uygulama neticelerini gösteren değerlendirmeleri kapsayan gerekçesiyle birlikte takip eden mali yılın Haziran ayı sonuna kadar TBMM'ye sunulur ve bir örneği de genel uygunluk bildirimi hazırlaması amacıyla Sayıştay'a gönderilir (Pehlivan, 2018: 205).

Kesinhesap kanun teklifinde bütçe uygulamalarının sonuçlarının toplu halde gösterildiği şu cetveller yer almaktadır (Bulutoğlu ve Kurtuluş, 1988: 265).

- **Gelir Kesinhesap Cetveli:** Bütçeye ilişkin gelir tahminleri; bütçe yılıyla ilgili gelir tahakkukları; önceki yıldan devredilmiş gelir tahakkukları; bütçe yılı içinde yapılan tahsilat; bütçe yılı içinde tahsil edilmeyip, gelecek yıla devreden tahakkuk fazlası.
- **Gider Kesinhesap Cetveli:** Bütçe yoluyla verilen ödenekler; yıl içerisinde eklenen ödenekler; yıl içerisinde tahakkuk eden giderler; yıl içinde ödenen veya emanete alınan giderler; mali yıl sonuna kalan borçlar; bütçe yılında kullanılmadıkları gerekçesiyle iptal edilen ödenekler.
- **Mal Kesinhesap Cetveli:** Cinsleri ve değerleri itibarıyla önceki yıldan devreden mallar; yıl içerisinde alınan mallar; yıl içinde tüketilen mallar; bütçe yılı sonundaki mevcutlar.

Merkezi yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin bütçelerinin içerisinde yer alan kesin hesabın düzenlenmesine ilişkin usuller ve esaslar Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından belirlenmektedir (Bülbül, 2018: 237).

3.2.3. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Denetimi

Türkiye'de kamu kesiminin piyasa talebini karşılamak amacıyla mal ve hizmet üreten üretim birimleri KİT'ler olup, söz konusu teşebbüsler devletin veya öteki kamu tüzel kişilerinin girişimci rolünü somutlaştıran kuruluşlardır ki bu kuruluşların her biri ayrı bir patrimonuana, tüzel kişiliğe ve mali özerkliğe sahiptir (Nadaroğlu, 1974: 78).

Ekonomi politikasının hedeflerinden tam istihdam, istikrarlı fiyat düzeyi, adil kaynak dağılımı ve belirli bir kalkınma hızına erişimde KİT'ler, politika yapımcılar için çok önemli bir araç haline gelmekte olup, gerek maliye ve para politikaları ve gerekse devlet müdahalelerinde önemli bir rol oynarlar (Sadıklar, 1977: 129).

Yabancıların elinde bulunan kuruluşların millileştirilmesi ve 1929 yılındaki dünya ekonomik buhranı iktisadi hayata fiilen katılmanın bir kaçınılmazlığı olarak kamu iktisadi teşebbüslerinin kurulmasını gerekli kılmış olup, söz konusu kuruluşların kurulma amaçları da alt yapının oluşturulması, özel sektörün gücünün yetmediği temel endüstrilerin kurulması, teknoloji birikiminin sağlanması ve özel sektöre öncülük edilmesi olarak ortaya çıkmıştır (Sedef, 1989: 7). Bu bağlamda KİT'lerin ne kadar önemli olduğu ve sahip olduğu önem nedeniyle 1982 Anayasası'nda yer alması da olağan bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

Devletin ekonomik ve sosyal işlevlerinin gelişimine bağlı olarak kamu odaklı iktisadi işletmeler çoğalmış olup, söz konusu işletmelerin piyasa kuralları çerçevesinde hareket etme zorunluluğu hasıl olduğundan kamu iktisadi teşebbüslerine özerk bütçe yapma olanağı tanınmıştır (Sakal ve Karadeniz, 2019: 74). Bununla birlikte bütçenin özerk olması denetim dışında kalması anlamına gelmemektedir. Zira kanun koyucu normlar hiyerarşisinin üstünde yer alan Anayasa ile bu hususu hüküm altına almıştır.

1982 Anayasası'nın "*Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Denetimi*" başlıklı 165. maddesinde "*Sermayesinin yarısından fazlası doğrudan doğruya veya dolaylı olarak Devlete ait olan kamu kuruluş ve ortaklıklarının Türkiye Büyük Millet Meclisince denetlenmesi esasları kanunla düzenlenir*" hükmü yer almaktadır.

Söz konusu anayasal hüküm uyarınca TBMM, 3346 sayılı kanun kapsamında KİT komisyonu aracılığıyla kamu iktisadi teşebbüslerinin faaliyetlerini mevzuata ve kalkınma planına uygun olarak yürütüp yürütmedikleri ve verimlilik ve karlılık ilkeleri kapsamında kuruluş amaçlarına uygun hareket edip etmediklerini denetlemek durumundadır (Pehlivan, 2018: 253).

2010 yılında düzenlenen 6085 sayılı Sayıştay Kanunu'na göre (12.07.2013 tarihli değişiklikle) KİT denetimini de Sayıştay yapmaktadır. KİT komisyonunun denetimi günümüzde zayıf bir denetimdir. Düzenlilik ve performans denetimi kapsamında Sayıştay denetimi daha güçlüdür.

Bununla birlikte bütçe, kesinhesap ve KİT denetimleri hususlarında iktidar ve muhalefete ilişkin oluşumların yapılanmalarındaki birtakım olumsuzluklar söz konusu hususların anayasal güvence altında olsalar bile doğru bir şekilde işlemlerini engelleyebilmektedir. Bu da günümüzde uygulanan demokrasiden daha farklı bir yapılanmanın; demarşı yoluyla ulaşılabacak bir anayasal demokrasinin gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
DİVALEKTİK DEĞERLENDİRME

4.1. 1982 ANAYASASI'NIN MALİ PARADİGMALARINDA DEMARŞİ

1982 Anayasası'nda demarşinin ne kadar önem arz ettiğinin ifade edilebilmesi için öncelikle demarşinin günümüz demokrasisine neden tercih edilmesi gerektiğinin ortaya konulması gerekmektedir. Zira demarşi anayasal demokrasinin sağlanmasında bir güvence işlevi görebilecek kapasitededir. Bu hususta anayasal politik iktisattan ve kamu tercihi teorisinden bahsetmek gerekmektedir.

Anayasal politik iktisat metodolojik bireyselciliğin küçük bir kısmını bir girdi olarak alır ve çıktılarından biri olarak politik kurumlar ile anayasalar üzerine bir odak oluşturur (Hamlin, 2013: 73). Bir diğer ifadeyle, anayasal politik iktisat bireyselci bir başlangıç noktasından hareketle çeşitli kurumları oluşturmaktadır (Hamlin, 2013: 73). Kamu tercihi teorisi ise ana akım iktisadın piyasa modelini ve varsayımlarını kullanır ki böylelikle insanlar tüketici olarak politik bir ekseninde hareket eden rasyonel, çıkarıcı bir fayda maksimizasyoncusu olarak görülürken; politikacılar ise rasyonel bir biçimde kendilerinin yeniden seçilmesini sağlayabilecek politikaları takip edenler olarak görülürler (Kinneer, 2005: 402). Kamu tercihi teorisindeki diğer alanlar ise doğrudan ve temsili sistemler altında farklı demokratik karar alma kurallarının neticelerini, kamusal malların tedarik hazırlığını, siyasi partilerin rol ve etkilerini, bürokrasi modellerinin yerini, kamu maliyesi/vergileme, hukuk ve mülkiyet hakları, refah politikası vb. birçok konuyu ele almaktadır (Kinneer, 2005: 404). Bu bağlamda Anayasal politik iktisadın Anayasa'yı, kamu tercihi teorisinin ise Anayasa kapsamındaki kurumları incelediğini söyleyebilmek mümkündür.

Kamu tercihi teorisinin merkezi bir kısmını oluşturan anayasalar teorisi 19. yy ve 20. yy'ın aksine kısmen 18. yy'a bir dönüşü temsil etmektedir. Söz konusu teori devletlerin nasıl sınırlanabileceği ve nasıl sınırlanması gerektiği sorularını gündeme getirmektedir (Buchanan, 1984: 15-16). Zira anayasal bir demokraside bireyler, hükümetten ziyade anayasaya sadakat gösterirler (Buchanan, 2003: 16). Dolayısıyla kamu tercihi teorisi söz konusu sınırlarını anayasalar yoluyla uygulatılmasını önermektedir.

Kamu tercihi teorisi üç temel konu üzerinde durmaktadır (Hepaksaz, 2007: 93-94):

- **Metodolojik Bireysellik:** Bu teori metodolojik olarak bireyci olup; parti, eyalet, devlet gibi organik birimlerin yerine, temel birim olarak bireyi esas almıştır. Bu yönüyle politikanın bireysel teorisi olarak da adlandırılır.
- **Fayda Maksimizasyonu:** Fayda maksimizasyonu Maximand ilkesi olarak adlandırılır ve bu çerçevede seçmenlerin fayda maksimizasyonu; siyasi partilerin oy maksimizasyonu, bürokratların bütçe maksimizasyonu ve baskı ve çıkar gruplarının rant maksimizasyonu peşinde olduğunu öne sürer.
- **Politik Mübadele:** Catallaxy ilkesi olarak da adlandırılan politik mübadele bireylerin piyasada nasıl bir mübadele yapıyorsa, kamu ekonomisinde de kolektif ihtiyaçları karşılayacak mal ve hizmetlerle söz konusu mal ve hizmetlerin maliyetlerine yapacakları katkı payı arasında bir mübadelede bulunduğunu öne sürmektedir.

Kamu tercihi ve anayasal iktisat teorilerinin üzerinde durduğu alan hiç kuşkusuz kamu ekonomisidir. Bunun sebebi de israf ve savurganlığın en çok görülebileceği alanın kamu ekonomisi alanı olmasıdır. Söz konusu hususun Friedman harcama matrisiyle açıklanabilmesi mümkündür.

Tablo 4.1: Friedman Harcama Matrisi

Kimin Parası	Kime Harcanıyor	
	Size	Başka Birine
Sizin	I	II
Başka Birinin	III	IV

Kaynak: Friedman and Friedman, 1980: 116.

Friedman harcama matrisindeki bölgeler şu şekilde izah edilebilir (Aktan, 2011: 45-46):

1. **Bölge:** Birey parasını kendisi için harcamaktadır. Dolayısıyla kısıt söz konusu olduğundan birey parasını harcarken tutumlu davranacaktır.
2. **Bölge:** Birey parasını başkası için harcamaktadır. Burada her ne kadar birey hayırsever olsa da tutumlu davranmak durumunda kalacaktır.
3. **Bölge:** Başka biri parasını sizin için harcamaktadır. Burada harcamanın sınırının ne olduğu hususu önem kazanır.

4. **Bölge:** Başkasının parası başkası için harcanmaktadır. Burada politikacı elde edilen vergi gelirlerini vatandaşlar için harcamaktadır. Doğal olarak etkinsizlik ve israfın en fazla olacağı ve dolayısıyla kamu ekonomisini temsil eden bölgenin IV. bölge olduğunu ifade edebilmek mümkündür.

Bu anlatılanlar neticesinde kamu ekonomisinde ortaya birtakım verimsizlikler çıkmaktadır. Söz konusu verimsizliklerin kaynakları ise siyasal arz ve siyasal talep cephesinden şu şekilde ifade edilebilir:

- **Siyasal Arz Cephesi:** Politikacıların özel çıkar güdüsü, siyasal iktidardaki miyopluk, hizmet kayırmacılığı, politik rekabetin eksikliği, parti içi demokrasideki yetersizlik, bürokrasiye ilişkin etkinsizlikler, siyasal etikteki problemler, ortanca seçmen teorisi, piyasa başarısızlıklarının giderilemediği durumlar, kamusal mal ve hizmet etkinliğinin ölçümündeki sorunlar (Aktan ve Dileyici, 2006b: 103-114).
- **Siyasal Talep Cephesi:** Seçmenin eksik enformasyonu, seçmenin ilgisizliği, seçmendeki politik miyopluk, oylama maliyeti ve bedavacılık sorunu, mali aldanma, rant kollama ve baskı ve çıkar grupları (Aktan ve Dileyici, 2006b: 114-120).

Politikacıların ürettikleri siyasi düşünceler tekrar iktidara gelebilmek adına kamusal çıkarların tersi bir yönde olmaktadır (Kul ve Yüksel, 2018: 92). Dolayısıyla politikacıların özel çıkar güdüsünün topluma hitap etmekten uzak olduğunu ifade edebilmek mümkündür.

Kamu ekonomisinde alınan kararlarda ve icra edilen uygulamalarda kısa vadeli düşünme alışkanlığı politik miyopluk olarak adlandırılır (Karayılmazlar ve İşler, 2019: 83). Bu bağlamda kısa vadeli olarak düşünen politikacıların var olduğu bir durumda uzun vadede kamu ekonomisinde verimsiz sonuçlarla karşılaşılması da olasıdır.

İnsanoğlunun doğasından kaynaklanan, özellikle seçim öncesi ve sonrasında açıkça görülebilen hizmet kayırmacılığı, kamu hizmetini sunan görevlilerin yakınlarını haksız yere ve yasalara aykırı olarak ataması anlamına gelmektedir (Özkanan ve Erdem, 2014: 197). Böyle bir durumun mevcudiyetinde ise meritokrasiden uzaklaşılır ve alanında uzman olmayan kişilerin ürettiği politikalar neticesinde kamu ekonomisinde verimsizliğin ortaya çıkması mümkündür.

Politik sistemdeki demokrasi göstergelerinden birisi iki ya da daha fazla partinin yönetim araçlarının kontrolü için periyodik seçimlerde rekabet etmesidir (Downs, 1957: 137). Bu bağlamda Downs (1957: 137) politik rekabet konusunda şu hususlardan bahsetmektedir:

“... Bir demokraside hükümet her zaman alacağı oyların sayısını maksimize etmeye çalışır. Aslında söz konusu hükümet para kazanmak için mal satma eylemi yerine oy kazanmak için politika satan bir girişimcidir. Buna ek olarak, bu hükümet bir piyasada satış için rekabet eden iki ya da daha fazla oligopolistin rekabet etmesi gibi, diğer partilerle elde etmek için rekabet etmek zorundadır. Bu tip bir hükümetin sosyal refahı maksimize edip etmeyeceği söz konusu hükümetin gücü elde etmek için göstereceği rekabetçi mücadelenin kendi davranışını nasıl etkileyeceğine bağlıdır.”.

Kamu ekonomisinde verimsizlik kaynağı olan bir diğer husus ise parti içi demokrasi eksikliğidir. Parti içi demokrasi şu şekilde ifade edilebilir (Tan, Çiçek ve Koçar: 2015: 354): Çeşitli parti kademeleri ve bütün parti üyeleri arasında demokratik niteliklerin gerekli kıldığı düşünme, konuşma ve oy serbestliğinin hakim olması parti içi demokrasi olarak adlandırılır. Parti kademeleri ve partililer partiye önemli ilkelerle bağlı olmakla birlikte bu ilkelerin sağladığı geniş alanda düşünme, tartışma ve oy vermede partililer serbest olup, birbirlerinin hakkına müdahale söz konusu değildir.

Parti içi demokrasi bazı durumlarda sekteye uğrayabilir. Bu konuda parti lideri birtakım uygulamalarla parti içi demokrasinin eksikliğine sebebiyet verebilmektedir.

Parti lideri ödül ve yaptırımlarla üyeler üzerinde kontrol sağlamakta ve bu çerçevede en dikkat çekici yöntemlerden biri disiplin kurullarının aktif bir şekilde kullanılması olarak ortaya çıkmaktadır (Gökçe, 2013b: 73). Bununla birlikte parti lideri için tek yöntem disiplin kurulu olmamakta, adaylık konusunda liderin sahip olduğu yetkileri parti lideri aday belirlemede kullanabilmektedir (Gökçe, 2013b: 73). Dolayısıyla adayların aykırı söylemlerde bulunması, görev esnasında muhalif tavırlar sergilemesi ve benzeri davranışlar disiplin kuruluna sevk edilmesine ve sonrasında hiç görev alamamasında etkili olmaktadır (Gökçe, 2013b: 73). Bu tarz hususlar ise parti içi demokraside eksiklikler yaratabilir ve dolayısıyla kamusal mal ve hizmetlerin sunumunda etkinsizliğe sebep olmak suretiyle kamu ekonomisinde verimsizlik ortaya çıkarabilirler.

Kamu ekonomisinde verimsizlik kaynağı olarak bir diğer husus ise bürokrasideki etkin olmayan durumlardır. Bu noktada öncelikle Parkinson Kanunu'ndan bahsetmek gereklidir.

Parkinson Kanunu yetkili kişilerin kendi önem derecelerini arttırmak amacıyla işin gereğine bakmaksızın memur kadrosunu kapasitenin üstüne çıkarmalarına ve alt düzeydeki memurların işi mümkün olduğunca uzatma niyetine dikkat çekmektedir (Gökçe ve Şahin, 2002: 7). C. Northcote Parkinson ise bu tanımlamadaki hususun neticesinde örgütsel inme oluşumunu üç evrede ortaya koymuştur (Fişek, 2013: 219-220):

- **Birinci Evre:** Yeteneksiz ve ihtiraslı bir kişinin örgüt hiyerarşisi içine girmesi ve sorumlu olduğu birime çeki düzen verememekle birlikte gözünü yukarılara dikmesidir.
- **İkinci Evre:** İkinci evre, söz konusu yeteneksiz ve ihtiraslı kişinin, yetenekli kişileri tasfiye etmeye çalışması ve ileride kendisine rakip olabilecek kişileri terfiden alıkoyması neticesinde örgütsel yapının yozlaşmaya başlamasıyla ilgilidir.
- **Üçüncü Evre:** Bu evre, derin koma ve örgütsel inme evresi olup, birtakım hareketler ve kıpırdanmalar olduğu halde örgütün artık ölü bir hal aldığı evredir.

Bir diğer bürokratik etkinsizlik kaynağı olan Peter ilkesi ise kamu çalışanlarının zaman içerisinde kendiliğinden bir üst kademeye geçişini ifade eder ki bunun anlamı da bir kamu çalışanının ehliyetli bir mevkiden ehliyetsiz bir mevkiye yükselmesidir (İpek Şahin ve Şataf, 2013: 34). Ancak bu durum nitelikler dikkate alınmadan kamu çalışanının yükselmesine sebebiyet veren kuralların doğasından kaynaklanmaktadır (İpek Şahin ve Şataf, 2013: 34). Laurence Peter'in bu konudaki saptamaları ise şu şekildedir (Şimsek ve Çelik, 2015 : 122-125):

- **Herkes Yeteneksizlik Düzeyine Ulaşmak Eğiliminde Olması ve Yeteneksizliğin Evrenselliği:** İyi bir komutan olan Macbeth krallıkta, iyi bir politikacı olan Hitler komutanlıkta ve iyi bir öğretmen olan Socrates da savunma avukatlığında yeteneksizlik düzeyine ulaşmıştır. Dolayısıyla yeteneksizlik evrenseldir. Zira her memur er geç yeteneksiz olduğu bir göreve gelecektir.
- **Yeteneksizlik Düzeyine Ulaşmayanların İş Yapabilmesi:** Hiyerarşik düzene sürekli olarak yeni kişilerin girmesi ve bu kişilerin hepsinin yeteneksizlik

düzeyinde olmasının çok zor olduğu gerçeğinden hareketle, ortaya çıkan çalışmalar henüz yeteneksizlik düzeyine ulaşmamış memurların eseridir.

- **İlkenin Görünür İstisnalarının İstisna Olarak Kabul Edilmemesi:** İstisnalar kuralların mezarı olduğundan dolayı, istisnaları kapsamayan kuralların kural olarak kabul edilemeyecektir.
- **Hiyerarşik Düzende Yeteneksizlik Düzeyine Ulaşma Yolları:** Laurence Peter hiyerarşide kademe yükselişini üst kademelerden biriyle akrabalık, evlilik ya/ya da tanışıklık yoluyla oluşan ilişki anlamına gelen çekiş gücü ve çalışma, mesleki eğitim ve kendi kendini yetiştirme gibi konulara duyulan olağanüstü ilgi anlamına gelen itiş gücü sayesinde olduğunu öne sürmektedir.
- **Yeteneksizlik Düzeyinin Belirtileri:** Tikler ve tuhaf alışkanlıklar, alışlagelmiş konuşma teknikleri, masadaki tüm kağıtları yok etme isteği, masada zorunlu kağıt birikimi ve resmi konuşmalar arasında fıkra anlatma ve nutuk atma yeteneksizlik düzeyinin belirtileridir.
- **Yeteneksizlik Düzeyinde Yaşam ve Birtakım Tavsiyeler:** Somut iş yerine görüntü, en ilgisiz işlerle uğraşma ve dar bir alanda yoğun bir şekilde uzmanlaşma Laurence Peter'in yeteneksizlik düzeyine ulaşanlara verdiği tavsiyelerdir.

Peter ve Hull (1984: 181) söz konusu ilke konusunda şu söylemlerde bulunmaktadır:

“Kabul edersiniz ki ‘nicelik için nicelik’ diyerek üstün mutluluğa ve doyuma ulaşamaz. Doygunluk ve mutluluk, yaşamın niteliğini geliştirmekle, başka bir deyişle, yaşam yeteneksizliğini önlemekle, sağlanabilir. Peter’in reçetesi, hiçliğe yükselmenin düşüncesizliği yerine, yaşam boyu nitelik geliştirmenin yolunu göstermektedir”.

Bu bağlamda Peter ilkesinin hiyerarşik yapıyı ve bu çerçevede nicelik kavramını eleştirdiğini ve çözüm olarak da niteliği geliştirmenin yeteneksizlik düzeyi aşmanın bir yolu olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda kamu ekonomisindeki etkinsizliğin bir kaynağı olan bürokratik etkinsizliği aşmak, Peter ilkesine göre niteliği arttırmakla mümkündür.

Bürokrasi ile ilgili bir diğer görüş William Niskanen’e aittir. Niskanen bürokrasi çalışması üzerindeki odaklandığı alan bürokratların kaynak dağılımının etkinliği nasıl etkilediği ve etkinlik anlamında bürokrasi ile tam rekabet piyasası veya tekel gibi ekonomik yapıların nasıl kıyaslandığına ilişkin hususlardı (Altay, 1999: 43). Niskanen'in

modeli şu şekildeydi (Peters, 2001: 13): Kanun koyucunun bürolar üzerindeki kontrolü ya çok azdır ya da hiç yoktur. Zira enformasyon tekeli bu bürolara aittir. Sonuç olarak kanun koyucu bütçe üzerinde bağımsız kararlar veremez ve hükümetin yüklendiği maliyetler de hızla artar.

Niskanen'in söz konusu etkinsizlik kaynağına ilişkin çözüm önerisi ise şu şekildedir (Peters, 2001: 13): Bürokrasinin kontrolü amacıyla piyasa yapısına benzer bir yapı oluşturulmalıdır. Bu yapı içerisinde aynı hizmet alanlarında daha çok kişiye daha iyi hizmetler veren rekabetçi bürolar kurulmalıdır. Burada daha düşük performans gösteren kurumların oluşum dışına çıkarılması tehdidi altında maliyetlerin düşeceği varsayılmaktadır.

Oy maksimizasyonu neticesinde siyasal iktidarı elde etmek isteyen politikacılar makyavelist bir politikayla hareket ederek kısa vadede başarı kazansa bile uzun vadede en genel manada yolsuzlukların süjesi haline gelebilmektedir (Yılmaz ve Doğan, 2013: 882). Dolayısıyla bu sorunu aşmada en etkili yol ise siyasal etikdir (Yılmaz ve Doğan, 2013: 882). Neticede siyasal etik bir kamu etkinsizlik kaynağı olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu sorunu ortadan kaldırmak adına siyasal etiğin hukuki bir dayanağa kavuşturulması kamu ekonomisinde bir etkinlik sağlayabilecektir.

Siyasal etiğin hukukileştirilmesi kapsamında Esgün (2013: 252) şu hususları vurgulamıştır:

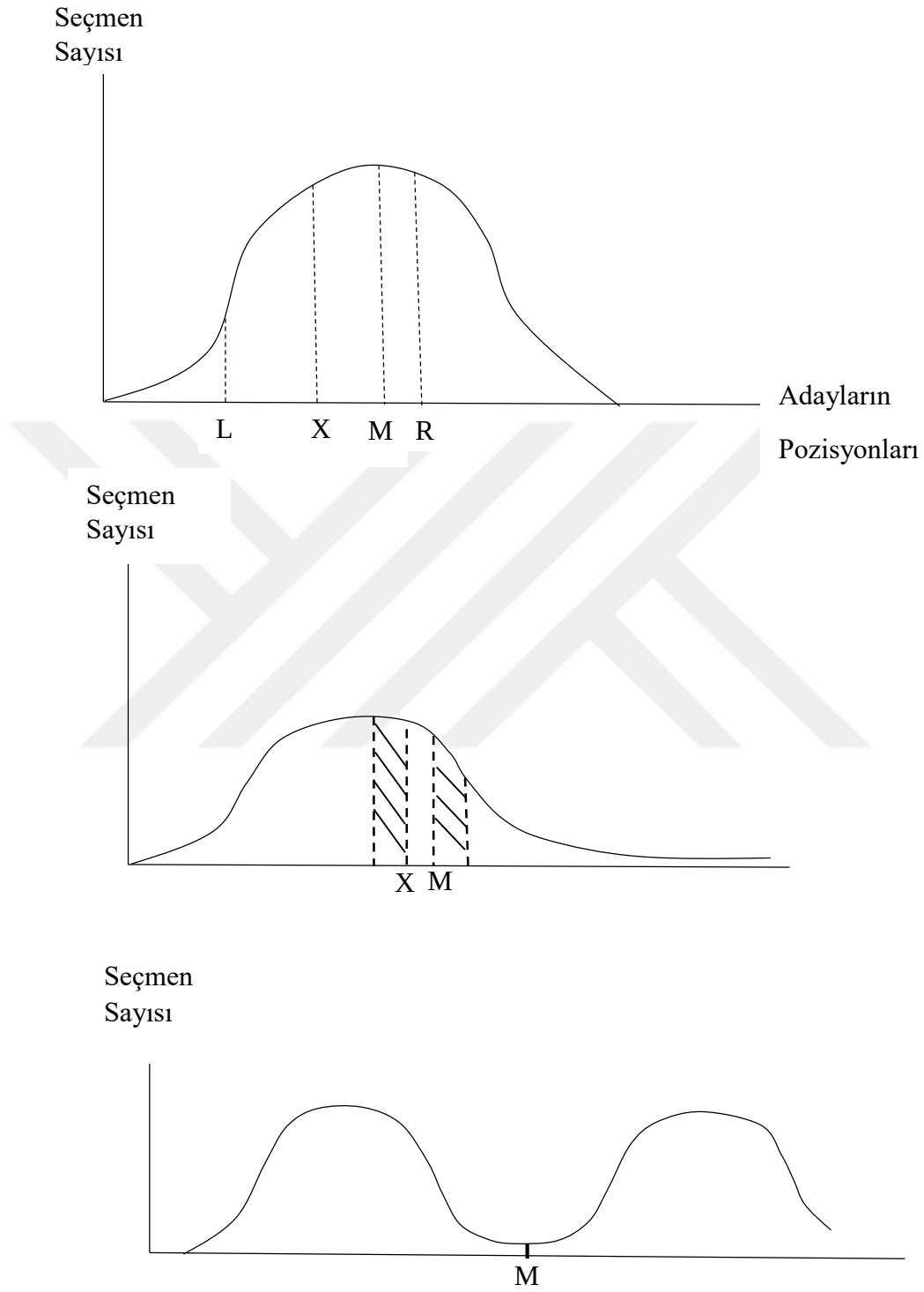
“Siyaset tüm roller üzerindeki doymak bilmez iştahını frenlemediği müddetçe hukuksallaşamaz ve hukuku yabancılaştırması devam eder. Hukuk yabancılaştırıldıkça da demokratik hukuk devleti ve doğal olarak ‘etik’ kaybeder. Bununla birlikte, siyasetin ‘hukuk sevmez ama sever görünür’ doğasıyla ilgili yukarıda çizilen tablonun çok karamsar okunmaması gerekir. Çünkü insanlığın yaşadığımız yüzyılda hukuku var eden evrensel ilkeler konusunda ortaklaşabildiği nokta, aslında bir doyum noktasıdır. Çünkü gerçekten de retorik ve hatta pozitif hukuk düzeyinde bu evrensel ilkeler bir bir kabul edilmiştir. Etiğe duyulan ihtiyaç da zaten, artık bunun bir göstergesidir. İnsanın artık yapacağı tek şey kalmıştır: ‘Kağıt üzerinde’ kabul ettiği ilkeleri hayata geçirmek ve olumsuz anlamıyla yabancılaşma süreçlerine izin vermemek, uygulama aşamasındaki manipülatif yaklaşımları önleyici mekanizmalar geliştirmek... Bu çözüm de imkansız değildir; çünkü zaten hukuk devleti ve çoğulcu demokrasinin keşfettiği mekanizmalar ve ileri sürdüğü önermeler teorik ve retorik çözümler sunmaktadır. Bu çözümlerin pratiğe dönüştürülmesi öncelikle yasama fonksiyonu olmak üzere tüm egemenlik yetkilerini kullanan, hukuk yaratan ve uygulayan kişilerin bu öze yabancılaşmadan etik dairede kalmasıyla gerçekleşebilecektir.”

Bu bağlamda siyasal etik kavramının hukuki bir hale getirilmesiyle demokrasiye ulaşılmada önemli bir adım atılabilir ve böylelikle kamu ekonomisindeki bir verimsizlik kaynağı da ortadan kaldırılabilir.

Kamu ekonomisinde etkinsizlik kaynaklarından bir diğeri de ortanca seçmen teorisidir. Bu teoriye göre seçmenlerin tam enformasyona sahip olduğu kabul edilir ve böylelikle seçmenler kendilerine en yüksek faydayı sağlayacak olan politikayı tercih edecektir ki maliye politikaları açısından ele alındığında bu husus seçmenlerin en düşük vergi veya en yüksek faydayı sağlayacak kamusal mal ve hizmetlerin olduğu politikaları desteklemesi anlamına gelmektedir (Demir, 2013: 42).

Grafik 4.1: İki Partili Rekabet Altında Ortanca Seçmen Tercih Sonuçları

Kaynak: Mueller, 2003: 231.

Grafik 4.1. kapsamında ortanca seçmen teorisi şu şekilde açıklanabilir (Mueller, 2003: 232): Her seçmen oy verdiği ve adaylara verilen oylar seçmenin en çok tercih ettiği pozisyona en yakın adaylar olması halinde, L; LR segmentinin orta noktası olan X'in solunda bulunan tüm bireylerin oyunu alacaktır. R ise X'in sağında bulunan tüm oyları alır. Eğer her iki adayın aldığı pozisyonlar L ve R ise, R seçimi kazanır. L ise oylarını X'i sağa doğru kaydırarak R'ye doğru hareket ederek oylarını arttırabilir. Her iki aday da bundan dolayı ortanca seçmenin tercih ettiği pozisyona doğru kayar.

Bununla birlikte ortanca seçmene uygun politikalar çoğunluğun tercihlerini yansıtacağı ve azınlık tercihlerini yansıtmayacağı için kolektif tercihlere geçiş mümkün olmayacaktır (Aktan, 2006b: 112). Bu bağlamda çoğunluk ilkesini irdelemek gerekmektedir.

Çoğunluk ilkesi siyasal toplumun işleyişine egemen olan ve bir meşruiyet kaynağı olarak kabul edilen bir ilke olup, sözleşme teorilerinin temelinde yer almaktadır (Çelik, 2018: 90). Siyasal toplumun ilk kuruluşunda sözleşme için oybirliği aransa da sonraki süreçlerde temel karar ilkesi çoğunluk ilkesi haline gelmiştir (Çelik, 2018: 90).

Çoğunluk ilkesi ise uygulamada salt (mutlak) çoğunluk, nispi (oransal, basit) çoğunluk ve nitelikli (vasıflı, mevsuf, mukayyet) çoğunluk olmak üzere üç şekilde ortaya çıkabilir (Turhan, 1988: 45).

Salt çoğunlukta verilen oyların yarıdan fazlasını almak şarttır (Armağan, 1970: 94). Örneğin 5 milletvekili çıkaran bir seçim çevresinde A, B ve C olmak üzere 3 partinin seçime iştirak ettiği ve oy potansiyelinin de 10000 olduğu bir durumda kazanacak olan partinin 5001 oy alması gerekmektedir (Armağan, 1970: 94).

Çoğunluk sistemlerinin adil olmadığı seçim sonuçlarını ortadan kaldırmak ve seçime katılan her siyasi partinin aldığı oy oranına göre parlamentoda temsil edilmesini sağlamak amacıyla 19. yüzyılda nispi temsil sistemlerinin gelişimi sağlanmıştır (Aydoğdu, 2015: 50). Nispi temsil sistemleri tek isimli çoğunluk sistemlerinin aksine birden fazla seçilecek seçim çevrelerinde uygulanır ve seçilecek temsilci sayısı arttıkça seçim çevrelerindeki sonuçlar daha adil olur (Aydoğdu, 2015: 50). Zira nispi temsil sistemi seçim sayısı açısından tek turlu, seçilecek milletvekili sayısı bakımından listeli seçimi zorunlu kılacağından nispi temsil sistemlerinde seçim çevrelerinin çoğunluk sistemlerine oranla daha geniş olması beklenir (Akyıldız, 2016: 133). Bu bağlamda nispi

çoğunluğun, salt çoğunluğa göre daha adil sonuçlar yaratacağı beklentisinin ortaya çıktığını ifade etmek daha bilimsel bir yaklaşım olacaktır.

Nitelikli çoğunluk için de belirgin bir dereceye varan partiler kazanmakta olup, söz konusu çoğunluk 2/3, 3/4, 3/5, 4/5 ve 7/10 gibi oranlardır ki bu da söz konusu oranların altındaki partilerin kazanamayacağı anlamına gelmektedir (Armağan, 1970: 99).

Çoğunluk ilkesi birden fazla bireyin ortak bir karar alabilmelerine yardımcı olan bir metot olduğundan dolayı bağlayıcı kararlar alabilen tek mekanizmadır (Azarkan, 2006: 87). Bununla birlikte bu süreç çoğunluğun despotluğuna da dönüşebileceğinden azınlığın korunması ilkesinin de hayata geçirilmesi gerekmektedir (Azarkan, 2006: 87). Bu nedenle yasama organında karar alma konumunda olan temsilciler, çoğunluk halinde karar almayı kolaylaştırıcı bir şekilde siyasi partilerin karşılıklı olarak birbirlerinin yasa tekliflerini desteklemesi anlamına gelen oy ticareti (logrolling) içerisinde bulunabilirler (Aktan ve Dileyici, 2013: 94). Oy ticaretinin neticesinde toplumsal tercihleri yansıtan sonuçlar (pozitif oy ticareti) ortaya çıkabileceği gibi, söz konusu tercihleri yansıtmayan sonuçlar da (negatif oy ticareti) ortaya çıkabilir (Aktan ve Dileyici, 2013: 94). Dolayısıyla amaç çoğunlukçu bir yaklaşımı değil; çoğulcu bir yaklaşımı hayata geçirmek ve böylelikle kamu ekonomisinde etkin bir noktaya ulaşmaktır. Zira bu şekilde anayasal demokrasinin temelleri güçlendirilebilir. Ortanca seçmene yönelik uygulanacak politikalar çoğulculuğu değil çoğunlukçu bir yapıyı güçlendirir. Böyle bir durumda azınlıkta kalan seçmenlerin talepleri üretilen politikalarda etkinliğini yitirecek ve dolayısıyla kamu ekonomisinde etkinlik kaybı yaşanacaktır. Bir diğer ifadeyle bireysel tercihlerden kolektif tercihlere geçiş mümkün olamayacaktır.

Bir diğer etkinsizlik konusu ise piyasa başarısızlıklarının giderilmesindeki yetersizliklerdir. Piyasa yetersizliklerinin giderilmesinde kullanılan araçlar ve bu araçların etkinliği konusunda Buchanan (1988: 4-5) şu hususları ifade etmiştir:

“Dışsallığın siyasallaşması etkinlik normunun sadece aşırı boyutta bir koşullar dizisi altında etkinlik normunun karşılanmasını sağlayacaktır. Eğer yönetim altındaki herkes dışsal ekonomik gerilemeden zarar görürse ve bu zarar düzeyi eşitse; herkes söz konusu endüstriyel ürünün tüketicisi-müşterisiyse ve söz konusu ürün eşit miktarda satın alınmışsa; vergiden elde edilen gelirler herkes tarafından eşit paylaşılmışsa ve kayıpların aktarımı

yoksa, sonrasında siyasallaşma siyasi karar kuralı olmaksızın piyasa başarısızlığını tam olarak ortadan kaldıracaktır.”

Bununla birlikte söz konusu varsayımlar gerçekçi olmayacağı için Buchanan (1988: 5) sözlerini şöyle sürdürmüştür:

“Modeldeki eşitlik kısıtlamalarının ötesine geçtiğimizde; siyasallaşma, piyasanın siyasal olmayan faaliyetlerince uygulanan etkinlik kaybını düzeltecek bir şekilde işlemeyecektir. Dağılımsal etkiler bireylerin hesaplarına girmelidir ve bireylerin çıkarları da genellikle ölçüldüğü gibi etkinlikteki potansiyel kazanç ve kayıplarda olduğu kadar bu dağılımsal etkileri de kapsamalıdır. Ve dağılımsal etkiler zorunlu bir şekilde bireyler arasında potansiyel çıkar çatışmalarını başlatır.”

Toplumdaki bireylerin en az birinin refah düzeyini düşürmeden diğer kişilerin refah düzeyini arttırmak olanağı söz konusu değilse toplum refahının optimum olduğu ifade edilir (Ülken, 1999: 450). Bir diğer ifadeyle optimum durumu herkesin durumunu birden düzeltmenin olanaksızlığı ile anılır (Ülken, 1999: 450). Bu çerçevede refah düzeyinin optimum olmadığı bir durumda piyasaya müdahale ihtiyacı doğabilir. Regülasyon ve diğer kontroller bu müdahalenin temel araçları olarak ortaya çıkarlar.

Bununla birlikte uygulanacak olan regülasyon ve kontrollerin piyasanın felsefi temeline uygun olması ve piyasanın işlevselliğini azaltmaması gereklidir (Aktan, 2016b: 133). Zira aksi bir durumda uygulanan regülasyon ve kontroller neticesinde birtakım kişilerin veya grupların elde edebileceği rantlar kamu ekonomisinde bir etkinsizlik kaynağı olarak ortaya çıkabilir.

Siyasal arz cephesinde son kamusal etkinsizlik kaynağı ise kamusal mal ve hizmet sunumundaki etkinliğin değerlendirilmesindeki güçlüklerdir. Bu hususa örnek olarak insan hayatı verilebilir.

Fayda-maliyet analizinde faydaların değerlendirilmesinde ortaya çıkan güçlüklerden biri de insan hayatının ele alınmasıdır (Kirmanoğlu, 2009: 223). Çoğu projenin odağında insan hayatının kurtarılması olduğu için söz konusu projelerin net bugünkü değerlerinin hesaplanabilmesi açısından insan hayatının parasal olarak değerinin bilinmesi gerekmektedir (Kirmanoğlu, 2009: 223). İnsan hayatının değeri para ile ölçülemeyecek kadar büyük olmakla birlikte, fayda-maliyet analizi yapılırken ölçülemeyen hiçbir fayda fayda-maliyet analizinde kullanılamayacağından, bazı teknikler kullanılarak fayda ölçümünün yapılması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır

(Kirmanoğlu, 2009: 223). Dolayısıyla yapılacak ölçüm kamu ekonomisinde üretilen arzın ne kadarını karşılayacağı; fazla mı yoksa az mı olacağı kamu ekonomisinde ortaya çıkan bir diğer etkinlik sorunu olacaktır.

Siyasal talep cephesi yönünden kaynaklanan ilk sorun ise seçmenin eksik enformasyona sahip olması ve ilgisizliğidir.

Seçmenin eksik enformasyona sahip olmasının nedeni seçmenlerin eğitim ve kültür düzeyindeki heterojenlik ile parti propagandaları, iletişim araçları ve baskı ve çıkar gruplarının seçmeni yanlış bilgiye kanalize etmesinden kaynaklanmaktadır (Ünlükaplan, 2003a: 18).

Seçmenin ilgisizliği ise seçmenlerin seçimlere ilişkin gerekli bilgiyi toplama maliyetlerinin çok düşük olması ve bunları analiz etmemesinden kaynaklanır (Ünlükaplan, 2003a: 18). Zira bilgi toplama maliyetinin çok yüksek olması neticesinde kolektif kararlar ilgisiz seçmenler tarafından alınır (Ünlükaplan, 2003a: 18). Bu da kamu ekonomisinde üretilen mal ve hizmetlerin etkinliği bakımından olumsuzluk anlamına gelmektedir.

Seçmenlerin kısa vadede elde edecekleri faydaları göz önünde tutarak tercihte bulunması ise politik miyopluk olarak adlandırılır (Yolal, 2018: 163). Kısa vadeli mal ve hizmetleri tercih edecek seçmenler, uzun vadeli yatırımların getirileriyle ilgilenmedikleri için, bir müddet sonra kamu ekonomisinde verimsizlik ortaya çıkacaktır. Zira uzun vadeli yatırımları önem vermeyen bir kamu ekonomisi bir müddet sonra etkinliğini kaybedecektir.

Siyasi bir demokratik düzende politik miyopluğu ortadan kaldıracılabilmek mümkün değildir (Lee, 1984: 796). Bazı kısa vadeli siyasi çareler söz konusu siyasi demokrasinin ortaya koyduğu faydaların karşılığında ödenmesi gereken bedelin bir parçasıdır (Lee, 1984: 796).

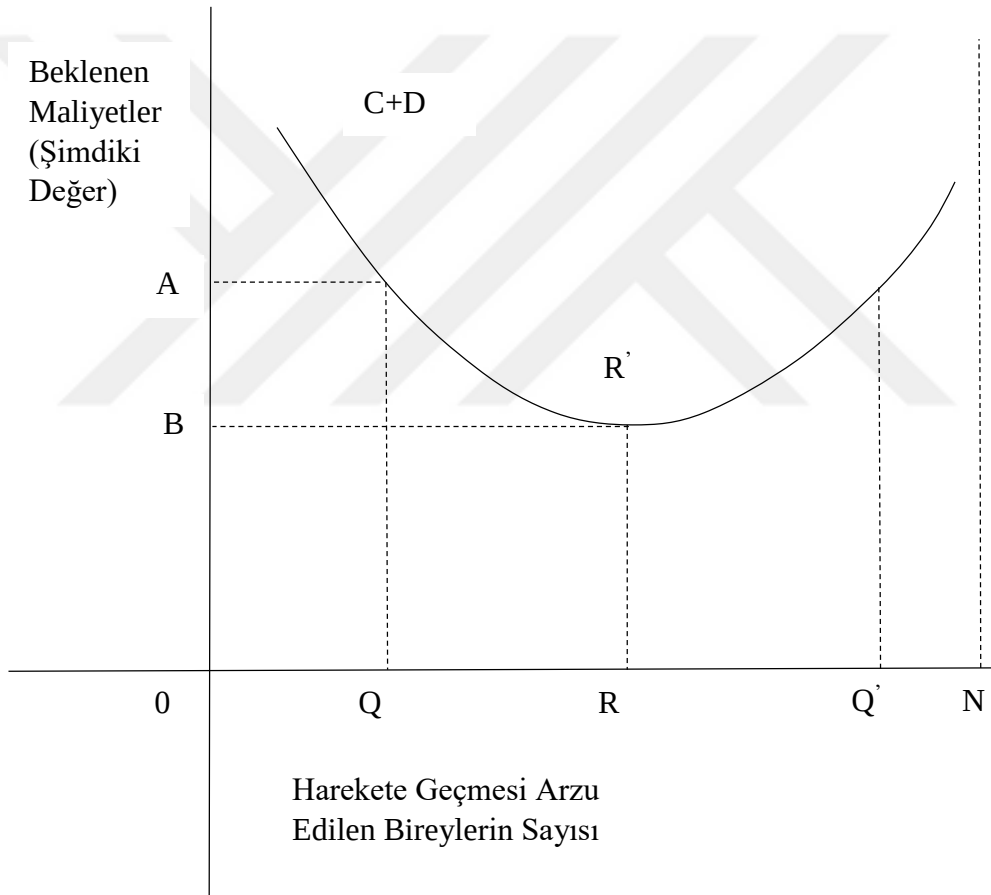
Siyasal talep cephesinden kaynaklanan bir diğer etkinlik kaybı da oylama maliyeti ve bedavacılıktan kaynaklanmaktadır.

Siyasal karar alma sürecindeki önem devletin ekonomiye giderek daha fazla müdahalede bulunması ya da gelirin önemli bir kısmını ekonomiye tahsis etmesinden kaynaklanmaktadır (Sakal, 1998: 213). Diğer taraftan, kişisel tercihlerin de politik karar

alma sürecinde dikkate alınmaması gerekliliği savunulan bir husus olarak günümüzde ortaya çıkmaktadır (Sakal, 1998: 213). Zaten demokrasinin iyi bir biçimde işleyebilmesi açısından bireysel tercihlerle politik karar alma mekanizması arasında bir tutarlılık olması gerekmektedir (Sakal, 1998: 213).

Oylama neticesinde ise ortaya sonuçtan memnun olmayan seçmenlerin katlandıkları dışsal maliyetler ve oylamaya katılan bireylerin yüklenmiş oldukları zaman ve enformasyon maliyetleri ve diğer maliyetler ortaya çıkmaktadır (Aktan ve Dileyici, 2006b: 116-117). Söz konusu maliyetlerin Grafik 4.2 ile açıklanabilmesi mümkündür.

Grafik 4.2: Oylama Maliyetlerinde Optimum Nokta

Kaynak: Buchanan and Tullock, 1999: 76.

Grafik 4.2'nin R/N kuralı ile şu şekilde açıklanabilmesi mümkündür (Buchanan and Tullock, 1999: 76): Kolektif faaliyetler dizisi bireyin üzerine RR' kadar bir maliyet yüklemektedir. Bununla birlikte bireysel eylemin kısıtlanmasına yönelik yaşanacak bir başarısızlık oldukça maliyetli olabilir. Kısıtlanmamış bireysel bir eylemin bireye $0A$

kadar bir maliyet yarattığı varsayılın. Birey aslında kararlar dizisini bireysel tercihten kamusal tercihe doğru değiştirerek toplam bağımlılık maliyetlerinin 0A'dan RR' ye doğru azalabileceği beklentisi içindedir. Bir anlamda AB bireyin söz konusu kararlar kategorisi için diğer seçmenlerle birlikte politik bir değişim neticesinde ortaya çıkan ödünleşimin yaratmış olduğu kazancı ifade edecektir. Ayrıca söz konusu ödünleşim neticesinde elde edilen getiriler Q/N'den daha kapsayıcı ve Q'/N'den daha az kapsayıcı olacaktır. Bununla birlikte kazanç sadece R/N kuralı ile maksimize edilebilecektir.

Dolayısıyla seçimlere katılacak bireylerin sayısında yaşanacak artış beklenen maliyetleri düşürecek. Bununla birlikte optimal noktadan daha fazla kişinin bu ödünleşime katılması maliyetleri optimalden daha fazla arttıracaktır.

Siyasal talep cephesinin bir diğer etkinsizlik kaynağı olan bedavacılığın, kamu ekonomisini nasıl verimsiz kılacağını anlayabilmek için öncelikle kamusal mal-özel mal ayrımının ifade edilmesi gerekmektedir.

Tablo 4.2: Kamusal Mal-Özel Mal Ayrımı

	Rakip Olunamaz	Rakip Olunabilir
Dışlanmaz	Tam Kamusal Mallar: yüksek dışlama maliyetleri/ üretimin doğrudan devlet veya devletin izin verdiği firmalarca yapılması/dağıtımının kamu bütçeleri tarafından yapılması/finansmanının cebri vergi gelirleriyle sağlanması Örnek: Ulusal Savunma	Yarı Kamusal Mallar (Ortak Havuz Kaynakları): Faydalarının ortak tüketilmesi/üretimin özel firmalarca veya kamu kesimi tarafından yapılması/dağıtımının piyasalar tarafından veya doğrudan kamu bütçelerince yapılması/finansmanının vergi veya satış gelirleri ile sağlanması Örnek: Parklar ve kamu yüzme havuzları
Dışlanabilir	Yarı Kamusal Mallar (Klüp Mallar): Dışsalılık yayar/özel mal niteliğindedir/Üretimi özel firmalarca gerçekleştirilir/Dağıtımı piyasalarca yapılır/satış gelirleriyle finansmanı sağlanır Örnek: Okul, taşıma sistemi, sağlık hizmeti, aşılama faaliyeti, kablolu televizyon, sıkışıklık olmayan köprü, özel yüzme havuzu, golf klübü	Tam Özel Mallar: Düşük dışlama maliyetleri/özel firmalarca üretim/piyasalarca dağıtım/Satış gelirleriyle finansman Örnek: Yiyecek, ayakkabı vb.

Kaynak: Arslan, 2012: 26.

Bedavacılık kamusal mal ve hizmetlerden bireylerin yararlanma düzeyinin ne olduğuna bakılmaksızın maliyetlerin kullanıcılara tam olarak yansıtılamaması; kaynakların ortak kullanımına rağmen maliyetlerin başkalarına yansıtılabılme durumunu ifade etmektedir (Bal, 2012: 8). Bu husus Garrett Hardin’in “Ortak Malların Trajedisi” isimli çalışmasıyla açıklamak mümkündür.

Garrett Hardin, temkinli bir yönetim eylemi olmaksızın park gibi ortak kullanım alanlarının insanoğlu tarafından kullanılmasının kaçınılmaz olarak taşıma kapasitesini aşacağını ve bunun da çevresel ve diğer ilgili alanlarda trajik sonuçlar yaratacağını öne sürmüştür (Manning, 2007: 5). İşte böyle bir durum bedavacılığın kamu ekonomisinde yaratmış olduğu etkinsizliğin bir kaynağı olarak ortaya çıkmaktadır. Zira bedavacılık kamusal malların optimal düzeyin altında sunulmasına sebep olacaktır (Seçilmiş ve Güran, 2010: 227).

Tablo 4.2’ye bakıldığında da tam kamusal mallarda ve ortak havuz kaynağı niteliğindeki yarı kamusal mallarda bedavacılık sorunu ve dolayısıyla kamu ekonomisinde bir verimsizlik olduğu görülecektir. Zira bu mallarda dışlanma söz konusu değildir.

Siyasal talep cephesinin kamu ekonomisinde etkinsilik yaratan bir diğer kaynağı da mali aldanmadır. Dar bir tanımlamayla vergi yükünün yanlış algılanması olarak ifade edilebilecek mali aldanma, geniş anlamıyla bireylerin devletin sunduğu mal ve hizmetlerden ve dolayısıyla kamu harcamalarından elde ettiği fayda ile söz konusu mal ve hizmetlerin kendilerine olan maliyetlerin vatandaşlar tarafından yanlış algılanması olarak ifade edilir (Kitapçı, 2016: 66). Mali aldanma seçmenlerin eksik enformasyona sahip olması, seçmen ve politikacılar arasındaki asimetric enformasyon veya vergilerin görünmezliği gibi nedenler sonucunda ortaya çıkabilir (Kitapçı, 2016: 66). Bir diğer ifadeyle kamu harcamalarının artışının ve dolayısıyla açık bütçe uygulamasının yaygınlaşmasını seçmenlerin benimsemesi, söz konusu açıkların vadesi geldiğinde ödeneceğini bilmemekten veya unutmaktan kaynaklanır (Savaş, 1998: 156). Bu yönüyle mali aldanma da kamu ekonomisinde etkinlikten uzaklaşılmasına neden olabilecek bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

Siyasal talep cephesinden kaynaklı son etkinsizlik kaynağıysa özel çıkar grupları ve rant kollama faaliyetleridir.

Rant kollama kavramını ilk olarak 1974 yılında Anne Krueger tarafından kullanılmıştır (Tullock, 2005: 25). Anne Krueger söz konusu çalışmasında rant kollama ile ilgili olarak şu çıkarımlarda bulunmuştu (Krueger, 1974: 291):

- Rekabetçi rant kollama ekonominin dönüşüm eğrisinin içe doğru gitmesine sebebiyet verir.
- Miktar kısıtlamalarına bağlı refah kaybı kesin bir şekilde söz konusu miktar kısıtlamalarına ilişkin tarife bedellerinden daha büyüktür.
- Rekabetçi rant kollama belirli faaliyetlerin özel ve sosyal maliyetleri arasında bir farklılık meydana getirir.

Rant kollama ekonomik kar yaratmak veya tüketici yahut üretici fazlalarını diğerlerinden uzaklaştırmak adına hükümet tarafından özel bir muameleye tabi olmak amacıyla yapılan lobicilik faaliyetidir (Parkin, 2010: 169). Tullock (2011: 122-123) rant kollama faaliyetleri ile ilgili şu sözleri söylemektedir:

“Uzun zaman önce Buchanan’la ‘The Calculus of Consent’ (Uzlaşmanın Matematiği) (1965) üzerine çalışırken, çok sayıda temel siyasetbilim ders kitabına bakarak biraz araştırma yapmıştım. Hiçbiri doğrudan oy değiş tokuşundan bahsetmiyordu ancak çok dolaylı yollarla mevzuya değiniyorlardı. Kitaplarda kongre vasıtasıyla kanun tasarılarının nasıl elde edildiğine dair bir başlık bulunuyordu. Burada kanun tasarısının destekleyicilerinin tek tek kongre üyelerinin beğenmeyeceğini düşündükleri hükümleri kaldırmak ve oy alacağını düşündükleri maddeler eklemek suretiyle kanun tasarısını dikkatle hazırlayacakları belirtilir. Ayrıca tüm kitaplar sürecin sonunda tasarımı hazırlayanın ona minnet duyan diğer bazı üyelerden de belirli miktarda oy alacağından bahsediyorlardı. Adı anılmasa da bu açıkça oy ticaretiydi. Günümüzde tüm bunlar rant kollama başlığı altında değerlendirilmektedir. Bu olgudan hoşlanalım ya da hoşlanmayalım, demokratik karar alma sürecinde önemli bir husus olduğunu kabul etmemiz gerekiyor.”

Gerek Anne Krueger’in çıkarımlarına gerek tanıma ve gerekse de Gordon Tullock’un söylediklerine bakıldığında rant kollama faaliyeti olumsuz bir çağrışım yaratmaktadır. Böyle bir çağrışım yaratmasının nedeni ise kavramın kamu ekonomisinde verimsizlik yaratabilecek bir potansiyel barındırmasında yatmasıdır. Bu etkinsizliğin bir örnekle açıklanabilmesi mümkündür (Aktan, 1993: 122): Bir kent belediyesi taksicilik veya dolmuşçuluk yapılabilmesi için bir izin belgesi alınmasını gerekli kılarak rant yarattığı takdirde, taksicilik veya dolmuşçuluk yapacak kişilerin belediye başkanı veya

belediye meclis üyelerini etkilemesi bir rant kollama faaliyetidir. Elde edilecek rantın parasal büyüklüğü arttığı takdirde ise bu durum rüşvetle bile neticelenebilir.

Siyasal arz ve siyasal talep cephelerinden kaynaklanan kamu ekonomisindeki etkinsizlikler karşısında ne yapılabilir? Buchanan (1993: 403-404) *“Ele alınabilecek iki alternatifin mevcudiyeti söz konusudur: Spesifik kısıtlamalar olmaksızın yasal çoğunluğun vergilerin uygulaması açısından güçlendirilmesi veya yasal çoğunluğun genel vergi uygulamasının anayasal olarak kısıtlanabilmesi..”* demek suretiyle anayasal kısıtlamalara atıfta bulunmuştur. Niskanen (1992: 16) ise söz konusu kısıtlamalara ilişkin şu hususlara vurguda bulunmaktadır: *“Mali anayasanın erozyona uğraması kaygılanmak için bir gerekçe olmalı mıdır? Cevabım evet. Zira çoğunluk kuralı harcamaları, vergileri ve borçlanmayı etkileyen kararlar üzerinde yeterince bir kısıtlama getirmemektedir. Sarih bir mali anayasa açısından yeni bir kurallar dizisinin ortaya konması kesinlikle tek mantıklı cevaptır”*. Zaten demokratik bir perspektiften bakıldığında, politik ön yargılar, toplumu seçimle gelen siyasi temsilcilerin faaliyet gösterdiği kısıtlar dizisini ifade eden bir mali anayasa düşüncesine sevk eder (Buchanan, Burton and Wagner: 1978: 79).

Anayasal bir reform yapılması halinde ise James M. Buchanan şu üç hususu önemle vurgulamıştır (Odabaş, 2002: 370):

- Yasalarda değişiklikler yapılacağı zaman bundan faydalanacak olanların güçlerinin sınırlandırılması en önemli husustur. Zira anayasal kurallar seçmeni ve devleti sınırlandırmalıdır.
- Ortaya çıkan yasa herkese hitap etmelidir.
- Anayasal kurallar toplamı pozitif olan bir oyun içerisinde pareto etkinlik sağlanarak ele alınmalıdır.

Mali kuralların yer aldığı bir anayasa (A) ile fiili durum (B) arasındaki seçim mahkumların ikilemi isimli bir oyunla da açıklanabilir.

Tablo 4.3: Devlet ve Birey Arasında Mahkumların İkilemi Oyunu

Birey	Devlet		
		A	B
	A	2,2	0,3
	B	3,0	-1,-1

Kaynak: Karabacak, 2016: 163'ten esinlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bir dönemlik oynanan bir oyunda devlet ve birey arasında mali kuralların yer aldığı bir anayasa olmadığı takdirde Nash dengesi (-1,-1) olacakken, sonsuz tekrarlı bir oyunda mali kurallar olduğu takdirde Nash dengesi (2,2) olacak ve ortaya pozitif toplamı ve her iki taraf için de kazançlı bir oyun çıkacaktır. İşte kamu tercihi ve anayasal iktisat teorilerinin de ifade ettiği husus, mali kuralların olduğu ve dolayısıyla hem devletin hem bireyin; yani hem siyasal arz cephesinin hem de siyasal talep cephesinin bir anayasa ile kısıtlanması halinde toplumsal bir etkinlik ortaya çıkabileceği önermesidir. Böylelikle de kamu ekonomisindeki verimsizlik kaynaklarının etkileri daha da hafifletilerek pareto etkin noktaya da ulaşılması mümkün hale gelebilecektir.

Seçimlerde partilere ilişkin görüşlerini açıklamak isteyen seçmenlerin bu açıklamalar karşısında birtakım hukuki baskılara maruz bırakılabilme ihtimalleri seçmenleri sandığa gitmekten alıkoyabilmektedir. Zira böyle bir açıklamayla hukuki ve cezai sorumluluk altına girmek istemeyen seçmen, depolitize olmayı tercih ederek sandığa karşı ilgisini kaybedecektir. Sandığa gitmemeyi tercih eden seçmenlerin iradelerinin sandığa yansımaması ise normatif bir durumda olması gereken partiden ziyade, başka tercihlerin ortaya çıkmasına neden olabilecek ve bu da kamu ekonomisinde bir verimsizlik yaratacaktır.

Seçimlerle ilgili depolitize olmuş bireylerin, partilere yönelik enformasyon sahibi olması ise doğal olarak mümkün değildir. Dolayısıyla depolitize olmuş bireylerin sandığa gitmemesi kamu ekonomisinde üretilecek kamusal ve yarı kamusal mal ve hizmetlerin verimsiz olmasına sebep olmasına sebep olması bir yana; bu bireylerin sandığa gitmeleri de kamu ekonomisi açısından yanlış tercihlerde bulunmalarına sebebiyet verebilecektir. Bu bağlamda depolitize olmuş bireylerin eksik enformasyona sahip olabileceği de ileri sürülebilir.

Seçmenler faydalarını arttıracaklarını düşündükleri tercihleri sandığa yansıtma eğilimindedirler. Bununla birlikte seçmenlerin faydalarıyla genel anlamda seçimin

yapıldığı ülkenin toplam faydası arasında bir tutarsızlık ortaya çıkabilir. Böyle bir durumda kaynakların dağılımında dengesizlik yaratacaktır ki bu da iktisadi bir karmaşa yaşanmasına sebep verilir. Bu durumu siyasi arz cephesinden de ele almak gerekmektedir.

İktidarda süreklilik sağlamak ve böylelikle hangi kamusal mal ve hizmetlerden ne kadar üretileceğine karar veren tek otorite olmak her partinin hedefidir. Bununla birlikte bahsi geçen durumun somutlaşmasını sağlamak ise seçmenlerin fayda maksimizasyonlarını iktidar partisinde görmelerinin sağlanmasıdır. Böyle bir durumda iktidar partisi seçmenlerin oylarını elde edebilmek için bütçeyi planlanmamış birtakım harcamalarla verimsiz bir hale getirebilir. Muhalefet partileri açısından da durum çok farklı olmayacaktır. Zira seçmenlerin oylarını almak için çeşitli vaatlerde bulunan muhalefet partileri iktidara geldiği takdirde vaat ettiği hususları gerçekleştirmezse ciddi bir kamuoyu baskısı ile karşı karşıya kalabilir ki bu durum ya aynı iktidar partisinin bütçeyi verimsizleştirmesiyle veya iktidara gelen partinin uzun ömürlü olmamasıyla neticelenecektir. Buna ek olarak ortaya çıkabilecek diğer bir husus kamuoyu baskısını ortadan kaldırabilmek adına iktidar partisinin kuralları kendi lehine işletme çabası olacaktır ki bu da hukuki öngörülebilirlikten ve demokrasiden uzaklaşmak anlamına gelecektir. Ancak uzun vadeli planlar yaparak seçmenlerin faydalarını arttırabileceklerini iddia eden partilerin iktidarda kalma şansları veya muhalefetteyse iktidara gelme şansları yok denecek kadar azdır. Bu durumun sebebi de seçmenlerin faydalarını bir an önce arttırma çabasıdır. Bir diğer ifadeyle uzun vadeli bir planlama ile ülke genel olarak daha müreffeh bir duruma gelebilecekken, kısa vadeli fayda maksimizasyonu ile hiçbir maliyet üstlenmek istemeyen seçmenler ve bu durumu doğal bulan politikacıların mevcudiyeti, kamu ekonomisini ve kamu maliyesini çıkmazların içine sokarak uzun vadede bir karmaşanın ortaya çıkmasına sebep olabilecektir.

Seçimlerde yüksek oyu alan partilerin seçmenleri üretilen mal ve hizmetlerde daha çok söz sahibi olma eğilimindedirler. Böyle bir durumda iktidar partisine oy veren seçmenler sadece vermiş oldukları oy için kamu ekonomisinde üretilen mal ve hizmetlerin doğal sahibi olarak kendilerini görecektir. Bu durum zamanla çoğunluğun despotizmine dönüşecek ve iktidar partisinden yapılmış olduğu yanlış uygulamaların bile sadece fayda maksimizasyonu gerçekleştirdikleri için seçmenlerce devam ettirilmesi gibi olumsuz bir durum ortaya çıkacaktır. Demokrasinin temelinde yatan olgulardan birinin

eleştiri olduğu düşünüldüğünde, eleştirilmeyen yanlış uygulamaların devam ettirilmesinin kamu maliyesinde ve kamu ekonomisinde verimsizlik yaratabileceği ise izahtan varestedir.

Demokrasilerde seçimin kazanılmasında siyasi partilere yardımcı olabilecek birtakım baskı ve çıkar gruplarının da mevcudiyeti söz konusu olabilmektedir. İktidara gelecek olan partiye baskı ve çıkar gruplarının vermiş olduğu ciddi destekler iktidar partisi ile söz konusu baskı ve çıkar grupları arasında bir menfaat ilişkisi oluşturacaktır. Böyle bir menfaat ilişkisi ise iktidar partisinin kamu ekonomisinde yaratacağı verimsizliklerin ortaya çıkmasına sebebiyet verecektir. Söz gelimi bir ticari grup destek verdiği partinin iktidara gelmesiyle daha çok ticari menfaat elde edebilir ve bu husus da piyasa ekonomisinde dengesizliklerin ortaya çıkmasına; piyasaların aksamasına; bir diğer ifadeyle tekel ve oligopol piyasaların ortaya çıkmasına neden olacaktır. Aksak piyasaların ürettiği mal ve hizmetler böyle bir durumda hem piyasayı temizleyen fiyatların üzerinde olacak hem de daha az üretilecektir. Bununla birlikte tüketicilerin söz konusu mal ve hizmetlere olan talebi de karşılanamayacağından mevzu bahis mal ve hizmetlerin üretilme görevini devlet üstlenmek durumunda kalacaktır. Devletin böyle bir görevi üstlenmesi ise özel sektörü ortadan kaldıracak, tıpkı sosyalist, komünist veya totaliter rejimlerde olduğu gibi sadece devletin söz sahibi olması durumu ortaya çıkacaktır. Bu da devletin bir tür “*Leviathan*” olmasına yol açacaktır. Zira devletin ekonomideki payının giderek büyümesi serbest piyasanın işlerliğini sağlamanın önünde ciddi bir engeldir. Söz konusu hususlar demokrasi yoluyla demokrasiden ne kadar uzaklaşılabileceğinin de bir ispatı niteliğindedir.

İktidar partisi iktidarda bulunduktan sonra, bütçe teklifleri, kesinhesap kanununun kabulü, vergilerin oranları vb. konularda genellikle liderleriyle aynı kararı verme eğilimindedirler. Zira iktidara gelen partilerin liderleri bilhassa gelişmekte olan ülkelerde kendi hiziplerini oluşturmaya oldukça eğilimlidirler. Böyle bir durumda bir milletvekilinin kendi seçmenine vaat etmiş olduğu menfaatlerle liderin menfaati arasında bir tutarsızlık yaşanabilir. Bu da zamanla seçmen taleplerinin iktidara iletilmesinin önünde engeller yaratabilmektedir. Ancak iktidar partisi liderinin seçimler konusunda başarılı bir performans sergilemesi söz konusu engelin ortadan kalkmasına yardımcı olacak bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Bir diğer ifadeyle seçmenler kendi faydalarını arttırmayı iktidar partisi liderinin menfaatinde olduğuna inanabilirler. Bu durum

seçmenlerin ilgisizliği ve bilgisizliği ile birleştiği takdirde politik miyopluğun kamu ekonomisinde ortaya çıkardığı verimsizliğin boyutları daha da büyüme eğiliminde olabilecektir. Benzer bir durumu muhalefet partileri açısından da değerlendirebilmek mümkündür. İktidarı sınırlandırmak gibi bir misyonu olan muhalefet partileri liderlerinin oluşturmuş olduğu diktayla muhalefet partilerinin milletvekilleri liderlerinin vermiş olduğu karara sorgulamaksızın uyum gösterdiği takdirde iktidarın yanlışlarına vurguda bulunamayacaktır ve bu da kamu ekonomisindeki verimsizlikler konusunda bir kamuoyu oluşmasını da engelleyebilecektir.

Parti liderlerinin dominant bir yapısı olması durumunda ortaya çıkacak bir başka durum demokratik olmayan yapıların ortaya çıkma ihtimalidir. Demokrasi yoluyla iktidara gelen partinin lideri iktidar partisinin amaçlarına hizmet edecek birtakım yapıların ortaya çıkmasına vesile olabilir. Böyle bir durumda demokrasiden ziyade meşruti bir monarşiden bahsetmek gerekecektir. Zira seçimin olduğu bir ülkede anayasanın veya kanunların varlığından bahsedilebilir. Söz konusu yasal unsurlar liderin yaratmış olduğu diktanın mutlakıyetini sınırlayacağından mutlak monarşi değil; meşruti monarşi ortaya çıkacaktır. Monarkın birtakım grupların oluşumuna izin vermesi neticesinde ise ortaya oligarşik yapı veya yapılar çıkacaktır. Böyle bir durumda oligarşiden de bahsetmek mümkün olsa da, söz konusu yapıların ortaya çıkmasına izin veren monarkın bizatihi kendisi olacağından, mevzu bahis sistemin meşruti monarşi olması kaçınılmazdır. Neticede demokrasinin meşruti monarşilere evrilebilme ihtimalinden bahsetmek yanlış bir kanı olmayacaktır.

İktidar partileri iktidarda kaldıkları müddet boyunca daha fazla kamusal mal ve hizmete sahip olabileceklerinden, ciddi bir büyüklükteki bütçeyi kendilerinin ve seçmenlerinin çıkarları doğrultusunda kullanma eğiliminde olabilirler. Bu durum da ekonomik ve mali kaynakların iktidar partisi içerisinde belirli bir grubun kontrolüne girmesine neden olabilir. Söz konusu durum parti içi demokrasinin yok olmasına sebep olabileceği gibi, iktidar partisinde gerçekleşecek böyle bir husus ülke yönetiminde de demokrasiden uzaklaşılabilme potansiyelini ortaya çıkaracaktır.

Bir ülke yönetiminde yasama, yürütme ve yargı organlarının birbirlerinden mümkün olduğunca bağımsız olması gerekmektedir. Zira söz konusu kuvvetlerin arasındaki ayrımın keskinlik derecesi o ülkenin de kalkınmışlık düzeyini göstermektedir.

Kalkınmışlık düzeyi yüksek olan ülkelerin de refah açısından daha iyi bir durumda olduğunu da ifade etmek mümkündür. Bununla birlikte oldukça yüksek bir oy oranıyla iktidara gelen partinin yasama ve yürütmenin çoğunluğunu elde edebilme ihtimali de demokrasilerde çok uzak bir ihtimal değildir. Söz konusu durumun ülkedeki oyların tamamını alan bir parti örneğiyle açıklanabilmesi mümkündür. Oyların yüzde yüzünü alan bir parti yasama ve yürütmeyi tamamıyla eline alabilmektedir. Bu husus demokrasilerde olağan olarak karşılanabilecek bir olgudur. Bununla birlikte yetkilerini kötüye kullanma eğilimindeki bir partinin yargı erkini kendi kontrolüne alma isteği kaçınılmaz olarak ortaya çıkacaktır. Ancak yargı erkini sadece hukuki ve cezai sorumluluklardan kurtulmak ve seçmenlerine fayda sağlamak amacıyla kontrol altına almak isteyen bir iktidar partisinin kamu maliyesinde ve kamu ekonomisinde bir verimsizlik yaratacağı tartışılmaz bir gerçektir. Burada kastedilen şudur: Adalet piyasasının üretemeyip, sadece kamu ekonomisinin üretebileceği bir saf kamusal hizmettir. Böyle bir hizmetin devlet tarafından da sunulamaması halinde toplumda yaşanacak iç karmaşalar bir yana; ticari unsurlar da yavaş yavaş ortadan kalkar ki ekonomik krizlerin yoğun olduğu ülkelerin siyasi ve sosyal karmaşaya düşecekleri kabul edilen bir gerçektir. Dolayısıyla demokratik bir şekilde iktidara gelen partilerin demokrasiden uzaklaşabilme potansiyellerinin de oldukça yüksek olabileceği ihtimali demokrasinin olumsuzluklardan bir başkasıdır.

İba (2019: 45) demokrasinin sadece şekilden ibaret olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

“Temsili demokrasiye yöneltilen esaslı eleştirilerin en başında, millet ya da halk egemenliği tezinin pratikte sadece bir idol olmaktan öteye anlam taşımadığı düşüncesi gelmektedir. ‘Egemen halka, sadece seçimlerde figüran rolü düştüğü’ görüşleri giderek ağırlık kazanmaktadır. Buna göre demokrasi, halk iradesinin ifade edilme şeklini belirten bir sıfat eşliğinde tanımlansa da, egemenliğin gerçek sahibinin ‘halk’ olduğu yalandır. Aslında modern temsili demokrasiler, halkın figüran rolünde olduğu ‘sahne demokrasisi’ dir. Bütün hükümetler demokratik olduğunu, bütün anayasalar iktidarın kaynağının halk olduğunu iddia ediyorlar, oysa bu sadece tanım gereğidir.”.

Demokrasinin potansiyel tahribatlarına bakıldığında, demokrasinin nasıl bir anlayışa kavuşması gerektiği sorgulanmalıdır. Zira sadece demokrasiyi eleştirmek demokrasinin ortaya çıkaracağı heyulaları çözememekle aynı anlama gelecektir. Bu

bağlamda demarşinin; yani anayasal demokrasinin eksikliklerini nasıl gidereceğini de teorik olarak ele almak gerekmektedir.

Demarşinin sınırlı ve seçimsiz bir demokrasi olduğu ve demarşide idarecilerin kura yöntemiyle belirleneceği gerçeklerinden hareketle, demarşinin demokrasinin başarısızlıklarını şu şekillerde düzeltebileceğinin ifade edilmesi mümkündür:

- Demarşide herkes yönetime aday olabileceği için, bireylerin aday konusunda bir bilgi sahibi olmasına gerek olmayacaktır. Bir diğer ifadeyle depolitize olmuş bireylerin kamu ekonomisinde başarısızlık yaratacak bir tercihte bulunmaları mümkün olmayacaktır.
- Yine kura yöntemiyle belirlenecek adayların mevcudiyeti halinde bireylerin tercihleriyle toplumsal tercihlerin arasındaki tutarsızlık da ortadan kalkacaktır. Zira tutarsız bireysel tercihler söz konusu olmayacağından, bireyler bundan böyle toplumsal tercihlerin tutarlılığı konusunda takipte olacaklardır.
- Demarşide idarecilerin başa geçme hususunda herhangi bir seçim vaadinde bulunmasına gerek yoktur. Dolayısıyla idareciler mevcut sorunların ciddi bir şekilde çözülmesiyle doğrudan ilgilenebileceklerdir. Bu da hem siyasal talep hem de siyasal arz cephesinden kaynaklı bir politik miyopluğun oluşmasına engel olacaktır.
- Demarşi neticesinde idareye gelecek olanlar seçmenlerin oylarıyla değil de kura yöntemiyle geldiklerinden seçmenlerin politik miyopluğundan kaynaklı verimsiz kamusal mal ve hizmet üretiminde bulunmalarına gerek kalmayacaktır. Böyle bir durumda ise toplumsal tercihlerle tutarlı olan kamusal mal ve hizmet üretimi, ortada tek seçenek olarak kalacaktır. Dolayısıyla toplumsal refah da artmış olacaktır.
- Demarşik bir idarede bireysel idarecilik hususu ön planda olduğu için birtakım baskı ve çıkar gruplarının söz konusu idarecileri etki altına almasının da bir anlamı kalmayacaktır. Zira etki altına alınan idarecinin karşısında yine demarşiyile gelen birtakım idarecilerin muhalefeti mevzu bahis olacaktır. Böyle bir durumda en üst noktada bulunan idarecinin diğer idarecilerin de etki altına alınması gerekecektir ki böyle bir durum bir baskı ve çıkar grubu için hem siyasi hem de iktisadi anlamda çok maliyetli olacaktır. Diğer baskı ve çıkar grupları ise böyle bir durumda öteki idarecileri etki altına almaya çalışacaktır. Ancak bu da bir nevi sıfır

toplamlı oyun olacak ve böylelikle baskı ve çıkar gruplarının da bu tarz fiilleri anlamsız kalacaktır. Dolayısıyla hem piyasa hem de kamu ekonomisi tekelleşme olgusundan kurtulmuş olacaktır.

- İdarecilerin kura yöntemiyle atandığı bir durumda üretilecek kamusal mal ve hizmetlerin iktidar partisinin elit kesimindeki grupların eline geçmesinin de önüne geçilmiş olacaktır. Zira muhalefet partisi gibi bir oluşumdan ziyade bireysel anlamda muhalif hareketler ortaya çıkacak ve bu da ciddi bir kamuoyu baskısıyla neticelenecektir. Böyle bir durum da yönetilecek olan bütçede mali ilkelere uygun hareket edilmesiyle neticelenecektir.
- Parlamenter veya başkanlık sistemlerinde bulunan yasama ve yürütme organları basit veya nitelikli çoğunluk gibi bir oylama yöntemiyle tek bir partinin eline de geçebilir. Demarşi de ise bireysellik ön planda olduğundan yasama ve yürütme organları tek bir oluşumun elinde olmayacak ve bu da yargı organına yapılacak müdahaleleri engelleyecek bir unsur olarak ortaya çıkacaktır. Bir diğer ifadeyle demarşi kuvvetler ayrılığının sağlanmasında bir garantör rolü üstlenecektir.
- Seçimlere yakın dönemlerde seçim için yapılan hazine yardımları devlet bütçelerine ek bir maliyet yüklemektedir. Demarşide ise seçimlere ilişkin bir kamu harcaması yapılmasına gerek kalmayacağından, bütçenin kaynak tahsisinde etkinlik sağlanabilecektir.

Demokrasiyi güçlendiren en önemli unsur hukukun üstünlüğüdür. Zira hukukun üstünlüğü bireylerin yapmayı tasarladığı fillerde birtakım kanunlara uymalarını zorunlu kılar ve bu da bireyler arası veya devletle bireyler arasındaki ilişkilerde bir intizam oluşmasına katkıda bulunur.

Keza hukukun üstünlüğü Fransız kamu hukuku doktrininde devletin hukuka uygun hareket etmesi veya siyasal iktidarın hukuk sınırlarında hareket etmek suretiyle siyasi organlar karşısında yargı bağımsızlığının güvence altına alınması, hak ve özgürlüklerin tanınmasıyla birlikte yasama ve yürütme faaliyetlerinin yargısal denetiminin gerçekleştirilmesinin garanti altına alınması anlamlarına gelmektedir (Ekinci, 2019: 23-24).

Bu bağlamda Türkiye’de hukukun üstünlüğünün hangi aşamada olduğu ve bu minvalde demokrasinin hali hazırdaki durumunun ele alınması gerekmektedir. Elde edilecek neticeler kapsamında ise demarşiye ne kadar ihtiyaç duyulduğu ve demarşi için

mali anlamda gerekli unsurların ne olması gerektiği açık bir şekilde ortaya konulabilecektir.

Puanlamanın 0 ile 1 arasında yapıldığı ve Türkiye’de hukukun üstünlüğü ile hukukun üstünlüğünün bileşenleri olan devlet gücünün sınırlandırılması, yolsuzluk yokluğu, açık devlet, temel haklar, düzen ve güvenlik, düzenleyici uygulama, hukuki yargı ve cezai yargı ilişkin veriler Tablo 4.4’de verilmiştir.

Tablo 4.4: Türkiye’de Hukukun Üstünlüğü ve Bileşenleri

	Faktör Puanı	Küresel Sıralama
HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ	0.42	109/126
Devlet Gücünün Sınırlandırılması	0.29	123/126
Yolsuzluk Yokluğu	0.48	57/126
Açık Devlet	0.42	94/126
Temel Haklar	0.32	122/126
Düzen ve Güvenlik	0.63	96/126
Düzenleyici Uygulama	0.42	106/126
Hukuki Yargı	0.45	96/126
Cezai Yargı	0.38	85/126

Kaynak: World Justice Project, 2019: 147.

Devletin tüm organları ile hukukun ortak ve genel prensiplerine saygı göstermesi anlamında kullanılan ideal ve hedef hukukun üstünlüğü olarak nitelendirilir (Karayalçın, 1992: 203). Bu bağlamda Tablo 4.4’e bakıldığında Türkiye’de devletin hukukun genel ve ortak ilkelerine uyumun 0.42 olması; yani ortalamanın altında olması Türkiye’de hukukun üstünlüğünün evrensel anlamda uygulanmadığına işaret etmektedir. Kaldı ki Türkiye’nin küresel olarak 126 ülke içerisinde 109. sırada olması hukukun üstünlüğünün ülke olarak diğer dünya ülkelerinin gerisinde kaldığının bir göstergesidir. Buna ek olarak hukukun üstünlüğüne dair bileşenlerin de düşüklüğü demokrasinin uygun bir şekilde işleyemediğini ortaya koymaktadır.

Tablo 4.5: Türkiye’de Devlet Gücünün Sınırlandırılmasına İlişkin Veriler

DEVLET GÜCÜNÜN SINIRLANDIRILMASI	FAKTÖR PUANI (0-1)
Yasama Organınca Koyulan Sınırlar	0.37
Yargı Organınca Koyulan Sınırlar	0.32
Bağımsız Denetim	0.18
İdarenin Görevi Kötüye Kullanmasına Yönelik Yaptırımlar	0.29
Devlet Dışı Kontroller	0.25
Güçün Yasal Geçiş	0.33

Kaynak: World Justice Project, 2019: 147.

Devletin sınırlandırılmasıyla iktidarda bulunanların yetkilerinin sınırlandırılması kastedilmektedir ki bunun da anlamı devlet adına yetki kullananların söz konusu yetkilerin açık ve sınırlı olarak önceden bilinebilmesidir (Şahin, 2011: 337). Tablo 4.5'e bakıldığında yasama ve yürütme organlarının devlet gücünü sınırlandırmaya yönelik faaliyetlerin devlet gücünü sınırlandırmaya yetmediği görülmektedir. Zira yasama ve yürütme organlarının sınırlamaları için sırasıyla 0.37 ve 0.32 puanlarının verilmesi bunun bir ispatı niteliğindedir. Bağımsız denetimin 0.18 puana sahip olması ise devlet mekanizmaları üzerine yapılan denetimlerin yetersiz ve verimsiz olduğunu ifade etmektedir. Zira idarenin görevi kötüye kullanmasına yönelik yaptırımların da 0.29 olması denetim mekanizmasından ne kadar yoksun olduğunu gösteren bir başka ispattır. Devlet dışı kontrollerin 0.25 olması ise bireyselleşmenin ne kadar düşük bir düzeyde kaldığını ve bireylerin örgütlenmelerinin anlamsızlaştığı bir çevreyi ifade etmektedir. Kamu içerisinde yapılan atamaların ise yasallık düzeyi, gücün yasal geçişinin 0.33 puan olmasından da anlaşılacağı üzere oldukça düşüktür. Tüm bu bileşenler de devletin merkezileşme eğiliminin olması gerekenden daha fazla olduğunu göstermektedir ki bu da bireyselleşmenin önünü tıkamaktadır.

Tablo 4.6: Türkiye'de Yolsuzluk Yokluğuna İlişkin Veriler

YOLSUZLUK YOKLUĞU	FAKTÖR PUANI (0-1)
Yürütme Organında	0.48
Yargı Organında	0.58
Polis ve Askerde	0.67
Yasama Organında	0.20

Kaynak: World Justice Project, 2019: 147.

Yolsuzluk bir tarafın diğer tarafa verdiği hediye, resmi görevlerle ilgili olarak sunulacak hizmetlere karşılık verilen teşvik ve gayriahlaki yollarla gerçekleşen işlemler yolsuzluk olarak nitelendirilir (Berksoy ve Yıldırım, 2017: 5). Yargı ve güvenlik birimlerinde yolsuzluk yokluğu rakamları yürütme ve yasama organına göre daha yüksektir ki bu da yargı ve güvenlik birimlerinin yolsuzluk konusunda nispeten daha iyi bir durumda olduğunu göstermektedir. Zaten Tablo 4.4 incelenecek olursa, düzen ve güvenlik endeksinin diğer bileşenlerden yüksek olması da söz konusu durumun bir yansımasıdır.

Tablo 4.7: Türkiye’de Açık Devlet Verileri

AÇIK DEVLET	FAKTÖR PUANI (0-1)
Tanıtılan Kanunlar& Devlet Verileri	0.47
Bilgi Edinme Hakkı	0.48
Yurttaş Katılımı	0.29
Şikayet Mekanizmaları	0.44

Kaynak: World Justice Project, 2019: 147.

Devletin yapmış olduğu bir kanunu tanıtması ve kendisine ilişkin verileri açıklaması, bilgi edinme hakkının ve şikayet mekanizmalarının kullanımı nispeten yurttaş katılımına göre yüksek olsa da genel olarak düşük bir düzeye sahip olduğu ifade edilebilir. Ayrıca yurttaş katılımının düşük olduğu bir çevrede -diğer unsurların da çok yüksek olmadığı düşünüldüğünde- bilgi edinmenin, şikayet mekanizmalarını kullanmanın ve verilere erişimin yüksek olmasının bir anlamı bulunmamaktadır. Zira yurttaşların yönetimde seçim dışında herhangi bir söz sahibi olmaması bahsi geçen unsurların etkin ve verimli kullanımını engelleme potansiyeline sahiptir. Keza Kaboğlu ve Sales (2018: 154-155) sadece seçimle sınırlanmış halihazırdaki sistemi şu sözlerle eleştirmektedirler:

“Ulusun ekonomik, sosyal ve çevresel politika gibi gündelik konularında düzenli olarak görüş beyan edebilmesini sağlayacak yasayıcı referandum imkanı, halka tanınmamıştır. Paradoksal biçimde halk, bir yandan egemen olarak toplumun en önemli kurallarına karar verme ya da temsilcilerini belirleme imkanına sahipken; diğer yandan, bir kanunu Meclisin yerine kabul edememektedir. Bilindik gerekçelere rağmen kabul etmek gerekir ki anayasa koyuculuk işlevi gören halk oylaması, iktidarı fiilen ya da yasal olarak icra edenleri meşrulaştırmak ve halkın yönetmesine engel olmak temel amacını taşır. Daha kökten bir şekilde ifade etmek gerekirse, burada söz konusu olan; egemenin, egemen olmadığını kabul etmesini sağlamaktır”.

Tablo 4.8: Temel Haklara İlişkin Veriler

TEMEL HAKLAR	FAKTÖR PUANI (0-1)
Ayrımcılığın Olmaması	0.39
Yaşam ve Güvenlik Hakkı	0.35
Hukuki Usule Uygunluk	0.42
İfade Özgürlüğü	0.25
İnanç Özgürlükleri	0.20
Özel Hayatın Gizliliği	0.23
Örgütlenme Özgürlüğü	0.30
Çalışma Hakkı	0.38

Kaynak: World Justice Project, 2019: 147.

Tarihin her evresinde insan toplulukları çeşitli biçimlerde varoluşlarını gerçekleştirmişler ve yaşamlarını sürdürebilmek adına sosyal ve siyasal örgütler

oluşturmak suretiyle farklı devlet ve toplum düzenlerini gündeme getirmiş olup, söz konusu düzenler bazen hak ve özgürlükleri kısıtlamış bazen de hak ve özgürlükleri genişletmiştir (Çeçen, 2013: 810). Bununla birlikte demokratik topluma geçiş esnasında bireylere tanınan hak ve özgürlüklerin tespitinde kullanılan yöntemsel yaklaşımla temel hak ve özgürlüklerin, sağduyuya uygun, sansür taciz ve siyasi baskıdan uzak yapılması amaçlanmakta olup, temel hak ve özgürlüklerin kullanımını olanaksız bir hale getirecek veya güçleştirecek sınırlamalar, hakkın özüne müdahale anlamına gelir ki bu nedenle söz konusu müdahalenin amacı söz konusu hak ve özgürlükleri teşvik etmeye yönelik olmalı ve buna uygun bir ortam hazırlanmalıdır (Erdoğan, 2015: 28). Bu bağlamda Tablo 4.8'e bakıldığında sadece hukuki usule uygunluk yüksektir ki söz konusu yükseklik de mutlak bir yükseklikten ziyade nispi bir yüksekliktir. Buna ek olarak ayrımcılığın varlığı ve çalışma hakkının engellenmeye çalışılması da emek piyasasında nitelik ve nicelik yönünden olumsuzluk arz edecek diğer unsurlardır. Zira söz konusu olumsuzluklar milli geliri de olumsuz etkileyecek bir kapasiteye sahiptir. Örgütlenme özgürlüğünün düşük olması da hak aramaya erişim yollarının etkin kullanılmasını engeller ve bu husus da toplumsal adaletin sağlanmasını önleyecek bir potansiyele sahip olacaktır. En temel insani ihtiyaçlardan biri olan yaşam ve güvenlik hakkının düşük olması ise bireylerin hak araması bir yana; yalnızca yaşayabilmek adına eylemlerde bulunmasına sebep olacaktır. Özel hayatın gizliliğine ilişkin de düşük bir orana sahip olan Türkiye'de hukuk sistemi içerisinde bu konuda ciddi yaptırımlar olsa da oransal düşüklük söz konusu yaptırımların uygulamada etkin olmadığını ispat etmektedir. İfade özgürlükleri ve inanç özgürlüklerinin ise temel haklar içerisinde düşük oranlara sahip olması insani gelişimin önündeki en önemli engellerden ikisidir. Zira insani gelişimini ve doğal olarak insani kalkınmasını sağlayamayan toplumlarda sosyal, siyasal ve iktisadi buhranların da olması kaçınılmazdır. Türkiye'nin genel hatlarıyla temel hakların sıralamasında 126 ülke arasından 122. sırada olması da insani gelişimin sağlanamadığının bir diğer ispatıdır.

Tablo 4.9: Türkiye'de Düzen ve Güvenliğe İlişkin Veriler

DÜZEN VE GÜVENLİK	FAKTÖR PUANI
Suç Yokluğu	0.78
İç Çatışma Yokluğu	0.60
Şiddete İlişkin Çözümün Yokluğu	0.52

Kaynak: World Justice Project, 2019: 147.

Terör nedeniyle 40000 kişi ve 8000'den fazla güvenlik görevlisi kaybeden ve teröre 250 milyar doların üzerinde bir kaynak harcamış olan Türkiye'de iç güvenliği sağlamak la yükümlü kuruluşlar kurumsal kültürlerinin gereklerine bire bir uyum göstererek güvenliği sağlama çabasını aynı şekilde sürdürmektedirler (Akyüz, 2015: 66-67). Bunun bir neticesi olarak da Tablo 4.9'a bakıldığında suç oranının düşük olması ve iç çatışmanın nispi düşüklüğü olağan bir husus olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak şiddete ilişkin çözüm yollarının nispi olarak yüksek olsa da daha da yükseltilmesi gerekmektedir. Bilhassa kadına ve çocuğa yönelik şiddet, kamu sektörü ve özel sektörde psikolojik baskı vb. hususların halen etkin bir çözüme kavuşturulmadığı da mevcut olan başka bir gerçektir.

Tablo 4.10: Türkiye'de Düzenleyici Uygulamalara İlişkin Veriler

DÜZENLEYİCİ UYGULAMA	FAKTÖR PUANI
Etkin Düzenleyici Uygulama	0.41
Uygun Olmayan Etki Yokluğu	0.63
Makul Olmayan Gecikmelerin Yokluğu	0.47
Yargı Sürecine Saygı	0.14
Yeterli Karşılık Olmaksızın Kamulaştırma Yapılmaması	0.45

Kaynak: World Justice Project, 2019: 147.

Tablo 4.10'a bakıldığında Türkiye'de kamu hizmetlerinin sunumunda kişisel çıkarların ve gayriahlaki unsurların etkisinin (uygun olmayan etki) 0.63 olması nedeniyle düşük olduğu öne sürülebilir. Bununla birlikte yürürlükteki kanunların etkin bir şekilde uygulanması, geçerli bir gerekçe olmaksızın kamu hizmet sunumlarının gecikmesi ve mülkiyet hakkına saygı duyulmadan yapılan kamulaştırmaların yeterli olmadığını öne sürmek mümkündür. Yargı sürecine saygı duyulmaması ise adaletin yerine getirilmesinde etkinliğin sağlanmadığını göstermektedir. Bu bağlamda mülkiyet hakkına devletin yeteri derecede özen göstermemesi de yargı sürecine olan saygının yitirildiğinin bir sonucu olduğunu öne sürmek doğru bir önerme olacaktır.

Tablo 4.11: Türkiye’de Hukuki Yargıya İlişkin Veriler

HUKUKİ YARGI	FAKTÖR PUANI
Erişilebilirlik ve Ödenebilirlik	0.55
Ayrımcılığın Olmaması	0.29
Yolsuzluğun Olmaması	0.51
Uygun Olmayan Devlet Müdahalesinin Yokluğu	0.19
Makul Olmayan Gecikmelerin Yokluğu	0.34
Etkin Uygulama	0.56
Kısmi & Etkin Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları	0.69

Kaynak: World Justice Project, 2019: 147.

Tablo 4.11’e bakıldığında hukuki yargıya erişim ve ödemelere ilişkin miktarlar Türkiye’de nispeten ortalamanın üzerinde olduğu görülecektir. Bununla birlikte ayrımcılık oldukça yüksek bir durumdadır. Hukuk yargısında ise yolsuzluk nispeten çözülmüş durumda olup, uygun olmayan devlet müdahalelerinin mevcudiyeti söz konusudur. Makul olmayan gerekçelerle gecikmeler yaşandığı hukuk yargısında etkin uygulama nispeten yüksektir. Alternatif uyuşmazlık çözümlerine ilişkin hukuki yargı diğer unsurlara nazaran daha yüksek bir durumdadır. Zira arabuluculuk ve uzlaşmacılık müesseseleri son yıllarda Türk yargısı içinde ciddi bir gelişme göstermiştir. Genel olarak ise hukuki yargı anlamında Türkiye halen gerilerde olup 126 ülke içerisinde 96. sıradadır.

Tablo 4.12: Türkiye’de Ceza Yargısına İlişkin Veriler

CEZAİ YARGI	FAKTÖR PUANI
Etkin Soruşturmalar	0.44
Zamanında & Etkin Hüküm	0.38
Etkin İslah Sistemi	0.42
Ayrımcılık Yokluğu	0.33
Yolsuzluk Yokluğu	0.59
Uygun Olmayan Devlet Müdahalesinin Yokluğu	0.06
Hukuki Usule Uygunluk	0.42

Kaynak: World Justice Project, 2019: 147.

Tablo 4.12’ye bakıldığında ceza yargısında etkin soruşturmaların düşük olduğu görülmektedir. Zamanında ve etkin hükümler ile etkin ıslah sisteminin de düşük olduğu bir başka gerçektir. Ayrımcılık ise yüksek olup, hukuki usule uygunluk arzu edilir düzeyde değildir. Söz konusu verilerden en dikkat çekenini ise devletin ceza yargısına olan etkisine ilişkin veridir. Bu veriye göre devletin ceza yargısına olan etkisi oldukça yüksek bir düzeydedir ki bu da davaların tarafsızlıktan uzak yürütüldüğünün bir ispatı niteliğindedir.

Hukukun üstünlüğünde Türkiye'nin 126 ülke içinden 109. sırada olması Türkiye'de demokrasinin neden başarısız olduğunu gösteren ispatlardan biridir.

Tablo 4.13: Yıllar İtibarıyla Türkiye'nin Demokrasi Endeksi

Yıl	Demokrasi Endeksi
2006	5.70
2008	5.69
2010	5.73
2011	5.73
2012	5.76
2013	5.63
2014	5.12
2015	5.12
2016	5.04
2017	4.88
2018	4.37

Kaynak: <https://www.economist.com/graphic-detail/2019/01/08/the-retreat-of-global-democracy-stopped-in-2018> (07.10.2019).

Tablo 4.13'deki sıralamada Türkiye'nin demokrasi konusunda oldukça gerilediği; bir diğer ifadeyle Türk demokrasisinin başarısız olduğu görülecektir. Zira Türkiye en yüksek demokrasi endeksine 2012 yılında ulaşmış olup, en düşük değerlere 2017 ve 2018 yıllarında düşmüştür.

Tablo 4.13'deki sıralamada 8'den yüksek puan tam demokrasileri; 6'dan büyük ve 8'e eşit veya 8'den küçük puanlama kusurlu demokrasileri; puanı 4'den büyük 6'ya eşit veya 6'dan küçük puanlama karma rejimleri; 4'e eşit veya 4'den küçük puanlama ise otoriter rejimleri ifade etmektedir (The Economist Intelligence Unit, 2019: 49). Dolayısıyla Türkiye karma rejim kategorisinde yer almaktadır ki bu da demokrasinin arzu edilen düzeyde uygulanmadığını göstermektedir. Bu sıralamada dikkati çeken husus demokrasinin en yüksek değerine anayasaya ilişkin referandum sonrasında ulaşmasıdır. İşte tüm bu nedenlerden ötürü demarşinin demokrasi yerine tercih edilme gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Bir diğer husus ise demarşiyi oluşturan şartların Türk toplumu ile ne kadar bağdaştığının sorgulanması hususudur.

Türkiye'de yönetim şekli cumhuriyet rejimi olup, yöneten ve yönetilenler arasında bir fark bulunmamakta; kanunlar önünde tüm vatandaşlar eşit sayılmaktadır

(Durmuş, 2007: 26). Bu da Türk toplumunun makul bir düzeyde demokratik olduğunun bir ispatı niteliğindedir.

Ayrıca yapılan anketlerde halkın üzerinde bir güç olup olmamasına yönelik sorulan sorulara Türk seçmeni ezici bir çoğunlukla halkın iradesinin üzerinde bir güç olamayacağına yönelik cevap vermesi de Türk halkının demokrasiye yönelik eğilimini de ifade etmesi açısından önemlidir (Bozkurt, 2018: 213).

Türk toplumunun aile yapısına bakıldığında aile üyelerinin hak ve sorumlulukları belli olmakta ve kadın ve erkekler birbirlerini gözeterek kendilerine yüklenen sorumlulukları yerine getirmekte olup, çocuğun aile içinde yeri önemlidir ki çoğunlukla küçük aile biçiminde ortaya çıkan aile saygı temeli üstüne kurulmuştur (Eyce, 2000: 241). Toplumun temeli olan ailenin bu şekildeki yapılanması toplumun müzakere ve karar verme sürecinde olumlu bir özelliğe sahip olduğuna işarettir.

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, 2006 yılında Başbakanlığa bağlı olarak kurulan ve başkanlık sistemiyle Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER) adlı şikayet mekanizması ile 2012 yılında kurulan Kamu Denetçiliği Kurumu (KDK) ile kamu hizmetlerinin denetiminde önemli yollar aşılmıştır (Ateş ve Buyruk, 2018: 83-84). Bu da katılımcılığın Türk toplumu açısından benimsenmiş olduğunun bir göstergesidir.

1980 sonrasında bürokrasinin merkeziyetçilik, örgütsel büyüme, yönetimde şeffaflığın olmaması ve tutuculuk gibi örgütsel sorunları tartışılan konular olarak gündeme gelmiş ve devletin tek rolünün düzenleyicilik olduğu kabul edilmiştir (Çakır, 2014: 19). 1980 sonrasında Türkiye’de ise bürokrasi burjuvanın aleyhinde güçlü bir siyaset yapıcı olarak olumsuzlanmıştır (Yılmaz, 2012: 141-142). Bu bağlamda Türk toplumunun bürokrasi ve güç yoğunluğuna karşı bir yapısının olduğunu öne sürmek mümkündür.

Tüm bunlardan öte, 20. yy ile kıyaslandığında 21. yy Türk toplumunun şu özelliklere sahip olduğunun ileri sürülebilmesi mümkündür (Kongar, 1998: 664):

- Klasik sınıfsal modeller her zaman geçerli olmaması, farklı ittifakların ortaya çıkması; hatta aynı sınıf içerisindeki farklı kesimlerin rakip olması veya karşıt grupların belirli amaçlar kapsamında birleşmesi,

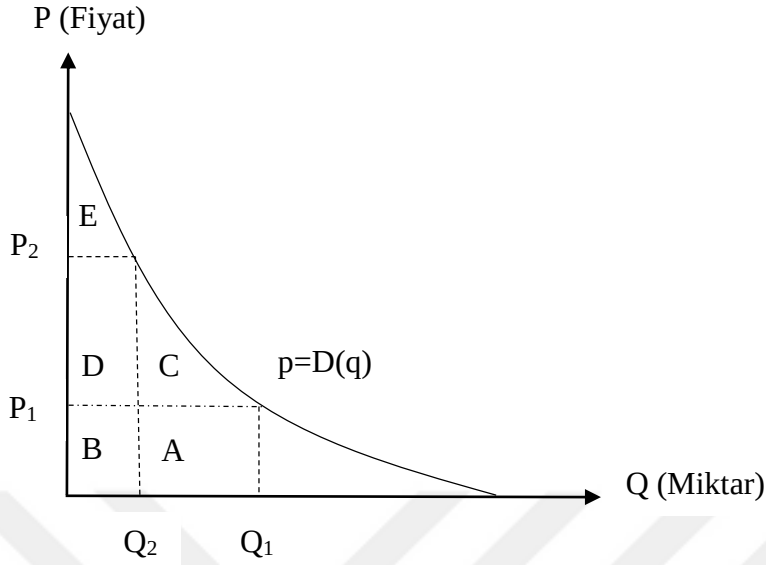
- Klasik sınıfsal çözümlerler içerisinde belirgin olmayan grupların varlığının ve etkinliğinin söz konusu olması,
- Klasik sınıfların kendi içlerinde bulunmayan sınıfların da çıkarlarını koruması,
- Demokratik, laik ve sosyal hukuk devletinin temelleri tehlikede olduğunda bütün sınıfları ve grupları kapsayan kitlesel bir ittifak oluşturulması.

Tüm bu anlatılanlar kapsamında Türk toplumunun demarşinin koşullarını sağlayabildiğini söylemek doğru bir yaklaşım olacaktır. Öte yandan da demokrasi yoluyla ortaya çıkan eksikliklerin de Türk toplum yapısının dokusuna uymayacağı bir başka gerçektir. Zira Cumhuriyet rejimi ile birlikte aksak da olsa Türk toplumu demokrasiyi diğer rejimlere göre daha çok benimsemiştir.

1982 Anayasası'nın mali paradigmalarda ve dolayısıyla mali hükümlerinde demarşik bir yapı oluşturmak için anayasayı değiştirmenin bir etkisi olmadığını ifade etmek mümkündür. Zira Tablo 4.9'a bakıldığında iç çatışmanın ve suç oranının düşük olması Türk toplumunun karmaşık bir durumu tercih etmeyeceğini ortaya koymaktadır. Bu bakımdan demarşik bir yapıyı sağlayacak olan iktidarın asli kurucu iktidardan ziyade türev kurucu iktidar olması toplum yapısına daha uygundur. Dolayısıyla mali paradigmalarda demarşinin ne gibi muhtemel etkileri olabileceğini irdelemek gerekmektedir.

Parlamente sistemdeki bakanlar kuruluna veya başkanlık sistemindeki cumhurbaşkanına verilen kamu gelirlerinin oranlarına ilişkin değişiklik yapma yetkisi toplumsal refah kaybına sebep olma potansiyeline sahiptir. Zira oy kaygılarıyla bütçede açık yaratacak birtakım imtiyazlar dara kaybı yaratacak niteliktedir.

Siyasal iktidar oy maksimizasyonu yapabilmek adına bazı indirim ve muafiyetler koyduğu takdirde, bütçede meydana gelebilecek açığı kapatmak adına başka vergi türlerinin oranlarında artırım yaparak bütçe denliğini sağlamak isterse Grafik 4.2'de görüleceği üzere dara kaybı oluşacaktır.

Grafik 4.3: Vergi Nedeniyle Toplam Refahta Meydana Gelebilecek Azalma

Kaynak: Kaplunov, 2017: 49'dan esinlenmek suretiyle yazar tarafından çizilmiştir.

Grafikte talep eğrisi tek başına her bir tüketicinin malı satın almaktan dolayı elde ettiği faydayı ve ödenen fiyat da söz konusu faydayı elde etmek için ortaya çıkan maliyeti göstermekte olup, bundan dolayı toplam fayda belirli bir maldan Q_1 birim talep edildiğinden talep fonksiyonunun grafiği altındaki alandır (Kaplunov, 2017: 49). Bu bağlamda vergi oranlarda kanunlarda belirlenen sınırlar çerçevesinde yapılacak bir yükseltme fiyat düzeyini P_1 'den P_2 'ye yükseltirken üretim miktarını da Q_1 'den Q_2 'ye düşürecek ve bu da toplam faydanın $A+B+C+D+E$ 'den $B+D+E$ 'ye düşmesine sebep olacaktır. Matematiksel olarak ise toplam fayda $\int_0^{Q_1} D(Q)dq$ dan $\int_0^{Q_2} D(Q)dq$ 'ya inecektir. Dolayısıyla demarşik bir yapıda demarka ve demark başkanlığında kura ile uzmanlardan oluşturulacak bir vergi komisyonu siyasal karar alma mekanizmasındaki aktörlerin maksimizasyon faaliyetlerini engelleyebilir ve toplumsal faydayı sağlama adına konsensusla vergi oranlarının indirim ve artırımlarını sağlayabilecektir. Söz konusu husus kamu yararı açısından daha kritik bir hal almaktadır.

Kamu yararının içeriği 1982 Anayasası'nın 43., 44., 45., 46. ve 47. maddeleri hariç olmak üzere oldukça soyut bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Kavramın soyut olması ise kamu yararını istismara açık bir hale getirmektedir. Özellikle mali konularda seçmenlerine ve yakın çevrelerine çeşitli olanaklar tanımak suretiyle seçmen kitlesini konsolide etmek isteyen iktidar partileri ve seçimler sonrasında aynı yollara

başvurabilecek olan muhalefet partileri 1982 Anayasası'nın 73. maddesindeki vergi oranlarına ilişkin hükmü kamu yararı çerçevesinde istismar edebilirler. Bu sebeptir ki kamu yararının yer aldığı anayasal hükümlere toplumsal iktisadi refahın sağlanması konusunda nasıl bir yapılanma olması gerektiğine dair bir maddenin konulması vergi oranlarında istismarın önüne geçebilecektir.

Birincil açık kamu harcamalarıyla transferlerin toplamının vergi gelirlerini aşmasıyla ortaya çıkar ve buradan da toplam bütçe açığı birincil açıkla net faiz ödemelerinin toplamıyla ortaya çıkar (Abel and Bernanke, 2005: 572).

Bununla birlikte her bütçe açığı olumsuz bir anlam taşımamaktadır. Birtakım verimli yatırımlar nedeniyle de bütçe açıkları ortaya çıkabilir. Ancak demokrasinin başarısızlıkları nedeniyle bütçe verimsiz bir şekilde tahsis edilebilmektedir ve bunun manası da etkin olmayan kamu harcamalarının ortaya çıkmasıdır. Bu nedenle bütçeye ilişkin anayasal hükmün demarşı kapsamında ele alınması gerekmektedir.

Başkanlık sistemi öncesi 40 üyeden oluşan ve 25'i iktidar, 15'i de muhalefet partisi üyelerinin olduğu bütçe komisyonu, oluşumuyla ilgili bir ibareye sahip değildir ve bu nedenle bütçe komisyonu ve üye sayısı ile ilgili kesin bir yargıya varılamamakla birlikte 2019 yılı bütçe hazırlık aşamalarına bakıldığında plan bütçe komisyonunda 30 üyenin bulunduğu görülmektedir ki söz konusu husus belirlilik ve açıklık ilkelerine uymamaktadır (Sakal ve Karadeniz, 2019: 97-98). 1982 Anayasası'nın 161. maddesinin 3. fıkrasında bütçe teklifinin görüşüldüğü yer olarak ifade edilen söz konusu komisyonun demarşının olduğu bir sistemde rassal olarak seçilecek bütçe uzmanı kişilerden oluşması demarkın etkinlikten ve verimlilikten uzak bir bütçe teklifinin düzeltilmesinde önem arz edecektir. Buna ek olarak, demarkın bütçe kanun teklifinin en az 75 gün önce yapması bazı problemlerin doğmasına sebebiyet verebilir. Söz gelimi süre uzunluğu bütçeye ilişkin yapılacak kanun teklifine baskı ve çıkar gruplarının etki etme olasılığını artırma ihtimalinden bahsetmek mümkündür. Ayrıca demarkın süre uzunluğundan faydalanarak rant elde etme ihtimali de söz konusudur. Bu bağlamda demarkın bütçe teklifini mali yılbaşından 30 gün önce rassal olarak seçilen vekillerin oluşturduğu meclise sunmasına istinaden teklifin bütçe uzmanları arasından rassal olarak seçilecek üyelerince 10 gün içinde karara bağlanması bütçenin hem amacına uygun tahsisine olanak sağlar hem de

kararların hızlı alınabilmesine de olanak tanır. Bir diğer ifadeyle hem hızlı hem de etkin karar alma sürecinden bahsetmek mümkün olacaktır.

Türkiye’de geçici bütçeler istisnai olma durumlarını kaybetmişler ve seçimlerin yapıldığı dönemlerde çıkarılan olağan bir bütçe kanunu gibi algılanmaya başlanmıştır (Darıcı, 2003: 59). Demarşide seçim sistemi yerine kura sistemi olduğu için geçici bütçeler istisnai hale gelebilir. Bununla birlikte demark veya rassal yolla seçilen üyelerin bütçeyi kabul etmedeki isteksizliği ve daha esnek harcanabilecek bir bütçe oluşturmak dürtülerinin önüne geçilmesi adına geçici bütçe kanununun anayasadan çıkarılması bir seçenek olarak düşünülebilir. Bununla birlikte savaş gibi olağanüstü hal (OHAL) dönemlerinde geçici bütçenin kullanımı daha uygun olacaktır. Dolayısıyla bütçe kanunu süresinde yürürlüğe girmemesi halinde, önceki yılın bütçesinin yeniden değerlendirilmesinde kullanılması daha uygun bir yaklaşım olacaktır.

Olağan koşullarda meclis üyelerinin gider arttırmak veya gelir azaltmak üzerinde önerilerde bulunması birtakım rantların elde edilmesine yönelik olabilir. Bununla birlikte rassal olarak kura ile seçilmiş meclis üyelerinin gider arttırıcı veya gelir azaltıcı önerilerde bulunması gelecek dönemlerde gelir getirici birtakım yatırımların oluşumuna sebebiyet verdiği takdirde söz konusu önerilerin yapılabilmesinde bir engel teşkil etmeyecektir. Bu bağlamda meclis üyelerinin gider arttırıcı veya gelir azaltıcı önerilerde bulunması durumunda, bütçe komisyonu bahsi geçen önerileri değerlendirmeye alması toplumsal refahın sağlanmasında ciddi bir etken olacaktır. Reddedilen öneriler olması durumunda da bütçe komisyonu ret gerekçesini kamunun da bileceği şekliyle açıklamalıdır. Zira kamuya yapılan açıklama şeffaflığın bir zorunluluğu olarak ortaya çıkmaktadır.

Rassal olarak seçildikleri için her bir üyenin birbirine ortada bir oluşum olmadan muhalefette bulunacağı demarşi sisteminde bahsi geçen durumdan ötürü bütçe kanununun daha kısa sürede kabul edilme ihtimali yüksek olacağı için, merkezi yönetim kesinhesap kanunu teklifinin ilgili olduğu mali yılın sonundan başlamak suretiyle demark tarafından en geç 3 ay içinde meclise sunulması ve Sayıştay’ın da uygunluk bildirimini en geç 45 gün içerisinde meclise sunabilmesi mümkündür. Dolayısıyla süreler konusunda etkinlik ve verimlilik de sağlanabilecektir.

Anayasa'nın 165. maddesinde ise “*Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Denetimi*” başlığı altında KİT'lere yer verilmiştir. Bu bağlamda KİT'leri ve KİT'ler konusunda fenomen bir kavram olan özelleştirmeleri ele almak gerekmektedir.

Kamu kaynaklarını kullanarak mal ve hizmet üreten işletmeci kuruluşlar kamu iktisadi teşebbüsleri olarak adlandırılırlar (Ayyıldız, 2005: 90). KİT'lerin kuruluş amaçları ise şunlardır (İncekara, 1989: 153):

- **Ekonomik Amaçlar:** Ekonomik kalkınmanın sağlanması, tekellerin devletçe işletilmesi, özel kesimin giremediği alanlara girilmesi ve öncülük edilmesi, ekonominin yönlendirilmesi, düzenleyici fonksiyon ifa edilmesi, gelir dağılımının düzenlenmesi, işsizliğin önlenmesi vb. amaçlardır.
- **Sosyal Amaçlar:** Kamusal mal ve hizmet üretmek amacıyla sosyal adaletin tesis edilmesini sağlamaktır.
- **Siyasi Amaçlar:** İktisadi gelişme ve tam istihdam hedeflerini sağlayarak siyasi bağımsızlığı ekonomik güç ile desteklemek ve savaş sanayii, araştırma-geliştirme (AR-GE) ve tasarrufları arttırıcı fonksiyonları yerine getirmektir.

Bununla birlikte KİT'lerde örgüt yapısı, personel statüsü, devlet organlarıyla ilişkiler, işleyiş ve denetimle ilgili sorunlar ortaya çıkmıştır (Bilginoğlu, 1985: 80). Bu da özelleştirme kavramını gündeme getirmiştir.

Dar anlamda özelleştirme kamu mülkiyeti altındaki işletmelerin kısmi veya bütün olarak özel sektör iştiraklerine satılması olarak tanımlanırken, geniş anlamda özelleştirme devletin ekonomik faaliyetlerinin azaltılması veya tümü ile ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir (İleri, 1998: 150).

Özelleştirme uygun bir şekilde hazırlandığında kuruluş amaçlarını yerine getirme konusunda etkin bir araç olarak kullanılabilecek bir potansiyele sahiptir (Aşıkoğlu, 1992: 278). Bu bağlamda özelleştirmenin avantajlarının şu şekillerde ifade edilmesi mümkündür (Tandırcıoğlu, 2002: 199-200):

- KİT'ler özel sektöre göre daha güçlü olduğundan haksız rekabete sebep olur ve özelleştirilmesi de haksız rekabeti ortadan kaldırır,

- KİT'lerin hisse senetlerin menkul kıymetler borsasında satılması ile menkul kıymet arzının artırılması ve bu yolla sermaye piyasalarına işlerlik kazandırılması,
- KİT'lerin bütçe üzerinde önemli bir yük olması ve özelleştirilmesiyle bu yükün bütçeden kaldırılması,
- Özelleştirme yabancı sermayenin ülkeye giriş fonksiyonunu sağlayabilmektedir,
- Özelleştirme yoluyla devlet gelir elde etmektedir.

Özelleştirme ile sağlanacak avantajlar kamusal organizasyonlar ile özel organizasyonlar arasındaki farklardan kaynaklanmaktadır. Söz konusu farklılıkların şu şekillerde ifade edilmesi mümkündür (Aktan, 2010: 98):

- Kamusal organizasyonlarda özel mülkiyet, rekabet ve denetim olguları olmadığından veya zayıf olduğundan, özel organizasyonlarda söz konusu olguların mevcudiyeti güçlü bir şekilde yer almaktadır,
- Kamusal organizasyonlarda kar amaçlardan biri ve motivasyon ile katılımcılık yokken, özel organizasyonlarda kar tek amaç olup, motivasyon ve katılımcılık oldukça yüksektir,
- Kamusal organizasyonlarda merkeziyetçilik söz konusu olup, yetkiler genelde merkezde toplanmışken, özel organizasyonlarda yerinden yönetim ve yetki devri oldukça fazladır,
- Kamusal organizasyonlarda kayırmacılık hakim olup, liderlik ve yönetim kalitesi düşükken, özel organizasyonlarda liyakat ilkesi geçerlidir ve liderlik ile yönetim kalitesi oldukça yüksektir,
- Kamusal organizasyonlarda danışmanların bilgi ve deneyimleri yetersiz olup, özel organizasyonlarda danışmanlar genelde bilgi ve tecrübe sahiptir,
- Kamusal organizasyonlarda anayasa ve yasalar günün koşullarına göre yetersiz kalırken, özel organizasyonlarda sistem kalitesi gayet iyidir,
- Vatandaş kavramının önemli olduğu kamusal organizasyonlarda emir ve talimata dayalı hiyerarşik bir yönetim söz konusuyken, müşteri kavramının olduğu özel organizasyonlarda iletişim için harcanan çaba oldukça fazladır,
- Etkin problem çözme yönteminin çok yetersiz olduğu kamusal organizasyonlarda değişen koşullara uyum sağlamak zorken, etkin problem çözme yönteminin iyi

olduğu özel organizasyonlarda değişen koşullara uyum konusunda daha esnek ve dinamikdir,

- Kazanç paylaşımının mevcut olmadığı ve genelde monoton ve rutin işlerin olduğu kamusal organizasyonlarda toplam kalite yönetimi oldukça düşükken, daha etkin kazanç paylaşımlarının olduğu özel organizasyonlarda iş ortamı daha zengin ve dinamik olup, toplam kalite yönetiminde kamusal organizasyonlardan daha fazla bir başarının mevcudiyeti söz konusudur.

Özelleştirmenin birtakım faydaları olmakla birtakım sakıncalarının da mevcudiyeti söz konusudur. Bu bağlamda özelleştirmenin sakıncalarının şu şekillerde ifade edilmesi mümkündür (Murat, 1995: 111-112):

- Özel sektörün amacı kar maksimizasyonu olduğundan bazı hizmetler kar getirmez ki bunları devlet sunmak durumundadır,
- Halkın ihtiyaç duyduğu zorunlu mal ve hizmetlerin arzına özel sektör yetişemediği takdirde girişimci söz konusu malların ve hizmetlerin arzından kaçınır ve kamu sektörü devreye girmek durumunda kalır,
- KİT'ler devre dışı kaldığında özel sektörün tekelleşmesi ve piyasaların aksaması ihtimali söz konusu olur,
- Özel sektör atıl işgücünü istemeyeceği ve yüksek teknolojiye geçiş yapmak isteyeceğinden işsizlik artabilir,
- Sosyal hizmetler ve sosyal kaynaklı gelirler dejenere bir hale gelir,
- Kamusal mal ve hizmetlerde fiyat düşük ve orta gelirliilere hitap ederken, özel sektörün kar güdüsü fiyatların yükselmesine sebep olur ve ayrıca kalite ve miktar daralır,
- Özelleştirme sonrasında sendikalaşma oranları da düşme eğilimi gösterir.

Bu bağlamda KİT'ler için yapılacak denetimin toplumun iktisadi refahı açısından ele alınması gerekmektedir. 3346 sayılı Kanun'un 3. Maddesinde yer alan *"Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince denetlenmesini sağlamak üzere, Türkiye Büyük Millet Meclisince seçilecek 35 milletvekilinden oluşan Türkiye Büyük Millet Meclisi Kamu İktisadi Teşebbüsleri Komisyonu kurulmuştur."* hükmü uyarınca KİT'ler TBMM KİT komisyonu tarafından denetlenmektedir (Kamu

İktisadi Teşebbüsleri ile Fonların Türkiye Büyük Millet Meclisince Denetlenmesinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun, 1987: 3).

233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin (KHK) 39. maddesinde *“Teşebbüsler, müesseseler ve bağlı ortaklıklar, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'nun mali, idari ve teknik yönden sürekli denetimine tabidir.”* hükmü bulunmakla birlikte (Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 1984: 39), 6085 sayılı Kanun'un Geçici 4/5. maddesinde *“Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu tarafından başlatılan denetimler, 72 sayılı Kanun Hükmünde Kararname hükümlerine göre Sayıştay tarafından sonuçlandırılır.”* hükmü yer aldığından (Sayıştay Kanunu, 2010: 4/5) KİT'lere yönelik denetim yapan kuruluşlardan birinin de Sayıştay olduğu sonucuna ulaşılır. Zaten 6085 sayılı kanunun 4. maddesinde de bu hususa vurguda bulunulmuştur. Ayrıca aynı kanunun 43. maddesinde de hazırlanan raporların TBMM'ye, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)'na ve Hazine müsteşarlıklarına gönderileceği ifade edilmiştir.

Demarşik bir mecliste her hususun nizami olarak düzeltilebileceği fikri hayatın olağan akışına uygun bir önerme olmayacaktır. Söz gelimi rassal olarak kura yöntemiyle seçilen bir meclis üyesinin KİT'lere yapılacak personel alımında az da olsa etki edebileceği ihtimali söz konusudur. Bununla birlikte kurulacak bir KİT denetim komisyonu ve oluşturulacak bir kalkınma planı ile bu husus aşılabılır. Ayrıca söz konusu komisyonun yapmış olduğu denetimin ayrıca Sayıştay tarafından kalkınma planına uygunluğu da denetime tutulduğu takdirde KİT'ler hakkında verilecek kararların daha da etkin olabilmesi mümkündür.

Demarşi anti-demokratik bir olgu olmayıp bizatihi demokrasinin kendisidir. Zaten Hayek'in (1968:8) *“Demokrasi kelimesi hali hazırda daimi olarak çoğunluğun sınırsız gücü kavramıyla bağlantılıdır. Demokrasinin gerçek anlamda neyi temsil ettiği hususuna ilişkin yeni bir kelimeye ihtiyaç duyulmaktadır. Demarşi bu tarz sınırlı bir devleti ifade etmektedir.”* söylemi demarşinin gerçek anlamda demokrasiyi temsil ettiğinin bir ispatı niteliğindedir. Bu bağlamda anayasal bir perspektiften düşünüldüğünde demarşinin anayasal demokrasinin gerçekleşmesinde önemli bir unsur olacağının öne sürülebilmesi mümkün görünmektedir.

Bununla birlikte sistem ön seçimli bir demarşik yapıya kavuşacağı için “cumhurbaşkanı” kavramı yerine demark veya karar alıcı gibi kavramlar da kullanılabilir. Burada önemli olan bir diğer husus ise demarkın/cumhurbaşkanının/karar alıcının hangi özelliklere sahip olması ve ne kadar süre ile idarede kalacağıdır. Demarkın/cumhurbaşkanının/karar alıcının yaş sınırının en az 30 olması ve idari bilimler veya hukuk fakültelerinden mezun olması hem kamusal işlerin dinamik hem de meritokratik bir yapıda yürütmesine olanak tanıyacaktır. Dolayısıyla bu iki koşulu ve kanunlarla belirlenecek diğer koşulları taşıyan 30 yaşındaki her Türk vatandaşının demark/cumhurbaşkanı/karar alıcı olabilmesi mümkündür. Buna ek olarak demarkın/cumhurbaşkanının/karar alıcının oluşturulacak bir kalkınma planına uymaması halinde iki yıl için bir sefere mahsus idarede kalması ve rotasyonel bir biçimde yerine gelecek kişiye işlerini devretmesi gerekeceğinden, politik miyoplüğün ortaya çıkmasını gerektirecek bir unsur da olmayacaktır. Zira iki yıl için bir sefere mahsus yapılacak idarecilikte, iktidarda sürekli kalma kaygısı yaşanmayacaktır. Bununla birlikte demarkın/cumhurbaşkanının/karar alıcının kalkınma programına uyması ve belirlenen hedeflere varması neticesinde yerinde kalması da bir diğer olasılıktır ki bu da kamu ekonomisinde etkinliğin sağlanabilmesi anlamına gelecektir.

Demarşieye ilişkin bahsedilen hususların kuşkusuz felsefi temelleri vardır. Bu felsefi temellerle oluşturulacak demarşik sistemin kalıcılığı ve etkinliği daha uzun ve güçlü olacaktır. Zira söz konusu felsefi temeller birtakım diyalektik süreçlerle ortaya çıkmıştır.

4.1.1. Diyalektik Değerlendirme 1

Anayasalar insandan ayrı düşünülemez. Bir anayasa sadece katı bir şekilde hukuki geleneklere göre dizayn edildiğinde, bu eylem doğru olarak algılanabilir. Bir diğer ifadeyle “Kanun kanundur” denilerek bireyden kopuk bir anayasa oluşumu metafiziki bir düşünceye işaret eder. Bununla birlikte diyalektik düşünce kapsamında anayasa-birey ilişkisi söz konusudur. Bu konuda Montesquieu’nun düşünceleri dikkate değerdir.

Montesquieu insan karakterinin, toplumsal kurumların ve toplumların şekillenmesine ve farklılaşmasına sebep olan etkenler arasında kanunu saydığından ötürü toplumsal düzenin sağlanmasında kanunların tek başına etkili olmadığını vurgulamakta olup, bulunabilecek en mükemmel kanunlarla bile bir toplumu istenilen biçime sokmanın

mümkün olmadığını ifade etmiştir (Gürkan, 1988: 12). Kanun koyucularının toplumsal yaşamı düzenlemedeki rolünün sınırsız olmadığını söyleyen Montesquieu kanun koyucunun da içinde bulunduğu koşullara bağımlı olduğunu söylemiş ve toplumsal düzenin sağlanmasında hukuk dışındaki diğer düzen tiplerine de dikkat çekmiştir (Gürkan, 1988: 12). 1982 Anayasası'nda da böyle bir durum söz konusu olup, hukuk dışındaki diğer öğeler dikkate alınmamıştır.

1982 Anayasası'nın ilk halinin çok katı olduğu ve % 92'lik bir oy oranıyla kabul edildiği ele alındığında, toplumun bu ilk eyleminin başarısız olduğu öne sürülebilir. Buna karşılık söz konusu Anayasada seçmenlerin oylarıyla meclise seçim yoluyla gönderdikleri vekiller aracılığıyla birçok değişiklik yaptırılmış olup, başlangıçtaki katılıktan uzaklaştırıldığı ve bunun da bir başarı olduğunu ifade etmek mümkündür. Bir başka deyişle eylemler arasında bir bağlantının mevcudiyeti mevzu bahistir. Bununla birlikte ne anayasanın yüksek bir oyla kabul edilmesine yönelik başarısızlık Anayasanın işlevini iflas ettirmiş ne de Anayasanın seçimle gelen vekiller aracılığıyla günün koşullarına uyumlu bir hale getirilmesi Anayasayı daha demokratik bir hale getirmiştir. İşte demokrasinin başarısız olduğu/yetmediği nokta da tam olarak burasıdır. Söz konusu nokta da demarşinin başlangıcına işaret etmektedir.

Anayasa hususunda yapılan tartışmalar parlamenter sistem veya başkanlık sistemi etrafında yoğunlaşmaktadır. Bu sistemlerin birinin diğerinden daha iyi veya birinin diğerinden daha kötü olduğu yönünde yapılacak bir değerlendirme metafiziki bir yaklaşım olacaktır. Her iki sistemin de doğru ve yanlışları olup, bu doğru ve yanlışlar birbirleriyle ilgilidir ve her iki sistem de demokrasinin birer parçasıdır. Demarşi de demokrasinin içerisinde değerlendirilmektedir. Bu bağlamda demarşi de söz konusu iki sistemle bağlantılı bir unsurdur.

Parlamenter sistemin veya başkanlık sistemin mali paradigmalara ve mali hükümlere olan etkisi kuşkusuz demarşide de ortaya çıkacaktır. Zira demarşiye ilişkin mali paradigmalara ve mali hükümler kökenlerini parlamenter ve başkanlık sisteminden almaktadır.

Sistemler arasındaki ilişki mali paradigmalara ve hükümler arasında da yer almaktadır. Nitekim kamu yararınca vergi ödevine ilişkin oranların değiştirilmesi bütçeye etki ederken, bütçede meydana gelecek etkinin kesinhesaba etki edeceği de muhakkaktır.

Göreve ilişkin kar veya zararların KİT'lerin denetimiyle de ilgisi vardır. Zira KİT'lerin zarar etmesi yine bütçeye olumsuz anlamda etki edecektir. Buna ek olarak kanunların salt çoğunluk kuralıyla kabul edilebilmesi adalet olgusuna da negatif yönde etki edebilecektir. Türkiye'nin hukukun üstünlüğü endeksinde geride kalmasının altında yatan felsefi etkenin bahsi geçen husus olduğu öne sürülebilir. Bu durumun manası da demokrasinin başarısız olduğudur. İşte bu nedenledir ki parlamenter sistem, başkanlık sistemi, demarşı, mali paradigmlar ve mali hükümler birbiriyle ilişkili olan olgulardır. Demarşı de demokrasinin unsurlarında meydana gelen başarısızlık neticesinde ortaya çıkabilecek bir diğer demokrasi unsurudur. Zira her iki sistemin üretmiş olduğu hatalar demarşıyla telafi edilebilecektir.

4.1.2. Diyalektik Değerlendirme 2

Toplumların geçmişten günümüze geçirmiş olduğu değişiklikler şunlardır (Gönç, 2017: 7-8):

- **Avcı ve Toplayıcı Toplumlar:** İşbirliği söz konusudur ve bireyler arasında rekabet yoktur.
- **Kırsal Toplumlar:** Yaşamları büyükbaş veya küçükbaş hayvancılığa dayalı toplumlardır.
- **Tarım Toplumları:** Tarımsal ürünlere ek olarak hayvan avlayan ve yenilebilir bitkileri toplayarak yaşayan toplumlardır.
- **Geleneksel Toplumlar:** Tarımsal ürünlere ek olarak ticaretle ve tarım dışı ürünlerle uğraşan bireylerden oluşur.
- **Endüstriyel Toplumlar:** Üretimin çoğunluğunun endüstriyel olduğu ve insanların çoğunun fabrikalarda ve alışveriş merkezlerinde çalışıp, kentsel alanlarda yaşadıkları toplumlardır.
- **Post Endüstriyel Toplumlar:** Üretimin çoğunluğunun endüstriyel ürünlerden hizmet sektörüne döndüğü toplumlardır.

Toplumların yapısı yukarıda ifade edildiği gibi nasıl değişmişse, bireyler ve doğal olarak sistemler ve anayasalar da değişir. Burada kastedilen mekanik bir değişim değildir.

Parlamentar sistemin karar alma mekanizmasının hızlı olmaması, parlamentar sistemin değişmesinde bir gerekçe olarak kabul edilmiş ve sistemin daha hızlı bir karar mekanizmasıyla işlemesi için başkanlık sistemine geçilen Türkiye’de sistemin değişmesiyle hukuki mekanizmaların da değişim ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Öncelikle kamu yararının mali sistemi düzene sokacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Zira hem parlamentar sistemde hem de başkanlık sisteminde mali alana yönelik gerekli değişimleri göstermeyen kamu yararı hali hazırda mali gereklilikleri karşılayacak bir düzeyde değildir. Nasıl ki tüm unsurlar değişiyorsa, kamu yararının da bu minvalde değişmesi gerekmektedir. Burada önemli olan husus kamu yararındaki değişikliğin nasıl olması gerektiği hususudur.

Kamu yararının sahip olduğu soyutluk, bütçe gelirlerinin istismar edilebilecek şekilde kullanılmasına sebep olabilecektir. Burada bütçe gelirleriyle kastedilen aslında vergi gelirleridir. Bu bağlamda meclis üyeleri içerisinde vergi uzmanlarının oluşturduğu bir komisyonu vergi oranlarına ilişkin demarın teklifini mevzuata uygun bir şekilde değerlendirip toplumsal darı kaybını engelleyecek şekilde karar alması gerekmektedir. Bu incelemenin yapılması gerekliliğinin nedeni ise her şeyin değişimi ile ilgilidir. Kamusal gelirler üzerindeki söz hakkının seçimler yoluyla devleti yönetecek iktidarlara bırakılması ve birtakım hukuki değişikliklerle söz konusu gelirlerin adil bir şekilde dağıtılmaması diyalektiğin ikinci yasası olan her şeyin değişimine aykırıdır.

Bütçe ile ilgili hususlarda ise sürelerin kısaltılmasıyla her şeyin değişimi ilkesine uyulabilir. Mevcut durumda baskı ve çıkar gruplarının etkisine maruz kalacak bir bütçe toplumsal refahı sağlamaktan uzaklaşacaktır. Bu durumun aksine tek başına yüksek bir oyla gelen iktidar da kendi baskı ve çıkar grubunu oluşturmak isteyecek ve bu eylem de piyasanın dokusunu bozacaktır. Dolayısıyla söz konusu sürelerin kısaltılması hem baskı ve çıkar gruplarının iktidardaki demarka baskı yapmasını engelleyecek hem de demarın kendi baskı ve çıkar grubunu oluşturmasını engelleyecektir.

Geçici bütçe kanununun olağan bir hal alması durumunun da her şeyin değişimi ilkesince ortadan kaldırılması gerekmektedir. Kuşkusuz olağan üstü durumların da ortaya çıkma ihtimali vardır ve bu da bir değişimdir. Böyle bir durumda değişen koşullara ayak uydurulması bakımından geçici bütçe kanununa sadece olağan üstü hal dönemlerinde yer verilmesi gerekmektedir.

Atılacak olan her mali adımın değişen koşullara uyum göstermesi istikrar açısından önemlidir. Bu bağlamda gelir azaltıcı veya gider arttırıcı olup, verimli yatırımlara yönelecek tekliflerin değerlendirilmesi diyalektiğin her şeyin değişimi ilkesine uyum sağlanmasına yardımcı olabilecektir.

Kesinhesabın da demarşı ile değişeceği muhakkaktır. Uzman meclis üyelerince oluşturulacak bir bütçenin kura yöntemiyle seçilen meclis üyelerince kabul edilebileceği ve kabul edilecek bütçenin nizami olma olasılığının yüksek olması kesinhesap kanun teklifinin daha kısa bir sürede sunulup, Sayıştayca da daha hızlı ve etkin denetlenmesi ile değişen koşullara daha kolay uyum sağlanabileceği aşıkardır.

KİT'ler üzerinde sadece Sayıştay'ın denetim yapması yargının güç ve etkinliğini olabildiğince arttıracaktır. Demarşı ile devletin mali yapısının da değişmesi gerektiği açıktır. Bu değişimin de yüksek bir yargı olan Sayıştayca gerçekleştirilmesi ortaya çıkan koşullara ayak uydurulmasında yardımcı olacaktır. Meclis üyelerinin kura ile seçilmesi KİT personel rejimine eskisi gibi müdahale edilme olasılığını düşürecektir. Bununla birlikte KİT'lerde meritokrasiyi sağlamak adına eskisi gibi olmasa da demarşı sisteminde de personel rejimine etki edebileceği ve söz konusu etkiyi Sayıştay'ın tespit edebileceği açıktır. Böyle bir denetim neticesinde hala verimsiz çalışan KİT'ler olduğu takdirde alınacak bir özelleştirme kararı da özelleştirmenin avantajlarından faydalanılabilecek bir karar olarak ortaya çıkacaktır.

4.1.3. Diyalektik Değerlendirme 3

Bir ülke işgal edildiğinde söz konusu işgalin durdurulması gerektiğine inanan bir kitle de mevcutsa öncelikle bu kitle bir araya gelir ve bu kümelenmenin neticesinde sayısı devamlı artan bir popülasyon oluşur. Nihayetinde nicelik olarak artan bu popülasyon, işgali de önlerse söz konusu işgale sebep olan eksikliğin ne olduğu hususu çözüme kavuşur. Neticede bir sistem ortaya çıkmış olur. Bu örnekte görüleceği üzere önce nicelik, sonrasında nitelik ortaya çıkmıştır.

Bir diğer örnek ise sürekli kilo alan bir hastanın zamanla vücudunda yaşadığı değişimlerle ilgilidir. Hastanın kilosunun nicelik olarak değişmesiyle vücutta ortaya çıkan hastalıklar nitel değişimi ifade etmektedir.

Cumhuriyetin kuruluşundan 2017 yılına kadar devam eden parlamenter sistem referandumda salt çoğunluğun sağlanmasıyla yerini başkanlık sistemine bıraktı. Dolayısıyla niceliğin oluşturmuş olduğu nitel bir değişimin mevcudiyeti söz konusu olmuştur. Bu noktada sorgulanması gereken husus başkanlık sisteminden demarşı sistemine hangi nicel değişikliklerle geçilebileceğidir. Bir diğer ifadeyle nitel değişimi hangi nicel değişikliğin sağlayacağı hususu bir eşik noktasıdır.

İlk olasılık yapılacak bir seçimle iktidarın el değiştirmesidir. Zira muhalif oy sayısının yüksekliğinin oluşturacağı nitel değişim muhalif veya yeni bir partinin iktidara gelmesidir. Yeni bir iktidarın demarşik bir sistemi oluşturması olasılığı ise nitel değişimin devam etmesi anlamını taşımaktadır.

Bir diğer olasılık ise ekonomik, mali, hukuki ve siyasi göstergelerin giderek kötüleşmesidir. Böyle bir durumda iktidar kendi iradesiyle seçime gidebileceği gibi yine kendi iradesiyle demarşik bir sistem kurabilecektir. Bir diğer ifadeyle göstergelerin niceliği temsil etmesi ve söz konusu niceliğin kötüleşmesi nitel bir değişikliğe sebebiyet verecektir.

Kamu yararının soyut olduğu gerçeğinden hareketle, vergiye ilişkin göstergelerin daha etkin ve verimli bir duruma gelmesi için vergi komisyonu kurulmasına ilişkin hususun 1982 Anayasası'nın kamu yararıyla ilgili kısma konulması nicel değişim talebinin nitel bir değişiklik yaratması anlamına gelecektir.

Anayasa'nın "*Vergi Ödevi*" başlıklı 73. maddesinde ise vergi oranlarına ilişkin yetkinin kötüye kullanılma ihtimali, söz konusu oranları kanuni sınırlar içerisinde düşürme veya yükseltme hakkını sadece demarka değil; kanunla kurulacak ve kura yöntemiyle seçilecek vergi uzmanı üyelere de tanımak nicel değişimin nitel bir yansıması olacaktır.

Geri gönderilen kanunların meclis üyelerinin salt çoğunluğuyla kabul edilmesi, iktidardaki bir partinin kendi lehine kanunları değiştireceğini/kaldıracağını veya yeni bir kanunu hukuk sistemi içerisine ekleyebilmesi olasıdır. Dolayısıyla salt çoğunluk niceliği hukuki düzenlemenin niteliğini değiştirecektir. Benzer şekilde konsensüsle sağlanacak yeni kanunların toplumun lehine olacağı ve bunun da adalet olgusunu doğuracağı açıktır. Bir başka deyişle konsensüs niceliğiyle sistem adalet bakımından daha nitelikli bir hale gelecektir.

Bütçe kanun teklifinin ne kadar sürede meclise sunulduğu ve bütçe komisyonunda görüşülmesi de nitel bir değişim yaratır. Zira koşullar sürekli değişeceği için bütçeye ilişkin teklifler de değişecektir. Bir diğer ifadeyle nicel değişim nitel değişime sebep olacaktır. Bu bağlamda kesinhesap kanunu için de benzer bir işleyiş söz konusu olacaktır.

KİT'ler denetlendiğinde ve görev zararları ortaya çıktığında bu durum öncelikle KİT denetim komisyonu tarafından tespit edilebilir. KİT denetim komisyonunun bu durumu tespit edememesi halinde ise söz konusu durum Sayıştay'ın denetimiyle tespit edilebilir. Böyle bir durumda Sayıştay'ın, denetleyicinin denetleyicisi gibi bir kurum olma önerisi nedeniyle KİT denetim komisyonunca özelleştirme kararı verilebilir. KİT'lerin görev zararı nicel bir değişim yaratacaktır. Bu nicel değişim ise ilgili teşebbüsün piyasaya devredilmesiyle nitel bir değişimin oluşumuna sebebiyet verecektir. Böylelikle demarşik bir yapıyla piyasa ekonomisinin felsefesinde uzaklaşılmayacak; aksine piyasanın işlerliğine güç katılacaktır.

4.1.4. Diyalektik Değerlendirme 4

Diyalektik düşüncenin temel bir özelliği de sahip olunan bilgilerdeki devamlı gelişmeyi temsil etmesidir (Ural, 1991: 3). Zira ulaşılan her sentez bir tez olarak kabul edilir ve yeni bir antitez ile tekrar senteze varılır (Ural, 1991: 3). Bu çerçevede diyalektik, yanılısma mantığının aklın deneyimi aştığı nesneleri konu alırken deneyimin sınırları aştığında düştüğü çelişkilerin açık bir şekilde ortaya çıkarılması suretiyle eleştirilmesi anlamına gelmektedir (Palabıyık ve Dağ, 2013: 183). Dolayısıyla diyalektik gelişimdeki temel nokta çelişki ve söz konusu çelişkilerin birliği; yani zıtların çatışması ve zıtların birliğidir.

Çelişki iki unsur arasındaki zıtlıkta kendini dışsal olarak gösterir ve aynı zamanda varlığın doğasının içindedir ve bu sebeple de her şey kendisiyle çelişkilidir (Ferhat, 2017: 178). Bir diğer ifadeyle karşıtlıklar eş zamanlı ve birbirinden ayrılamayacak bir biçimde varlığın içindedir (Ferhat, 2017: 178). Toplumsal bütünün parçalarından başlamak suretiyle bütüne yönelen ancak bütüne asla varılamayan analizlerde çatışma ve iç çelişki bütünleyici bir unsur olma niteliğine bürünmektedir (Frank, 1993: 305). Türk tarihi de kendi içerisinde çelişkiler barındırır da söz konusu çelişkilerle diyalektik devimini halen sürdürmektedir.

Osmanlı Devleti'nde mutlak monarşi hakimdi. Bununla birlikte anayasacılık hareketleri çerçevesinde meşruti monarşinin egemenliği ilerleyen süreçlerde söz konusu oldu. Nihayetinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla demokrasiye yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte demokrasi kelime olarak 1961 Anayasası'nda yerini bulmuştur. Bu noktada mutlak monarşi tez, meşruti monarşi antitez ve demokrasi de sentez olmaktadır. Zira Türk demokrasisi gelişimini mutlak ve meşruti monarşilere dayanarak elde etmiştir. Bu da hem zıtların birliği hem de zıtların çatışmasının neticesinde demokrasinin ortaya çıktığının bir ispatı niteliğindedir.

Burada dikkati çeken husus ise demokrasi kelimesinin 1961 Anayasası'na askeri darbe neticesinde girmiş olmasıdır. Zira darbe ve demokrasi birbirinin karşıtı kavramlardır. Dolayısıyla söz konusu husus zıtların çatışmasının ve diyalektik sürecin işlediğinin bir göstergesidir.

Zıtların çatışmasının bir başka göstergesi ise 1980 darbesi neticesinde oluşturulmuş 1982 Anayasası'dır. 1980 askeri darbesine rağmen anayasada demokrasinin yer alması bir çelişkidir. Diyalektik bir bakış açısıyla söz konusu çelişkinin Türk demokrasisine katkıda bulunduğunun ifade edilmesi mümkündür. 1982 Anayasası'nın üzerinde birçok değişiklik yapılması da bahsi geçen çelişkinin bir yansımasıdır. Bununla birlikte demokrasi endeksinin düşük olması ve azalma eğilimi göstermesi bu girişimlerin yetmediğini ve demokrasinin başarısız olduğunu ve gerçek demokrasi idealine ulaşmak için demarşik bir sistemin kurulması gerekliliğine işaret etmektedir.

Demokrasinin varlığı hususunda Robert Dahl'ın genel kabul gören yedi şartı mevcuttur (Demir, 2010: 600):

- Hükümet kararlarının devlet politikası üzerindeki kontrolü anayasaca seçilmiş organlarda toplanmalıdır.
- Seçilmiş organlar nizami olarak yapılan seçimlerle iş başına gelmelidir.
- Uygulamada vatandaşlar seçimle belirlenmiş organlara seçilebilme imkanına sahip olmalıdır.
- Vatandaşlar herhangi bir tehdit olmaksızın kendilerini ifade edebilmelidirler.
- Vatandaşların kanunlarca korunan alternatif bilgi kaynaklarına ulaşma imkanı olmalıdır.
- Uygulamada tüm yetişkinlerin seçimde oy hakkına sahip olması gerekmektedir.

- Vatandaşların siyasi partiler ile baskı ve çıkar gruplarını etki altına alabilecek bağımsız kuruluş ve organizasyonları şekillendirebilme hakkına sahip olmalıdır.

Demokrasinin siyasal iktidara katılma eşitliği olduğu ve bunun da yolunun genel seçimlerden geçtiği öne sürülmektedir (Daver, 1986: 91). Bununla birlikte sadece seçim hakkının olduğu; sendikalaşmanın, çalışma hakkının, ifade özgürlüğünün Türkiye’de yetersiz olması demokrasinin başarısız olduğunun bir ispatı niteliğindedir. Bu da artık yeni bir sistem olarak demarşinin bir sentez niteliğinde ortaya çıkmasını gerektirmektedir. Demarşide kura yöntemiyle belirlenen meclis sisteminin ortaya konulması, seçim olmadığı için demarşinin anti-demokratik olduğu öne sürülebilir. Ancak Türk demokrasisinde seçim dışındaki uygulamalarda demokrasinin yetersizliği ve seçim yerine kura yöntemini benimseyen demarşinin katılımcılığı, ifade özgürlüğünü, sendikalaşmayı vb. hususları garanti altına alma kapasitesi arasında bir ödünleşim olduğu takdirde demarşinin daha çok arzu edilebilir olduğu ortaya çıkacaktır. Bu bağlamda demarşi bir yaşama biçimidir.

Demarşi aynı zamanda parlamenter sistem (tez) ve başkanlık sisteminin (antitez) sentezidir. Sözgelimi, 1982 Anayasası’nın 73. maddesinde yer alan vergi oranlarına ilişkin kanuni sınırlar çerçevesinde indirim veya arttırma yapma hakkının öncesinde Bakanlar Kurulu’na sonrasında Cumhurbaşkanı’na (antitez) verilmesi demarşide de demarka ve vergi komisyonuna verilecek olması diyalektik sürecin bir gerekliliğidir. Geri gönderilen kanunların da üye tamsayısının salt çoğunluğun yerine demarşik sistemde oy birliğiyle kabul edilmesi ise sentez aşamasının demarşi olduğuna işaret etmektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında kamu iktisadi teşebbüslerini kurmak ve bu suretle özel sektöre öncülük etmek yaygın bir anlayıştı (tez). Bununla birlikte özellikle 1980 yılından sonra özelleştirme daha yaygın bir olgu olarak ortaya çıktı (antitez). Demarşide ise KİT denetimlerinin KİT denetim komisyonuna verilmesi önermesi ile yapılacak denetimlerde KİT’lerin özelleştirilmelerine ilişkin kararlar daha etkin verilecektir (sentez). Bir diğer ifadeyle etkinliği ve verimliliği yüksek teşebbüsler kamusal özelliklerini muhafaza edebilecekken, etkin ve verimli olmayan teşebbüsler özelleştirilecektir. Bu yönleriyle demarşi mali alanda bir etkinlik unsuru olarak ortaya çıkmaktadır.

4.2. ANAYASAL DEMOKRASİYE ULAŞMADA SİYASAL VE MALİ SİSTEMİN ÖN SEÇİMLİ DEMARŞİK YAPI OLUŞUMU²⁰

Anayasal demokrasiye en azından kamu ekonomisi içerisinde ulaşılabilmesi adına, öncelikle bir makro kalkınma planlaması gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Sonrasında ise siyasi sistemin ve nihayetinde mali sistemin demarşik bir yapı olarak dizayn edilmesi ve ortaya çıkacak yapının da makro kalkınma planlaması ile tutarlılığı neticesinde bireysel tercihlerden kolektif tercihlere ulaşmaya çalışılması imkanlar dahilinde olabilecektir.

4.2.1. Makro Kalkınma Planlaması

$$\sum_{1}^n \text{ÖSYP}_n = \sum_{1}^n \text{ÖSFP}_n$$

ÖSYP: Özel Sektör Yatırım Planı

ÖSFP: Özel Sektör Finansman Planı

$$\sum_{1}^n \text{KSYP}_n = \sum_{1}^n \text{KSFP}_n$$

KSYP: Kamu Sektörü Yatırım Planı

KSFP: Kamu Sektörü Finansman Planı

$$\sum_{1}^n \text{ÖSYPG}_n < \sum_{1}^n \text{ÖSYP}_n$$

$$\sum_{1}^n \text{ÖSYP}_n - \sum_{1}^n \text{ÖSYPG}_n = \sum_{1}^n \text{ÖSYPGF}_n$$

ÖSYPG: Özel Sektör Yatırım Planı Gerçekleşmesi

ÖSYPGF: Özel Sektör Yatırım Planı Gerçekleşme Farkı

$$\sum_{1}^n \text{ÖSYPGF}_n + \sum_{1}^{n+2} \text{KSYP}_{n+2} = \sum_{1}^{n+2} \text{KSFP}_{n+2}$$

²⁰ Bu öneri 1982 Anayasası'nın ilk üç maddesine bir aykırılık taşımamakta; aksine kamu tercihi ve anayasal iktisat teorileri kapsamında -en azından mali anlamda- anayasal demokrasiye ulaşmada bir çözüm olarak ortaya konulmaktadır. Böyle bir önerinin uygulanıp uygulanmaması ise hiç kuşkusuz seçmen iradesinin mutlak üstünlüğü ve bu üstünlük neticesinde iktidara gelen siyasi partinin/siyasi partilerin takdir yetkisindedir.

Söz konusu eşitlikler çerçevesinde aşağıdaki hususların bir ilke olarak kabul edilmesi tutarlı bir kalkınma programı hazırlanmasına yardımcı olabilecektir:

- Özel sektörün n dönemi yatırımını $n+1$ döneminde yapmasına izin verilmemelidir. Bu nokta, özel sektör yatırım disiplinin sağlanması açısından önemlidir.
- Avrupa Birliği Mevzuatı gereğince, özel sektöre yatırım teşviki olarak ancak Ar-Ge teşviki ve Çevre Koruma Harcamaları Teşviki verilmelidir.
- Finansman ve yatırım planlarında % 5'lik sapma başarısızlık olarak kabul edilmelidir.
- Gelir getirmeyen verimsiz kamu yatırımları vergi gelirleri ile finanse edilmelidir.
- Gelir getiren verimli kamu yatırımları vergi gelirleri ile finanse edilemiyorsa; borçlanma yöntemine başvurulmalıdır.
- *Yap-İşlet-Devret* yöntemi uygulanmamalıdır. Zira şu anda bu yöntem sadece ülkemizde ve Tayvan'da uygulanmaktadır.
- Özel sektör ve kamu sektörü yatırım planları program döneminden 6 ay önce kamuya açıklanmalıdır. Bilindiği gibi özel ve kamusal yatırım planları, özel ve kamusal yatırım programları aracılığıyla uygulanır.
- Özel sektör firmaları, yatırımlarını gerçekleştirmek için finansman yetersizliği içerisinde iseler; özel sektör yatırımlarının *Özel Sektör + Kamu Sektörü Ortaklığı* yöntemi ile gerçekleştirilmesi yoluna gidilmelidir. Kamu sektörünün bu ortaklığı, piyasa ekonomisinin işleyişini bozmayacak şekilde uygulanmalıdır.
- Bu makro kalkınma planı, genel makroekonomik dengenin bir unsuru olacaktır. Bu kalkınma planı, girişimlerin önündeki ekonomik belirsizlik ve gelecek kaygılarını azaltacaktır. Halk buna göre bir tasarruf politikasını benimseyecektir ve tasarruf oranları yükselecektir.
- Kamu Kesimi Ekonomik ve İdari Yöneticilerinin başarı ölçütü; kamu yatırım planlarının gerçekleşmesinde, iş bu planda sapma olup olmaması; sapma varsa bunun ihmal edilebilecek bir düzeyde olup olmadığıdır. Yatırım denilince, burada kamu hizmetlerinin de anlaşılması gerekir. Örneğin, eğitim hizmetlerinde orta öğretim için başarı ölçütü PITZA sınavlarıdır; yani, uluslararası bir kriterdir.

Oluşturulacak sistemin söz konusu kalkınma programına uyması kamu ekonomisinin daha etkin bir şekilde işlemlerini sağlayabilecek ve bu da serbest piyasa ekonomisine de olumlu etkiye bulunarak serbest piyasa ekonomisinin felsefi temellerini daha da güçlendirecektir. Bununla birlikte öncelikle siyasal sistemin yapısının nasıl olması gerektiğinin bilinmesi mali sistemin demarşik yapısının da nasıl olması gerektiği konusunda fikir verecektir.

4.2.2. Siyasal Sistemin Ön Seçimli Demarşik Yapı Oluşumu

Siyasi partilere üye olmak isteyen bireyler hiçbir kısıtlama olmaksızın üye olabilmelidir ve söz konusu üyelikten dolayı da çalışma hakları ellerinden alınmamalıdır. Siyasi partilere üye olarak kabul edilecek bireylerde siyasi partinin kazanmayı hedeflediği bakanlığın yapısı esas alınmalıdır. Siyasi parti yöneticisi, kazanmayı hedeflediği bakanlık/bakanlıklar için en az 5 üyeyi partisine üye yapmalıdır. Siyasi partinin üye yapısı, kazanmayı hedeflediği bakanlığın meslek türlerinden oluşturulmalıdır. Seçilen parti üyeleri asil ve yedek delege listesine parti üyelerinin verecekleri oylarla atanmalıdır ve Yüksek Seçim Kurulu (YSK) kura sistemiyle siyasi parti ilçe örgütünün asil delege yapısını oluşturmalıdır. Daha sonra bu asil ve yedek delegeler listesinden siyasi partiler yasasının öngördüğü kadar delege, siyasi partinin genel merkezinin asil ve yedek delege kadrosuna YSK tarafından kura yöntemiyle atanmalıdır. Siyasi partinin ilçe üyelerinden, siyasi partiler kanunun öngördüğü kadar asil ve yedek delege listesi, YSK tarafından kura ile asil ve yedek il delege listesi olarak oluşturulmalıdır. Bir diğer ifadeyle burada milletvekili adaylarını il delege asil kurulu belirleyecektir. İlçeler, burada hem genel merkeze delege vermekte hem de il delege kuruluna delege vermektedir ve ayrıca ilçeler kendi delege kurulunu da belirlemektedir. İlçelerde, ilçe yönetim kurulunu söz konusu ilçe delegeleri oluşturacaktır. İllerde ise il delege kurulu il yönetim kurulunu belirleyecektir.

Parlamentoda 600 milletvekili olduğu gerçeğinden hareketle ve her partinin oyların tamamını alacağı varsayımı altında 600 asil ve 2400 yedek milletvekili adayını il delegelerinin onayı ile genel seçime aday gösterecektir. Yalnız burada, 3000 milletvekili aday, genel seçimde aday olarak gösterilirken, adaylar arasında asil ve yedek ayrımı yapılmayacaktır. Genel merkez delegeleri sadece siyasi partinin merkez yönetimini belirleyecektir (örneğin parti meclisi). Halk tarafından seçilen milletvekili adaylarından

YSK 600 tanesini kura sistemi ile halkın önünde seçecektir. Ancak YSK bu kurallarla atama yaparken bakanlıkların yapısına uygun milletvekillerinin meslek türlerini öncelikle dikkate alacaktır. Böylelikle parlamento, dalında uzmanlaşmış milletvekillerinden oluşmuş olacaktır. Örneğin vergi komisyonuna bir milletvekili atanacaksa bu atanacak milletvekilinin mali alanda uzmanlaşmış olması yerinde olacaktır. Elbette bu atamalarda Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)'nin önerileri dikkate alınacaktır. Bu önerilerin de yasal bir dayanağı oluşturulacaktır.

Geride yedek milletvekillerinin olması nedeniyle parti yöneticilerinin sine-i millete dönme gibi birtakım yollarla meclis çalışmalarının istikrarını bozmak gibi bir durum ortaya çıkmayacaktır. Zira YSK yedek milletvekili uygulamasını her daim kullanabilecektir.

Seçim barajının sıfıra indirilmesi ise (Barajsız D'Hondt²¹ sistemi uygulaması) azınlık oylarının da karar verme sürecine katılımı anlamına gelecektir. Böylece çoğunlukçuluk değil; çoğulculuk uygulanmış olacak ve anayasal demokrasiye ilişkin gerekliliklerden biri yerine getirilebilecektir.

Bir siyasi partide ilgili bakanlık için bir uzman varsa ve diğer partilerde böyle bir uzman yoksa ve bu uzmanın partisi siyasi olarak azınlıkta ise; çoğunlukta parti yöneticisi azınlıkta parti hazine uzmanını kendi kabinesine bakan olarak atayabilecektir. Bu da siyasette uzmanlaşmanın getirdiği pozitif bir oy ticareti olarak ortaya çıkacaktır.

Demark/cumhurbaşkanı/karar alıcı, DPT'nin planlamasını belirlenen çerçevede yerine getirmesi durumunda iki yıl sonunda görevine devam etmelidir. Aksi bir durumda ise yeniden bir seçim süreci uygulamaya konulmalıdır. Benzer durum ilgili bakanların ve bu bakanlıklara bağlı komisyonların milletvekili üyeleri için de geçerli olmalıdır.

²¹ D'Hondt yönteminde partilerin almış oldukları oylar sırasıyla birden başlayarak diğer rakamlara bölünür ve bu işleme bir seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına ulaşıncaya kadar devam edilir (Ünlükaplan, 2003b: 48). Bölme işlemi neticesinde ortaya çıkan oy itibarıyla söz konusu seçim çevresinin çıkaracağı vekiller, partiler arasında büyükten küçüğe doğru alınan oy oranında paylaştırılmaktadır (Ünlükaplan, 2003b: 48).

4.2.3. Mali Sistemin Ön Seçimli Demarşik Yapı Oluşumu

Mali sisteme ilişkin ön seçimli demarşik bir yapı oluşumunu örnekle açıklanmadan evvel hangi mali komisyonların oluşturulması gerektiği üzerinde durulmalıdır. Zira sistem söz konusu komisyonlar üzerinde şekillenecektir.

Kurulacak olan bu sistemde piyasaların etkin ve hızlı karar vermesi ve bu sayede toplumsal refahı sağlaması adına 20 milletvekilinin vergi komisyonuna; bütçeye ilişkin tahsislerde çoğulculuk ilkesine uygun olarak 40 milletvekilinin plan ve bütçe komisyonuna ve KİT'lere ilişkin denetimlerin daha etkin yapılması adına yine 40 milletvekilinin KİT denetim komisyonuna seçilmesi öngörülmüştür. Böylelikle mali alanda 100 milletvekili vergi, bütçe ve iktisadi teşebbüslere ilişkin karar alma süreçlerinde yer alacaklardır.

Örneğin YSK tarafından genel seçimlere katılma koşulları taşıdığı ilan edilen A, B, C, D, E, F, G, H, K ve L partilerinin seçime girdiği varsayılın. Bu partiler Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın faaliyet gösterdiği komisyonlardan vergi komisyonunun karar alma süreçlerine katılmak istedikleri takdirde seçimlerdeki oyların tamamını alacakları varsayımı altında 20 asil ve 80 yedek aday parti yönetimi tarafından belirlenecektir.

Böyle bir durumda seçime girecek partilerden A partisinin % 32; B partisinin % 20; C partisinin % 10; D, E, F ve G partilerinin % 8 ve H, K ve L partilerinin % 2 oy aldıkları varsayılın. Söz konusu neticeler sonrasında ise mali alanda kurulacak komisyonlar için A partisinde 6 asil ve 24 yedek milletvekili; B partisinde 4 asil ve 16 yedek milletvekili; C partisinde 2 asil ve 8 yedek milletvekili; D, E, F ve G partilerinde 2'şer asil ve 8'er yedek milletvekili ve H, K ve L partilerinde ise hiç milletvekili seçilemeyecektir. H, K ve L partilerinden hiç aday seçilememesi, uygulanan barajsız D'Hondt sisteminin sonucudur. Bu süreç sonrasında ise YSK tarafından kura yoluyla vergi komisyonu, plan ve bütçe komisyonu ile KİT denetim komisyonlarına alanında uzman milletvekillerinden oluşan atamalar yapılacaktır. Bu rassal atamalarda dikkati çeken husus her komisyonda alınan oylar oranında dağılım olabileceği gibi, her bir komisyonun ayrı ayrı oyların çoğunluğunu alan ve azınlıktaki oylara sahip partiler arasında oluşturulabilme ihtimalidir. Hangi olasılık söz konusu olursa olsun DPT'nin yapmış olduğu makro kalkınma planlamasına uyulacak olması ve söz konusu programa uyulmadığı takdirde tekrar milletvekili seçimlerine girememe güdüsü ise söz konusu

komisyonların daha etkin, daha hızlı ve daha rasyonel karar alma süreçleri içerisinde pozitif bir oy ticareti ile daha demokratik kararlar alınmasını sağlayacaktır. Ayrıca söz konusu komisyonlara demarkın/cumhurbaşkanının/ karar alıcının mali komisyonların üst başkanı olması, demark/cumhurbaşkanı/karar alıcı tarafından atanacak olan Hazine ve Maliye Bakanı'nın da ayrıca mali komisyonlara başkanlık etmesi ile bir yandan çoğunluğun iradesi komisyonlara yansiyacakken, öte taraftan azınlık oylarını alan milletvekillerinin komisyonlarda yer almasıyla çoğulculuk ilkesi hayata geçirilmiş olacaktır. Komisyonlarda kura ve DPT'nin kalkınma programına bağlılık esasları kapsamında oy birliğinin maliyetleri de düşürülebileceği için oy birliği ihtimali daha da artacaktır. Bununla birlikte yine de oy birliği sağlanamazsa nitelikli çoğunluk yöntemiyle alınacak kararlar da etkin olabilecektir.

Türkiye'nin Siyasal Partiler Kanunu'na, seçim sistemine ve seçimde siyasi parti genel başkanının yetkilerine, Avrupa Birliği'nin yayınladığı ilerleme raporlarında hiçbir eleştiri getirilmemiştir. Bu durum, Türkiye'nin Siyasal Partiler Kanunu'nun, seçim sisteminin ve siyasi parti genel başkanının yetkilerinin tasarımının mükemmelliğinden kaynaklanmamaktadır. Türkiye'nin Siyasal Partiler Kanunu'nda, seçim sisteminde ve siyasi parti genel başkanının yetkiler tasarımı da ağır ve önemli sorunlar bulunmaktadır. Ancak, Avrupa Birliği Siyasal Partiler Kanunu'nun, seçim sisteminin ve siyasi parti genel başkanının yetki tasarımı da kamu ekonomisinin etkinsizliğinde önemli fonksiyonları olduğu ve söz konusu kanun, sistem ve yetki tasarımı da özel sektör ekonomik etkinsizliğinde de önemli sonuçları olduğunu bildiğinden dolayı; söz konusu kanun, sistem ve yetki tasarımı da İlerleme Raporlarında hiçbir eleştiri getirmemekte ve bu kanun, sistem ve yetki tasarımı da bu haliyle devam etmesinde “kendi ekonomik sömürüsü” için fayda görmektedir.

4.2.4. Mali Alanda Ön Seçimli Demarşik Yapıya İlişkin Diyalektik Değerlendirmeler

Mali alandaki demarşik yapıda öncelikle kura sistemi ele alınmalıdır. Kura sistemi tercihleri tutarsız olan siyasal talep cephesi ile politikaları etkin olmayan siyasal arz cephesinin kamu ekonomisindeki etkinsizlik kaynaklarını ortadan kaldıracak bir kapasiteye sahiptir. Bununla birlikte sadece kura yönteminin uygulanması tercihleri rasyonel olan siyasal talep cephesi ile politikaları etkin olan siyasal arz cephelerinin

görmezden gelinmesine ve böylelikle de kamu ekonomisinde bir başka açıdan etkinsizlik kaynağı olmalarına sebebiyet verecektir. Dolayısıyla hem seçimin hem de kura yönteminin uygulanması kamu ekonomisindeki etkinsizlik kaynaklarının ortadan kaldırılmasına yardımcı olabilecektir. Bir diğer ifadeyle öncelikle seçim yoluyla tercihler alınmakta; sonrasında ise kura yoluyla rassal atamalar yapmak suretiyle kamu ekonomisindeki etkinsizlikler önceki duruma göre daha fazla ortaya çıkmayacaktır.

Kura yöntemi ise Türkiye’de nadiren de olsa kısmi olarak uygulama alanı bulmuştur. Şöyle ki;

- Kars’ın Susuz ilçesinde 2014 yılındaki seçimlerde iki parti adayının eşit oy alması nedeniyle kura yoluyla belediye başkanı belirlenmiştir (aa.com.tr, 2020)
- Niğde’de 2014 yılında yapılan muhtarlık seçimlerinde üç köyde de oyların eşit çıkması üzerine kura yoluyla muhtarlar belirlenmiştir (ntv.com.tr, 2020).

Bu hususlara ek olarak, doğrudan demokrasinin bir örneği olan ve esas rolün tüm bireylerin katıldığı meclisin oynadığı Atina demokrasisinde, birtakım sosyal görevlere bireylerin seçilmesinde kura yöntemi uygulanmaktaydı (Esgerova, 2018: 165).

Kura yönteminin demokrasi içerisindeki konumu hakkında ise kendisiyle yapılan söyleşide Sintomer (2016) şu hususlara vurguda bulunmuştur:

“Referandumlarda da seçim oyununda da politikacı oyunlarının ağırlığı hissedilir; Londra eski belediye başkanının sırf David Cameron’un yerine geçmek amacıyla desteklediği Brexit oylamasında gördük bunu. Tam da bunun için kura çekimi yararlı olabilir. Uzun zaman seçimlerle birlikte başvurulmuş, bugün de binlerce tecrübeyle tekrar dönülen eski bir demokratik ilkedir; hatta, İrlanda’da çoğunluğu kurayla belirlenmiş bir meclis tarafından teklif edilen bir anayasa değişikliği önerisiyle herkese evlilik hakkının benimsenmesindeki gibi, ulusal ölçekte bile olabilir bu. Bu sayede nüfusun bütününi sosyolojik olarak temsil eden meclisler tayin edilebilir. Siyasi elitlerin çoğunlukla aynı toplumsal sınıftan devşirildiği bir dönemde, bu önemli. Kura çekiminin ikinci avantajı, iktidar için rekabeti azaltmasıdır. Bu rekabeti tamamen kaldırmak söz konusu değil, siyaset aynı zamanda budur da; fakat sadece bundan ibaret hale geldiğinde, kura çekimi bunun bazı sonuçlarını etkisiz hale getirebilir. Daimi veya geçici meclislerin oluşturulma yollarını seçime ve kura çekimine başvurarak çeşitlendirmek gibi, bazı esasi sorunlarda referandum yoluyla halka danışmak gibi, karar alma süreçlerine sivil toplumun örgütlenmiş aktörlerini katmak gibi, ‘demokrasiyi demokratikleştirme’ nin birçok yolu var.”

Görüleceği üzere kura yöntemi de demokrasinin bir parçası olarak yer yer kendine günümüzde uygulama alanı bulmuştur. Bununla birlikte ön seçimli bir kura yöntemiyle demarşik bir yapı oluşturulması suretiyle anayasal demokrasiye nasıl ulaşılabilceğinin siyasal arz cephesi ve siyasal talep cephesi kapsamında irdelenmesi gerekmektedir.

Politikacılar kendi özel çıkarları doğrultusunda hareket etme eğilimindedirler. Bu nedenle çoğu kez politikacıların özel çıkar güdüsüyle toplumsal çıkarlar örtüşmemektedir. Bununla birlikte bir makro kalkınma planlaması ve ön seçimli bir kura yöntemiyle alanında uzmanlaşmış muhalefet politikacının söz konusu çıkarları ile toplumsal çıkarları birbiriyle uyumlu hale getirecek bir potansiyel olarak ortaya çıkacaktır. Bahsi geçen bu durum ise kamu ekonomisinde etkinlik anlamına gelecektir.

Siyasal iktidar oylarını maksimize etmek adına gelir getirmeyen verimsiz yatırımlara kamu harcaması yapabilmektedir. Bu da kamu ekonomisinde etkinsizlik yaratır. Ancak bir kalkınma programı sınırında siyasi iktidarın yapacağı kamu harcamaları yine de siyasi iktidar tarafından verimsiz alanlara kanalize edilmek istendiği takdirde rassal atamalarla komisyonlara gelen milletvekillerince oluşturulmuş ciddi bir muhalefetle karşılaşabilecektir. Bu da kamu ekonomisinde etkinsizliğin başlamadan bitebileceği ihtimalini kuvvetlendirir.

Türkiye’de kanuni olarak liyakat esası benimsenmiş olmasına rağmen, fiilen kayırma sistemi uygulanmaktadır (Çağlayan, 2012: 79). Bu kayırmacılığın hizmet kayırmacılığı kapsamında da olabileceği izahtan varestedir. Ancak bir kamu hizmetinin kalkınma planı kapsamında getirisinin ve götürüsünün ne olacağı ve götürüsü varsa bunun ciddi bir dirençle karşılaşabileceği demarşik bir sistemde doğal olarak kamusal bir etkinsizlik ortaya çıkma ihtimali çok düşük olacaktır.

Türkiye’de uygulanan seçim barajının % 10 olması ise söz konusu barajın altında kalan partilerin meclise girememesi ve muhalefette bulunamaması anlamına gelmektedir. Bu da politik anlamda bir rekabetin eksikliği anlamına gelir ki söz konusu durum kamu ekonomisinde etkinsizlik anlamına gelir. Ancak seçim barajının kaldırılması daha çok partinin meclise girmesi ve dolayısıyla çoğulculuk ilkesinin uygulanması anlamına gelecektir. Demarşik bir mali yapıyla birlikte söz konusu durum kamu ekonomisinde de etkinlik sağlayabilecektir.

Parti içi demokrasi de kamu ekonomisini etkinlikten uzaklaştıran bir olgudur. Ancak delegeler yoluyla milletvekili adaylarının seçilmesi ve sonrasında kura yöntemine başvurulmasıyla rassal olarak alanında uzman kişilerin oluşturduğu komisyonlarda partinin taleplerinin aksine davranan milletvekillerine parti üst yönetimi parti disiplini bahanesiyle baskı yapamayacaktır. Zira milletvekili kalkınma planına uygun hareket etmek durumunda kalacaktır. Burada tek sorun delege egemenliğinin söz konusu olabilmesidir. Ancak delegeler de YSK tarafından kura yoluyla atanacağı için delegeler arasında organik bir bağın varlığı da söz konusu olmayacaktır. Dolayısıyla delege egemenliğinin de kolaylıkla ortaya çıkması mevzu bahis olmayacaktır.

Kalkınma planı ile belli büyüklükte bir bütçenin idare edilebileceği; bunun aşılamayacağı hüküm altına alındığı takdirde bütçe maksimizasyonu yapmaya çalışan bürokratlar, bu konuda sınırlanacaktır. Ayrıca kalkınma planı konusunda hedeflerin gerçekleştirilmesi için mali komisyonların çalışacağı bürokratlar da bu minvalde hareket etmek durumunda kalacaklardır. Dolayısıyla kamu ekonomisi nispeten daha etkin bir konuma gelebilecektir.

Mali demarşik yapı, siyasi etik sorununu herhangi bir düzenlemeye gerek kalmaksızın çözebilecek kapasiteye sahiptir. Zira kalkınma planı ile hangi kamusal mal ve hizmetlerin üretilebileceği belli olacağı için politikacının bunun dışında vermiş olduğu vaatlerin seçmen açısından da bir önemi kalmayacaktır. Neticede mali demarşik yapıyla siyasal yozlaşmanın ve dolayısıyla kamu ekonomisinde etkinsizliğin önüne de geçilebilecektir.

Politikacılar genelde ortanca seçmenin taleplerini yerine getirerek daha çok oy alabileceklerini düşünürler ki bu hususta genelde haklıdırlar. Ancak ortanca seçmen dışında azınlık olan kesimlerin varlığı da söz konusudur. Zaten barajın sıfır olması söz konusu azınlığın da tercihlerinin sandığa yansıtılması amacını gütmektedir. Keza böyle bir şekilde seçmen iradesinin mutlak üstünlüğünün sağlanabilmesi mümkün olacaktır. Demarşik mali bir yapıda seçmenlerin her oyu değerlendirmeye alınacağı için azınlık oylarının etkisizliği de söz konusu olmayacaktır. Buradaki sorun herhangi bir parti oyların % 70'i veya % 80'i gibi oldukça yüksek bir oy oranına sahip olduğu takdirde tekrar kamu ekonomisinde etkinsizlik kaynaklarının ortaya çıkmasıdır. Ancak unutulmaması gereken husus kalkınma programına bağlılığın anayasal güvenceye kavuşturulması gerekliliğidir.

Dolayısıyla herhangi bir parti çok yüksek bir oy oranına sahip olsa bile kalkınma programına bağlılık esas olacağından kamu ekonomisindeki etkinsizlik kaynaklarının ortaya çıkabilmesi olası bir durum olmayacaktır. Kaldı ki bir partinin çok yüksek bir oy oranı alarak iktidara gelmesi seçim barajının sıfır olduğu varsayımı altında oy birliğinin maliyetlerini de düşürecektir. Böyle bir durumda ise genel konsensüse yakın sonuçlar çıkacaktır ki bu da kamu ekonomisinde etkinlik anlamına gelecektir.

Piyasa ekonomisindeki yetersizlikler sebebiyle ortaya çıkan toplumsal refah kaybını ortadan kaldırmak adına devlet birtakım düzenlemeler yapmaktadır. Söz konusu düzenlemeler neticesinde rant kollama faaliyetleri ortaya çıkabilmektedir. Ancak rassal olarak seçilmiş milletvekillerinin oluşturacağı komisyonlar ve kalkınma planının uygulanması neticesinde toplumsal refah kaybına ilişkin maliyetler seçmen üzerine yüklenmeksizin ortadan kaldırılabilir potansiyele sahip olacaktır. Zaten bu da kamu ekonomisinde etkinliğin sağlanmasına yardımcı bir husus olarak ortaya çıkacaktır.

Kamu ekonomisindeki mal ve hizmet sunumunun değerlendirilmesindeki güçlükler de bir diğer verimsizlik unsurudur. Bununla birlikte demarşik mali bir yapıda makro kalkınma planına uygunluk Sayıştayca denetlenebileceğinden söz konusu değerlendirme güçlüğü de ortadan kalkacaktır. Böylelikle sunulan mal ve hizmetler daha etkin bir yapıya kavuşturulacaktır. Mal ve hizmet sunumuna yönelik yapılan değerlendirmelerin daha da gerçekçi olması ise kamu ekonomisinde etkinlik yaratmak için bir fırsat elde edilmesi anlamına gelecektir.

Siyasal talep cephesinden kaynaklanan sorunlar da kamu ekonomisi için bir verimsizliktir. Ancak bu verimsizliklerin demarşik mali bir yapıyla çözülebilmesi olasıdır.

Öncelikle seçmenin eksik enformasyona sahip olması ve ilgisizliğinin mali demarşik yapıyla nasıl halledilebileceği izah edilmelidir.

Oyların çoğunluğunu alan siyasi bir parti kitle iletişim araçlarının birçoğuna sahip olacağından seçmenlerin algısını istediği yönde değiştirebilecektir. Ancak makro kalkınma planıyla ilgili hususların anayasal güvenceye kavuşturulmasıyla böyle bir algı değişiminin seçmen açısından çok da bir etkisi olmayacağı aşıkardır. Zira seçmen eksik enformasyona dayalı olarak oy verse bile söz konusu plana bağlı kalınmadığı takdirde tekrar milletvekili olunamayacak bir sistem oluşturularak seçmenin eksik

enformasyonunun yaratabileceği verimsizlik ortadan kaldırılabilir. Dolayısıyla siyasi iktidarların kitle iletişim araçlarıyla yoğun bir biçimde propaganda yapması siyasi parti açısından çok maliyetli bir hale gelecektir. Kaldı ki seçmenlerin tamamı da eksik enformasyona sahip değildir ve seçim barajının sıfır olmasıyla tam enformasyon sahibi bireylerin de oyuyla milletvekili olacak kişilerin varlığı da eksik enformasyonun verimsizlik yaratan etkisini ortadan kaldırabilir.

Seçim barajının sıfıra inmesiyle seçmenlerin oyu daha da önemli bir hale gelecektir. Zira böyle bir durumda seçmenin oy attığı aday veya parti mecliste seçmeni temsil edebilir. Bu durumda seçmenin seçimlere olan ilgisi daha da artacaktır. Seçmenin seçimlere olan ilgisinin daha da artması ise kamu ekonomisinde verimliliği arttıracak tercihlerde bulunulabilmesine yardımcı olacaktır.

Kamu ekonomisinde etkinlikten uzaklaşan bir diğer husus ise seçmendeki politik miyopluktur. Seçmen politik miyopluk durumunda kendi taleplerini kolektif taleplerden daha önce düşünecektir. Bu düşünce yapısıyla oy veren bir seçmen kitlesiyle meclise gelen milletvekili bunun karşılığında da seçmenin taleplerini yerine getirmeye çalışacaktır. Bir diğer ifadeyle karşılıklı bir politik miyopluk söz konusu olacaktır. İşte böyle bir durumda kura yöntemi bu politik miyopluk neticesinde oluşan bağın kırılmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca kalkınma planına yönelik yapılacak kaynak tahsisleri de söz konusu politik miyoplukun ortadan kalkmasına yardımcı olabilecektir. Böyle bir durumda ise bireysel tercihlerden kolektif tercihlere geçiş mümkün olur ve kamu ekonomisinde etkin bir durum ortaya çıkar.

Seçmenlerin tercihlerini açıklaması nedeniyle ortaya çıkan oylama maliyetlerinin demarşik mali bir yapıyla ortadan kaldırılması kolay olmayabilir. Zira sonuçlardan memnun olmayan bir seçmen kitlesinin ilk etapta ortaya çıkacağını ifade edebilmek mümkündür. Bununla birlikte zamanla sistem oturdukça ve kalkınma planına bağlılık devam ettikçe kamusal mal ve hizmetlerin sunumu da daha etkin bir hale gelecektir. Süreç içerisinde sonuçlardan hoşnut olmayacak seçmenler de söz konusu etkinlik nedeniyle katlanmış oldukları maliyetleri ortadan kaldırabileceklerdir ki bu da kamu ekonomisinde etkinliğin sağlanabileceğine işaret etmektedir.

Bedavacılık ise çözülmesi zor olan bir başka husustur. Sözgelimi ulusal savunmadan herkes aynı ölçüde yararlanmamasına rağmen, ulusal savunmayı finanse

etmek için kullanılan kaynaklara herkes aynı ölçüde katılmamaktadır. Bir diğer ifadeyle ulusal savunmadan daha çok yararlanmak durumunda kalanlar daha az maliyete veya hiçbir maliyete katlanmazken, ulusal savunmadan aynı ölçüde yararlanamayanlar daha fazla maliyete katlanmak durumunda kalabilmektedirler. Böyle bir dengesizliği gidermek üzere makro kalkınma planlarında yapılacak spesifik düzenlemelerle söz konusu maliyet dengesizliğinin ortadan kaldırılabilmesi de mümkün bir hale gelecektir. Şöyle ki; ulusal savunmadan en çok faydalanan kesime finansman açısından kullanımlarına denk bir maliyet yüklenilmesi ve aynı durumun ulusal savunmadan daha az faydalananlar için de uygulanması durumunda mali alanda adalet sağlanabilecek ve bedavacılık olgusu da ortadan kalkabilecektir ki bu da kamu ekonomisinde etkinlik sağlandığını gösterir bir olgudur.

İktidar partileri vergiye karşı bir tepki doğmaması adına dolaylı vergileri arttırmak suretiyle kendilerine oy veren veya vermeyi düşünen seçmenlerin tercihlerini etkilemeye çalışırlar. Keza dolaylı vergilerin yükseltilmesi durumunda seçmen bunu kolay kolay anlayamaz. Bununla birlikte makro kalkınma planlarında hangi vergilerin hangi finansman için kullanılacağı belirtilerek bahsi geçen bu mali aldanma olgusu ortadan kaldırılabilir. Zira kalkınma planı dışındaki bir tahsis seçmen tarafından kolaylıkla fark edilebilir ve dolaylı vergiler arttırılsa bile seçmen mali aldanma olgusuna yakalanmaz. Bu bağlamda da seçmen dolaylı vergileri arttıran bir idareye karşı doğal olarak daha tepkili olur ve tercihlerinde değişiklik yaparak kolektif tercihlere uyum sağlamaya çalışır.

Baskı ve çıkar grupları lobicilik faaliyetleriyle iktidarlara istediklerini kabul ettirmeye ve bu yolla rant elde etmeye çalışır. Mali demarşik yapıyla birlikte uygulanacak olan makro kalkınma planlaması ise uygulanacak olan politikaların belirgin olmasını sağlayacak ve özel çıkar gruplarının iktidar partisine karşı bir lobicilik faaliyeti yürütmesi baskı ve çıkar grupları açısından sadece karşılığı olmayan bir maliyet anlamına gelecektir. Bu duruma karşın baskı ve çıkar grupları mali komisyonlardaki muhalefet partisi milletvekillerine de etki etmek isteyebilir. Ancak seçim barajının sıfıra düşmesiyle muhalefet partileri çeşitlenecek ve böyle bir etki baskı ve çıkar grupları açısından yine maliyetli bir faaliyet haline gelecektir. Böylelikle rant kollama faaliyetleri nedeniyle ortaya bir toplumsal refah kaybı çıkmayacak ve bu da kamu ekonomisinde etkinlik yaratacaktır.

Bütün bu süreçler bir diyalektik içerisinde gelişmektedir. Bir diğer ifadeyle diyalektik ilkeler kapsamında yeni ve daha etkin bir kamu ekonomisi oluşabilecektir.

Diyalektiğin ilkelerinden biri her şeyin değişimine ilişkin ilkedir. Kuşkusuz önceki yüzyıllarda seçim faaliyetleri ve doğal olarak kamu ekonomisindeki aktörler bu denli yoğun bir etkileşim içerisinde değildi. Zira monarşik idarelerin varlığı sadece monarkın güçlü olduğu bir iktisadi ortam yaratmıştı. Bununla birlikte zaman içerisinde egemenliğin parçalanıp, daha çok tabana doğru yayılmasıyla kamu ekonomisinde baskı ve çıkar grupları, seçmenler ve bürokratlar da etkin birer aktör olarak ortaya çıktı. Benzer süreçlerden Türkiye de geçmiştir. Parlamenter sistemi benimseyen Türkiye, sonrasında başkanlık sistemine geçmiştir. Bununla birlikte kamu ekonomisinde verimsizlik yaratan unsurların da varlığından bahsedebilmek mümkündür. İşte bu verimsizliklerin azaltılması veya ortadan kaldırılması adına mali alanda ön seçimli demarşik bir yapı olumsuz etkileri ortadan kaldıracak potansiyele sahiptir. Bu bağlamda siyasi iktidarı ve seçmenleri sınırlandırabilecek olan söz konusu yapı, ayrıca bürokratlar ve baskı ve çıkar gruplarını da sınırlandırarak fiilen uygulanan demokrasinin arzu edilen düzeye gelmesine; yani anayasal demokrasiye ulaşmasına yardımcı olabilecektir. Bu da kamu ekonomisindeki aktörlerin ve bu aktörlerin davranışlarının değişimiyle gerçekleşecektir. Mali alanda ön seçimli demarşi bu anlamda diyalektik sürecin bir parçası olarak ortaya çıkacaktır.

Diyalektiğin bir diğer ilkesi her şeyin birbiriyle ilgili olmasına yönelik ilkedir. Bu ilkenin bir gereği olarak da oy ticaretinin mali alanda görülebilmesi mümkündür. Burada sorgulanması gereken husus oy ticaretinin pozitif mi yoksa negatif mi olacağı hususudur. Ön seçimli mali demarşi ile oy ticaretinin ortaya çıkması mümkündür. Bununla birlikte DPT tarafından hazırlanacak bir makro kalkınma planı ile bağlılık anayasal güvenceye kavuşturulduğu takdirde pozitif bir oy ticareti ortaya çıkabilecektir. Bu da kolektif tercihlerle bireysel arasında bir tutarlılık olması anlamına gelecektir. Burada özellikle barajın kaldırılması ile mali komisyonlara girecek olan muhalif partilerin vekilleri, iktidarın oy maksimizasyonuna yönelik olarak yapacağı faaliyetleri engellemeye yönelik davranışlar sergileyecektir. İktidar partilerinin muhalif vekilleri kendi almış oldukları karara direnç göstermemeleri için negatif oy ticaretine yönelik bir faaliyette de bulunmaları mümkündür. Ancak baraj kaldırılacağı için sadece tek bir muhalif kesimle oy ticareti yapmak iktidar partisi için çok maliyetli bir hal alacaktır. Zira tek oy bile atan seçmenin iradesinin mecliste kendine yer bulacağı bir sistem söz konusu

olacaktır. Bu da kolektif tercihlere yönelik iktidar ve muhalefet milletvekillerinin pozitif oy ticaretinin sınırları içerisinde hareket edebileceğini göstermektedir. Zaten makro kalkınma planı ile kamu gelirlerinin nereye tahsis edileceği, üretilen kamusal mal ve hizmetlerin finansmanının nasıl yapılacağı ve özelleştirme kararlarının hangi koşullar altında alınacağı belirlenebileceği açık bir şekilde görülebileceğinden, mali komisyonlardaki vekillerin de hangi çerçevede hareket etmesi gerekeceği de açık olacaktır. Bu da her aktörün ve söz konusu aktörlerin her faaliyetinin birbirleriyle ilgili olduğu anlamına gelir.

Diyalektiğin bir diğer ilkesi ise nitel değişimdir. Ön seçimli demarşik bir mali yapıyla seçimin niteliği seçim ve kuraya dönüşmektedir. Bunun da temel amacı siyasal arz ve siyasal talep cephesinden kaynaklanan kamu ekonomisindeki etkinsizlik yaratacak olguların bertaraf edilmek istenmesidir. Burada meclis aritmetiğinin, seçmen iradesinin mutlak üstünlüğü yansıtılmak suretiyle değiştirilmesi söz konusudur. Zira tek oyun bile kıymetli olacağı bir durumda egemenlik daha da çok tabana yayılacak ve bu da hiç kuşkusuz nitel bir değişim yaratacaktır. Bir diğer ifadeyle nicel değişiklik yapılarak nitel bir değişim elde edilecektir. Yine negatif oy ticareti yerine pozitif oy ticaretinin gelmesi ve karar alma süreçlerinin daha demokratik ve kanuni olması fiili durumda uygulanmakta olan demokrasiden anayasal demokrasiye ulaşılabilecektir. Bu da nitel değişimin gerçekleşeceğinin bir diğer göstergesidir.

Mali demarşik yapıda birbirlerine muhalif birçok milletvekili bir arada çalışmak durumunda kalacaktır. Bir başka deyişle, birbirine zıt görüşler karar alma süreçlerinde bir birliktelik içinde çalışmak durumundadır. Zira makro kalkınma planına anayasa nedeniyle bağlı kalmak durumu ortaya çıkacaktır. Bu planla milletvekilleri, kalkınma planı ile bağlı kalarak belirlenen hedefi gerçekleştirdiği takdirde iki yıl sonunda yeniden seçim olmaksızın görevine devam edebilecek ve milletvekilliği imtiyazlarından faydalanabilecektir. Çünkü bu sistemde milletvekilliğinin devamı için makro kalkınma planındaki hedeflerin tutturulması gereklidir. Dolayısıyla oy maksimizasyonu yapmak isteyen siyasi partiler daha çok ve daha çeşitli kitleye hitap etmek zorunda kalacak ki bu da karar alma süreçlerinin daha demokratik olacağı anlamına gelir. Seçmen ise bireysel tercihlerden ziyade kolektif tercihlerle ilgilenecek ve bu da kamu ekonomisinde etkinlik yaratabilecektir. Bürokratlar ise bütçe maksimizasyonu faaliyeti yapamayacaktır. Zira kalkınma programına ulaşma amacıyla plan ve bütçe komisyonunun yapacağı tahsisat

bürokratları sınırlandıracaktır. Baskı ve çıkar grupları içinse rant kollama faaliyeti çok maliyetli olacaktır. Bu durum da birbirine zıt g r  teki vekillerin bir arada çalışmasını sağlayacaktır. Diyalekti in, zıtların mücadelesi ve birliği ilkesinin gerçekleşerek anayasal demokrasinin gerçek anlamda uygulanabilmesi bu şekilde mümkün olabilecektir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bireylerin talep edip de azalan bir fayda değil; aksine artan bir fayda elde ettikleri belki de tek olgu demokrasidir. Kuşkusuz bazen seçimle aksine sonuçlar elde edilse de bu husus genellikle seçmen bilgisizliği ve ilgisizliği ile seçmenlerin rasyonel olmamasından kaynaklanmaktadır. Buna ek olarak siyasal iktidarın yetkilerini kötüye kullanması ve benzeri birçok husus demokrasinin dejenere olmasına ve totaliter toplumlara dönüşmesine sebebiyet verebilir.

Türkiye’de demokrasi hareketleri 19. yy. da başlamış ve diyalektik süreçlerden geçerek hali hazırdaki demokrasi şeklini almıştır. Bununla birlikte hukukun üstünlüğü ve ona ilişkin bileşenlere bakıldığında Türkiye’de hukukun üstünlüğü olmadığı ve demokrasi endeksinin de bilhassa son iki yıldır düşmesi, Türkiye’de demokrasinin başarısızlığı anlamına gelmektedir. Aslına bakıldığında Türkiye kanunlarını birçok demokratik ülkeden alarak ve Avrupa Birliği’ne entegre olmaya çalışarak demokrasisini daha da geliştirmeye çalışmıştır. Fakat kanunların uygulanma alanı bulmaması kanun dışında birtakım eksikliklerin olduğunu göstermektedir. Söz konusu eksiklikler de siyasal arz ve siyasal talep cephelerindeki olumsuzluklardan kaynaklanmaktadır.

İşte tam da bu noktada gerçek demokrasiye ulaşma adına demarşi bir çözüm yolu olarak ortaya çıkmaktadır. Diyalektik süreçlerden geçen 1982 Anayasası’nın öncelikle değiştirilip değiştirilmemesi meselesi önem kazanmaktadır.

Düşünülmemektedir ki madem kanunlar çağdaş ülkelerden alınmış ve buna rağmen hem hukukun üstünlüğü ve dolayısıyla hem de demokrasi konusunda başarısızlıklar mevcuttur, o halde Anayasa’yı değiştirmek bir çözüm olarak ortaya çıkmayacaktır. Bu bağlamda demarşi sistemini getirecek iktidarın tali kurucu iktidar olması gerekmektedir. Anayasa’nın değiştirilmemesi ve bu bağlamda bir yumuşak geçiş de yapılması Türk toplumunun mevcut yapısıyla da uyum sağlayacaktır.

En azından mali alanda bir demarşik yapı kurulabilmesi açısından birtakım önerilerin Anayasa’ya eklemlenmesi suretiyle değişiklik yapılması gerekmektedir. Bu durum ise seçmen iradesinin mutlak üstünlüğüne ve anayasal demokrasinin gelişmesine katkıda bulunabilecek bir olgu olarak ortaya çıkacaktır.

Çalışmada ele alınan olgular incelendiğinde şu önerilerin mali paradigmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Birinci Öneri: Demark/cumhurbaşkanı/karar alıcı seçimleri iki yıl sonunda makro kalkınma planında sapma olup olmamasına göre değişiklik gösterecektir. Sapma olması halinde seçim yapılacak ve önceki demark/cumhurbaşkanı/karar alıcı tekrar aday olamayacaktır. Makro kalkınma planında sapma olmaması halinde seçim yapılmayacaktır.

Gerekçe: Politikacıların özel çıkar güdüsü kamu ekonomisinde birtakım etkinlik kayıplarına sebep olabilmektedir. Böyle bir ihtimali ortadan kaldırmak adına demarkın/cumhurbaşkanının/karar alıcının makro kalkınma planı ile bağlı kalması gerekmektedir. Keza böyle bir durum politikacıların kendi özel çıkar güdülerini kolektif tercihlerde aramasını sağlayabilecektir. Bu da kamu ekonomisinde etkinlik yaratıcı bir olgudur.

İkinci Öneri: Hazine ve Maliye Bakanı demark/cumhurbaşkanı/karar alıcı tarafından ön seçim ve sonrasında kura yoluyla atanan ve alanında uzman olan milletvekilleri arasından atanır.

Gerekçe: Çoğulculuk anlayışının yerleşmesi gerekçesiyle oyların çoğunu alan partilerin bazı tercihlerinin göz ardı edilmesi anayasal demokrasiyle bağdaşmayacaktır. Bu nedenle demarkın/cumhurbaşkanının/karar alıcının Hazine ve Maliye Bakanlığı için yapacağı atamada alternatifler arasından alanında uzman olan bir kişiyi ataması gerekliliği demokrasinin bir yansımasıdır. Keza bu atamada makro kalkınma planına en uygun davranışları sergileyecek bir Hazine ve Maliye Bakanı ataması, demarkın/cumhurbaşkanının/karar alıcının iktidarını devam ettirme konusunda önem arz edeceğinden, yapılacak atamanın en optimum atama olabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda söz konusu husus da kamu ekonomisinde etkinlik yaratabilecektir.

Üçüncü Öneri: Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi demarkın/cumhurbaşkanının/karar alıcının ve Hazine ve Maliye Bakanı'nın doğal üyesi olduğu vergi komisyonuna verilir. Demark/cumhurbaşkanı/karar alıcı ve Hazine ve Maliye Bakanı dışında vergi komisyonu 20 üyeden oluşur. Bu 20 üye ön seçim neticesinde meclise gelip, kura yoluyla alanında uzman olan milletvekillerinden oluşturulur. Alınacak kararlarda ilke oy birliğinin sağlanmasıdır. Ancak oy birliğinin sağlanamaması durumunda nitelikli çoğunluk yoluyla

karar alınmalıdır. Makro kalkınma planındaki hedeflere ulaşıldığı takdirde demark/cumhurbaşkanı/karar alıcı hariç, diğer üyeler için bir seçime gidilmeyecektir. Ancak makro kalkınma planındaki hedeflerden sapmalar olursa vergi komisyonu için yeniden seçime gidilir ve önceki komisyon üyeleri tekrar aday olamazlar.

Gerekçe: Belirli bir makro kalkınma planındaki hedefler için seçmenin mutlak iradesinin üstünlüğünü yansıtacak her görüşten milletvekilinin olacağı bir komisyon, vergiye ilişkin yapılacak bir değişikliğin başka bir birimin faydasını artırıp, toplumsal refahı azaltacak bir karara muhalif olabilme ihtimali çok yüksektir. Zaten ilke olarak da oy birliğinin sağlanmasının gerekçesi de budur. Bununla birlikte oy birliği zaman açısından çok maliyetli olabilir. O nedenle nitelikli çoğunlukla alınacak bir karar da kamu ekonomisinde etkinlik yaratabilecektir. Ayrıca komisyon üyesinin 20 üyeden oluşması da piyasa ekonomisinde hızlı ve etkin karar alınabilmesinde yardımcı bir unsur olarak ortaya çıkacaktır.

Dördüncü Öneri: Demark/cumhurbaşkanı/karar alıcı bütçe kanun teklifini mali yılbaşından 30 gün önce, TBMM'ye sunar. Bütçe teklifi bütçe alanında uzmanlaşmış bütçe komisyonunda görüşülür. Komisyonun 10 gün içinde kabul edeceği metin Genel Kurulda görüşülür ve mali yılbaşına kadar karara bağlanır. Plan ve bütçe komisyonu alanında uzman ve ön seçim sonrası rassal olarak atanmış 40 milletvekilinden oluşur. Genel ilke oy birliği olmakla birlikte, oy birliğinin sağlanamadığı durumlarda nitelikli çoğunlukla kararlar alınır. Demark/cumhurbaşkanı/karar alıcı ve Hazine ve Maliye Bakanı, plan ve bütçe komisyonunun doğal üyesidir. Plan ve bütçe komisyonu DPT'nin hazırlamış olduğu makro kalkınma planında sapma olmadığı takdirde seçim olmaksızın görevlerine devam ederler. Ancak makro kalkınma planında ciddi sapmalar olursa, demark/cumhurbaşkanı/karar alıcı hariç komisyonun diğer üyelerinin milletvekillikleri iki yıl sonunda sona erer.

Gerekçe: İki yıl gibi kısa bir süre boyunca demark ve meclis üyelerinin idarenin başında kalacağı düşünüldüğünde böyle kısa bir süre için bütçenin tahsisinde etkin olmayan bir planlama yapılmasının bir anlamı kalmayacaktır. Kaldı ki gruplaşmaların kura yoluyla dağıtılmaya çalışıldığı da ele alındığında makro kalkınma planına dayanarak yapılacak bir bütçeye ilişkin tahsis de etkin olacaktır. Keza iki yıl sonunda makro kalkınma planında sapmalar yaşandığı takdirde komisyon üyeleri tekrar aday olmayacağı

ve dolayısıyla milletvekilliği imtiyazlarından da faydalanamayacağından makro kalkınma planının gerçekleşmesine yönelik kararlar alınabilme ve kamu ekonomisinde etkinlik sağlanabilme ihtimali artacaktır.

Beşinci Öneri: Bütçe Kanununun süresinde yürürlüğe konulamaması halinde, yeni bütçe kanunu kabul edilinceye kadar bir önceki yılın bütçesi yeniden değerlendirilme oranına göre artırılarak uygulanır. Geçici bütçe kanunu sadece Olağanüstü Hal dönemlerinde çıkarılabilecektir. Olağanüstü Hal döneminde çıkarılacak geçici bütçe kanununa ilişkin hükümler saklıdır.

Gerekçe: Bütçe Kanunu demarşı ile kolaylıkla kabul edilecek bir yapıya sahip olsa da bazı durumlarda çeşitli gerekçelerle bütçe kanunu süresinde yürürlüğe konulamaz. Böyle bir durumda ise istisnai bir özelliğe sahip olması gereken geçici bütçe kanununun çıkarılması kaynakların verimsiz kullanımına sebebiyet verecektir. Böyle bir durumun önüne geçilmesi adına ve ortaya çıkacak olağanüstü şartlar dikkate alınarak geçici bütçe kanununun sadece Olağanüstü Hal döneminde kullanılması bütçenin unsurlarının etkinleşmesine yardımcı olacaktır.

Altıncı Öneri: Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Genel Kurulda kamu idare bütçeleri hakkında düşüncelerini her bütçenin görüşülmesi sırasında açıklarlar, gider arttırıcı veya gelirleri azaltıcı önerilerde bulunabilirler. Öneriler plan ve bütçe Komisyonunca değerlendirilir. DPT'nin makro kalkınma planına ilke olarak uygun olmayan öneriler reddedilir.

Gerekçe: Giderlerin arttırılması veya gelirlerin azaltılmasına ilişkin öneriler üretimi ve istihdamı arttıracak bir niteliğe sahip olduğu takdirde kabul edilebilirler. Zira bu şekilde yapılacak öneriler neticesinde gelecekte elde edilecek gelirler daha da artacaktır. Bununla birlikte söz konusu durumun makro kalkınma planlamasına da ilke olarak uyması gerekmektedir. Bu şekilde yapılacak bir bütçe tahsisi de kamusal mal ve hizmetlerin sunumu ile söz konusu mal ve hizmetlerin finansmanı açısından bir etkinlik yaratacaktır ki bu da kamu ekonomisinin etkin bir şekilde işleyebileceği anlamına gelmektedir.

Yedinci Öneri: Sermayesinin yarısından fazlası doğrudan doğruya veya dolaylı olarak Devlete ait olan kamu kuruluş ve ortaklıklarının işleyişleri KİT denetim komisyonu tarafından denetlenir. KİT denetim komisyonu 40 kişiden oluşur. Oy

birliğin sağlanması esastır. Ancak oy birliğin sağlanmadığı durumlarda nitelikli çoğunlukla karar alınır. Makro kalkınma planındaki hedeflere ulaşıldığı takdirde demark/cumhurbaşkanı/karar alıcı hariç, diğer üyeler için bir seçime gidilmeyecektir. Ancak makro kalkınma planındaki hedeflerden sapmalar olursa KİT denetim komisyonu için yeniden seçime gidilir ve önceki komisyon üyeleri tekrar aday olamazlar.

Gerekçe: Aynı partiden olsalar bile ön seçim sonrasında kura yoluyla oluşturulacak bir KİT denetim komisyonu milletvekilleri herhangi bir özelleştirme kararı alınacağı zaman söz konusu kararı DPT makro kalkınma programı çerçevesinde alacağı için etkinliğin ortaya çıkması olası olacaktır. Tekrar milletvekilliklerinin devam etmesini isteyen vekiller bu nedenle etkinliğin sağlanması konusunda da pozitif bir oy ticareti çerçevesinde hareket edeceklerdir.

Sekizinci Öneri: Vergi komisyonu, plan ve bütçe komisyonu ve KİT denetim komisyonunun makro kalkınma programına uyup uymadığı Sayıştay denetimine tabi tutulur. Sayıştay'ın bu konuda vereceği kararlar kesindir.

Gerekçe: Denetim mekanizması siyasal sistemde istikrar ve süreklilik açısından önemlidir. Dolayısıyla mali komisyonların denetime tabi tutulması, çıkar maksimizasyonunun milletvekillerinden ziyade toplumsal tercihlerden yana kullanılabilme zorunluluğuna işaret etmektedir. Keza milletvekilliğinin devam etmesini isteyen vekiller bunu gerçekleştirmenin kalkınma planına bağlı kalınmasından geçtiğinin farkında olacaklardır. Dolayısıyla kamu ekonomisinde de etkinlik sağlanır.

Dokuzuncu Öneri: DPT'nin hazırlayacağı makro kalkınma planına uyulması zorunludur.

Gerekçe: Makro kalkınma planında yer alan ilkelerin anayasal bağlayıcılığı olması mali komisyonlarda yer alan vekillerin bireysel tercihlerden kolektif tercihlere geçişi mümkün kılacak karar alma süreçleri kapsamında politikalar üreteceği açıktır. Bu bağlamda DPT'nin anayasal bağlayıcılığının olması gerekmektedir.

Kamu tercihi ve anayasal iktisat teorileri kapsamında ifade edilen söz konusu öneriler mali nitelikte olduğundan, sistemsel değişimin siyasi ve hukuki bir bakış açısı gerektirdiği muhakkaktır. Siyasi ve hukuki düzenlemelerin bir tamamlayıcısı olarak da mali alana ilişkin düzenlemelerde de demarşinin bu öneriler kapsamında dikkate alınabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abel, A. B. and Bernanke, B. S. (2005). *Macroeconomics*. Fifth Edition, USA: Pearson Addison Wesley.
- Aimar, T. (1999). Time, Coordination and Ignorance: A Comparison Between Hayek and Lachmann. *History of Economic Ideas*, 7(1/2): 139-165.
- Ajzenstat, J. (1986). Is Democracy Possible? The Alternative to Electoral Politics by John Burnheim. *Canadian Journal of Political Science*, 19(3): 637-639.
- Akad, M. (1974). Machiavel- Bodin ve Hobbes’da Monarşi Anlayışı. *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası*, XL(1-4): 1-35.
- Akalın, G. (1986). *Kamu Ekonomisi*. İkinci Basım, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 554.
- Akcan, A. (2019). “İlkçağ’da Yönetim Düşüncesi”, *Tarihsel Süreçte Yönetim Düşüncesi*, Ed. Gamze Ebru Çiftçi. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Akça, K. (2015). Anayasa Mahkemesi Kararlarında Mülkiyet Hakkı. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(Özel Sayı): 543-596.
- Akdoğan, A. (2011). *Kamu Maliyesi*. Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 14. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akıllıoğlu, T. (1988). Kamu Yararı Kavramı Üzerinde Düşünceler. *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, 9(1-3): 11-22.
- Akın, F. (2006). 1924 Anayasasının Modernleşme Açısından Anlamı. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(3): 1-12.
- Akkoç, A. (2014). Yunan Demokrasisinin Kavramsal Yönü ve Toplumsal Arka Planı. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1): 31-42.
- Akkuş, Y. (2013). Osmanlı Devleti ve Vilayet Bütçeleri (1840-1913) Nasıl Okunmalıdır?. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 40(2): 147-178.
- Aksoy, Ş. (1991). *Kamu Maliyesi-Kamu Harcamaları, Kamu Gelirleri, Bütçe, Maliye Politikası*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

- Aksoy, Ş. (1993). *Kamu Bütçesi- Temel Kavramlar, Bütçe İlkeleri, Bütçeleme Sistemleri, Türk Bütçe Süreci, Bütçe Politikası*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Aksu, E. (2007). Locating Cosmopolitan Democracy in the Theory-Praxis Nexus. *Alternatives: Global, Local, Political*, 32(3): 275-294.
- Aktan, C. C. (1993). Politikada Rant Kollama. *Amme İdaresi Dergisi*, 26(4): 119-136.
- Aktan, C. C. (2002). “Kahrolsun Demokrasi, Yaşasın Demarşı!”, *Anayasal İktisat*, Ed. Coşkun Can Aktan. Ankara: Siyasal Kitabevi, 310-315.
- Aktan, C. C. (2005). “Kahrolsun Demokrasi, Yaşasın Demarşı!”, *Demokrasi, Poliarşi ve Demarşı- Yeni Bir Siyasal Sistem Arayışı*, Ed. Coşkun Can Aktan. Konya: Çizgi Kitabevi, 187-198.
- Aktan, C. C. (2008). *Yeni İktisat Okulları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Aktan, C. C. (2010). Kamu Girişimciliğinin Başarısızlığı-Niçin Kamu Teşebbüsleri Özel Teşebbüslerden Daha Başarısız?. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2(1): 85-100.
- Aktan, C. C. (2011). Devletin Büyümesi ve Devletin Başarısızlığının Anatomisi. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 3(1): 29-49.
- Aktan, C. C. (2015). Demokrasiye Alternatif Bir Siyasal Sistem Önerisi: Demarşı. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 7(1): 78-106.
- Aktan, C. C. (2016a). İdeal Bir Siyasal Yönetim Arayışı ve Anayasal Demokrasi. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 8 (2): 1-20.
- Aktan, C. C. (2016b). Regülasyon İktisadına Giriş. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 8(1): 116-135.
- Aktan, C. C. (2017). *Demokrasi Eleştirisi ve Demarşı*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Aktan, C. C. ve Dileyici, D. (2006a). “Devlet Niçin Başarısız? Kamu Ekonomisindeki Etkinsizliklerin Kaynakları”, *En Az Devlet En İyi Devlet- Devlet Başarısızlığının Anatomisi*, Ed. Coşkun Can Aktan. Konya: Çizgi Kitabevi, 15-61.
- Aktan, C. C. ve Dileyici, D. (2006b). “Devlet Niçin Başarısız? Kamu Ekonomisindeki Etkinsizliklerin Kaynakları”, *En Az Devlet En İyi Devlet- Devlet Başarısızlığının Anatomisi*, Ed. Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici ve İstiklal Yaşar Vural. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 103-134.

- Aktan, C. C. ve Dileyici, D. (2013). “Kamu Ekonomisindeki Etkinsizliklerin Kaynakları”, *Kamu Ekonomisi-I*, Ed. Coşkun Can Aktan ve Dilek Dileyici. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web Ofset Tesisleri, 78-107.
- Akyıldız, A. (2016). Demokrasinin Sayılarla Sınavı: Seçim Sistemleri. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 0(7): 127-148.
- Akyüz, B. (2015). Türkiye’de İç Güvenlik Algısının Değiştirilmesi: İç Güvenlik Teşkilatı’na Yönelik Yeni Yapılanma Modeli. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 14(1): 65-87.
- Albayrak, G. (2014). Uluslararası Hukukta Küresel Anayasacılık Tartışması. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Temmuz-Ağustos 2014(113): 19-40.
- Alighieri, D. (2017). *Monarşi* (B.Yiğit, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Allan, J. (1998). Why New Zealand Doesn’t Need a Written Constitution. *Agenda: A Journal of Policy Analysis*, 5(4): 487-494.
- Altay, A. (1999). The Efficiency of Buraucracy on the Public Sector. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2): 35-51.
- Altay, A. (2015). *Kamu Maliyesi- Teorisi, Gelişimi, Kapsamı*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Altuğ, F. (2004). *Kamu Bütçesi*. 2. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Altuner, İ. (2011). Transandantal Diyalektik: Gazali ve Kant Felsefelerinde Metafizik Eleştirisi. *Felsefe ve Sosyal-Siyasi Elmler*, 2011(1): 49-57.
- Altuner, İ. (2013). Kartezyen Düalizm ve Ruhun Kavramsal Değişimi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ekim 2013(4): 55-67.
- Altunya, H. ve Şavklıyıldız, A. (2017). Bir Düşünme Biçimi Olarak Aristoteles Öncesi Şartlı Yapılar. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar 2017(23): 241-258.
- Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, *T.C. Resmi Gazete (3. Mükerrer/No: 30473)*, 703, 9 Temmuz 2018.
- Anderson, E. (2009). “Democracy: Instrumental vs. Non-Instrumental Value”, *Contemporary Debates in Political Philosophy*, Ed. Thomas Christiano and John Christman. Malaysia: Wiley-Blackwell, 213-227.

- Arıbaş, K ve Şimşek, Ü. (2014). *Siyaset Bilimine Giriş*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Armağan, S. (1970). Çoğunluk Sistemi ve Bazı Düşünceler. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 36(1-4): 93-114.
- Arrow, K. J. (1963). *Social Choice and Individual Values*. Second Edition. USA: John Wiley & Sons Inc.
- Arslan, O. (2012). “Kamu Maliyesinin İşlevleri”, *Kamu Maliyesi*, Ed. Şebnem Tosunoğlu ve Y. Tamer Ergül. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web Ofset Tesisleri, 20-41.
- Aslanpınar, Y. B. (2013). Anayasa Mahkemesi’nin Vergi ve Benzeri Mali Yükümlülüklerle İlişkin Kararlarında Kamu Yararı Ölçütü. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Ocak-Şubat 2013(104): 299-320.
- Aşıkoğlu, R. (1992). Türkiye’de Özelleştirme. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, X(1-2): 265-280.
- Atar, Y. (2000). *Türk Anayasa Hukuku*. Konya: Mimoza Yayınları.
- Atar, Y. ve Çelik, Ö. (2017). “Türkiye’de Anayasal Gelişmeler ve 1982 Anayasası”, *Türk Anayasa Hukuku*, Ed. Yavuz Atar. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi, 2-23.
- Atay, E. E. (2008). Anayasa Kavramının Tanımı, Hazırlanması ve Değiştirilmesi Arasındaki İlişki. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XII(1-2): 503-549.
- Ateş, H. ve Buyruk, G. C. (2018). Bir İyi Yönetişim İlkesi Olarak Katılımcılık ve Türk Kamu Yönetiminde Katılımcılığın Konumu. *Ombudsman Akademik*, Aralık 2018(1): 81-98.
- Atış, N. (2013). Erken Grek Felsefesinde Birlik Arayışı. *Beytulhikme*, 3(1): 159-170.
- Atış, N. (2015). Descartes Felsefesinde Cogito ve Tanrı’nın Konumunun Bilgi ve İnanç Konusuna Etkisi. *Beytulhikme*, 5(1): 1-15.
- Aydın, A. H. ve Gök, S. (2015). İngiltere’de Kamu Personel Sisteminde Değişim: Geleneksel Westminster Modeli’nden Esnek Örgütlenme Modeline Doğru. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2): 21-38.
- Aydoğan, E. (2015). Descartes’ın Ahlak Anlayışı. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2015(55): 101-115.

- Aydoğdu, Y. (2015). Seçim Sistemlerinin Siyasal Sonuçları. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 0(6): 41-62.
- Ayyıldız, E. (2005). Konsolide Bütçeden Kamu İktisadi Teşebbüslerine Yapılan Transferler. *Sayıştay Dergisi*, Ekim-Aralık 2005(59): 89-118.
- Azarkan, N. (2006). Mehrheitsprinzip und Die Notwendigkeit Des Minderheitenschutzes. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10-11(12-13-14-15): 87-104.
- Azrak, Ü. (1983). Devletleştirme, Anayasa ve 3082 Sayılı Kanun. *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, 4(1-3): 11-19.
- Bağce, H. E. ve Öztürk, A. (2008). Aristoteles Versus Hegel: Antik Bilgeliliğin Çarpıtılması Üzerine Notlar. *Liberal Düşünce Dergisi*, Yaz-Sonbahar 2008(51-52): 157-173.
- Bağlı, M. S. (2012). Teorik ve Tarihsel Açından Bütçe Hakkı. *Yasama Dergisi*, Ocak-Şubat-Mart-Nisan 2012(20): 39-77.
- Baharççek, A. ve Ağır, O. (2014). Rusya'nın Başarısız Demokratikleşme Tarihi. *Birey ve Toplum*, 4(8): 5-27.
- Bahçe, A. B. ve Gümüş, Ö. (2017). Vergi Planlaması Temelinde Kamu Yararı: Kurumlar Vergisi Üzerine Teorik Bir Yaklaşım. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 24(1): 1-20.
- Bahçe, A. B. ve Gümüş, Ö. (2019). Siyasal Karar Alma Mekanizması ve Mali Hukuk Kapsamında Kamu Denetçiliği Kurumu Kararlarının İncelenmesi. *Vergi Sorunları Dergisi*, Mayıs 2019(368): 108-123.
- Bal, H. Ç. (2012). Çevre Sorunları ve Bu Sorunların Çözümü Çerçevesinde Küresel Kamusal Mallar, Dışsallıklar ve Küresel Kamusal Malların Arzına İlişkin Sorunlar. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 1(2): 1-11.
- Baran, D. (2016). Tasarımın Diyalektiği: Diyalektik Kavrayışla Tasarım Kavramına Dokunma Denemesi. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3): 93-125.
- Barbier, F. and Lavenir, C. B. (2001). *Diderot'dan İnternete Medya Tarihi* (K. Eksen, Çev.). İstanbul: Okuyanıs Yayın.

- Barın, T. (2016). *Anayasa Uzlaşma Komisyonu Tecrübesi-Uzlaşılan Maddeler ve Anayasa*. İstanbul: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.
- Barry, N. P. (2004). *Modern Siyaset Teorisi* (M. Erdoğan ve Y. Şahin, Çev.). 2. Baskı, Ankara: Liberte Yayınları.
- Başoğlu, M. (2014). İngiltere Parlamentosu'nda Bütçe Süreci. *Yasama Dergisi*, Eylül Ekim-Kasım-Aralık 2014(28): 30-65.
- Batukan, C. (2016). *Animalizm: İnsan, Hayvan ve Bitkilerde Ruh Üzerine*. İstanbul: Altıkırkbeş Basın Yayın.
- Batum, S. ve Yüzbaşıoğlu, N. (2000). *Anayasa Hukukunun Temel Metinleri*. 4. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Baumol, W. J. and Blinder, A. S. (2006). *Economics- Principles and Policy*. China: Thomson South Western.
- Bayram, Y. (2014). John Stuart Mill'in Demokrasi Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar 2014(7): 57-68.
- Berger, P. L. (2017). *Sosyolojiye Çağrı-Hümanist Bir Perspektif* (A. E. Koca, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berggren, H. (2012). *Olof Palme* (T. Kayaoğlu, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Berksoy, T. ve Yıldırım, N. E. (2017). Yolsuzluk Kavramına Genel Bir Bakış: Problemler ve Çözüm Önerileri. *Journal of Awareness*, 2(1): 1-18.
- Béteille, A. (2009). *Sociology-Essays on Approach & Method*. New Delhi: Oxford University Press.
- Bhat, K. P. (2014). Constitutional Law. *National Law School of India Review*, 26(1): 102-104.
- Biel, R. (2016). *Sustainable Food Systems: The Role of the City*. London: UCL Press.
- Bilge, N. (1996). *Hukuk Başlangıcı-Hukukun Temel Kavram ve Kurumları*. Gözden Geçirilmiş 11. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi.

- Bilgiç, B. (2016). Türkiye’de Kamu Spotu Oluşum Süreci ve Yayın Politikaları. *İstanbul Aydın Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, Nisan 2016(2): 25-61.
- Bilgiç, M. (2014). Kant ve Hegel Diyalektiklerinde Rol Değişimi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz 2014(18): 231-244.
- Bilginoğlu, M. A. (1985). KİT Sorunu ve Çözüm Yolları. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Temmuz 1985(7): 75-85.
- Blumberg, A. E. (1958). Science and Dialectics: A Preface to a Re-Examination. *Science & Society*, 22(4): 306-329.
- Bottomore, T. B. (2000). *Toplumbilim* (Ü. Oskay, Çev.). İstanbul: Der Yayınları.
- Bozkurt, F. D. (2018). *Türkiye’nin Sivil Anayasa İhtiyacı*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Broom, L. and Selznick, P. (1977). *Sociology- A Text with Adapted Readings*, Eight Edition. New York: Harper & Row Publishers.
- Browne, K., Blundell, J and Law, P. (2016). *Sociology-For Aqa Volume 2*. 3rd Edition, USA: Polity Press.
- Buchanan, J. M. (1984). “Politics Without Romance: A Sketch of Positive Public Choice Theory and Its Normative Implications”, *The Theory of Public Choice*, Ed. James M. Buchanan and Robert D. Tollison. USA: The University of Michigan Press, 11-22.
- Buchanan, J. M. (1988). Market Failure and Political Failure. *Cato Journal*, 8(1): 1-13.
- Buchanan, J. M. (1993). The Political Efficiency of General Taxation. *National Tax Journal*, 46(4): 401-410.
- Buchanan, J. M. (2003). Public Choice-Politics Without Romance. *Policy*, 19(3): 13-18.
- Buchanan, J. M. and Tullock, G. (1999). *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*. Volume 3, Indianapolis: Liberty Fund.
- Buchanan, J. M., Burton, J. and Wagner, R. E. (1978). *The Consequences of Mr. Keynes*. Second Impression, London: The Institute of Economic Affairs.
- Bulutoğlu, K. ve Kurtuluş, E. (1988). *Bütçe ve Kamu Harcamaları*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

- Buran, H. (2009). Siyasal Rejim Sınıflamalarının Yeniden Gözden Geçirilmesi Üzerine. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 14(1): 69-97.
- Burgh, G. (1997). Is Demarchy Possible? A Case for Ruling and Being Ruled in Turn. Unpublished Dissertation. The University of Queensland Department of Philosophy, Australia.
- Burke, P. (2001). *Bilginin Toplumsal Tarihi* (M. Tunçay, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Burnheim, J. (2006). *Is Democracy Possible? The Alternative to Electoral Democracy*. Australia: Sydney University Press.
- Burnheim, J. (2016). *The Demarchy Manifesto: For Better Public Policy*. UK: Andrew UK Limited.
- Buyrukoğlu, S. ve Buzkıran, D. (2016). Klasik ve Modern Vergileme İlkeleri Çerçevesinde Uzlaşma Müessesesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7): 2077-2091.
- Büchel, B., Klößner, S., Lochmüller, M. and Rauhut, H. (2018). The Strength of Weak Leaders- An Experiment on Social Influence and Social Learning in Teams, *Eni Enrico Mattei*, https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep_16427.pdf?ab_segments=0%2Fdefault-2%2Fcontrol&refreqid=search%3A5cb0ea25c5e745d720de33955ed1d954 (Erişim Tarihi: 15.08.2019).
- Bülbül, D. (2014). *Bütçe*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Bülbül, D. (2018). *Devlet Bütçesi (Teori, Politika ve Uygulama)*. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Göre Güncellenmiş ve Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Bülbül, D., Ejder, H. L. ve Şahan, Ö. (2005). *Devlet Bütçesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Caiden, G. E. (1991). What Really Is Public Maladministration?. *Public Administration Review*, 51(6): 486-493.
- Can, N. (2005). *Siyaset Felsefesi Problemleri*. Ankara: Elis Yayınları.
- Can, O. (2007). Anayasayı Değiştirme İktidarı ve Denetim Sorunu. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 62(3): 101-139.

- Castoriadis, C. (1991). *Philosophy, Politics, Autonomy- Essays in Political Philosophy*. New York: Oxford University Press.
- Cerar, M. (2004). (Ir)rationality of the Constitution. *Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy*, 90(2): 163-180.
- Cornford, F. M. (2010). *Platon'un Bilgi Kuramı* (A. Cevizci, Çev.). İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Coşar, N. (1995). Cumhuriyet Döneminde Denk Bütçe Politikasına Geçiş. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XI(31): 239-257.
- Coşgun, U. (2008). Düünden Bugüne Anayasacılık. *Hukuk Gündemi Dergisi*, Bahar 2008(9): 95-102.
- Cresson, A. (1997). *Diderot* (A. Bezirci, Çev.). İstanbul: Doğa Basım Yayın.
- Cura, S. (2003). Türkiye'de Mali Şeffaflığı Sağlamaya Yönelik Bir Uygulama: Analitik Bütçe Sınıflandırması. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, XVIII(1): 139-154.
- Çadırcı, A. (2010). Retorik-Aristoteles. *Hukuk Gündemi Dergisi*, 2010(1): 90-97.
- Çağla, C. (2007). Bellek Üstüne Düşünmek. *Cogito*, Bahar 2007(50): 217-232.
- Çağlayan, R. (2012). Yeni Anayasa ve İdari Teşkilat. *Liberal Düşünce*, Bahar 2012(66): 77-81.
- Çakır, M. (2014). Bürokrasi ve Suç Olgusu. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2014(3): 18-24.
- Çaldak, H. (2017). Aristoteles Mantığının İslam Düşüncesinin Klasik Döneme Etkileri. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13): 101-117.
- Çamdereli, M. (2004). İletişimsel Bir Gösterge Olarak Oklar ya da Okların İletişimsel Değeri. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2004(10): 191-197.
- Çarıkçı, Ç. (2016). İktisadın Hukuka Tercümesi: Türkiye'de Kamulaştırmanın Değişen Anlamı. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 53(612): 63-71.
- Çataloluk, C. (2008). Batı Toplumlarda Toplumsal Yapı Değişimleri ve Bütçe Hakkının Gelişimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2): 72-94.

- Çataloluk, C. (2015). Osmanlı Devlet Bütçesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(3): 497-515.
- Çeçen, A. (2013). İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk. *Journal of Yaşar University*, 8(Özel Sayı): 809-830.
- Çekiç, M. (2016). 1982 Anayasası'nın Hükümet Sistemi Açısından Değerlendirilmesi. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 0(7): 441-478.
- Çelik, İ. (2018). Liberal Düşüncede Çoğunluk İlkesi Sorunsalı. *Lefke Avrupa Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1): 89-115.
- Çelik Tüzün, B. (2001). *Vergilemede Müdahale İlkesi- Anayasa ve Gelir Vergisi Hükümleri Açısından İncelenmesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Çiçek, H. G. ve Dikmen, S. (2015). Osmanlı Devleti'nde Bütçenin ve Bütçe Hakkının Tarihsel Gelişimi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2): 83-98.
- Çiçek, H. G. ve Sayın Mutlucan, S. (2012). Federal Alman Bütçe Sistemi ve Bütçe Reform Çalışmaları. *Maliye Dergisi*, Temmuz-Aralık 2012(163): 290-315.
- Çiçekdağı, C. (2016). Aristoteles'te Mantık Kavramı ve Temel Akıl Yürütme Çeşitleri. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(Özel Sayı 1): 55-63.
- Çomaklı, Ş. E. ve Ak, A. (2013). *Vergi Ceza Hukukunda Suç ve Kabahatler*. Erzurum: Erzurum Barosu.
- Çomaklı, Ş. E. ve Gödekli, M. (2011). *Vergilemede Anayasal Prensipler- Modern Toplumun Yazılı Beklentileri*. Ankara: Savaş Kitap ve Yayınevi.
- Çoruh, H. (2017). Kyzikos Deniz Savaşı. *Sosyal Bilimler Dergisi*, Mart 2017(10): 321-331.
- Darıcı, H. (2003). Geçici Bütçelerden Kurtulmak. *Maliye Dergisi*, Eylül-Aralık 2003(144): 59-68.
- Daver, B. (1986). Demokrasinin Temel Prensipleri ve Terörizmle Mücadelede Bu Prensiplerin Önemi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi*, 41(1): 89-96.
- Delbrück, J. (2003). Exercising Public Authority Beyond the State: Transnational Democracy and/or Alternative Legitimation Strategies. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, 10(1): 29-43.

- Deller, R. (2018). "Democracy", *Political Sciences*, Ed. Nejat Doğan. Eskişehir: Anadolu University Printing House, 103-129.
- Demir, İ. C. (2013). Seçmen Tercihlerinin Oluşumunda Vergi Propagandası: Ampirik Bir Çalışma. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1): 37-55.
- Demir, N. (2010). Demokrasinin Temel İlkeleri ve Modern Demokrasi Kuramları. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 10(2): 597-611.
- Demircan Siverekli, E. (2005). Karşılaştırmalı Bir Perspektiften Kamu Mali Yönetiminde Türk Bütçe Sistemi ve Analitik Bütçe Sistemine Geçiş. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Ocak 2005(25): 60-69.
- Demirel, A. (2011). Antik Yunan'da Biyolojik Evrim Düşüncesi. *Folklor/Edebiyat*, 17(68): 53-60.
- Demirel, Z. D. (2016). Hegel ve Marx'da Diyalektik. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Descartes, R. (2010). *Felsefenin İlkeleri* (M. Akın, Çev.), 12. Baskı. İstanbul: Say Yayınları.
- Devrim, F. (2002). *Kamu Maliyesine Giriş*. Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Dördüncü Baskı, İzmir: İlkem Ofset.
- Diderot, D. (1984). *Filozofça Düşünceler-Yasayı Çiğnemenin Tehlikeleri Üzerine* (İ. Öztürk, Çev.). İstanbul: De Kitabevi.
- Diderot, D. (1998). *Konuşmalar (Entiens)* (A. Cemgil, Çev.). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Dik, E. (2005). Kamu Yararı Anlayışında Değişim Baskısı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(4), <http://sbed.mku.edu.tr/article/view/1038000562/1038000359> (Erişim Tarihi: 27.08.2019).
- Dikmen, M. O. (1973). *Maliye Dersleri-Giriş ve Genel Vergi Teorisi*. Gözden Geçirilmiş Kısaltılmış Dördüncü Baskı, İstanbul: Fakülteler Matbaası.

- Dileyici, D. ve Özkıvrak, Ö. (2010). Bütçe Anlayışındaki Değişim Süreci: Denk Bütçe Erozyonu ve Açık Bütçe Politikası. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 2(2): 1-23.
- Dinçer, K. (2002). *Felsefe*. Der. A. Altunay, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayın No: 1415, Açıköğretim Fakültesi Yayın No: 760.
- Downs, A. (1957). An Economic Theory of Political Action in a Democracy. *Journal of Political Economy*, 65(2): 135-150.
- Dönmezer, S. (1995). Çağdaşlaşma, Uygarlık ve Türk Toplumunu. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XI (31): 5-19.
- Dumitriu, A., Holder J., Tikka, P. and Whitby, B. (2010). Enactive Dialectics. *Leonardo*, 43(5): 484-485.
- Duran, M, Doruk, M. ve Kaplan, A. (2016). Matematik Öğretmeni Adaylarının Matematiksel Modelleme Süreçleri: Kaplumbağa Paradoksu Örneği. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 5(4): 55-71.
- Durmaz, N. (2015). Descartes'ta Yöntemin Kendisi ve Etkileri. *Route Educational and Social Science Journal*, 2(3): 118-129.
- Durmuş, İ. (2007). Türkler'de Cumhuriyet Fikrinin Tarihi Temelleri ve Günümüze Yansımaları. *Akademik Bakış*, 1(1): 25-32.
- Edinsel, K. (2014). *Sosyolojik Düşünme ve Çözümleme- Etkenler, Oluşum Süreçleri ve Etkiler*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Edizdoğan, N. (2007). *Kamu Bütçesi*. Güncelleştirilmiş 6. Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi.
- Edizdoğan, N, Çetinkaya, Ö. ve Gümüş, E. (2011). *Kamu Maliyesi*. 3. Baskı, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Edwards, J. H. (1952). "The Epistemological and Metaphysical Implications of Dialectical Materialism" Unpublished Master Thesis. The University of British Columbia Department of Psychology and Philosophy, Canada.
- Eğilmez, M. (2016). *Kamu Maliyesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ejder, H. L. (2014). "Kamu Bütçesi", *Maliye Ders Notları*, Ed. Fatih Saraçoğlu, İsmail Engin ve Haydar Lütfi Ejder. Ankara: Gazi Kitabevi, 247-327.

- Ekinci, B. E. (2019). *Anayasa Hukuku Açısından Yüksek Yargı Kurulları*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Ekmekçi, İ. S. (2013). John Locke'un Liberalizm Kuramı Üzerine. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Mayıs 2013(106): 205-214.
- Elmas, M. F. (2015). Kant'ta Pratik Aklın Eleştirisi Merkezinde "Tanrı" ve "Ruhun Ölümsüzlüğü". *Mavi Atlas*, Güz 2015(5): 103-114.
- Elmas, M. S. (2013). *Modern Toplumun Güvenlik Çıkmazı- Tehdit, Risk ve Risk Toplumu Perspektifinden Güvenlik*. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu.
- Engels, F., Dutt, C. P. and Haldane, J. B. S. (1940). *Dialectics of Nature*. New York: International Publishers.
- Erasmus, D. (2010). *Deliliğe Övgü* (Ç. Dürüşken, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Erdem, M., Şenyüz, D. ve Tatlıoğlu, İ. (2006). *Kamu Maliyesi*. 4. Basım, Bursa: Ekin Kitabevi.
- Erdem, M., Şenyüz, D. ve Tatlıoğlu, İ. (2012). *Kamu Maliyesi*. 10. Baskı, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Erdoğan, C. (2018). Cumhuriyet Halk Partisi'nin Antalya Üyelerinin Parti İçi Demokrasi ve Oligarşiye Bakış Açısı. *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(37): 63-87.
- Erdoğan, D. (2015). Temel Hak ve Özgürlüklerin Kullanılmasında Karşılaşılan Kavram Karmaşaları. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, Ocak 2015(37): 27-36.
- Erdoğan, İ ve Alemdar, K. (2010). *Öteki Kuram- Kitle İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi*. Yenilenmiş 3. Baskı, Ankara: ERK.
- Erdoğan, M. (1997). *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Erdoğan, M. (2001). *Anayasal Demokrasi*. Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Erdoğan, M. (2005). *Anayasa Hukuku*. Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara: Orion Yayınevi.

- Eren, A. (2018). *Anayasa Hukuku Ders Notları (Genel Esaslar-Türk Anayasa Hukuku)*. İstanbul: Onikilevha Yayıncılık.
- Erginay, A. (2010). *Kamu Maliyesi-Kamu Gelirleri, Kamu Giderleri, Devlet Bütçesi, Kamu Borçları, Maliye Politikası*. Güncellenmiş 18. Baskı, Ankara: Savaş Yayınevi.
- Erkılıç, T. A. ve Himmetoğlu, B. (2015). İdealist Felsefenin Eğitim Yönetimine ve Klasik Yönetim Yaklaşımlarına Etkileri. *Anadolu Journal of Educational Sciences*, 5(2): 94-108.
- Eroğlu, C. (1966). Diyalektiğe Giriş. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 21(3): 282-301.
- Eroğul, C. (1997). *Anatüzeğe Giriş (Anayasa Hukukuna Giriş)*. Beşinci Bası, Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Esgerova, Z. (2018). Demokrasinin Geçtiği Tarihi Tekamül Yolu. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 4(7): 163-175.
- Esgün, İ. U. (2013). Siyaset ve Anayasal Yabancılaşma: Etik İlkelerin Türk Hukukuna Uyarlanması Problemi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Mart-Nisan(105): 229-262.
- Eyce, B. (2000). Tarihten Günümüze Türk Aile Yapısı. *Selçuk Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1(4): 223-243.
- Fedayi, C. (2011). *Siyaset Bilimi*. Ankara: Kadim Yayınları.
- Fellows, O. E. & Torrey, N. L. Introduction. *Diderot Studies*, Cilt: 1 (1949): VII-XIII.
- Ferhat, N. (2017). Çelişkinin Devinimi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz 2017(24): 177-194.
- Feyzioğlu, B. N. (1983). Modern Anayasalarda Bütçe Hakkı. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 0(29): 3-28.
- Fırat, M. S. (2016). Türkiye’de Sosyal Güvenlik Kurumu Bütçesi ve Sosyal Güvenlik Açıkları. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Kasım-Aralık 2016(127): 317-338.
- Fichter, J. (2004). *Sosyoloji Nedir* (N. Çelebi, Çev.). 7. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Fişek, K. (2013). Yönetim ve Mizah. *Mülkiye Dergisi*, 37(1): 207-238.

- Fleming, J. E. (2014). Fidelity, Change and the Good Constitution. *The American Journal of Comparative Law*, 62(3): 515-545.
- Foucault, M. (2006). "Power, Right, Truth", *Contemporary Political Philosophy- An Anthology*, Ed. Robert E. Goodin and Philip Pettit, Second Edition, Singapore: Blackwell Publishing, 541-548.
- Frank, A. G. (1993). İşlevselcilik ve Diyalektik. (Ü. Oskay, Çev.). *Sosyoloji Dergisi*, 1993(4): 297-309.
- Friedman, M and Friedman, R. (1980). *Free to Choose- A Personal Statement*. New York and London: Harcourt Brace Jovanovich.
- Gearhart, S. (1986). The Dialectic and its Aesthetic Other: Hegel and Diderot. *The John Hopkins University Press*, 101(5): 1042-1066.
- Gençay, G. (2010). Ormancılıkta Kamu Yararı. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 60(1): 38-49.
- Gerçek, A., Bakar, F., Mercimek, F., Çakır, E. U. ve Asa, S. (2014). Vergilemenin Anayasal Temellerinin Çeşitli Ülkeler Açısından Karşılaştırılması ve Türkiye İçin Çıkarımlar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 63(1): 81-130.
- Giritli, İ. ve Sarmaşık, J. (1998). *Anayasa Hukuku*. İstanbul: Der Yayınları.
- Gonce, R. A. (1973). Natural Law and Ludwig Von Mises' Praxeology and Economic Science. *Southern Economic Journal*, 39(4): 490-507.
- Göçer, M. (2002). Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Anayasa Kavramı. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 57(2): 1-16.
- Gökçe, A. F. (2013a). Anayasal Monarşili Federal Parlamenter Demokrasi: Malezya. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(5): 327-346.
- Gökçe, A. F. (2013b). Siyasi Partilerde Parti İç Demokrasi ve Disiplin Algısı: Türkiye. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5(9): 65-79.
- Gökçe, O. ve Şahin, A. (2002). 21. Yüzyılda Türk Bürokrasisinin Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmaları Dergisi*, 2(3): 1-27.

- Göker, C. (2011). Yönlendirici Vergilendirme. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 17(3-4): 11-30.
- Gölçek, A. G. (2014). Bütçe Kavramı ve Bütçe Hakkı: Tarihsel Bir İnceleme. *Vergi Raporu*, Kasım 2014(182): 132-139.
- Gönç, T. (2017). "Society, Sociology and Sociological Research", *Introduction to Sociology*, Ed. Nadir Suğur. Eskişehir: Anadolu University Publications, 3-40.
- Gönenç, L. (1999). Siyaset Bilimi ve Anayasalar. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 54(3): 95-131.
- Göven, Y. (1999). Kamulaştırma İşlemlerinde Kamu Yararı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ocak 1999(1): 247-262.
- Gözler, K. (1999). *Anayasa Hukukunun Metodolojisi*. İkinci Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Gözler, K. (2000a). *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Gözler, K. (2000b). *Türk Anayasa Hukuku*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Gözler, K. (2007). *Genel Hukuk Bilgisi*. 6. Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Gözler, K. (2011). *Kısa Anayasa Hukuku*. 4. Baskı, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gözler, K. (2015a). *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*. 10. Baskı, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gözler, K. (2015b). *Anayasa Hukukuna Giriş-Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*. 23. Baskı, Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- Gözler, K. (2016). *Kurucu İktidar*. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- Göztepe, E. (2015). Bir Klasik Eser Olarak Carl Schmitt'in Anayasa Öğretisi. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 73(1): 129-180.
- Gözübüyük, A. Ş. (1997). *Anayasa Hukuku*. Gözden Geçirilmiş 6. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Gözübüyük, A. Ş. (2006). *Anayasa Hukuku-Anayasa Metni ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*. Güncelleştirilmiş 14. Bası, Ankara: Turhan Kitabevi.

- Grava, A. (1963). Diderot and Recent Philosophical Trends. *Diderot Stuides*, Volume: 4: 73-103.
- Gül, İ. (2014). Danıştay Kararlarında Kamu Yararı Kavramı. *Ankara Barosu Dergisi*, 2014(2014/2): 533-550.
- Güler Yalçın, G. (2007). Anayasa Değişiklikleri, Kurucu İktidarlar ve Meşruiyet. *Sayıştay Dergisi*, Temmuz-Aralık 2007(66-67): 35-46.
- Gülsoy, T. (2012). Anayasa Yapımı ve Türkiye’de Anayasa Arayışları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(3): 1-22.
- Gültekin, A. (2018). Alman İdealizminde Fichte’nin Ben Felsefesi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16): 599-612.
- Gültekin, G. (2018). Hegel’in Efendi-Köle Diyalektiği Çerçevesinde Spartacus (Spartaküs) Filmi Üzerine Düşünceler. *SineFilozofi Dergisi*, 3(5): 25-44.
- Gültekin, S. (2012). Kamu Yöneticileri ve Kamu Politikası: Kamu Yönetimi Paradigmaları Çerçevesinde Teorik Bir Analiz. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(3-4): 85-100.
- Gümüş, M. (2008). Anayasal Meşruti Yönetime Medhal: 1856 Islahat Fermanı’nın Tam Metin İncelemesi. *Bilig*, Güz 2008(47): 215-240.
- Güneş, İ. (2001). Kolektif Karar Alma Mekanizmasında Kullanılan Oylama Yöntemleri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1-2): 131-147.
- Gürkan, Ü. (1988). Montesquieu ve Kanunların Ruhu (Hukuk Sosyolojisi Açısından Bir Değerlendirme). *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 40(1): 9-31.
- Gürsoy, B. (1980). *Kamusal Maliye*. İkinci Cilt, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 436.
- Güzel, C. (2003). Platon’un Bilgi Görüşü. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 20(2): 105-115.
- Hakyemez, Y. Ş. (2004). *Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı- Doğuşu, Gelişimi, Kavramsal Çerçevesi ve Dönüşümü*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hakyemez, Y. Ş. (2011). “Anayasal Demokrasi Açısından Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları”, *Türkiye’de Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları*,

- Sivil Toplum ve Demokrasi*, Ed. Atilla Yayla ve Bican Şahin. Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu Derneği, 49-86.
- Hale, T. N. (2008). Transparency, Accountability, and Global Governance. *Global Governance*, 14(1): 73-94.
- Hamlin, A. (2013). "Constitutional Political Economy", *The Elgar Companion to Public Choice*, 2nd Edition, Ed. Michael Reksulak, Laura Razzolini and William F. Shughart II. UK: Edward Elgar Publishing Limited, 72-82.
- Harris, D. K. (1981). *An Introduction to Sociology*. New York: Alfred A. Knopf Inc.
- Hayek, F. A. (1960). *The Constitution of Liberty*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Hayek, F. A. (1967). The Constitution of A Liberal State. *Il Politico*, 32(3): 455-461.
- Hayek, F. A. (1968). *The Confusion of Language in Political Thought*. Second Impression, Occasional Paper 20, London: The Institute of Economic Affairs.
- Hayek, F. A. (1998). *Law, Legislation and Liberty-Volume 3: The Political Order of a Free People*. Great Britain: Routledge.
- Hayek, F. A. V. (2005a). "Demokrasi ve Demarşı", (E. Hepaksaz, Çev.), *Demokrasi Poliarşi ve Demarşı- Yeni Bir Sistem Arayışı*, Ed. Coşkun Can Aktan. Konya: Çizgi Kitabevi, 199-206.
- Hayek, F. A. V. (2005b). "Sınırsız Demokrasinin Tehlikeleri", (E. Hepaksaz, Çev.), *Demokrasi Poliarşi ve Demarşı- Yeni Bir Sistem Arayışı*, Ed. Coşkun Can Aktan. Konya: Çizgi Kitabevi, 311-332.
- Hazır, H. (1984). Sened-i İttifak'ın Kamu Hukuku Bakımından Önemi. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(2): 17-28.
- Hepaksaz, E. (2007). Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Teorisi Perspektifinden Anayasal Mali Reform. *Finans&Politik&Ekonomik Yorumlar*, 44(514): 89-109.
- Heyd, D. (2004). Counting Heads or Casting Lots? The Lottery Challenge to Majority Rule. *The Jerusalem Philosophical Quarterly*, 53(January 2004): 3-26.
- Heywood, A. (2004). *Siyaset Teorisine Giriş* (H. M. Köse, Çev.). 4. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları.

- Heywood, A. (2010). *Siyaset* (B. B. Özipek, B. Şahin, M. Yıldız, Z. Kopuzlu, B. Seçilmişoğlu ve A. Yayla, Çev.). 8. Baskı, Ankara: Liberte Yayınları.
- Hiebaum, C. (2013). “Demarchy: A Dubious Conception of Global Democracy”, *Spheres of Global Justice- Volum 1: Global Challenges to Liberal Democracy. Political Participation, Minorities and Migrations*, Ed. Jean-Christophe Merle. Germany: Springer. 88-96.
- Hood, C. (1995). Control Over Bureaucracy: Cultural Theory and Institutional Variety. *Journal of Public Policy*, 15(3): 207-230.
- Horngren, C. T., Harrison Jr., W. T. and Bamber, L. S. (2005). *Accounting*. 6th Edition, New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- <http://www.anayasa.gen.tr/rusya.htm> (Erişim Tarihi: 16.08.2019).
- <http://www.canaktan.org/politika/demokrasi/demarsi.htm> (Erişim Tarihi: 14.08.2019).
- <http://isles-of-the-aegean.click/demarchs-and-eparchs/> (Erişim Tarihi: 15.10.2019).
- <http://www.mfa.gov.tr/cin-halk-cumhuriyeti-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 16.08.2019).
- <https://anayasa.tbmm.gov.tr/1982.aspx> (Erişim Tarihi: 25.08.2019).
- <https://glosbe.com/en/en/demarch> (Erişim Tarihi: 15.10.2019).
- <https://www.aa.com.tr/tr/politika/kura-ile-belediye-baskani-oldu/170251> (Erişim Tarihi: 27.01.2020).
- <https://www.britannica.com/topic/philosopher-king> (Erişim Tarihi: 15.08.2019).
- <https://www.economist.com/graphic-detail/2019/01/08/the-retreat-of-global-democracy-stopped-in-2018> (07.10.2019).
- <https://www.ntv.com.tr/2019-yerel-secim/oylar-esit-cikinca-3-muhtar-kura-ile-belirlendi,Kvc7zC9AXUeT4WdvaCx9GQ> (Erişim Tarihi: 27.01.2020).
- [https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/KARAR\(11\).pdf](https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/KARAR(11).pdf) (Erişim Tarihi: 31.08.2019).
- <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=demarchy> (Erişim Tarihi: 15.10.2019).

- Hubbard, R. G. and O'Brien, A. P. (2006). *Economics*. New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Huntington, S. P. (1968). *Political Order in Changing Societies*. USA: Yale University Press.
- Hyman, D. N. (1996). *Public Finance- A Contemporary Application of Theory to Policy*. Fifth Edition, USA: The Dryden Press.
- Işık, M. F. (2004). Platon ve Demokrasi Algısı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Haziran 2004(2): 329-334.
- İba, Ş. (2019). *Anayasamızla Yeniden Tanışalım*. Ankara: Astana Yayınları.
- İleri, H. (1998). Türkiye’de Özelleştirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1(1): 149-162.
- İncekara, A. (1989). KİT’ler ve Özelleştirme. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 47(1-4): 151-166.
- İpek Şahin, E. A. ve Şataf, C. (2013). Kamu Kurumlarının Etkinliği Sorunsalı. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(35): 28-53.
- İrğat, M. (2017). *Tarihselcilik Düşüncesi Bakımından İbn Haldun*. İstanbul: Hiperyayın.
- Kaboğlu, İ. Ö. (2000). *Anayasa ve Toplum*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kaboğlu, İ. Ö. (2012). *Hangi Anayasa?*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kaboğlu, İ. Ö. ve Sales, E. (2018). *Darbe ve Demokrasi Sarkacında Türk Anayasa Hukuku* (İ. Berksoy, Çev.). İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Kak, S. (2014). Aristoteles ve Gautama’nın Mantık ve Fizik Anlayışı. (İ. Altuner, Çev.). *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Nisan 2014(5): 133-145.
- Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, *T.C. Resmi Gazete (Mükerrer/No: 18435)*, 233, 18 Haziran 1984.
- Kamu İktisadi Teşebbüsleri ile Fonların Türkiye Büyük Millet Meclisince Denetlenmesinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun, *T.C. Resmi Gazete (No: 19426)*, 3346, 9 Nisan 1987.

- Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, *T.C. Resmi Gazete (No: 25326)*, 5018, 24 Aralık 2003.
- Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, *T.C. Resmi Gazete (No: 26033)*, 5436, 24 Aralık 2005.
- Kant, I. (2017). *Yaşam Felsefesi* (K. Kardeşler, Çev.). Ankara: Yason Yayınları.
- Kaplunov, J. (2017). “Applications of Integral”, *Mathematics II*, Ed. Barış Erbaş. Eskişehir: Anadolu University Publications, 47-68.
- Karabacak, H. (2016). *Oyun Teorisi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Karabulut, K., Çomaklı, Ş. E., Başar, S. ve Doğruyol, C. (2009). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Karadeniz, Ö. (1975). *Roma’da Kamulaştırma ve Kamu Yararı Kavramı*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Karagül, M. (2018). Rasyonel Ekonomi ve Davranış İktisadından Değerler İktisadına. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2): 425-440.
- Karahanogulları, Y. (2014). Birleşik Krallık’ta Merkezi Yönetim Bütçesi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 69(1): 77-107.
- Karayalçın, Y. (1992). Hukukun Üstünlüğü (Kavram-Bazı Problemler). *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi*, 47(3): 193-214.
- Karayılmazlar, E. ve İşler, İ. (2019). “Kamu Yatırım Projelerinde Fayda Maliyet Analizi”, *Global Challenges in Development Finance and Education*, Ed. İsmail Şiriner ve Marcel Meciar. London: IJOPEC Publication, 81-102.
- Karluk, S. R. (2009). *Cumhuriyet’in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi’nde Yapısal Dönüşüm*. Tıpkı 12. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Karta, N. (2018). Osmanlı İmparatorluğu’nda Bütçe Uygulamaları ve Bir Yıllık Maaş Ödeneği. *Journal of Economics, Finance and Accounting*, 5(3): 296-304.
- Kay, R. S. (2011). Constituent Authority. *The American Journal of Comparative Law*, 59(3): 715-761.

- Kaya, S. B. (2015). Hukuk Devleti, Demokrasi ve Anayasacılık Ekseninde Anayasa Yargısı ve Yargısal Aktivizm”. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XIX(3): 355-401.
- Keha Kaya, M. (2010). Descartes’ın Epistemolojisi ve Foucault’nun Eleştirisi: Akıl ve Akıl Dışılık Bağlamında Bir Eleştiri. *Kaygı*, Mayıs 2010(14): 111-122.
- Ketenci, T. (2016). Saf Aklın Eleştirisi’nde Önsözler ve İşlevleri. *Beytülhikme*, 6(1): 115-139.
- Kılıç, S. (2000). Tanzimat Sonrası Osmanlı Vilayet Bütçeleri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 20(31): 193-207.
- Kış, S. (2011). Osmanlı Mali Denetiminden Bir Kesit: Divan-ı Muhasebat Reis-i Evveli ve Sanileri (1862-1908). *Tarihin Peşinde*, Ekim 2011(6): 283-300.
- Kilmuir, V. (1959). Individual Freedom Under an Unwritten Constitution. *Virginia Law Review*, 45(5): 629-644.
- Kinnear, D. (2005). “Public Choice Theory”, *Encyclopedia of Political Economy*, Ed. Phillip Anthony O’Hara. London and New York: Routledge, 402-405, <https://books.google.com.tr/books?id=yphsBgAAQBAJ&pg=PA405&lpg=PA405&dq=douglas+kinneer+public+choice&source=bl&ots=bQEwyRAYav&sig=ACfU3U3gSkC7ZVjpwgXaGzPrabWoMad0JQ&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwid16mcnoTnAhXCw6YKHQATCc0Q6AEwA3oECAcQAQ#v=onepage&q=public%20choice&f=false>.
- Kirmanoglu, H. (2009). Kamu Ekonomisi Analizi. 2. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Kitapçı, İ. (2016). Bilişsel Psikolojinin Vergi Uyumuna Etkisi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 53(611): 57-69.
- Kocabaş, B. (2008). Amerika Birleşik Devletlerinde Federal Bütçenin Hazırlanma Süreci ve Orta Vadeli Harcama Çerçevesinin Oluşturulması. *Sayıştay Dergisi*, Nisan-Haziran 2008(69): 91-106.
- Kocahanoğlu, O. S. (1993). *Gerekçeli ve Açıklamalı Anayasa*. İstanbul: Temel Yayınları.

- Kongar, E. (1998). *21. Yüzyılda Türkiye-2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Köroğlu, Ö. (2012, Nisan). Ülkemizde Adliye Kültürü ve Etik. *Uluslararası Yargı Reformu Sempozyumu*. T.C. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Ankara.
- Köseoğlu, K. (2012). *Karganın Yolu*. İstanbul: İnsancıl Yayınları.
- Köz, İ. (2002). Aristoteles Mantığı ile Felsefe-Bilim İlişkisi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43(2): 355-374.
- Krueger, A. O. (1974). The Political Economy of the Rent-Seeking Society. *The American Economic Review*, 64(3): 291-303.
- Kuçuradi, I. (1990). Different Concepts of Dialectics: Methods and Views. *Studies in Soviet Thought*, 39(3/4): 257-264.
- Kul, G. E. ve Yüksel, C. (2018). İktisat ile Siyaset Bilimini Birleştiren İki Farklı Sistemik Yaklaşım: Kamu Tercih Teorisi ve Bağımlı Gelişme Teorisi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(3): 89-104.
- Kurtaslan, B. Ö. ve Bilsel, S. G. (2007). 3621 Sayılı Kıyı Kanunu'nda Değişiklik Öngören Kanun Tasarısı Taslağının Yasallık, Kamu Yararı ve Sürdürülebilirlik İlkeleri Açısından İrdelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 38(2): 215-223.
- Kurtuldu, M. K. (2007, Eylül). Türk Toplum Yapısı ve Geleneksel Müzik Türleri Etkileşimi. 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara.
- Kurucu Meclis Hakkında Kanun, *T. C. Resmi Gazete (Mükerrer/No:17386)*, 2485, 29 Haziran 1981.
- Kuzu, B. (1992). Yeni Bir Anayasaya Doğru. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 47(3): 215-235.
- Küçükalp, D. (2010). Efendi-Köle Ahlakı vs. Efendi-Köle Diyalektiği. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, XXIX(1): 53-63.

- Küçüksucu, M., Konya, S. ve Karaçor, Z. (2017). “Davranışsal İktisat Ekseninde İktisatta Psikolojik Arka Plan”. 2. *Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi Bildiriler Kitabı*, 19-22 Mayıs 2017, 253-283.
- Landreth, H. and Colander, D. C. (2001). *History of Economic Thought*. Fourth Edition. Boston-Toronto: Houghton Mifflin Company.
- Laufenburger, H. (1953). *Maliye Meseleleri* (S. Barda ve N. Kovacı, Çev.). İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.
- Lawrance, C. N. (2011). “Monarşi”, *30 Saniyede Siyaset*, (M. C. Yalçıntan, Çev.), Ed. Steven L. Taylor. İstanbul: Caretta Kitapları.
- Laws, J. (2012). The Good Constitution. *The Cambridge Law Journal*, 71(3): 567-582.
- Lee, D. R. (1984). Constitutional Reform: A Prerequisite For Supply Side Economics. *Cato Journal*, 3(3): 793-810.
- Lipset, S. M. (2008). Robert Michels, Demokrasi ve Oligarşinin Tunç Kanunu. (T. Dereli, Çev.). *Çalışma ve Toplum*, 2008/4(19): 11-38.
- Loenen, J. H. (1954). Was Anaximander an Evolutionist?. *Mnemosyne*, 7(3): 215-232.
- Lord, C. (2012). The Persistence of Turkey’s Majoritarian System of Government. *Government and Opposition*, 47(2): 228-255.
- Machiavelli, N. (t.y.). *The Prince*. İstanbul: Pergamino Publishing.
- Macionis, J. J. (2001). *Sociology*. Eight Edition. USA: Prentice Hall.
- Mankiw, N. G. (2008). *Principles of Economics*. 5th Edition, Canada: South Western Cengage Learning.
- Manning, R. E. (2007). *Parks and Carrying Capacity- Commons Without Tragedy*. USA: Island Press.
- Mavil Yağlı, H. (2012). Ebü-l Hasan el-Eş’ari’nin Kelam Sisteminde Bir Bilgi Kaynağı Olarak Cedel”, *Kelam Araştırmaları*, 10(2): 175-186.
- Marx, K. (2015). *Kapital* (M. Selik ve N. Satılğan, Çev.). Yedinci Basım, Cilt I, İstanbul: Yordam Kitap.

- McGill, V. J. and Parry, W. T. (1948). The Unity of Opposites: A Dialectical Principle. *Science & Society*, 12(4): 418-444.
- McMurray, O. K. (1914). Some Tendencies in Constitution Making. *California Law Review*, 2(3): 203-224.
- Memiş, E. (1996). *Anayasa Hukuku- Türk Anayasa Gelişimleri Süreci (1808-1996) Ders Notları*. İstanbul: Yeni Asya Matbaacılık.
- Miller, A. (1971). *The Annexation of a Philosophe: Diderot in Soviet Criticism, 1917-1960*. Genève: Librairie Droz.
- Miller, E. F. (2010). *Hayek's The Constitution of Liberty- An Account of Its Argument*. London: The Institute of Economic Affairs.
- Mises, L. V. (1947). *Bürokrasi* (F. Ergin, Çev.). İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Mises, L. V. (2004). *Anti Kapitalist Zihniyet* (Y. Şahin, Çev.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Mises, L. V. (2007). *Sosyalizm- İktisadi ve Sosyolojik Bir Tahlil* (Y. Şahin, Çev.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Mises, L. V. (2008). *İnsan Eylemi* (İ. Aktar, Çev.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Mises, L. V. (2010). *Kadir-i Mutlak Devlet* (Y. Şahin, Çev.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Morey, W. C. (1891). The Genesis of a Written Constitution. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 1(April 1891): 529-557.
- Morsümbül, Ş. (2015). Merkez-Çevre Perspektifinde Türk Toplum Yapısında Gözlemlenen Problem Alanlarına Yönelik Sosyolojik Bir Değerlendirme. *Journal of Turkish Studies*, 10(2): 679-696.
- Mueller, D. C. (2003). *Public Choice III*. USA: Cambridge University Press.
- Mueller, D. C. (2012). Gordon Tullock and Public Choice. *Public Choice*, 152(1/2): 47-60.
- Murat, S. (1995). İstihdam Açısından KİT'ler ve Özelleştirmeler. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0(40): 97-131.
- Mutluer, M. K., Öner, E. ve Kesik, A. (2009). *Bütçe Hukuku*. Güncelleştirilmiş 3. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Naas, M. (1995). Philosophy Bound: The Fate of the Promethean Socrates. *Research in Phenomenology*, 25(1): 121-141.
- Nadaroğlu, H. (1974). *Kamu Maliyesi Teorisi*. İstanbul: Sermet Matbaası.
- Nagarajan, V. (2013). *Discretion and Public Benefit in a Regulatory Agency*. Australia: Australian National University.
- Niskanen, W. A. (1992). The Case for a New Fiscal Constitution. *The Journal of Economic Perspectives*, 6(2): 13-24.
- Odabaş, E. (2019). Zıtlık Kavramının Dalga Oluşumlarıyla Sanatsal Olarak Yorumlanması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Sanat Çalışması Raporu. Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.
- Odabaş, H. (2002). “James M. Buchanan’ın Hayatı, Metodolojisi ve Eserleri”, *Anayasal İktisat*, Ed. Coşkun Can Aktan. Ankara: Siyasal Kitabevi, 355-379.
- Odyakmaz, Z., Kaymak, Ü. ve Ercan, İ. (2006). *Anayasa Hukuku-İdare Hukuku*. 7. Bası, İstanbul: İkinci Sayfa Dizisi.
- Ollman, B. (2011). *Diyalektiğin Dansı* (C. Saraçoğlu, Çev.). Üçüncü Basım, İstanbul: Yordam Kitap.
- Ollman, B. & Smith, T. (2013). *Yeni Yüzyılda Diyalektik* (Ş. Alpagut, Çev.). İstanbul: Yordam Yayınları.
- O’Mahony, E. (1929). The Pathology of Democracy with Particular Reference to Personal Liberty Under Flexible and Rigid Constitutions. *Journal of Comparative Legislation and International Law*, 11(1): 96-112.
- Oralgül Demir, E. (2018). Aristoteles Mantığı Ne Hakkındadır. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar 2018(25): 71-89.
- Orhaner, E. (2007). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ormanoğlu, H. D. (2018). Modern Devletin Bir Unsuru Olarak Egemenlik ve Uluslararası Ceza Mahkemesi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(1): 245-274.
- Ozankaya, Ö. (1983). Atatürk’ün Demokrasi Dersleri (II). *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 38(1): 57-68.

- Öktem, N. ve Türkbağ, A. U. (2003). *Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet*. İstanbul: Der Yayınları.
- Öktem, S. (2014). *Pink Floyd ve Monarşinin Globalleşmesi*. İstanbul: Beyaz Yayınları.
- Öktem, Ü. (1999). Descartes’da Bilginin Kesinliği Problemi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40(1): 311-332.
- Özalp, A. (2016). İktidar ve Güç İlişkisinin Analizi: Elitist Teori ve Bürokrasi. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 10(19): 231-240.
- Özbilen, Ş. (1997). *Kamu Maliyesi*. 2. Baskı, Muğla: Ünyay Yayıncılık.
- Özbudun, E. (1986). *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Özbudun, E. (1993). *Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Özbudun, E. (1998). *Türk Anayasa Hukuku*. Gözden Geçirilmiş 5. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Özbudun, E. (2005, Ocak). Anayasa Yargısı ve Demokratik Meşruluk Sorunu. *Demokrasi ve Yargı Sempozyumu*. Türkiye Barolar Birliği, Ankara.
- Özçınar, Ş. (2007). Kendinin-Bilinci ve Öteki Diyalektiği. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özçınar, Ş. (2008). Hegel’de Düşünümsel Bilincin Pekinlik Yanılsaması ve Kurgusal Özne. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, Ekim 2008 (1(2)): 1-21.
- Özçınar, Ş. (2013). Tarihsel Materyalizm’de Diyalektik ve Belirlenimcilik. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 6(2): 93-116.
- Özçınar, Ş. (2014). Düşüncenin Tarihsel Sürecinde Hegel’in Varlık, Yokluk ve Oluş Diyalektiği. *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Bahar 2014 (22): 91-111.
- Özdemir, G. (2009). Batı’da ve Türklerde Egemenlik Kavramı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Nisan 2009(23): 123-138.

- Özdemir, M. (2008). Kamu Yönetiminde Etik. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7): 179-195.
- Özel, S. (2013). Kamulaştırmada Gerçek Karşılık Hakkı ve Pazar Değeri. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Kasım-Aralık 2013(109): 93-128.
- Özer, A. (2012). *Türk Anayasa Hukuku-Türklerin Devlet Anlayışı ve Anayasal Yapılanma*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Özer, İ. (1980). *Devlet Maliyesi-Cilt I: Kamu Maliyesi ve Vergiler, Vergi Hukuku, Türk Vergi Sistemi*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Özer, M. (2012). “İktisadın Temel Kavramlarına Giriş”, *İktisada Giriş-I*, Ed. Mustafa Özer ve Ahmet Tiryaki. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web Ofset Tesisleri, 2-27.
- Özer, M. H. (2015). Türkiye’de Devletçi İktisat Politikaları Çerçevesinde Yabancı Sermayeli İktisadi Teşekküllerin Millileştirilmesi ve Ekonomiye Yansımaları (1930-1939). *NWSA-Social Sciences*, 10(1): 20-36.
- Özgen, M. K. (2015). Ben Felsefesi Yahut Hak Felsefesi. *Beytulhikme*, 5(2): 189-219.
- Özkanan, A. ve Erdem, R. (2014). Yönetimde Kayırmacı Uygulamalar: Kavramsal Bir Çerçeve. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014/2(20): 179-206.
- Özkiraz, A. ve Baş İşçi, G. (2016). Osmanlıdan Günümüze Türk Toplumunda Aile Yapısı ve Boşanma. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(30): 87-95.
- Öztürk Vatansever, M. (2014). Vergilerin Kanuniliği İlkesinin Tarihi Gelişimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16(Özel Sayı): 4815-4841.
- Palabıyık, A. ve Dağ, U. (2013). Karl Popper Söyleminde ‘Diyalektik Nedir’ Sorunsalı Üzerine Bir Deneme. *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 2(4): 176-201.
- Parkin, M. (2010). *Economics*. 9th Edition, USA: Pearson.
- Pathe, S. P. (2000). Review of the Constitution: Need to Keep an Open Mind. *Economic and Political Weekly*, 35(38): 3395-3401.

- Pehlivan, O. (2018). *Devlet Bütçesi*. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Göre Düzenlenmiş Yeni Baskı (6. Baskı), Trabzon: Celepler Matbaacılık Basım Yayın ve Dağıtım.
- Pelin, İ. F. (1944). *Finans İlmi-Bütçe*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 227/İktisat Fakültesi No: 22.
- Pestre, D. (2009). Understanding the Forms of Government in Today's Liberal and Democratic Societies: An Introduction. *Minerva*, 47(3): 243-260.
- Peter, L. J. and Hull, R. (1984). *Peter İlkesi* (M. Ölçer, Çev.). Ankara: Aslımlar Basımevi.
- Peters, B. G. (2001). *The Politics of Buraucracy*. Fifth Edition, London and New York: Routledge.
- Platon. (2005). *Devlet* (C. Eyi, Çev). İstanbul: Gün Yayıncılık.
- Politzer, G. (2014). *Felsefenin Temel İlkeleri*. (E. Esençay, Çev). Onbirinci Baskı. İzmir: İlya İzmir Yayınevi.
- Price, J. M. C. (2007). Democracy: A Critical Red İdeal. *Journal of Thought*, 42(1/2): 9-25.
- Prychitko, D. L. and Storr, V. H. (2007). Communicative Action and the Radical Constitution: The Habermasian Challenge to Hayek, Mises and Their Descendents. *Cambridge Journal of Economics*, 31(2): 255-274.
- Sabella, S. (2011, 6 December). Hooray! For Demarchy!. *The Gadfly*.
- Sabuncu, Y. (2007). *Anayasaya Giriş*. 13. Bası, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Sadıklar, T. (1977). Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Ekonomi Politikası. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 0(25): 129-156.
- Sağlar, J. ve Kandemir, C. (2007). Enron Olayı: Muhasebe Hilesi mi, Sistem Hatası mı?. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11(1): 20-39.
- Sağbaş, İ. (2007). *Vergi Teorisi Ders Notları*. Ankara: Ece Matbaası.
- Sakal, M. (1998). Siyasal Karar Alma Sürecinde Yer Alan Aktörler ve Roller. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1): 211-230.

- Sakal, M. ve Karadeniz, M. (2019). *Devlet Bütçesi ve Yerel Yönetimler Maliyesi*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Saraçoğlu, F. (2014). *Anayasa Mahkemesinin Vergiye İlişkin Kararlarında Kamu Yararı*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Sarı, E. (2016a). *İlk Çağ (Antik Çağ) Felsefesi Tarihi*. Antalya: Nokta E-Book Publishing
- Sarı, E. (2016b). *Geçmişten Günümüze Felsefe*. Antalya: Nokta E-Book Publishing.
- Sarı, E. (2017a). *Sokrates*. Antalya: Nokta E-Book Publishing.
- Sarı, E. (2017b). *Dünya Felsefe Tarihi-Düşün Tarihine Damga Vurmuş Filozoflar*. Antalya: Nokta E-Book Publishing.
- Sarı, İ. (2017). *Türklerde Toplum Yapısı*. Antalya: Nokta E-Book Publishing.
- Sarp, Ç. (2013). Pareto'yu Okumak Mantıklı Olmayan Davranış ve Seçkinler Teorisi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2): 91-113.
- Savaş, V. (1998). *Politik İktisat*. 4. Tıpkı Basım, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Sayar, N. S. (1961). *Amme Maliyesi- Cilt I: Devlet Gelirleri, Vergi Prensipleri ve Sistemleri*. İstanbul: Sermet Matbaası.
- Saygılı, A. (2014). Jean Bodin'in Egemenlik Anlayışı Çerçevesinde Kralın İki Bedeni Kuramına Kısa Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 63(1): 185-198.
- Sayıştay Kanunu, T.C. Resmi Gazete (No: 27790), 6085, 19 Aralık 2010.
- Schmitt, R. (1988). The Materialist Dialectic. *Science & Society*, 52(4): 441-456.
- Schmitt, C. (2008). *Constitutional Theory* (J. Seitzer, Çev.). USA: Duke University Press.
- Schofield, M. (1983). The Syllogisms of Zeno of Citium. *Phronesis*, 28(1): 31-58.
- Scruton, R. (2005). "The Meaning of Conservatism", *Political Ideologies*, Ed. Matthew Festenstein and Michael Kenny. New York: Oxford University Press.
- Seçilmiş, İ. E. ve Güran, M. C. (2010). Kamusal Malların Sağlanmasında Bedavacılık Problemi ve Deneysel İktisat Uygulamaları Perspektifinden Değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(2): 221-256.

- Sedef, C. (1989). KİT'lerin Özelleştirilmesi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, Şubat 1989(8): 7-16.
- Selen, U. ve Taytak, M. (2017). Türkiye'de Bütçenin Yasama Organı Tarafından Denetimi ve Sayıştay'ın Konumu. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1): 193-223.
- Sezen, S. (1994). *Seçim ve Demokrasi*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Shavell, S. (2004). *Foundations of Economic Analysis of Law*. London: Harvard University Press.
- Shively, W. P. (1993). *Power & Choice- An Introduction to Political Science*. Third Edition, USA: McGraw-Hill.
- Simmie, J. (1986). Is Democracy Possible? The Alternative to Electoral Politics by John Burnheim. *Sociology*, 20(2): 287-288.
- Sina, A. (2016). Eski Yunan Yargı Sistemi: MÖ IV. Yüzyılda Atina'da Yargıçlar ve Mahkemeler. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Eylül-Ekim 2016(126): 419-450.
- Sintomer, Y. (2016). *Mülakat*. Michel Abescat. (H. Bayrı, Çev.), Fransa, 1 Temmuz, <https://medyascope.tv/2016/07/11/yves-sintomer-demokrasi-bir-go%CC%88steri-haline-geliyor/> (Erişim Tarihi: 27.01.2020).
- Ste. Croix, G. E. M. de. (2016). *Antik Yunan Dünyasında Sınıf Mücadelesi* (Ç. Sümer, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Stone, G. R., Seidman, L. M., Sunstein, C. R., Tushnet, M. V. and Karlan, P. S. (2005). *Constitutional Law*. Fifth Edition, New York: Aspen Publishers.
- Sunar, C. (1971). Parmenides ve Varlık Meselesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1): 17-27.
- Suslakov, B. I. & Yakovleva, L. A. (2013). *Felsefe El Kitabı* (S. Mutlu, Çev.). İstanbul: Yordam Yayınları.
- Sutton, A. C. (2000). *Wall Street and The Rise of Hitler*. USA: Studies in Reformed Theology, https://www.voltairenet.org/IMG/pdf/Sutton_Wall_Street_and_Hitler.pdf (Erişim Tarihi: 16.08.2019).

- Sümer Alan, B. (2011). Parmenides'in "Düşünme ve Varlık Aynı Şeydir" Yargısına Heidegger'in Yorumu Açısından Bir Bakış. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar 2011(11): 137-154.
- Sümer Alan, B. (2017). Tarihsel Gerçeklikler ile Matematiksel Gerçekliklerin Karşılaştırılması Bağlamında Hegel'in Yöntem Anlayışına Bir Bakış. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz 2017(24): 159-175.
- Sümer Alan, B. (2019). Schelling Felsefesinde Romantizm ve Doğa-Sanat İlişkisi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar 2019(27): 263-280.
- Şahin, A. (2011). Siyasal Düşünceler Tarihinde 'Sınırlı Devlet' Fikrinin Kadimliği ya da Genel Kamu Hukuku Bağlamında İnsan, Özgürlük ve Devlet İktidarı Algısındaki Evrilme. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XV(3): 311-362.
- Şahin, İ. (2010). *Anti Kapitalist Manifesto*. Ankara: Praksis Yayıncılık.
- Şahin, İ. (2014). *Sınıftan Kaçan Çocuk*. Ankara: Praksis Yayıncılık.
- Şener, O. (2014). *Kamu Ekonomisi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Şeptulin, A. (2013). *Diyalektiğin Kategorileri ve Yasaları* (Y. Şahan, Çev.). İstanbul: Yordam Yayınları.
- Şimşek, S. (2010). Mülkiyet Hakkının Kapsamı, Sınırlandırma Nedenleri ve Şartları Açısından 1982 Anayasası ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: Karşılaştırmalı Bir Analiz-I. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Kasım-Aralık 2010(91): 181-228.
- Şimşek, M. Ş. ve Çelik, A. (2015). *Yönetim ve Organizasyon*. 6. Baskı, Konya: Eğitim Yayınevi.
- Tan, M., Çiçek, Y. ve Koçar, H. (2015). Siyasi Partiler ve Türkiye'de Parti İçi Demokrasi Sorununa İlişkin Çözüm Önerileri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2): 347-366.
- Tandırcıoğlu, H. (2002). Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(3): 198-226.
- Tanilli, S. (2007). *Devlet ve Demokrasi*. 4. Baskı, İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Tanör, B. (2014). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Tansey, S. D. (1995). *Politics: The Basics*. New York and London: Routledge.
- Taslaman, C. (2008). *Modern Bilim Felsefe ve Tanrı*. İstanbul: İstanbul Yayınevi.
- Taş, İ. E. ve Uçacak, K. (2018). Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik İşlemlerin Azaltılmasında Uyak Uygulamasının Önemi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, Ocak 2018(19): 492-513.
- Taşdemir, N. (2017). "The History and Scope of Psychology", *Psychology*, Ed. Fatma Sezen Ünlü. Eskişehir: Anadolu University Press, 3-20.
- Taşkın, A. (2011). Platon'un Demokrasi Paradoksu, Popper'ın Yorumları ve Türkiye'de Demokrasi Tartışmaları. *Kaygı Uludağ Üniversitesi fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Bahar 2011(16): 61-73.
- TDK (1988). *Türkçe Sözlük 2*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Temizkan, V. (2016). Platon'un Phaidon Diyalogunda Anamnesis Kuramı. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar 2016(21): 217-230.
- Tetik, A. T. (2017). Hukuk Devleti Bağlamında Takdir Yetkisi ve Yerindelik Denetimi İlişkisi. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 25(2): 249-276.
- Teziç, E. (2007). *Anayasa Hukuku*. 12. Bası, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Thalheimer, A. (2013). *Diyalektik Materyalizme Giriş*, Üçüncü Basım, (S. Altınçekiç, Çev.). İstanbul: Yordam Yayınları.
- The Economist Intelligence Unit. (2019). *Democracy Index 2018: Me too?- Political Participation, Protest and Democracy*. London, New York and Hong Kong.
- Thornhill, C. (2013). A Sociology of Constituent Power: The Political Code of Transnational Societal Constitutions. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, 20(2): 551-603.
- Timur, T. (2016). *Mutlak Monarşi ve Fransız Devrimi*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Tombaloğlu, N. (2014). Anayasa Mahkemesi Kararlarında Kamu Yararı Kavramı. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(1): 353-388.
- Topuz, M. (2017). Kant'ın Radikal Kötülük Tezi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Eylül 2017(52): 503-515.

- Tullock, G. (2005). *The Rent Seeking Society*. Volume 5, Indianapolis: Liberty Fund.
- Tullock, G. (2011). *Kamusal Mallar-Yeniden Dağılım ve Rant Kollama*, (S. Çevik, Çev.). Konya: Palet Yayınları.
- Tunalı, İ. (1963). Kant Estetik’i ve Problemleri. *Felsefe Arkivi*, 0(14): 65-81.
- Tunaya, T. Z. (2000). *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*. b.y.y.: Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık.
- Tunç, H., Bilir, Y. ve Yavuz, B. (2011). *Türk Anayasa Hukuku*. Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Turhan, M. (1988). Çoğunluk İlkesi. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(4): 45-85.
- Turhan, M. (1994). Anayasa ve Anayasacılık. *Amme İdaresi Dergisi*, 27(3): 3-12.
- Turhan, M. (1997). *Anayasal Devlet*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Turinay, F. (2012). Dil, Hukuk ve Anayasa: Bir Kelimenin Tarihi. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1): 477-495.
- Turinay, F. Y. (2011). Bir Kelime Olarak Anayasa’nın Tarihsel Yolculuğu Üzerine Düşünceler. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Temmuz-Ağustos 2011(95): 269-312.
- Tüğen, K. (2014). *Devlet Bütçesi*. Onüçüncü Baskı, İzmir: Bassaray Matbaası.
- Türk, H. S. (2003). *Daha İyi Bir Anayasa İçin....* Ankara: Tesav Yayınları.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, *T.C. Resmi Gazete (No: 27889)*, 6214, 29 Mart 2011.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, *T.C. Resmi Gazete (No: 29736)*, 6718, 8 Haziran 2016.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, *T.C. Resmi Gazete (No: 29976)*, 6771, 11 Şubat 2017.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 143 üncü Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun, *T.C. Resmi Gazete (Mükerrer/No:23729)*, 4388, 18 Haziran 1999.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, *T.C. Resmi Gazete (No: 26554)*, 5678, 16 Haziran 2007.

- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, *T.C. Resmi Gazete (No: 27580)*, 5982, 7 Mayıs 2010.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, *T.C. Resmi Gazete (No: 26796)*, 5735, 23 Şubat 2008.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, *T.C. Resmi Gazete (No: 23786)*, 4446, 14 Ağustos 1999.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, *T.C. Resmi Gazete (Mükerrer/No: 24561)*, 4709, 22 Ekim 2001.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, *T.C. Resmi Gazete (No: 25469)*, 5170, 22 Mayıs 2004.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, *T.C. Resmi Gazete (No: 25988)*, 5428, 9 Kasım 2005.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, *T.C. Resmi Gazete (No: 24600)*, 4720, 1 Aralık 2001.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, *T.C. Resmi Gazete (No: 25854)*, 5370, 23 Haziran 2005.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, *T.C. Resmi Gazete (No: 26322)*, 5551, 17 Ekim 2006.
- Uçak, O. F. (1984). “Bütçe Uygulaması”, *Bütçe Uygulaması ve Denetimi Semineri (10-11 Haziran 1983)*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi, 8-17.
- Uluatam, Ö. (2012). *Kamu Maliyesi*. Yenilenmiş 12. Baskı, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Ural, Ş. (1991). Diyalektik Düşünce ve Mantık. *Felsefe Arkivi*, 0(28): 1-26.
- Uzun, E. (2015). Platon’da Retorik’in Peşinde Bir Phaidros Okuması. *Hukuk Kuramı*, 2(3): 28-34.
- Ülken, H. Z. (1958). *Felsefeye Giriş-İkinci Kısım*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1972). *Genel Felsefe Dersleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Ülken, Y. (1999). *Fiyat Teorisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

- Ülman, A. H. (1957). Alman Sosyalist Nasyonel Partisi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi*, 12(4): 148-179.
- Ünlükaplan, İ. (2003a). Kolektif Karar Alma Sürecinde Temel Sorunlar. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(11): 16-34.
- Ünlükaplan, İ. (2003b). 1950 Sonrası Türkiye’de Uygulanan Genel Seçim Sistemlerinin Bireysel Tercihlerin Kolektif Tercihlere Yansımaları Açısından İncelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(11): 45-60.
- Varlık, Ü. ve Ören, B. (2003). Demokrasi ve Temsil. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(5): 172-185.
- Wang, N. and Xie, Y. (2006). Dialectics and Practical Wisdom. *Frontiers of Philosophy in China*, 1(2): 245-253.
- Wedberg, A. (1998). Platon’un Aritmetik Felsefesi. (H. G. Özdemir, Çev.). *Felsefe Dünyası*, Temmuz 1998(27): 114-129.
- Whitehead, D. (1986). *The Demes of Attica , 508/7-CA. 250 B.C.- A Political and Social Study*. New Jersey: Princeton University Press.
- Wolf-Phillips, L. (1972). *Comparative Constitutions-Studies in Comparative Politics*. Great Britain: The Macmillan Press.
- World Justice Project. (2019). *Rule of Law Index*. Washington DC.
- Yaka, A. (2011). *Sosyal Değişme*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Yaman, F. T. (2017). Katılımcı Demokrasi: Kapsam ve Unsurlar. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2): 134-158.
- Yenilmez, M. (2007). Türkiye’de Mühendisler ve Siyaset. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yıldız, E. ve Gültekin, T. (2016). İletişimsel Açıdan Sanatçı Algısında Aufhebung Çözümlemeleri. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 5(23): 811-830.
- Yıldız, H. (2015). Platon’un Siyaset Felsefesinde Yönetici Ahlakı. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(13): 154-173.

- Yıldızdöken, Ç. (2015). Platon’da Demokratia Kavramı. *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Bahar 2015(25): 59-75.
- Yıldızdöken, Ç. (2017). Sofistlerin Epistemolojideki Yeri ve Önemi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 4(12): 185-203.
- Yılmaz, B. E. (2016). *Maliye-Kamu Harcamaları, Kamu Gelirleri, Kamu Borçları, Maliye Politikası*. 2. Basım, İstanbul: Der Yayınları.
- Yılmaz, E. (2012). Kant’ın Teorik ve Pratik Felsefesinde Hüküm ve Nesnellik. *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 17(32): 97-127.
- Yılmaz, H. H. ve Biçer, M. (2010). Parlamentonun Bütçe Hakkını Etkin Kullanımının Yeni Bütçe Sistemi Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*, Ocak-Haziran 2010(158): 201-225.
- Yılmaz, H. H. ve Biçer, M. (2018). “Başkanlık ve Parlamenter Hükümet Sistemlerinde Bütçe Sürecinde Hesap Verebilirlik: Anayasa Değişikliği ile Türkiye’de Öngörülen Yeni Yapı”, *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi-Kamu Yönetiminde Değişim*, Ed. Yüksel Demirkaya. İstanbul: Hiperyayın, 365-412.
- Yılmaz, İ. (2012). Osmanlı-Türk Tarih Yazımındaki Temel Eğilimler ve Eleştiriler Çerçevesinde Bürokrasiye Yaklaşım Biçimleri. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 11(21): 119-147.
- Yılmaz, L. (2008). Türk Siyasal Kültürünün Kriz Alanları İçin Bir Model. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 23(2): 193-212.
- Yılmaz, N. ve Doğan, K. C. (2013). Max Weber’de Etik-Siyaset İlişkisi. *Turkish Studies*, 8(6): 881-893.
- Yolal, M. (2018). Nobel Ödülü Sahibi James M. Buchanan’ın Konseptinden Kurallar. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(65): 160-179.
- Zaphir, L. (2019). Demarchy: A Flexible Deliberative Process For Contemporary Democracies. *Journal of Political Power*, 12(1): 104-128.
- Zeitoun, H, Osterloh, M. and Frey, B. S. (2014). Learning From Ancient Athens: Demarchy and Corporate Governance. *The Academy of Management Perspectives*, 28(1): 1-14.

- Zitta, V. (1964). *Georg Lukacs' Marxism, Alienation, Dialectics, Revolution- A Study in Utopia and Ideology*. Netherlands: Springer-Science+Business Media.
- Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* (Y. S. Gönen, Çev.). 7. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- 7.11.1982 Tarih ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 67, 75, 175 inci Maddelerinin Değiştirilmesi ve Geçici 4. Maddesinin Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Kanun, *T.C. Resmi Gazete (Mükerrer/No: 19464)*, 3361, 18 Mayıs 1981.
- 7.11.1982 Tarih ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Başlangıç Metni ve Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun, *T.C. Resmi Gazete (No: 22355)*, 4121, 26 Temmuz 1995.
- 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına Geçici Madde Eklenmesine Dair Kanun, *T.C. Resmi Gazete (No: 26526)*, 5659, 18 Mayıs 2007.
- 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 133 üncü Maddesinin Değiştirilmesi ile İlgili Kanun, *T.C. Resmi Gazete (No: 21633)*, 3913, 10 Temmuz 1993.
- 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, *T.C. Resmi Gazete (3. Mükerrer/No: 24980)*, 4777, 31 Aralık 2002.

DİZİN

-A-

Anayasa, 2, 53, 54, 57, 59, 60, 62, 63, 64, 69, 70, 72, 77, 83, 84, 89, 93, 108, 111, 148, 153, 157, 176, 181, 184, 185, 186, 187, 189, 190, 193, 194, 195, 196, 197, 200, 202, 205, 206, 207, 208, 210, 213, 214, 217
 Anayasal Demokrasi, 50, 109, 111, 121, 134, 151, 161, 164, 168, 173, 174, 175, 176, 177
 Anayasal İktisat, 112, 129, 161, 180
 Antitez, 2, 19, 158, 159, 160
 Asli Kurucu İktidar, 64, 65, 66, 67, 68, 144

-B-

Bakanlar Kurulu, 160
 Başkanlık Sistemi, 2, 48, 143, 144, 153, 154, 155, 157, 160, 173
 Bedavacılık, 113, 126, 172
 Bürokrasi, 26, 41, 76, 111, 116, 143
 Bürokratik Etkinsizlik, 115
 Bütçe, 2, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 112, 117, 126, 131, 144, 146, 147, 149, 155, 158, 165, 169, 174, 178, 179, 180
 Bütçe Hakkı, 101, 102, 103, 104

-C-

Cumhurbaşkanı, 70, 152, 164, 166, 177, 178, 180

-Ç-

Çıkar Grupları, 43, 112, 113, 123, 131, 134, 146, 155, 160, 172, 173, 175
 Çoğunluk Despotizmi, 41

-D-

Danışma Meclisi, 69, 70
 Dara Kaybı, 23, 85, 86, 90, 144, 155
 Demark, 2, 39, 145, 147, 152, 166, 177, 178, 180
 Demarşı, v, 2, 28, 38, 39, 40, 41, 42, 45, 46, 50, 109, 111, 135, 146, 147, 153, 154, 156, 157, 160, 173, 176, 179
 Demokrasi, 1, 2, 28, 33, 35, 36, 38, 39, 40, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 55, 56, 62, 71, 73, 78, 114, 131, 133, 134, 142, 144, 154, 159, 167, 169, 176, 199, 211

-E-

Egemenlik, 57, 197, 206, 207, 210
 Ekonomi, 24, 108, 182, 185, 186, 201, 203, 209
 Ekonomik Büyüme, 28, 90
 Ekonomik İstikrar, 21, 90, 95
 Ekonomik İstikrar Kararları, 21
 Eksik Enformasyon, 113, 123, 126, 129, 170

-F-

Fizyolojik İhtiyaçlar, 27
 Fransız Devrimi., 213

-G-

Gelir Dağılımı, 60, 77, 148
 Genellik İlkesi, 92, 95, 96, 99, 102, 104
 Güçler Ayrılığı, 40

-H-

Hayek, 39, 40, 41, 55, 56, 151, 181, 198, 205, 209
 Hegel, 17, 18, 185, 187, 191, 195, 197, 207, 212

Her Şeyin Birbiriyle İlgili Olması, v,
22, 23, 173
Her Şeyin Değişimi, v, 21, 22, 48, 155,
156, 173
Hizmet Kayırmacılığı, 113, 168
Hukuki Yargı, 136, 141
Hukukun Üstünlüğü, 2, 135, 136, 154,
176

-İ-

İdealizm, 18
İkinci En İyi, 38
İktisadi Davranışlar, 27
İtibari Anayasa, 61

-J-

James Bryce, 58
Jean Jack Rousseau, 36
Jean-François Lyotard, 14

-K-

Kamu Tercihi, 111, 129, 161
Kamu Yararı, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87,
88, 89, 145, 153, 155, 157
Kamusal Mal, 68, 111, 113, 114, 118,
122, 125, 126, 129, 130, 132, 134,
135, 169, 171, 174, 179
Kanunilik İlkesi, 92
Katı Anayasa, 58, 61, 67
Katılımcı Demokrasi, 45
Katılımcılık, 37, 63, 149
Kazuistik Anayasa, 59
Kesinhesap, 2, 106, 109, 131, 147, 156,
158
Kura Yöntemi, 42, 43, 44, 50, 134, 135,
151, 156, 157, 160, 163, 166, 167,
168, 169, 171

-L-

Leviathan, 131
Lider Diktası, 41

-M-

Machiavelli, 31, 204

Makro Kalkınma Planı, 162, 170, 173,
174, 177, 178, 179, 180
Mali Aldanma, 113, 126, 172
Mali Hükümler, 2, 81, 93, 144, 153, 154
Mali Sistem, 155, 161, 163
Mali Yükümlülükler, 92, 177
Marjinal Bireysel Fayda, 23
Marjinal Bireysel Maliyet, 23
Marjinal Sosyal Fayda, 23
Merkezi Yönetim, 104, 107, 147
Mises, 20, 21, 23, 37, 38, 44, 45, 56, 57,
195, 205, 209
Monark, 31
Monarşi, vii, 28, 29, 181, 183, 204, 213
Mustafa Kemal Atatürk, 48
Mükellef, 8

-N-

Niskanen, 116, 117, 128, 206
Nitel Değişiklik, 48
Normlar Hiyerarşisi, 54, 77, 108

-O-

Oligarşi, vii, 31, 36
Ortanca Seçmen, 113, 118, 120, 169
Oylama Maliyeti, 113, 123

-Ö-

Ön Seçim, v, 173, 174
Özdeşlik İlkesi, 12
Özel Çıkar, 56, 113, 126, 168, 172, 177
Özel Mal, 125
Özel Mülkiyet, 26, 83, 88, 149
Özgürlük, 13, 39, 40, 49, 56, 57, 62

-P-

Parlamentar Sistem, 2, 48, 153, 154,
155, 157, 160
Parti İçi Demokrasi, 113, 114, 132
Paylaşım, 27
Piyasa, 26, 51, 56, 57, 85, 86, 90, 107,
108, 111, 113, 117, 121, 122, 131,
135, 158, 162, 163, 178
Piyasa Başarısızlıkları, 113, 121

Platon, 6, 7, 8, 49, 75, 189, 197, 200,
209, 213, 215, 216, 217
Politik Miyopluk, 41, 113, 123, 171
Politik Rekabet, 113, 114

-R-

Rant Kollama, 127

-S-

Saygı, 6, 30, 136, 140, 143
Sayıştay, 104, 106, 107, 108, 147, 151,
156, 158, 180, 185, 197, 202, 210,
211
Sened-i İttifak, 48, 62, 198
Sentez, 15, 21, 35, 78, 158, 159, 160
Serbest Girişim, 26
Serbest Piyasa Ekonomisi, 21, 163
Sirküler, 23
Siyasal Bilgisizlik, 41
Siyasal Etik, 113, 117, 118
Siyasal İlgisizlik, 41
Siyasal Sistem, 29, 33, 59, 161, 163,
180
Siyasal Unutkanlık, 41
Siyaset, 143, 167
Siyasi Partiler, 32, 41, 78, 111, 112,
121, 131, 160, 161, 163, 174
Sosyal, 3

-T-

Tahdit, 94
Tahmin, 93
Tarihi Birikim, 27

Tasarruf, 27, 94, 162

Tasdik, 93

TBMM, xii, 71, 72, 76, 105, 106, 107,
108, 150, 151, 178

Tevzin, 93

Tez, 4, 5, 2, 19, 158, 159, 160

Ticaret, 27

Toplumsal Refah Kaybı, 23, 144, 170,
172

Tüketim, 27, 91

Türev Kurucu İktidar, v, 64, 65, 66, 67,
68, 144

Türk Toplumı, 62, 68, 76, 77, 142, 143,
144, 176

-U-

Uygunluk İlkesi, 101

-Ü-

Üretim, 26, 87

Ütopya, 2

-V-

Vergi Usul Kanunu, xii, 23, 83

-Y-

Yargı Organı, 55, 65, 135

Yasama Organı, 35, 40, 97, 121, 137

Yatırım, xii, 161, 162, 201

Yazılı Anayasa, 55, 58, 70

Yazısız Anayasa, 58

Yolsuzluk, 136, 137, 141

Yürütme Organı, 35, 40

1982 ANAYASASI MADDE DİZİNİ

Madde 2: 92, 93

Madde 10: 92, 93

Madde 43: 86

Madde 44: 87

Madde 45: 87

Madde 46: 88

Madde 47: 86, 88, 89

Madde 67: 73

Madde 73: 92,93, 157, 160

Madde 75: 73

Madde 102: 72

Madde 133: 73

Madde 143: 73

Madde 161: 93, 104, 106

Madde 165: 93, 108

Madde 175: 73

